

Archeologische Waarderingskaart Hattem

Colofon

ISBN: 978-90-8533-109-4

2009, herziene versie 2015

Gemeente Hattem

Tekst: Jos van Daltsen

Redactie: Hemmy Clevis, Michael Klomp

Vormgeving: Chi Dao, Hidde Heikamp

Tekeningen: Archeologische Dienst Zwolle

Foto's: Jos van Daltsen

Inhoudsopgave

1. Inleiding	5
2. De ontwikkeling van het landschap rond Hattem	9
3. Prehistorie van Hattem	15
4. Geschiedenis van Hattem	21
5. Gebiedsbeschrijvingen	27
1. Het Zand	
2. De Gelderse Dijk	
3. Hattemerbroek	
4. De Hoenwaard	
5. Het Veen	
6. De Heide	
7. Molecaten	
8. De Hogenkamp	
9. De Binnenstad	
Literatuur	151

1. Inleiding

Voorgeschiedenis

Door de wederopbouw na de Tweede Wereldoorlog en de grote economische groei die daarop volgde is het archeologisch archief zwaar aangetast. Ondanks pogingen van de overheid om met wetgeving (Monumentenwet 1961) deze bedreiging een halt toe te roepen, wordt gezegd dat tussen de jaren '50 en '90 van de 20ste eeuw een derde van het archeologisch bestand is verdwenen. Slechts een fractie hiervan is archeologisch onderzocht. De cultuurhistorische waarde van het archeologisch archief en de noodzaak tot bescherming daarvan begon echter tot de overheid door te dringen.

In 1992 is door 20 Europese landen, waaronder Nederland, het 'Europees verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed' ondertekend. Dit verdrag staat bekend als het Verdrag van Malta en het doel van dit verdrag is het beschermen van archeologisch erfgoed als bron van het Europees gemeenschappelijk geheugen en als middel voor geschiedkundige en wetenschappelijke studie. Zwaartepunt van het verdrag is dat het archeologisch belang in een vroegtijdig stadium wordt meegewogen in de besluitvorming rond de ruimtelijke ordening, met als uitgangspunt behoud in situ. In het verdrag is ook vastgelegd dat, als behoud in situ niet mogelijk is, de veroorzaker van de bodemverstoringen het archeologisch onderzoek betaalt, volgens het 'verstoorder-betaalt' principe. In 1998 werd het verdrag van Malta door het Nederlandse parlement geratificeerd.

Als uitvloeisel van de nota Belvédère uit 1999 hebben alle provincies een convenant gesloten met het rijk waarin zij aangeven archeologie en cultuurhistorie te gaan integreren in hun ruimtelijk ordeningsbeleid. Het gevolg hiervan is dat provincies verplicht zijn te toetsen of de archeologische waarden in de ter goedkeuring aangeboden bestemmingsplannen voldoende worden beschermd. Als antwoord op Belvédère heeft de provincie Gelderland de nota Belvoir ontwikkeld waarin als doel wordt gesteld om te streven naar een ontwikkelingsgericht cultuurhistorisch beleid waarbij de cultuurhistorische waarden als kernkwaliteiten een belangrijke impuls geven aan de kwaliteit van de leefomgeving. Hierop is de Cultuurhistorische Waarderingskaart ontwikkeld die is opgenomen in het streekplan. Aan de hand van deze kaart kan een gemeente archeologisch beleid vormen. De gemeente Hattem heeft een overeenkomst gesloten met de gemeente Zwolle op archeologisch gebied waarbij de archeologische dienst van de gemeente Zwolle adviserend is op het gebied van beleid en de uitvoering daarvan verzorgd binnen de gemeente Hattem. Om een meer gedetailleerd inzicht te krijgen in de archeologische verwachtingen is besloten om een archeologische waarderingskaart voor de gemeente te maken. Omdat deze waarderingskaart kleinschalig is, kan aan de hand hiervan gedetailleerd archeologisch beleid gevormd worden en kunnen bestemmingsplannen eventueel aangepast worden aan de archeologische verwachtingen in de bodem.

Opbouw waarderingskaart

De archeologische waarderingskaart is opgebouwd uit de trefkans van archeologische waarden in een bepaald gebied, uitgedrukt in percentages.

Waarderingsfactoren

- Aard – de aard van de vindplaats is de basis van de waardering. Het gaat hier om de vraag wat op een bepaalde locatie heeft gestaan, wat de functie van een site was.
- Kwaliteit – de mate waarin de archeologische resten in hun oorspronkelijke positie aanwezig zijn. Twee factoren zijn hier van belang: de conservering, hoe goed de resten bewaard zijn in de bodem en de gaafheid, in hoeverre de resten verstoord zijn.
- Zeldzaamheid – hoe uniek is de site. Dit moet worden bekeken op regionaal en landelijk niveau.

Context of samenhang – de informatiewaarde van individuele sites wordt verhoogd wanneer een tijd en/of ruimte verband gelegd kan worden met andere nabijgelegen sites.

Uit deze verklaring van de waarderingsfactoren blijkt al dat het in sommige gevallen erg moeilijk is om een gedegen uitspraak te kunnen doen. Het beste zou zijn om alle gebieden met booronderzoeken en proefsleuven te onderzoeken, maar dit is om verschillende redenen niet haalbaar en niet wenselijk. Bij het opstellen van de waardering is er gewerkt binnen de beperking van een bureauonderzoek waardoor sommige factoren slechts bij benadering bepaald konden worden. Een waardering is dan soms ook gevormd op een minimale hoeveelheid informatie en in sommige gevallen is besloten geen waardering te verbinden aan een gebied. De binnenstad wordt gezien als één groot archeologisch bodemarchief. Een toename van de archeologische kennis in de gemeente Hattem zal zeker leiden tot veranderingen in de archeologische waardering. Dat betekent dan ook dat deze waarderingskaart in de toekomst aan veranderingen onderhevig zal zijn.

Differentiaties in waarderungen

De archeologische verwachting is in de volgende percentages uitgedrukt:

- 0% - archeologisch leeg, het gebied is geheel verstoord of reeds opgegraven.
- 10% - de trefkans is laag, maar we weten het niet.
- 50% - de trefkans is 1:2. Het betreft een gebied waar zeer waarschijnlijk archeologische resten zitten en archeologisch onderzoek is hier bij verstoring dan ook nodig.
- 90% - de trefkans is zeer hoog. Het betreft een zeer belangrijke site en een opgraving is noodzakelijk
- 100% - de trefkans is 100%. Het is een archeologische toplocatie waarbij behoud in situ nagestreefd moet worden. Indien dat niet mogelijk is moet er altijd opgegraven worden.

Indeling

De hoofdstructuur van de Archeologische Waarderingskaart Hattem wordt gevormd door de Kadastrale Kaart 1832. Hierbij is de hoofdstructuur van deze kaart, namelijk de indeling in wijken, overgenomen in de waarderingskaart. Hiervoor is gekozen omdat er een opmerkelijke relatie bestaat tussen moderne kadastrale kaarten en de kaart uit 1832. Ook is de link met het verleden op deze kaart nog eenvoudig te leggen door het ontbreken van grote ingrepen als ruilverkaveling of de stedelijke uitbreiding van Hattem na de Tweede Wereldoorlog. De Kadastrale Kaart heeft Hattem een indeling gegeven in negen wijken, acht in het landelijk gebied en de laatste bestaat uit het stedelijke centrum.

Buitengebied

- De nummers 001 – 100 liggen in gebied Het Zand.
- De nummers 101 – 200 liggen in gebied De Gelderse Dijk.
- De nummers 201 – 300 liggen in gebied Hattemerbroek.
- De nummers 301 – 400 liggen in gebied De Hoenwaard.
- De nummers 401 – 500 liggen in gebied Het Veen.
- De nummers 501 – 600 liggen in gebied De Heide.
- De nummers 601 – 700 liggen in gebied Molecaten.
- De nummers 701 – 800 liggen in gebied De Hogenkamp.

Binnenstad

- De nummers 2001 – 2100 liggen in gebied Adelaarshoek en Korte Kerkstraat.
- De nummers 2101 – 2200 liggen in gebied Korte Kerkstraat, Kerkplein.
- De nummers 2201 – 2300 liggen in gebied Markt, Kruisstraat, Ridderstraat en Kerksteeg.

De nummers 2301 – 2400 liggen in gebied Ridderstraat, Kerkstraat en Kerkhofsteeg.
De nummers 2401 – 2500 liggen in gebied De Grote Kerk of Andreaskerk.
De nummers 2501 – 2600 liggen in gebied Adelaarshoek, Koestraat, Slot, Tinneplein en Grote Gracht.
De nummers 2601 – 2700 liggen in gebied Kerkplein, Kerkstraat, Ridderstraat en Nieuwstraat.
De nummers 2701 – 2800 liggen in gebied Ridderstraat, Bevrijdingsweg en Eerste Steeg.
De nummers 2801 – 2900 liggen in gebied Eerste Steeg, Schipperswal, Kruisstraat en Ridderstraat.
De nummers 2901 – 3000 liggen in gebied Kruisstraat, Achterstraat, Eerste Walsteeg, Noordwal.
De nummers 3001 – 3100 liggen in gebied Achterstraat, Molenbelt, Noordwal en Eerste Walsteeg.
De nummers 3101 – 3200 liggen in gebied Dorpspoort, Korenmolen, Molenbelt en Molentoren.
De nummers 3201 – 3300 liggen in gebied Markt, Kruisstraat, Achterstraat, Tweede Walsteeg en Kerkstraat.
De nummers 3301 – 3400 liggen in gebied Kerkstraat, Tweede Walsteeg en Achterstraat.
De nummers 3401 – 3500 liggen in gebied Kerkstraat, Derde Walsteeg en Zuidwal.
De nummers 3501 – 3600 liggen in gebied Kerkstraat, Markt, Koestraat en Derde Walsteeg.

Uit de numerieke indeling blijkt al dat er een grote ruimte zit tussen de nummers van het buitengebied en die van de binnenstad. Ook is te zien dat de wijken in de binnenstad ruimte hebben voor honderd subgebieden waar in de praktijk soms maar drie gebuikt zijn. Dit verschil is gemaakt omdat de waarderingskaart een dynamische kaart is. Naarmate de kennis over een gebied toeneemt zal de waardering veranderen. Er kunnen nieuwe gebieden aangemaakt worden en oude gebieden kunnen opgesplitst worden. Om wanorde voor te zijn is er voor gekozen om genoeg nummers achter de hand te houden om hierop te kunnen inspelen. Voor de binnenstad geldt dat idealiter er voor elk adres een beschrijving en waardering is, maar binnen de grenzen van het opstellen van deze waarderingskaart was dat niet mogelijk. Er is echter wel ruimte gelaten om zulk onderzoek in een later stadium toe te voegen.

De informatie waarop de waarderingskaart tot stand is gekomen is naast een literatuuronderzoek gebaseerd op de volgende bronnen: informatie die opgeslagen is in het Centraal Archeologisch Archief (CAA) en Archis beheerd door de RCE in Amersfoort, de studie van M. van der Leeuw, 'Huizen in Hattems binnenstad' zoals dat gepubliceerd is in een lange reeks Heemkunde uitgaven, informatie van amateurarcheologen, gegevens en expertise van de Archeologische Dienst Zwolle zelf, gegevens en expertise van het gemeentearchief van Hattem en gegevens die vermeld staan op de bodemkaart voor de gemeente, informatie ontleent aan een gedetailleerde hoogtekaart voor een deel van de gemeente, verschillende oude kaarten, waaronder de kaart van Jacob van Deventer, Thomas Witteroos, de Hottingerkaart, de kadastrale minuut uit 1832 en verschillende 19de eeuwse topografische kaarten en waarnemingen in het veld.

Aanpak

Het buitengebied is in eerste instantie ingedeeld in verschillende wijken waarna voor elke wijk een verkennend- en beschrijvend hoofdstuk is geschreven. Vervolgens is geprobeerd om archeologisch belangrijke gebieden aan te duiden. Hierbij is gebruik gemaakt van vondstmeldingen, hoogtegegevens en bodemkundige gegevens. Vervolgens is er door gebruik te maken van historisch onderzoek en historisch kaartmateriaal geprobeerd om individuele structuren te identificeren en te plaatsen. Waar mogelijk is voor elk gebied een bondig verhaal geschreven dat zich in sommige gevallen beperkt tot enkele regels en in andere gevallen een volledige pagina beslaat. In veel gevallen zal blijken dat nader onderzoek noodzakelijk is om een meer compleet beeld te krijgen van een bepaald gebied.

Voor de binnenstad was een andere aanpak noodzakelijk. Ook hier is gekozen voor een indeling in wijken, ditmaal niet bepaald door een historische kaart, maar door een logische indeling in huizenblokken zoals die door de straten gescheiden worden. Vervolgens is de studie van Van der Leeuw¹ gebruikt om per adres een geschiedenis van eigenaren te maken. Deze studie vormt een uitstekend kader waarin veel andere bronnen verwerkt kunnen worden. Er zijn -voor zover beschikbaar- historische-, bouwhistorische- en archeologische bronnen gebruikt om per adres een beschrijving te maken. In de toekomst zou een koppeling tussen de gegevens van de gemeentelijke monumentenzorg en de waarderingskaart een grote uitbreiding van de kennis per adres inhouden.

Dankwoord

Verskillende mensen hebben een persoonlijke bijdrage geleverd in de vorm van kennis, informatie en ideeën aan deze waarderingskaart. Deze zou ik graag voor hun inzet willen bedanken. Gerrit Kouwenhoven is al jaren als archivaris werkzaam in Hattem. Door zijn vele onderzoeken weet hij bijzonder veel over de geschiedenis van Hattem. Ik zou hem willen bedanken voor datgene wat hij mij heeft verteld, heeft laten zien, voor de literatuur die hij heeft aangereikt en voor het controleren van verschillende teksten op historische correctheid. Gerard van der Sluis werkte al lange tijd als amateur-archeoloog en historicus in Hattem en was verbonden aan de Heemkunde Hattem. Ik zou hem willen bedanken voor de kennis, verhalen, foto's en literatuur die hij mij heeft aangereikt. Henri Wolf is al jaren als amateur-archeoloog bezig en is daarnaast zeer actief in het archief. Ik zou hem willen bedanken voor de aangereikte theorieën, foto's, teksten, literatuur en knipseldossiers.

Noten

1. Het onderzoek getiteld 'Huizen in Hattems binnenstad' is in 39 delen gepubliceerd in het blad van Heemkunde Hattem. Het staat in de nummers 15 tot en met 59.

2. De ontwikkeling van het landschap rond Hattem

Om de ontwikkeling en geschiedenis van Hattem te begrijpen is het van belang om de ontwikkeling van het landschap rondom Hattem te kennen. Het landschap is namelijk niet altijd geweest zoals het er nu bij ligt. De verschillende veranderingen in het landschap hebben allemaal een andere oorsprong en een andere invloed op zowel de landschapsgeschiedenis als de bewoningsgeschiedenis. Aan de hand van de studie van Spek¹ worden hier de verschillende landschapstypen besproken samen met de bijbehorende landschapselementen.

Pleistoceen

Tijdens het Saalien dat circa 200.000 jaar geleden begon, bereikte het landijs uit Scandinavië Nederland. Door geologen wordt aangenomen dat deze ijstijd is opgebouwd uit drie fasen. Tijdens de eerste fase kwam het landijs niet verder dan Noord-Nederland en bleef de Veluwe buiten schot. Dit veranderde tijdens de tweede fase. Een grote ijstong van 25 km breed en 225 m hoog bereikte dit deel van Nederland door het IJsseldal. Hierbij werd het IJsseldal uitgeschuurd en zand, klei en grind uit de riviervlakte werd in schubben langs de ijstong opgestuwd. Deze schubben konden 60 tot 80 meter hoog zijn en vormden de Stuwwal van de Oost-Veluwe. Tijdens de derde fase had de ijstong een meer zuid-zuidoostelijke stuwrichting. Hierbij werden zowel de Stakenberg als de Woldberg opgestuwd. Hattem is gelegen op het meest noordoostelijke puntje van de Woldberg. De Woldberg loopt na Hattem echter in de ondergrond door tot onder Zwolle. Achter Hattem zijn verschillende stuwwalkoppen te vinden die door hun hoogte zijn aange-

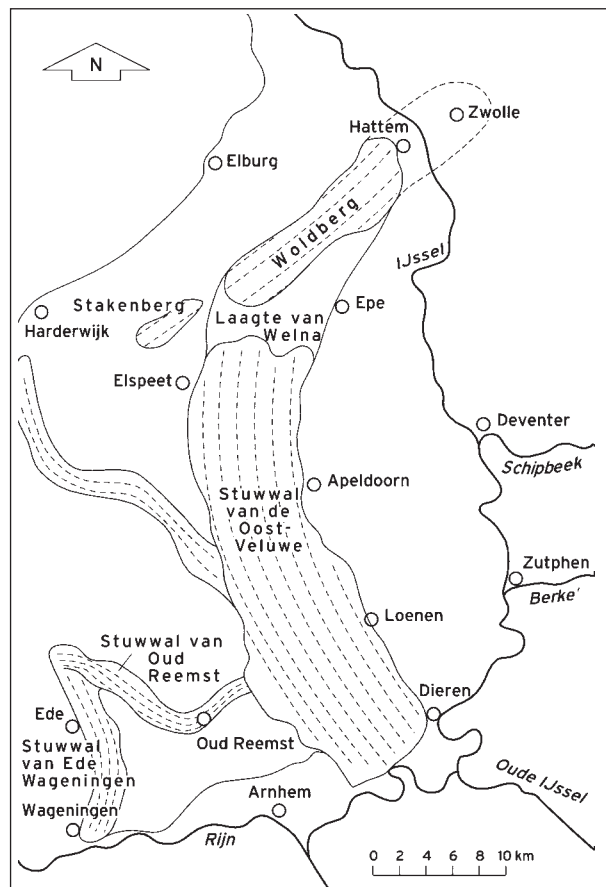
geuid met bergnamen, zoals de Trijsberg en de Vuursteenbergr. Deze laatste heeft zijn naam te danken aan de grote hoeveelheid vuurstenen die op de flanken van deze stuwwalkop te vinden zijn. Deze vuurstenen zijn tezamen met een grote hoeveelheid keileem en zwerfkeien afgezet. Waarschijnlijk gebeurde dit tijdens een botsing tussen het landijs uit de derde fase en de Stuwwal van de Oost-Veluwe. Aan het eind van een fase waarin het landijs oprukte, kwam een fase waarin het landijs zich terugtrok. Hierbij smolt de ijstong weg en werden grote delen van de stuwwallen weggespoeld door het smeltende water. Om deze reden is het hoogste punt van de Woldberg, de Trijsberg, geen 80 maar slechts 36 meter hoog. Door het afsmelten van de ijsmassa stroomde water over de stuwwal heen en werden zand, grind en leem weggespoeld en afgezet in zogenaamde puinwaaiers. Het landijs van de eerste fase lag aan de oostzijde van de stuwwal, de puinwaaiers die zijn afgezet aan de westzijde zijn echter door het landijs in de derde fase weg gestuwd. Hierdoor zijn er bij Hattem alleen puinwaaiers aan de oostzijde van de stuwwal te vinden. Deze zijn ontstaan bij het afsmelten van het landijs uit de derde fase. Tijdens deze derde fase ontstond er ook een ijsmeer aan de noordzijde van de stuwwal tussen de Woldberg en de terugtrekkende ijstong. De zanden die van de stuwwal afspoelden kwamen

		Geologische tijdschaal	Archeologische tijdschaal			
Voor Christus	Na Christus	2000	SUBATLANTICUM	H O L O C E E N	2000	
					NIEUWE TIJD	2000
					LATE MIDDELEEUWEN	1500
					HOGE MIDDELEEUWEN	1300
					VROEGE MIDDELEEUWEN	1000
			ROMEINSE TIJD	450		
		0		IJZERTIJD	0	
		1100	SUBBOREAAL	BRONSTIJD	800	
		3850		JONGE STEENTIJD (Neolithicum)	2000	
			ATLANTICUM	MIDDEN-STEENTIJD (Mesolithicum)	4500	
		7000	BOREAAL			
		8000	PREBOREAAL			
		9000	WEICHEL- (IJSTIJD) (Weichselien)	P L E I S T O C E E N	9000	
		13000				Laat-Glaciaal
50000	Pleniglaciaal	OUDE STEENTIJD (Paleolithicum)	350000			
120000	Vroeg-Glaciaal					
130000	EEMPERIODE					
200000	SAALE-IJSTIJD					

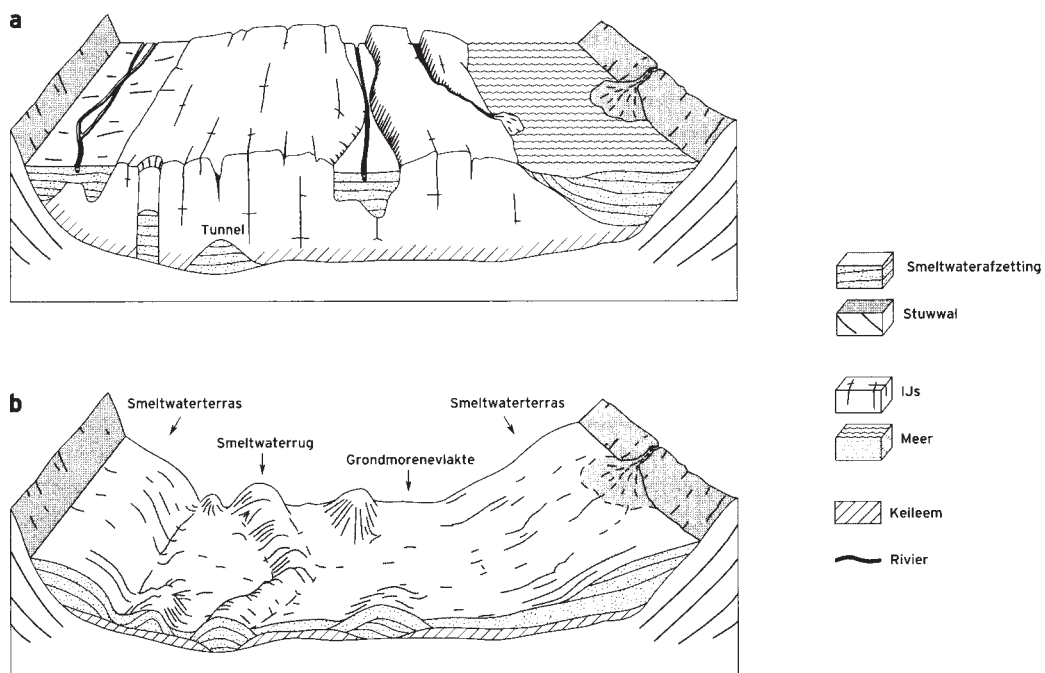
Geologische Tijdschaal.

op het ijsmeer terecht en na het afsmelten van dit meer ontstonden zo smeltwaterterrassen. Tussen Hattem en Nunspeet vormden de smeltwaterterrassen een zone van 20 km lang en één km breed. De puinwaaiers en smeltwaterterrassen vormden samen met afzettingmateriaal in het Weichselien een mantel van afzetting rond de stuwwal die bekend staat als de fluvioglaciale mantel.

Tijdens het Weichselien, dat 120.000 jaar geleden begon, bereikte het landijs Nederland niet. Europa kwam in een landklimaat terecht en de temperatuur daalde zeer sterk. Het landschap in Nederland veranderde in een toendralandschap met een permanent bevroren bodem. De combinatie van sterke poolwinden en een droog landschap zorgden ervoor dat er zandverstuivingen optraden, waardoor aan het eind van het Weichselien in heel Nederland dekzandruggen zijn ontstaan uit lokaal verstoven zand. In Hattem zijn deze te vinden in

Stuwwallen op de Veluwe.

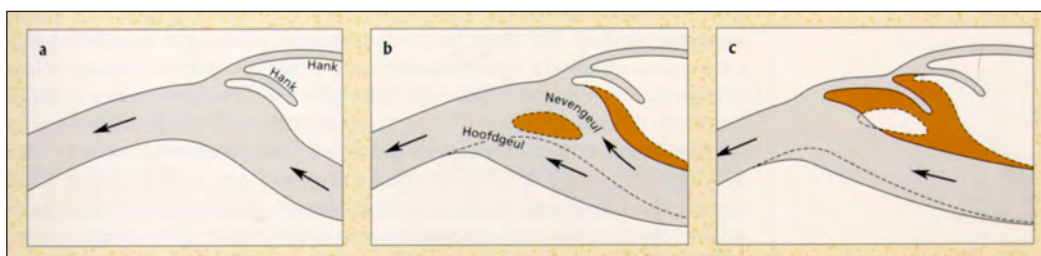

De vorming van smeltwaterterrassen en smeltwaterterrassen. Een ijsmeer ontstond tussen de stuwwal en de ijskap. Dit meer werd langzaam opgevuld door zand en grind. Na het terugtrekken van het ijs vormden het zand en grind smeltwaterterrassen.

het Hattemerbroek onder het veen en de kleigronden en langs de westelijke kant van de stuwwal. Ten oosten van de Woldberg, tussen Hattem en Wapenveld, liggen verschillende andere zandruggen. Deze zandruggen zijn geen dekzandruggen omdat de zandstructuur van de heuvels veel grover en scherper is. Het is waarschijnlijk zand afkomstig van de stuwwal. Door de grove en scherpe structuur van het zand zijn de heuvels relatief hoger en steiler dan dekzandruggen. Het grove zand stapelt namelijk beter dan het fijne afgeronde dekzand. Tegen het eind van het Weichselien begon de temperatuur toe te nemen. De bevroren bodem en de dikke sneeuwpakketten begonnen te ontdooien en vormden een dikke modderbrij. Op plekken waar de helling steil was en niet snel genoeg opdroogde, schoof deze brij van de stuwwal af, waarbij een dal in de wand van de stuwwal achterbleef. Door deze dalen werd het smeltwater afgevoerd en hebben lange tijd beekjes gestroomd die werden gevoed door het grondwater uit de stuwwal. In de Middeleeuwen begon men de nog aanwezige beekjes te gebruiken om watermolens aan te leggen. Deze watermolens werden door het water van de beekjes aangedreven en wanneer dat niet genoeg was werden ze uitgediept tot onder het grondwatervniveau. Deze zogenaamde sprengen voerden veel meer water aan en de watermolens konden zo efficiënter werken. In veel gevallen is het grondwatervniveau nu te laag om nog water te voeren. Achter Molecaten zijn de sprengen echter zo diep uitgegraven dat ze nog steeds water voeren.

Holoceen

Het einde van het Weichselien is tegelijk het einde van het Pleistoceen en het begin van het Holoceen. Het klimaat begon warmer te worden waardoor het landijs in Scandinavië begon te smelten en het Noordzeebekken zich begon te vullen. Geleidelijk verdween het toendraklimaat en werd er plaats gemaakt voor een gematigd klimaat. De Rijn stroomt tot en met het begin van het Weichselien door haar oude bedding, het latere IJsseldal. Gedurende het Weichselien verandert de loop van de Rijn naar het westen door haar huidige bedding.² De verbinding tussen de Rijn en het IJsseldal is verdwenen. De IJssel wordt nu slechts gevoed door de Berkel, de Oude IJssel en verschillende beekjes. Het waterniveau was in het begin van het Holoceen een stuk lager dan in het Weichselien en tegenwoordig. Door het lagere waterniveau was de invloed van de IJssel een stuk minder en waren er geen overstromingen. Het grondwater bleef echter tijdens het Holoceen wel stijgen. Hierdoor veranderden de laag gelegen gebieden in vochtige gebieden en toen het grondwater zo hoog gestegen was dat het maaiveld permanent onder water stond konden plantenresten niet goed meer verteren. Hierdoor ontstond veenvorming in de laag gelegen gebieden. Dit proces is waarschijnlijk begonnen aan het eind van het Atlanticum, rond 5000 vóór Christus. Er is veel discussie geweest over de vraag wanneer de verbinding tussen de IJssel en Rijn hersteld is. Vermoed wordt dat het in het Subboreaal is gebeurd, tussen 1500 en 1000 vóór Christus.³ In die periode waren de hoge zandgronden van de stuwwal begroeid met een loofbos en de lagere delen bedekt met veenmoerassen. De nieuwe verbinding tussen de IJssel en de Rijn had weinig effect op de hogere delen, maar op de lagere delen werd klei en zand afgezet. Hierdoor heeft het landschap het uiterlijk gekregen van een rivierenlandschap met oeverwallen en komkleigronden. De oeverwallen ontstaan parallel aan de rivier door afzetting van zand. Tot in de Volle Middeleeuwen bleef de oeverwalvorming in Hattem echter zeer beperkt. De IJssel was tot dat moment

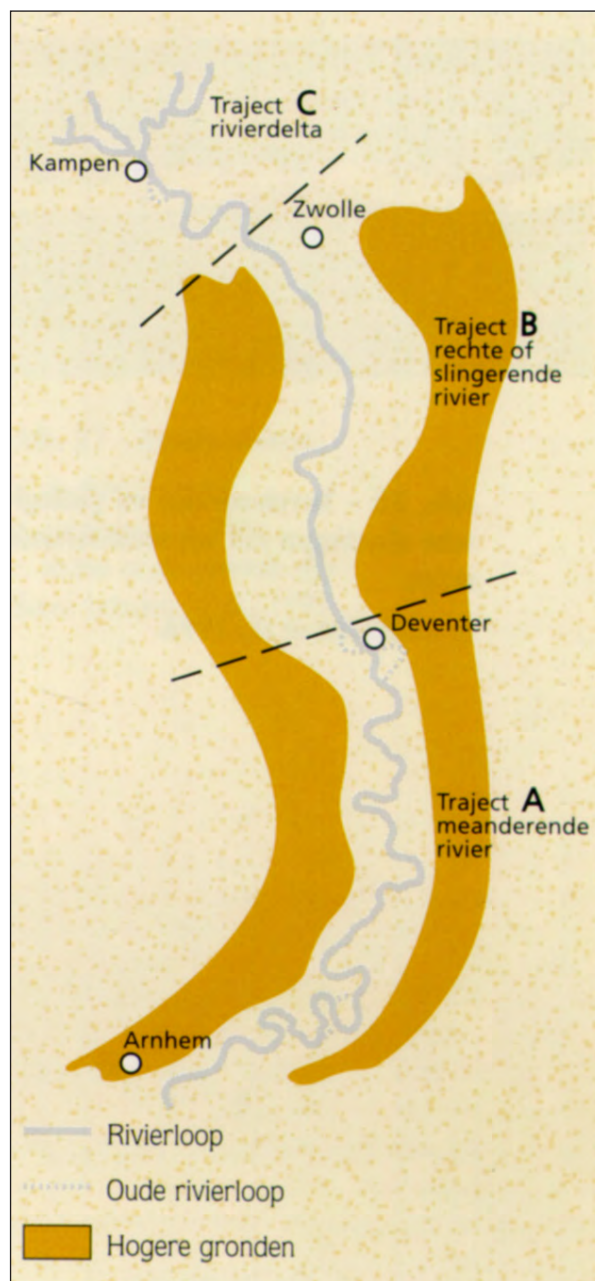

Het ontstaan van hanken. Hanken ontstaan wanneer in het midden van een rivier een zandbank wordt gevormd. De nevengeul slipt aan de bovenstroomse zijde dicht en het proces begint even verderop weer opnieuw. Het resultaat is een uiterwaard met oude nevengeulen (hanken).

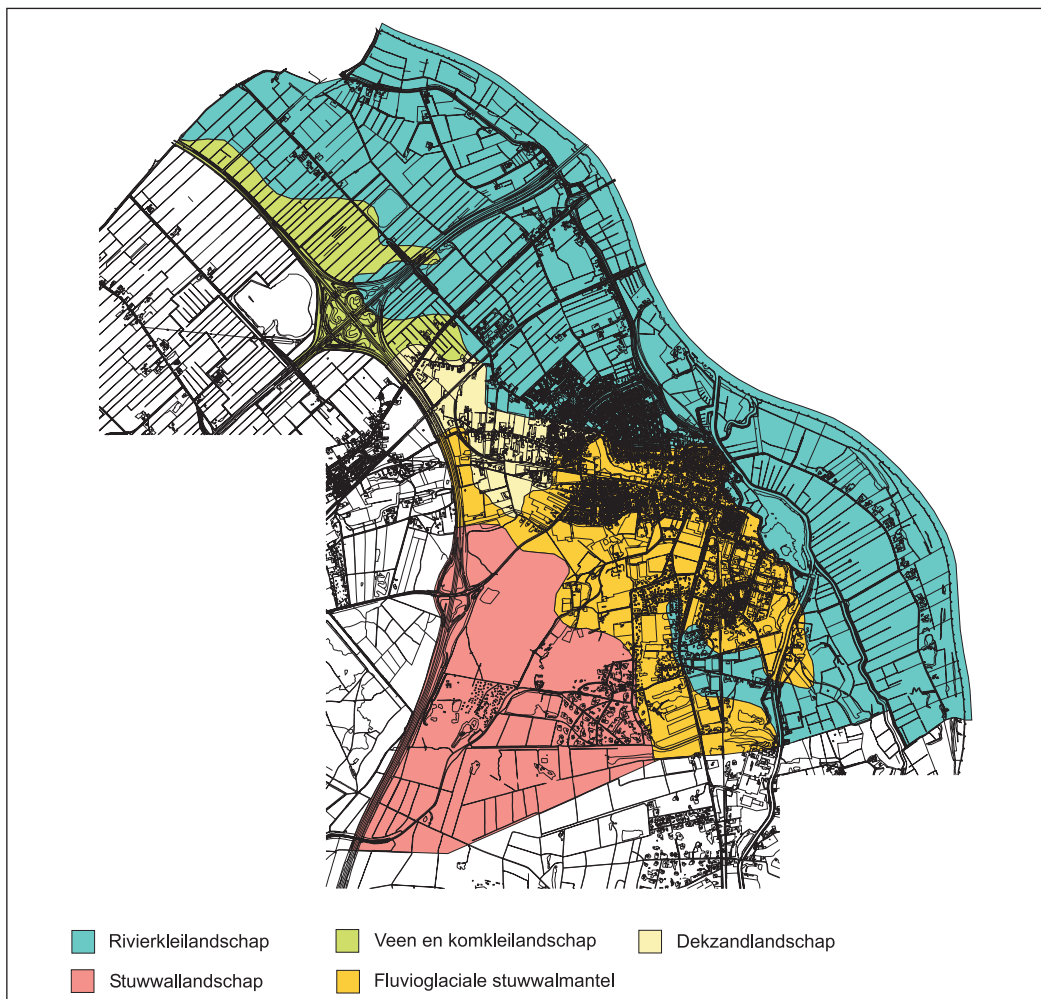
een relatief rustige rivier, maar door groot-schalige ontginningen en door grote boskap nam de hoeveelheid water, dat via de IJssel afgevoerd moest worden, sterk toe. Het aantal overstromingen steeg en door de hogere stroomsnelheid nam de eroderende werking van de IJssel toe. Er werden grotere hoeveelheden zand en klei afgezet en er ontstond een brede oeverwal waarvan de top tot ruim twee meter boven NAP kwam te liggen.

De bedding van de IJssel is in de loop der eeuwen verschillende malen veranderd. Zo wordt in de 16de eeuw melding gemaakt van een verlegging naar het westen waarbij een deel van Hattems grondgebied verloren ging in de rivier. Het is niet duidelijk hoe vaak en waar de IJssel precies van ligging is veranderd, maar wel is duidelijk dat de oude stroomgeulen in de vorm van hanken in het landschap achterblijven. De stroomverlegging ontstaat doordat er in de rivier zandbanken en platen worden gevormd. Als de rivier langs beide zijden van een zandbank gaat stromen zal op een bepaald moment één van de twee stromingen de hoofdstroom worden. De ander zal in de loop der tijd afgesneden worden van de rivier en kan dan verlanden en verdwijnen of water blijven houden. In Hattem is de Hankskolk in de Hoenwaard een duidelijk voorbeeld van een niet volledig verlande hank die nog duidelijk zichtbaar is in het landschap. De hanken zijn een verschijnsel dat hoort bij een rechtdoorgaande rivier. De IJssel is echter niet overal een rechtstromende rivier. Vóór Deventer heeft de IJssel een sterk meanderende vorm met veel

bochten. Na Deventer stroomt de IJssel een stuk rechter tot even voorbij Hattem. Ter hoogte van Zalk gaat de rivier weer meanderen om uiteindelijk in de IJsseldelta bij Kampen uit te monden. (afbeelding Riviertraject van de IJssel) Door middel van dijken wilden mensen zich niet alleen beschermen tegen het hoge water, maar was het ook de bedoeling om de rivier binnen zijn oevers te houden. De bedijking had echter tot gevolg dat de hoogte en druk van het water, bij hoogwater, sterk toeneemt. De rivier moet namelijk dezelfde hoeveelheid water binnen een kleinere bedding afvoeren. De kans op een dijkdoorbraak was dan ook zeker aanwezig. Bij een doorbraak slaat het water een kolk in het land vlak achter de dijk. De ondergrond uit deze kolk wordt in een waaiër afgezet over het land achter de kolk. In Hattem zijn twee voorbeelden van een dijkdoorbraak te zien, namelijk de Wiessenbergerkolk en de Geldersche kolk.

Riviertraject van de IJssel. Tot aan Deventer heeft de IJssel een meanderend karakter. Tussen Deventer en Zwolle is het traject veel rechter en na Zwolle begint de IJssel weer te meanderen, om uiteindelijk in de IJsseldelta bij Kampen uit te monden.

Landschapstypen in Hattem.

Achter beide kolken ligt een ruime waaier van vermengde grond afkomstig uit de kolk, de zogenaamde overslaggronden.

Noten

1. Spek 1999.
2. Hamming 2000, 7.
3. Hamming 2000, 6.

3. Prehistorie van Hattem

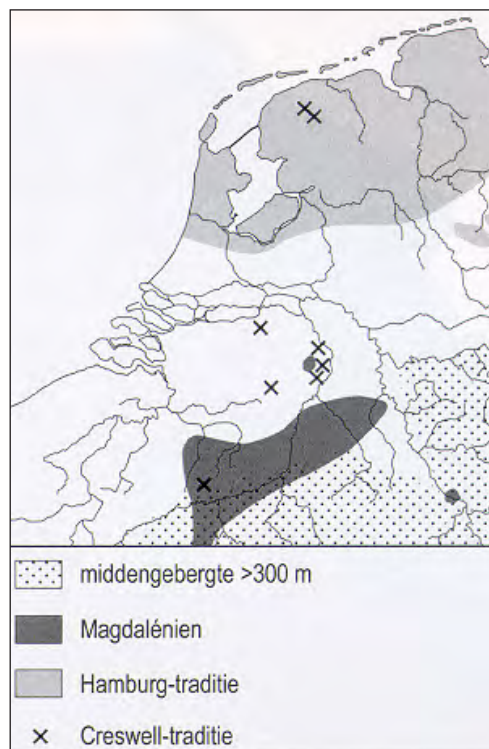
Hoewel er in Hattem al vanaf het einde van de 19de eeuw archeologie wordt bedreven heeft er tot voor kort nooit onderzoek plaatsgevonden naar de Prehistorie. Pas in 2005 wordt daarmee door onderzoek van Archol en Vestigia een start gemaakt. Tezamen met de gegevens uit omliggende gemeenten vormen deze opgravingen de basis van dit hoofdstuk waarin geprobeerd wordt om een beeld te schetsen van de Prehistorie in Hattem.

De oudste vondsten die in de bodem van Hattem aanwezig kunnen zijn komen uit het Midden

(C14)-jaren geleden	jaren v.Chr.	archeologische periode		cultuur / groep / traditie	
		noord	zuid	noord	zuid
2000	12	Romeinse tijd		Fries	overige inheems-Romeinse en ijzertijd-groepen
2250	250	late ijzertijd			
2450	500	midden-ijzertijd		Zeijen	Niederrheinische Grabhügel
2600	800	vroeg-ijzertijd		Sleen	
2900	1100	late bronstijd			Hilversum
3300	1500	midden-bronstijd B		Elp	
3450	1800	midden-bronstijd A			
3650	2000	vroeg-ijzertijd			wikkeldraadbeker
		laat-neolithicum B			klokbeaker
3950	2500	laat-neolithicum A		enkelgraf	
4300	2900	midden-neolithicum B		trechterbeker	Vlaardingen
4700	3400	midden-neolithicum A			Stein
					Hazendonk-3
5300	4200			Swifterbant	Michelsberg
		vroeg-neolithicum	vroeg-neolithicum B		?
6000	4900	vroeg-neolithicum A			lin. bandkeramiek
6400	5300	laat-mesolithicum			laat-mesolithische traditie
7600	6450	midden-mesolithicum		Noordwest-groep	Rijnbekken-groep
8200	7100	vroeg-mesolithicum			vroeg-mesolithische traditie
9600	(8800)				Ahrensburg
10.000		laat-paleolithicum			Tjonger / Federmesser
11.000					Creswell
12.000		jong-paleolithicum B		Hamburg	Magdalénien
13.000					onbewoond
18.000		jong-paleolithicum A			
35.000		midden-paleolithicum			Moustérien
300.000		oud-paleolithicum			

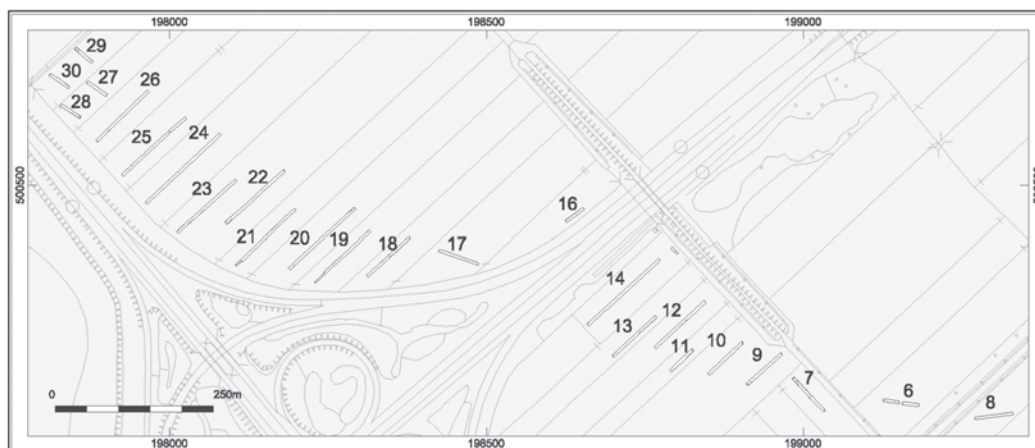
Tijdschaal van de Prehistorie.

Paleolithicum. In verschillende zand- en grindgroeven in Midden Nederland, bij Rhenen en Veenendaal, zijn uit deze periode vondsten gedaan. Deze vondsten zijn gekoppeld aan een geologische laag, de Urk-Formatie. Omdat deze laag tijdens zandafgravingen in de stuwwal is aangetroffen kunnen vondsten uit deze periode ook in Hattem verwacht worden.¹ Deze vondsten liggen echter niet meer in hun oorspronkelijke context doordat ze in lagen gevonden worden die door het landijs zijn opgestuwd. In Hattem zijn vermoedelijk wel vondsten in context te vinden van de Hamburg-cultuur. Van deze cultuur zijn in Nederland 70 vindplaatsen bekend waarvan er 10 op de Veluwe liggen. De eerste opgraving naar deze cultuur vond plaats in Elspeet. Het was een rendierjagercultuur met een enorm verspreidingsgebied dat zich uitstrekt door heel Noord Europa, van Noord Nederland naar Duitsland en Denemarken tot in Polen. Deze cultuur wordt gekenmerkt door een bepaald type steel en kerfspitsen. Deze zijn gemaakt van vuursteen dat werd gevonden in keileem zoals dat ook bij Hattem op de Vuursteenbergrug te vinden is. In Nederland zijn alle vondsten van de Hamburg-cultuur gedaan op dekzandgebieden. De organische resten hierin zijn grotendeels vergaan; er zijn slechts enkele houtskoolresten overgebleven. Dit is de reden dat er slecht één C14 datering bekend is. Deze geeft een datering van 11650 BP (Before Present) met een nauwkeurigheidsmarge van 65 jaar en is gedaan in Oldeholtswolt.² Hoewel er geen vondsten van deze cultuur gedaan zijn in Hattem valt te veronderstellen dat de Hamburg-cultuur ook op het grondgebied van de gemeente Hattem actief is geweest.

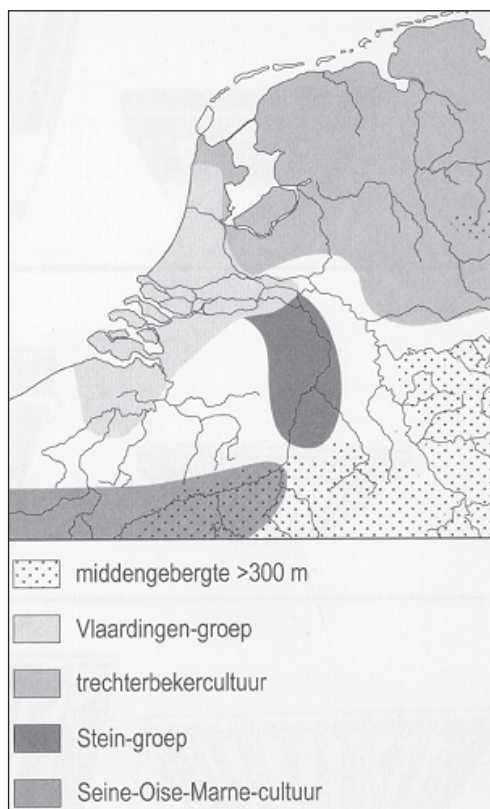
Het verspreidingsgebied van de Hamburgcultuur in Nederland.

In het vooronderzoek naar de aanwezigheid van archeologische resten op het traject van de toekomstige Hanzelijn is door RAAP een booronderzoek uitgevoerd. Er zijn door RAAP verschillende gebieden aangewezen met een hoge archeologische waardering.³ Hierop is besloten

De locatie van de proefsleuven tijdens de opgravingen in het Oude Land in 2005; uitgevoerd door Archol onder directievoering van Vestigia.

steen en aardewerk fragmenten gevonden. In de chronologie volgt de Enkelgrafcultuur de Trechterbeker-cultuur op. Het onderscheid tussen deze culturen wordt gevormd door de begraafstradities en aardewerkvormen. Waar in de Trechterbeker-cultuur mensen zijn bijgezet in grote graven werden ze in de Enkelgraf-cultuur zelfstandig begraven in vlakgraven of in grafheuvels. Deze grafheuvels zijn opgeworpen vanaf het Laat Neolithicum tot in het midden van de Bronstijd en er zijn enkele honderden grafheuvels in Nederland geïdentificeerd waaronder een groot aantal op de Veluwe. Naast de sporen uit de opgraving is er een enkele losse vondst gedaan uit het Neolithicum. Het gaat hier om een Ovalbeil die in 1968 is gevonden bij dijkwerkzaamheden aan de Hilsdijk. Het is een fragment van een vuurstenen bijl die wordt gedateerd in het Midden Neolithicum maar die niet is verbonden aan een bepaalde cultuur.⁸

Verspreidingsgebied van onder andere de Trechterbeker-cultuur.

Er zijn aanzienlijk minder vondsten uit de Bronstijd die gedaan zijn in de opgraving in 2005. Er zijn alleen aardewerk fragmenten gevonden die behoren tot de Wikkeldraadtraditie. Deze staat in ontwikkeling in lijn met het bekeraardewerk van de voorgaande culturen. (afbeelding wikkeldraadversierd aardewerk) De getande spatel die werd gebruikt om het aardewerk van de Klokbeker-cultuur te versieren wordt vervangen door een voorwerp waar een touwtje omheen was gewikkeld, de wikkeldraadstempel. Naast de vondsten uit de opgraving is er een stenen hamerbijl van het type Emmen gevonden die dateert in de Vroege Bronstijd tussen 2000 en 1800 voor Christus.⁹ Deze is gevonden in Oldenbroek en komt uit de zandafgraving net ten westen van het knooppunt Hattermerbroek. Uit de Bronstijd zijn verder een onversierde bronzen hielbijl en een bronzen armband gevonden. De hielbijl is gevonden in 1968 bij de Leemkule en wordt gedateerd op de Midden Bronstijd. De armband is vlak over de grens met Oldenbroek aan de Hanesteenseweg gevonden.¹⁰ Deze wordt gedateerd in de Late Bronstijd. Uit de opgraving van Archol/Vestigia uit 2005 zijn geen gegevens af te leiden uit de periode na de Vroege Bronstijd. Toch blijkt uit deze twee losse vondsten dat er zeker in de Bronstijd bewoning plaats heeft gevonden in dit gebied.

Uit de periode vanaf de Bronstijd tot de Vroege Middeleeuwen zijn op twee Romeinse munten na geen vondsten gedaan. Deze twee munten zijn echter beide buiten context gevonden.¹¹ Er kan over deze periode dan ook niks gezegd worden. Om een goed en volledig beeld te geven van Hatter in de Prehistorie is meer archeologisch onderzoek nodig. Het onderzoek dat is gedaan geeft echter een beeld van continue bewoning vanaf het Laat Paleolithicum tot de Vroege Bronstijd. Wat er na de Vroege Bronstijd gebeurt, is door gebrek aan gegevens onbekend. Vermoedelijk zijn de lage dekzandruggen waar door Archol/Vestigia is opgegraven in deze periode door het stijgende grondwater te nat geworden voor bewoning. De mensen zijn waarschijnlijk weggetrokken naar de hoger gelegen dekzandruggen en de fluvioglaciale mantel rond de stuwwal. Hier zijn zowel de Bronstijd armband en hielbijl gevonden en de latere Vroeg Middeleeuwse vondsten zijn ook in deze gebieden gevonden. Het blijft echter speculeren omtrent de locaties van de Prehistorische sites.

Noten

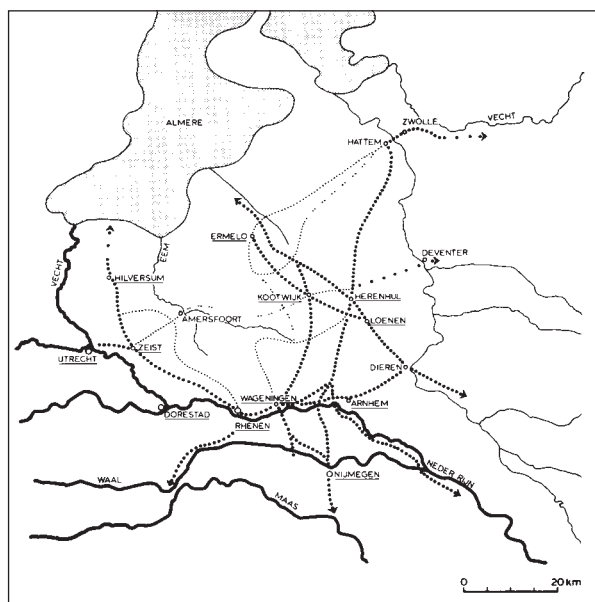
1. Van Uum 2003, 111.
2. Louwe Kooijmans 2005, 125.
3. Müller 2003, 17.
4. Hamburg en Knippenberg 2006, 58.
5. Louwe Kooijmans 2005, 145.
6. Hermsen 2006, 39.
7. Hamburg en Knippenberg 2006, 27.
8. Archis waarnemingsnummer: 7207.
9. Archis waarnemingsnummer: 6851.
10. Archis waarnemingsnummer: 21324.
11. Busé 1941, 15.

4. Geschiedenis van Hattem

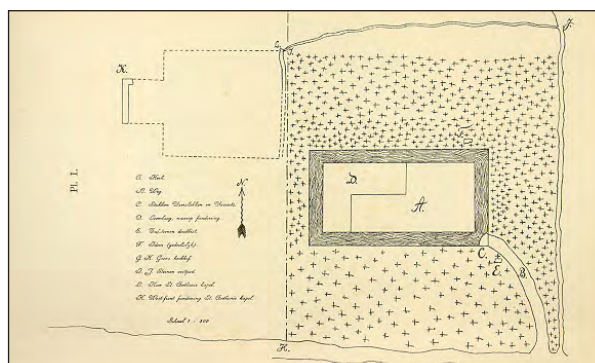
Het ontstaan

Op de kop van de stuwwal, waar verschillende landschappen samenkomen en in elkaar samenvloeien, ontstaat een mix van vruchtbare gronden, natuurlijke voorraden van hout en leem, rijke visgebieden en daarnaast een samenloop van handelswegen die zich uitstrekken over de IJssel. Het is op deze plek dat verschillende boeren nederzettingen al vroeg in de middeleeuwen bij elkaar clusteren en een gemeenschap vormen. De eerste vermelding van deze gemeenschap komt uit 891 of 892 wanneer twee hoeven worden geschonken door hun eigenaar Meginer en zijn vrouw Irinfrid aan de abdij van Lorsch ten zuiden van Frankfurt.¹ Deze liggen volgens de vermelding in de Noordgouw te Hatheim. Kort erna wordt melding gemaakt van een andere schenking aan Lorsch. Ditmaal gaat het om een hoeve in Hatteim die wordt geschonken door Brunhold. De naam Hattem komt dus van Hatheim of Hatteim, een duidelijke heim of heem naam die in de vroege middeleeuwen en vooral tussen 800 en 1100 aan nieuwe nederzettingen werd gegeven. Door Van Heel worden twee suggesties gedaan omtrent de betekenis van Hattem. Het zou de woonplaats kunnen zijn van mensen die behoren tot de stam der Chattuarii of het zou het heem kunnen zijn van de mensen wier leider Hatto heet.²

Er werd in de nederzetting een kleine kapel gebouwd die verbonden was aan de moederkerk in Epe. De dochterkerk moest een deel van de kerkelijke inkomsten afdragen aan de moederkerk. In de moederkerk werd de kerkelijke rechtspraak uitgeoefend. In 1176 werden in Heerde, Gaedsberg en Vorchten de kapellen afgescheiden van de moederkerk door bisschop Godfried van Utrecht. Dit deed hij omdat er te veel mensen naar de moederkerk in Epe gingen door de toegenomen bevolking en door het toenemende belang van de zielzorg. De zelfstandige parochiekerk op de Gaedsberg had nu eigen seend- (kerkelijke rechtspraak) en begraafrecht.³ Zoals blijkt uit de vermelding uit 1176 ligt de oude parochiekerk op de Gaedsberg, dichtbij de landbouwgronden aan de rand van de stuwwal. Dit is bewezen door archeologisch onderzoek van Hoefler in 1893 en 1894 waar hij de kapel met een omvang van 17.5 meter bij 9.5 meter heeft teruggevonden. Deze plek is echter niet uitgekozen om de nieuwe St. Andreaskerk te bouwen; dit gebeurde aan de meest oostelijke kant van de zandrug. Samen met de kerk verhuisde het dorp van de locatie aan de Gaedsberg langs de huidige Dorpsweg naar het oosten, richting de IJssel. Door de verhuizing komt Hattem nu op een gunstiger plek te liggen, beter verde-

Vroeg Middeleeuwse wegen op de Veluwe. Grof gestippeld zijn interregionale wegen en fijn gestippeld regionale wegen.

Opravingstekening van Hoefler van de opraving op de Gaedsberg.

De Andreaskerk.

digbaar, in een controlerende positie bij de IJssel. Uit onderzoek is gebleken dat de toren van de kerk het oudste overgebleven deel van de kerk is. Deze wordt gedateerd in het eerste kwart van de 13de eeuw, tussen 1200 en 1225. Het is een toren gebouwd in laat romaanse stijl met een bakstenen opbouw bekleed met tufsteen. Het oude romaanse schip is later tijdens de bouw van een nieuw gotisch schip volledig verdwenen en is nooit archeologisch onderzocht. Aangenomen wordt dat dit schip er stond voor de bouw van de toren en waarschijnlijk tussen 1176 en 1200 gebouwd is. Met de verhuizing van de Gaedsberg naar de nieuwe locatie is dus niet lang gewacht. De motivatie achter deze verhuizing is nog steeds onbekend, maar mogelijk hadden de heren van Gelre belang bij een goed te verdedigen bolwerk als tegenhanger van het zich snel ontwikkelende Stichtse Zwolle.

Stadsrechten

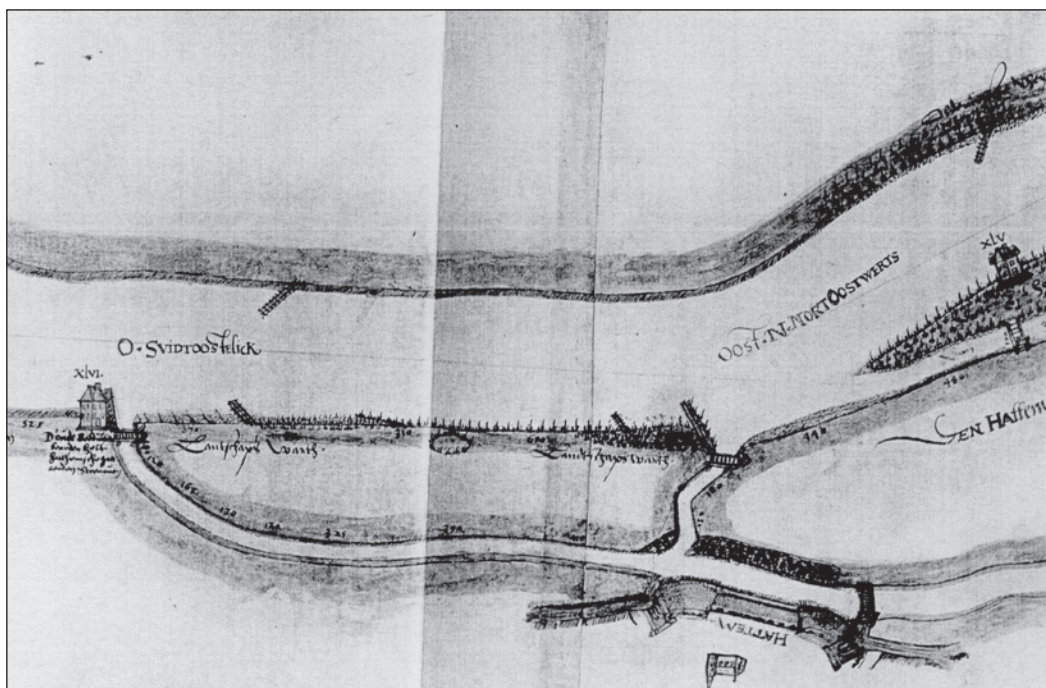
In 1299 kreeg Hattem stadsrechten van de graven van Gelre. Hattem had nu recht op een eigen bestuur, wetgeving, rechtspraak en verdediging. In 1306 wordt door graaf Reinald I van Gelre een huis gesticht voor drie broeders van de Johanniter orde; dit huis is mogelijk de voorganger van het kasteel de Dikke Tinne, maar het kan ook de Engelenberg geweest zijn aan de Adelaarshoek. In 1340 werd toestemming verleend om de weteringen uit te laten wateren achter Zalk. In die periode zullen dan ook de Oostersewetering en Middelwetering gegraven zijn, die nodig waren om het Hattemerbroek te kunnen ontginnen. Zo zal de polder Hattem zijn ontstaan. In 1346 werd het gebied het Veen aan Hattem in gebruik geschonken door Eleonora. Het gebied was voor algemeen gebruik, dus iedere Hattemer mocht hier zijn vee weiden. In 1350 werd door de bisschop toestemming verleend om het Heilige Geestgasthuis te stichten. Dit werd gebouwd in de stad aan de Gasthuissteeg. In 1370 is er sprake van een burcht met voorburcht op de plek waar later de Dikke Tinne wordt verbouwd. In 1395 werd de Vrijheid van Hattem een feit. In het gebied buiten de muren rondom Hattem kregen de bewoners dezelfde vrijheden als de burgers binnen de muren. In 1401 werd door hertog Willem aan de Vrijheid van Hattem het gebied de Hoenwaard toegevoegd. Dit gebied was niet bestemd om te bebouwen maar het was een weidegebied voor de inwoners van Hattem. Op de huizen binnen de stadsmuren kwamen scharen te liggen, dit waren rechten op het weiden van vee. Door de hertog werd bepaald dat er in de Hoenwaard geen huizen maar wel steenovens gebouwd mochten worden. Dat hij dit niet deed zonder eigen belang blijkt uit het feit dat hij in 1404 zijn kasteel in Hattem flink heeft versterkt met de bakstenen uit de Hoenwaard.

Aanvallen op de stad

De Hattemers zullen hun eigen stad vóór 1400 waarschijnlijk al versterkt hebben met poorten, muren en torens. In de loop van de 15de eeuw volgden de nodige uitbreidingen van de verdedigingswerken, zo kregen de Hoenwardsepoort, de Dijkpoort en de Dorpspoort een rondeel. Deze uitbreidingen van de verdedigingswerken bleken niet voor niets gemaakt te zijn, toen Hattem in 1528 werd belegerd door Bourgondische troepen. Tijdens een belegering van drie dagen werd de stad zwaar beschoten. De beschieting concentreerde zich op de Hoenwardsepoort. Na verschillende bestormingen stortte de Hoenwardsepoort uiteindelijk in en gaf de stad zich over. De stad werd door de Bourgondiërs van Karel de Vijfde ingenomen en geplunderd. Drie maanden later werd de vrede van Gorinchem getekend en werd Hattem weer Gelders. In 1580 werd het kasteel de Tinne door verraad in handen van de Spanjaarden gespeeld. Deze hadden het kasteel slechts kort in handen want door een snelle actie van de Hattemers en buursteden werden de Spanjaarden verdreven. Hattem heeft sindsdien het kasteel in handen gehouden en het geïntegreerd met de stadsverdediging. In 1587 en 1588 volgden twee aanvallen van de Spanjaarden op Hattem, mogelijk uitgevoerd vanaf de Spaanse Graven. Deze aanvallen werden allebei afgeslagen. Na het sluiten van de Unie van Utrecht in 1579 werd de militaire strategie meer centraal geregeld en er werd gestreefd naar een aaneengesloten verdedigingswerk langs de IJssel. Er werden over de gehele Gelderse kant van de IJssel 46 redouten gepland. 26 daarvan zijn daadwerkelijk gebouwd. Op een kaart uit 1596 staan deze duidelijk aangegeven. Op het grondgebied van Hattem waren er vier gepland, waarvan drie in de Hoenwaard en één op de plek van IJsselstein. Deze laatste is zeker gebouwd. Hij bestond uit aarden wallen van 12 meter lang en bijna 2 meter hoog met banketten. Aan drie zijden werd een gracht gegraven en de achterzijde stond aan de Bottenstreng. In de redoute stonden twee batterijen geschut.

De gouden eeuw

Na de periode van aanvallen en onrust kwam er met de komst van het Twaalfjarig Bestand een periode van rust en welvaart voor Hattem. De rondzwervende soldaten verdwenen en het leven op het platteland werd veiliger. De papierindustrie kwam sterk op en Hattem werd rijker. Dit blijkt uit de nieuwbouw die de stad ondernam. Zo kwam er in 1619 een nieuwe stenen kaak; de Waag en het gemeentehuis werden verbouwd. Er kwam in 1624 een nieuwe galg op de Trijsberg en het net verbouwde stad-

Op de latere locatie van IJsselstein staat duidelijk een redoute aangegeven.

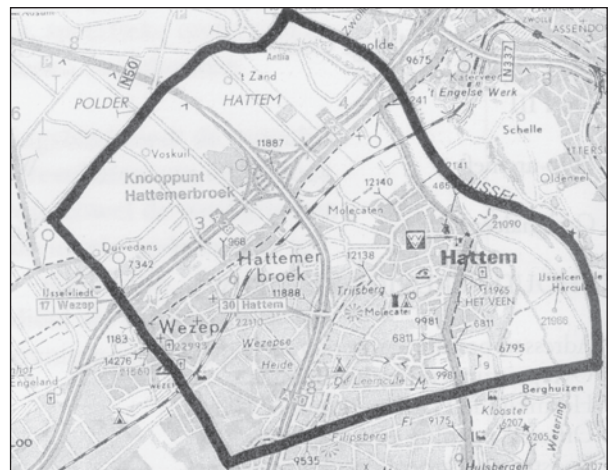
huis werd in 1625 uitgebreid. In 1629 werd Hattem nog een laatste keer door de Spanjaarden aangevalen. Ditmaal omdat ze Frederik Hendrik wilden weglokken bij Den Bosch. De aanval werd afgeslagen en na de verovering van Wezel trokken de Spanjaarden weg. Na de 80 jarige oorlog werd Hattem zwaar getroffen door twee pestepidemieën die het einde van de Gouden Eeuw inluidden. In 1656 overleed een derde van de Hattemse bevolking aan de pest; 475 mensen werden er begraven. De tweede epidemie in 1666 was minder zwaar, maar ook toen overleden er 164 mensen aan de gevolgen van de pest. Door deze rampen, gevolgd door de bezetting en brandschatting van de Fransen en Munstersen in 1672 en 1673, gleed Hattem in een armoede die door de gehele 18de en 19de eeuw zijn stempel heeft gedrukt. Dit werd mede versterkt door het bestuur van de stadhouder die in de tweede helft van de 18de eeuw begon met het aanstellen van stadsbesturen. De patriotten kwamen tegen het wanbeleid van de stadhouder in opstand en in 1786 werd het patriotse Hattem door troepen van de stadhouder ingenomen.⁴ In 1795 kwam er met de Bataafse Revolutie een einde aan de toestanden. Het stadsbestuur werd afgezet en de stad werd sindsdien bestuurd door een bestuur van patriotten.

De Hattemse patriot Herman Willem Daendels.

Gemeentegrenzen

De grenzen van de gemeente Hattem zijn niet altijd zo geweest. Binnen de huidige grenzen liggen van oorsprong drie verschillende bestuurlijke eenheden, namelijk de stad Hattem, gelegen binnen de stadsmuren, de vrijheid Hattem, opgebouwd uit het Veen, de Hoenwaard, de Hogenkamp en de Heide en het schoutambt Hattem, bestaande uit het landgoed Molecaten, het noordelijk deel van Wezep, het buurtschap de Voskuil, Hattemerbroek en het gebied te noorden van Assenrade tot aan de grens van Zalk.⁵ De vrijheid en de stad Hattem werden beide bestuurd door het stadsbestuur, de grenzen hiervan zijn vastgelegd in 1630. Het schoutambt werd bestuurd door de schout; deze had in dit gebied de uitvoerende, bestuurlijke en juridische macht. In de roerige tijden rond de Franse bezetting zijn de verschillende gebieden samengevoegd tot de gemeente Hattem. Dit gebied was aanzienlijk groter dan de huidige gemeente Hattem, omdat ook het deel ten westen van de A50 hierbij hoorde. Voor Hattem betekende dit niet alleen een grote groei in bevolking en grondoppervlak, maar ook in inkomsten, want de ruim 800 inwoners, waaronder de bewoners van landgoed Molecaten, waren nu belastingbetalers van de gemeente Hattem. Deze inkomsten vormden een welkome vergroting van het

De grenzen van Hattem voor de afsplitsing van het Schoutambt Hattem in 1818.

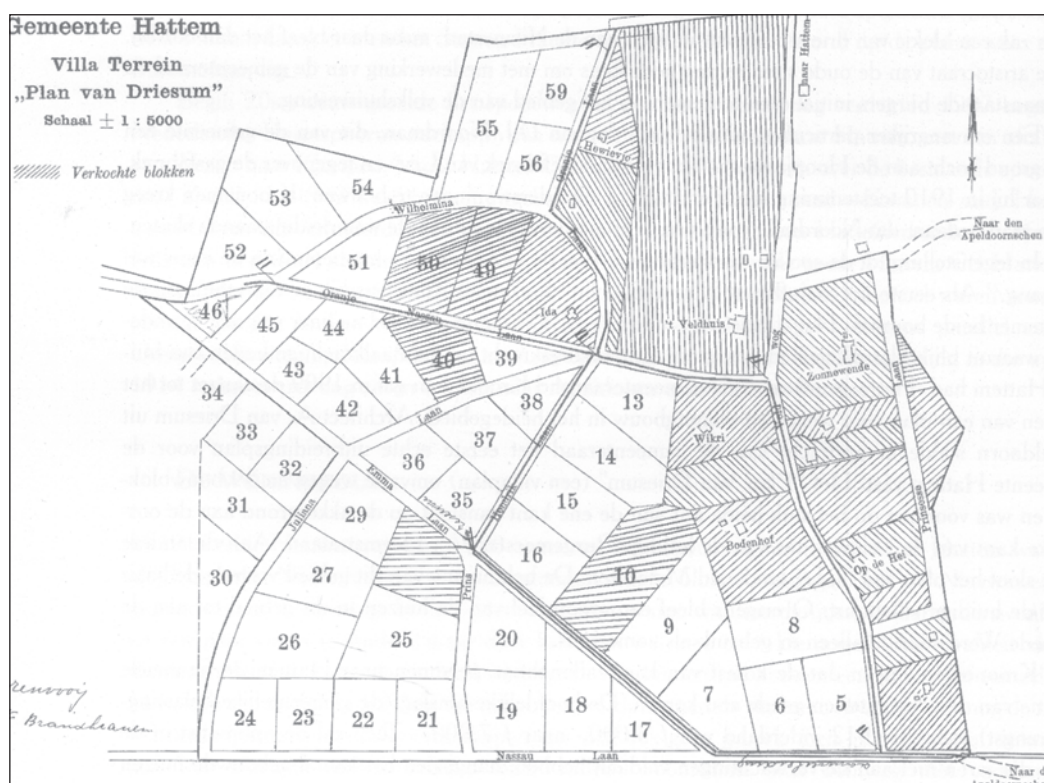
budget. Precies om die reden werd er door verschillende partijen geklaagd, want de lasten voor de bewoners van het schoutambt namen toe. Zo moesten ze onder andere een bijdrage leveren in de kosten voor het onderhoud van de polder en dijken. Wat precies de reden is, is onduidelijk, maar tijdens de reorganisatie van het platteland werden in 1818 Hattem en het schoutambt Hattem van elkaar gescheiden. Dit ondanks zeer zware protesten van het bestuur en de inwoners van Hattem. Door deze scheiding onderging Hattem een financiële aderlating. Er werd gevreesd voor het voortbestaan van Hattem, maar ze hebben het hoofd boven water weten te houden. De gemeente Hattem en de gemeente Oldebroek, waartoe het schoutambt nu behoorde, leefden zij aan zij tot 1971. Dat was het jaar waarin, door minister Beernink van binnenlandse zaken, eindelijk een groot deel van het schoutambt weer bij Hattem werd gevoegd. Dit gebeurde in het kader van de gemeentelijke herindeling en na twee decennia van pressie vanuit Hattem zelf. Overigens is niet het gehele schoutambt bij Hattem gevoegd, slechts het deel tot aan de A50/N50, waardoor Wezep en Hattemerbroek nu nog steeds buiten de gemeentegrenzen van Hattem vallen.

Stadsuitbreiding en ruimtelijke ontwikkeling van Hattem

De armoede van Hattem heeft zijn weerklank in de stadsuitbreidingen van Hattem. Zoals te zien is op de verschillende topografische kaarten uit de 19de eeuw heeft Hattem vóór de 20ste eeuw amper gebouwd buiten de stadsmuren. Er stonden in het begin van de 19de eeuw 250 huizen in de stad zelf, 61 huizen in het Veen en 55 huizen langs de Gelderse Dijk.⁶ Daarnaast stonden er 86 huizen in Wezep en Hattemerbroek maar na de afsplitsing van het Schoutambt Hattem in 1818 werden deze bij de gemeente Oldebroek gevoegd. Na de afsplitsing had Hattem een oppervlakte van iets meer dan 1200 ha. Hiervan werd een oppervlak van 439 ha ingenomen door de heide, een gebied waar niemand woonde en wat niet ontgonnen was. Hierin kwam verandering toen Hattem in 1843 het gebied voor 250 gulden van de Domeinen kocht. De gemeente verkocht in 1846 en 1848 in totaal 110 ha aan twee Zwolse steenfabrikanten, I.A. van Rooijen en F. Bloemendaal Wubbenhorst die het gebied hebben ontgonnen.

Tot het begin van de 20ste eeuw bleef de woningbouw beperkt tot enkele woningen aan de Nieuweweg, de grachten en de Dorpsweg. Wel werd er op het gebied van de infrastructuur veel gedaan. Zo is onder Koning Willem I het Apeldoornsdoorns kanaal gegraven dat in 1829 werd geopend. De Zuiderzeestraatweg is in 1830 geopend en er kwam in 1848 een grindweg van Hattem naar Apeldoorn. De in 1860 opgerichte Nederlandsche Centraal Spoorweg (NCS) wilde een treinverbinding tussen Utrecht en Zwolle tot stand brengen. In 1863 was de treinverbinding Utrecht-Hattem geopend. Het zou nog een jaar duren voordat de spoorburg over de IJssel af was en de verbinding tot Zwolle doorgetrokken kon worden. Om kosten te besparen werd er door de NCS grond aangekocht buiten de stad Hattem zelf, Hattem Centraal Station kwam dan ook buiten de stad te liggen, aan het spoor ter hoogte van waar nu de rioolzuiveringsinstallatie ligt. In 1888 kwam hier een tweede spoor bij, de spoorlijn Hattem-Centraalspoor-Apeldoorn. Het station Hattem-stad kwam erbij; deze was gelegen op de plek van de Stationslaan. Hoewel dit spoor volledig is verdwenen is het op kaarten heel duidelijk terug te vinden en een deel is als fietsroute te volgen. Er werd naar de emailfabriek Gelria een zijtak gemaakt vanaf het station Hattem-stad. Deze liep langs de Hoopjesweg. Een laatste uitbreiding van het spoornet kwam in 1907 met een tramlijn Nunspeet-Hattem en in 1913 een tramlijn Hattem-stad - Kampen-Zuid.

Op gebied van de stadsuitbreidingen werd een start gemaakt in het eerste decennium van de 20ste eeuw met twee plannen. In 1909 gaf gemeenteraadslid Krooneman een aanzet tot wat later het "Plan van Driesum" zou gaan heten. Architect A. van Driesum stelde hierbij een plan op voor een wijk met 56 huizen in het zuiden van de gemeente Hattem, op de Heide. Dit is het eerste echte plan voor een woonwijk in Hattem. Daarnaast werd in 1910 gestart met de bouw van twintig arbeiderswoningen aan de Hoopjesweg, een particulier initiatief van D.J. Noordman. De huizen zijn gebouwd bij de emailfabriek Gelria van Levy tegenover de gasfabriek. Dit was de gemeentelijke gasfabriek; de gemeentewerven zijn hier een overblijfsel van. In 1913 werd de woningbouwvereniging Beter Wonen opgericht. Die begon met het maken van plan-

De villawijk is gerealiseerd zoals gepland in het Plan van Driesum.

nen voor een woonwijk met een sociaal karakter. Na heel veel strubbelingen zijn uiteindelijk in 1918 22 huizen gebouwd nabij de Hezenbergerweg, aan een straat die in 1954 de Sparrenlaan is gaan heten. Dit plan werd in 1923 uitgebreid met 100 nieuwe woningen: het Rode Dorp was geboren.

Door de economische crises in de jaren dertig, gevolgd door de Tweede Wereldoorlog zijn er geen grote woonwijken meer gepland. Wel is in 1930 de Oude IJsselbrug geopend. In 1948 werd het eerste plan na de oorlog gerealiseerd: bestemmingsplan Zandkamp. Hier zijn 20 woningen gebouwd, gevolgd door 14 duplexwoningen in 1950. In de jaren vijftig is begonnen met het bestemmingsplan Hogekamp wat versneld uitgevoerd kon worden doordat er geld vrij kwam voor woningen voor militairen van het garnizoen uit Wezep. Ook zijn er in deze wijk woningwetwoningen gebouwd om er voor te zorgen dat het geen soldatenwijk zou worden. In 1953 werd de Bevrijdingsweg aangelegd die letterlijk een bevrijding was voor Hattem, want het verkeer hoefde nu niet meer door de stad om van de Geldersedijk naar de Nieuweweg en Apeldoornseweg te komen. In 1956 is het Plan Zuid gerealiseerd, gelegen in gebied het Veen ten zuid-westen van het Rode Dorp. Hier werden 56 woningen gepland. In 1957 zijn er nog eens 50 woningen gebouwd in het Kweekplan vlak ten oosten van woonwijk Hogekamp. In 1961 en 1963 is het plan Veenrand gerealiseerd. Dit wordt de ABC-buurt genoemd naar de straten Azaleastraat, Begoniastraat en Crocusstraat die hier in deze wijk liggen. Hierna zijn verschillende grote wijken aangelegd richting het noorden en noordwesten van de stad Hattem, in eerste instantie ten zuiden van de Hendrikjesweg en na 1966 ook ten noorden hiervan. Ook het industrieterrein Netelhorst waar de rioolzuiveringsinstallatie ligt, is na deze periode aangelegd. Naast de grote uitbreidingen is er ook ingebreed. Er zijn verschillende nieuwe straten in oude wijken aangelegd en vervallen huizen zijn vervangen door nieuwe.

Noten

1. Smit 1999, 63.
2. Heel 1999, 67.
3. Heel 1999, 70.
4. Duinkerken 1999, 180.
5. Even 2004 en 2005.
6. Horst 1999, 307.

5. Gebiedsbeschrijvingen

1. Het Zand

Het Zand lag buiten de Vrijheid Hattem in het Schoutambt van Hattem. De stad Hattem verloor dit Schoutambt in het begin van de 19de eeuw aan de gemeente Oldenbroek. Bij het opstellen van de Kadastrale Atlas in 1832 ligt dit gebied dan ook in de gemeente Oldenbroek, verdeeld over twee kaartbladen B1 en B2. De begrenzing in 1832 was de Middeldijk in het westen en de Oude Middelwetering en Oostersedijk in het oosten. Toen in 1971 een deel van het oude Schoutambt weer terug werd gegeven aan Hattem werd dit gebied in twee delen opgedeeld. De grens ligt op de Nieuwe Middelwetering waar tegenwoordig de A50/N50 overheen ligt. Een deel van Het Zand ligt tegenwoordig dus nog in Oldenbroek en een deel in Hattem. Het deel in Hattem wordt begrensd door de A50 in het Westen en de Oude Middelwetering en Oostersedijk in het Oosten.

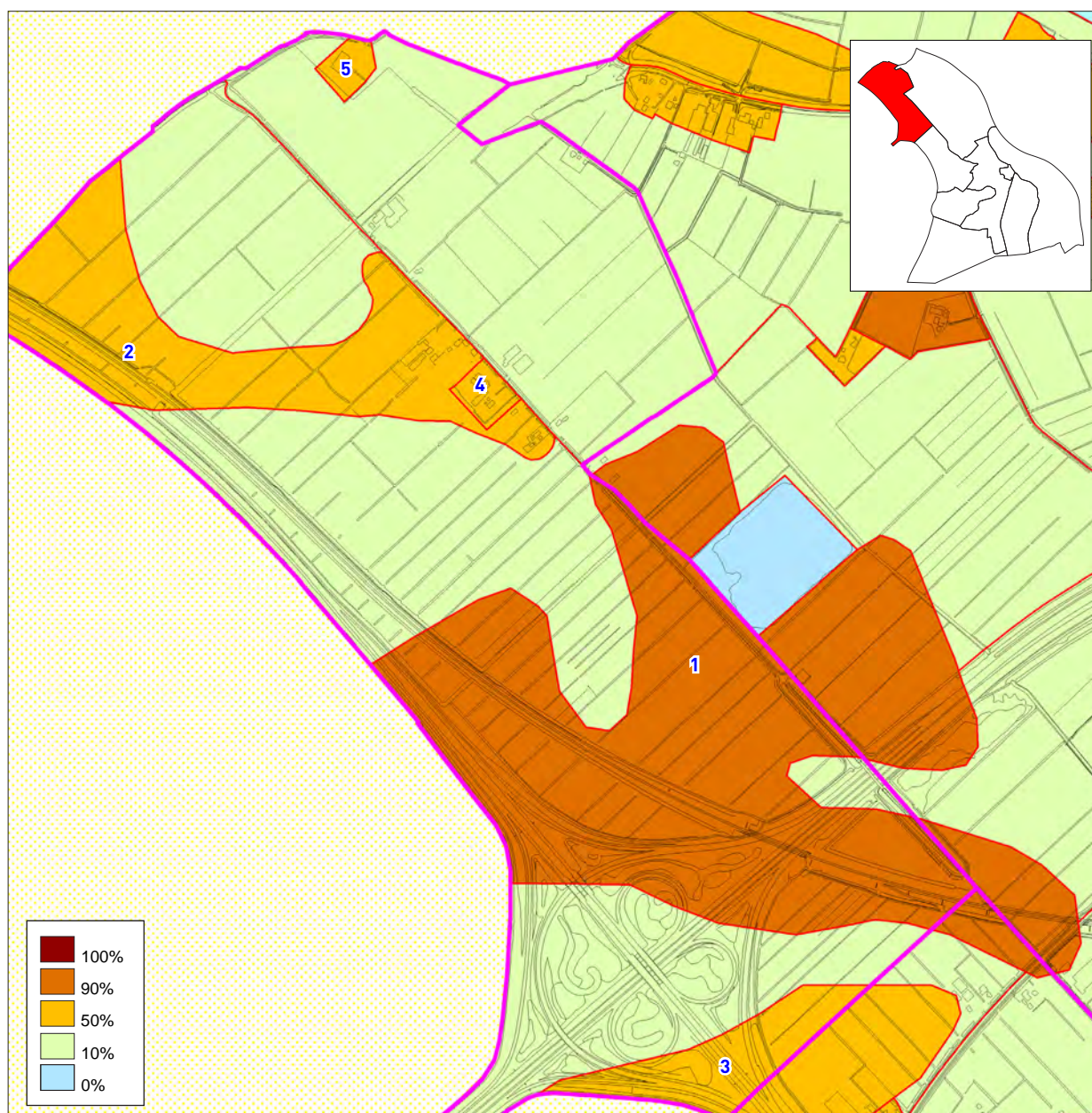
De A50 heeft in gebied Het Zand een verkeersknooppunt met de A28, het knooppunt Hattemerbroek, en is daar beeldbepalend. Vanaf dit knooppunt loopt de N50 richting Kampen voor een deel over het oude tracé van het Kamperlijntje. Vrijwel geheel het gebied wordt ingenomen door het knooppunt. Dat betekent niet dat de archeologie in het gebied verstoord is. De snelweg is namelijk op de oorspronkelijke ondergrond gelegd; de ondergrond is niet verstoord, behalve op locaties van de zandafgravingen. In Oldenbroek en in Hattem liggen twee waterplassen waar zand is afgegraven voor het ophogen van dit knooppunt. In de nabije toekomst komt er nog een infrastructureel element in het landschap bij, de Hanzelijn, een spoorlijn die de steden Zwolle en Lelystad met elkaar zal verbinden. De lijn komt bij Hattem de IJssel over en omdat er sprake is van bodemverstoring tijdens de aanleg van deze spoorweg is in kader van het Verdrag van Malta besloten om te inventariseren waar zich archeologie in de bodem bevindt. Hiervoor zijn drie boorcampagnes van RAAP geweest.¹ Het doel van deze boorcampagnes was in eerste instantie om een reconstructie te maken van het (paleo) dekzandlandschap en daarnaast om inzicht te krijgen in de aanwezigheid van vondstlocaties en vindplaatsen. Hierop heeft een tweede booronderzoek gevolgd uitgevoerd door het ARC op door Vestigia geselecteerde gebieden.² In de zomer van 2005 zijn de booronderzoeken gevolgd door een proefsleuvenonderzoek uitgevoerd door Archol onder directievoering van Vestigia.³ Hierbij zijn in de gemeente Hattem zestien proefsleuven gegraven nabij het knooppunt aan weerskanten van de A28. Tijdens dit onderzoek zijn

Het knooppunt Hattemerbroek.

archeologische vindplaatsen te voorschijn gekomen, daterend van het Late Paleolithicum tot en met de Vroege Bronstijd, met vondsten uit de Federmessercultuur, Trechterbekercultuur, Enkelgrafcultuur, Klokbekeercultuur en Wikkeldraadtraditie. Het blijkt dat het gebied een zeer lange bewoningsgeschiedenis heeft gehad. Aan de hand van dit onderzoek zijn drie dekzandruggen terug te vinden in het landschap waarop, zo is gebleken, bewoning mogelijk is geweest in de Prehistorie. In het Holoceen heeft er vanaf het Atlanticum rond 5000 vóór Christus veenvorming plaatsgevonden in dit gebied. Aanvankelijk alleen in de lage delen, maar naarmate de tijd vorderde werden ook de toppen van de lagere dekzandruggen overgroeid met veen. Het gebied is dan onbewoonbaar. Pas in de eerste helft van de 14de eeuw is men begonnen met het ontginnen van de Polder Hattem en het Hattemerbroek. Tot dan toe waren het moerassige veen- en kleigronden die niet geschikt waren voor bebouwing. Na de ontginning was het grondwaterpeil nog steeds te hoog voor bebouwing, maar de weilanden waren goed geschikt als graslanden en hooilanden.

De naam Het Zand komt van de zandige overslaggronden die hier afgezet zijn na een dijkdoorbraak. Bij deze dijkdoorbraak is de IJssel met grof geweld door de dijk gebroken, waarbij het water zich naar binnen stortte in het er achter gelegen land. Hierbij is een diepe kolk geslagen, de Geldersche Kolk. Het zand dat uit die kolk vrij kwam is door het water afgezet in het achterliggende gebied.

001 – Het Oude Land I, dekzandrug.

Waardering: 90%

Deze dekzandrug is in 2005 archeologisch onderzocht door Archol en Vestigia waarbij bewoningssporen van het Late Paleolithicum tot en met de Vroege Bronstijd zijn gevonden. Aan de hand van dit onderzoek kan een nauwkeurig beeld gegeven worden van de omvang van deze dekzandrug. In hoeverre deze doorloopt in de gemeente Oldenbroek valt niet te zeggen, maar binnen de gemeente Hattem ligt het grootste deel in het gebied het Zand met enkele uitlopers richting gebied De Gelderse Dijk en gebied Hattemerbroek.

002 – Het Oude Land II, dekzandrug

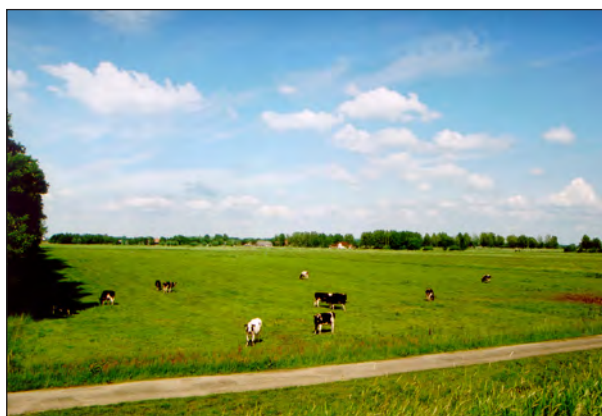
Waardering: 50%

Deze dekzandrug, gelegen in het uiterste noordwesten van de gemeente Hattem heeft een lagere archeologische waardering omdat niet bekend is of er archeologische resten op te vinden zijn. Tijdens een boorcampagne van RAAP is deze rug meegenomen en zijn er houtskoolresten gevonden in de verschillende boringen. Er is bewoning vanaf de Prehistorie mogelijk.

003 – Het Oude Land III, dekzandrug

Waardering: 50%

Deze dekzandrug is gelegen op de grens tussen gebied Het Zand en gebied Hattemerbroek en hij loopt door in de gemeente Oldenbroek. Ook voor deze dekzandrug geldt dat bewoning vanaf de Prehistorie mogelijk is geweest. Boringen van RAAP hebben houtskoolresten opgeleverd maar verder geen aanwijzingen voor bewoning.

Koeien die grazen op de flank van de dekzandrug.

004 – Kopanger, historische bebouwing.

Waardering: 50%

In dit gebied beperkt de bebouwing zich tot enkele boerderijen langs de Oosterse Dijk. In 1832 hadden de boerderijen die hier stonden de naam het Grote Zand en het Kleine Zand. Ook wordt er in vroege 19de eeuwse bronnen gesproken van een boerderij met de naam Bultmanserf dat bij huize Kopanger zou liggen. Tegenwoordig hebben de boerderijen die hier staan geen naam, behalve boerderij Kopanger die in 1874 is gebouwd op de plek waar boerderij het Grote Zand eerst stond. De naam Kopanger betekent "hooggelegen weide", maar hoe die naam hier terecht is gekomen, is onduidelijk.⁴ De eerste vermelding van het Grote Zand komt uit 1742 en die van het Kleine Zand komt uit 1783.

De boerderij is gelegen op de overslaggronden. Een voorganger had de naam Het Zand en het zou mogelijk kunnen zijn dat deze boerderij is gelegen op een dekzandhoogte. Mocht de boerderij op de overslaggronden blijken te liggen dan kan deze nooit ouder zijn dan de dijkdoorbraak bij de Gelderse Kolk en kan de boerderij een terminus ante quem geven voor de dijkdoorbraak. Historisch is niets over de boerderij bekend. Archeologisch onderzoek kan inzicht verschaffen in het type boerderij, verschillende bouwfa-

sen en de bedrijfsvoering. Daarnaast kan er inzicht verkregen worden in de materiële cultuur van de bewoners.

Voorgevel van Kopanger.

005 – Onbekende boerderij, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Op de grens met Zalk staat een boerderij die al op de Hottingerkaart aangegeven staat. De naam of ouderdom van de deze boerderij is niet bekend maar omdat de boerderij op de Hottingerkaart staat is hij in elk geval ouder dan circa 1780.

Deze boerderij is gelegen op een andere grondsoort dan de overslaggronden. Het is onbekend wat hiervoor de reden is en of het inhoudt dat de boerderij ouder is dan de overslaggronden. Het onderzoek naar boerderijen uit de Late Middeleeuwen en later is zeer beperkt. Er is dan ook over deze boerderijen niets te zeggen. Archeologisch onderzoek kan inzicht verschaffen in het type boerderij, verschillende bouwfasen en de bedrijfsvoering. Daarnaast kan er inzicht verkregen worden in de materiële cultuur van de bewoners. Aan de hand van de materiële cultuur kunnen verschillen in sociale status tussen boerderijen worden aangetoond en kunnen verschillen tussen de stad en het platteland weergegeven worden.

Noten

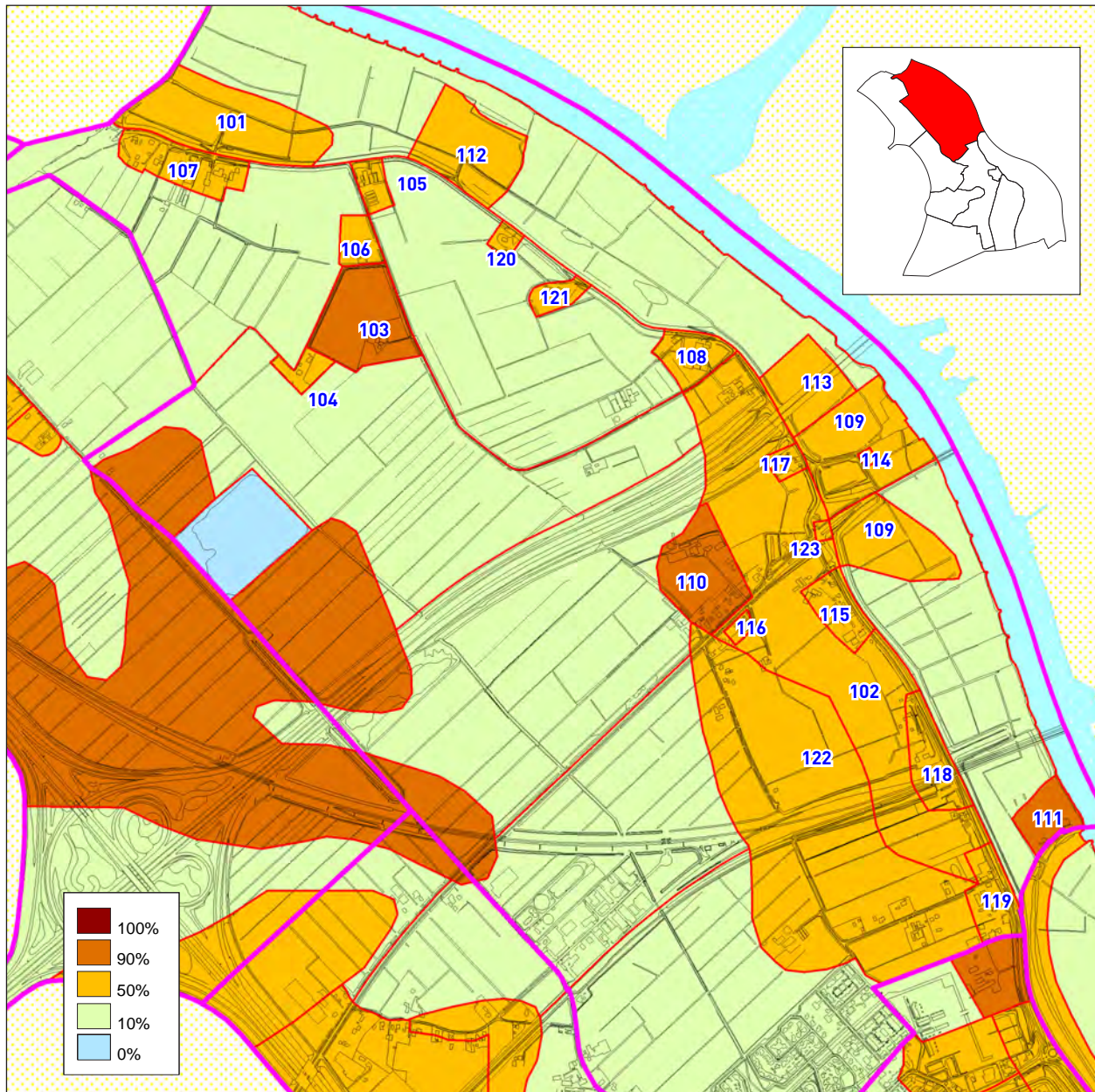
1. RAAP-Rapporten 869, 953 en 1303.
2. ARC-Publicaties 105.
3. Archol Rapport 54.
4. Otten 1998, 137.

2. De Gelderse Dijk

Dit gebied behoorde net als Het Zand tot het Schoutambt Hattem. In 1832 lag het dus in de gemeente Oldenbroek maar in 1971 is het gehele gebied weer aan de gemeente Hattem toegevoegd. Het gebied heeft de naam De Gelderse Dijk die wordt ontleend aan de gelijknamige dijk die door het gebied loopt. Parallel aan de IJssel loopt een oeverwal. Deze bestaat uit zand en is daarom steviger dan de omgeving; bovendien is deze hoger gelegen. Dit was de reden om hier de Gelderse Dijk op aan te leggen. Deze dijk loopt vanaf de stad Hattem door tot in de gemeente Zalk en is in de 13de eeuw aangelegd om het kwetsbare achterland tegen overstromingen te beschermen. Vermoedelijk is de ligging van de Gelderse Dijk niet altijd zo geweest. Een minder stevige dijk heeft dichterbij de IJssel gelegen, maar is in de 15de eeuw te zwaar beschadigd geraakt. Hierna werd de nieuwe dijk verder landinwaarts aangelegd.¹ Het gebied wordt begrensd door de grens met Zalk en de Geldersche Kolk in het noorden, de IJssel in het oosten en door de Oude Middelwetering en Oosterse Dijk in het westen. Van oorsprong zal de Gelderse Dijk samen met de Weerdweg de belangrijkste toegangsweg geweest zijn. De Weerdweg is de weg die vanuit Hattem dit gebied in loopt en die tegenwoordig ophoudt bij de Zuiderzeestraatweg. Vroeger sloot hij aan op de Ierstweg. In de 19de en de 20ste eeuw is de infrastructuur flink uitgebreid. Er zijn in totaal drie bruggen aangelegd die vanuit Overijssel hier Gelderland binnen komen. Deze bruggen zijn de spoorbrug uit 1864, met de Zwolle-Amersfoort treinverbinding, de Oude IJsselbrug uit 1930, met de Zuiderzeestraatweg en de Nieuwe IJsselbrug uit 1970 met de A28. De oeverwal was mogelijk al vóór de aanleg van de dijk in gebruik als vestigingsplek voor boerderijen, maar hiervoor zijn nog geen aanwijzingen gevonden. Wel is duidelijk dat spoedig na de aanleg van de dijk er veel boerderijen en zelfs een klooster zijn gebouwd op de oeverwal. De komgronden achter de oeverwal zijn bedekt met een dik kleipakket van 40 tot 55 centimeter. Deze gronden zijn ontgonnen in de 14de eeuw na de aanleg van de dijk. Doordat het grondwater erg hoog is en de grond dus erg drassig, waren ze niet geschikt voor akkerbouw. Het overgrote deel van het gebied is in gebruik als grasland; slechts enkele percelen zijn in gebruik als akkergronden. Op de oeverwallen is wel een deel van de grond in gebruik als akkergrond. Overigens is de oeverwal en het grondgebruik ook terug te zien in de verkaveling van het terrein. Kort door de bocht kan gesteld worden dat op de oeverwal de percelen haaks staan op de dijk en gezien het feit dat de dijk kronkelt is dus ook de verkaveling onregelmatig. Het achterland heeft een strakker en rechthoekiger verkavelingspatroon met meer structuur dat is verbonden aan de rechte weteringen die voor de waterafvoer zorgen in het gebied.

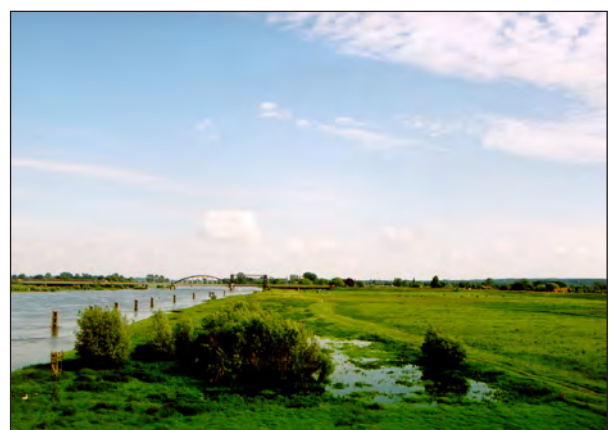

De Oude IJsselbrug.

101 – Geldersche Kolk, buitendijkse oeverwallen. Waardering: 50%
 Dit stuk oeverwal is buitendijks gelegen, op een plek waar de dijk een vreemde bocht maakt en waar de Geldersche Kolk door de dijk heen is gebroken. Vermoedelijk lag de dijk langs oostkant van de oeverwal maar is deze na een doorbraak enigszins naar het westen verlegd. Hierbij is een deel van de oeverwal buitendijks komen te liggen. Dit deel van de oeverwallen is door een dijkverlegging buitendijks komen te liggen. Na deze dijkverlegging is bewoning op deze oeverwal onmogelijk geweest omdat er geen bescherming tegen het IJsselwater was. Op de oeverwallen is bewoning mogelijk geweest in de Vroege Middeleeuwen. Het

is echter onbekend of hier in deze periode bewoning plaats heeft gevonden.

Uiterwaarden van de Haersolterwaard.

102 – Weerdweg I, binnendijkse oeverwallen.

Waardering: 50%

Gelegen achter de Gelderse Dijk zijn de oeverwallen goed beschermd tegen de IJssel. Door hun relatief hoge ligging die 1 tot 1.5m hoger is dan het achterland², zijn deze wallen uitermate geschikt voor bewoning. Sinds de bedijking in de 13de eeuw zijn er veel boerderijen gebouwd langs de dijk en wordt er op sommige percelen akkerbouw bedreven. Hoe oud de oudste bebouwing precies is, is onduidelijk want de mogelijkheid bestaat dat al ruim voor de bedijking bebouwing en activiteit op de oeverwallen hebben plaatsgevonden. Duidelijk is wel dat klooster Klarwater in de 15de eeuw ook op deze oeverwal is gebouwd. De oeverwal zal van oorsprong doorgelopen hebben langs het traject van de Gelderse Dijk. Het lijkt er echter op dat een groot deel weggespoeld is, mogelijk door afwatering vanuit het achterland of door overstromingen van de IJssel. Hierdoor ontbreekt een stuk oeverwal tussen het klooster Klarenwater en de Geldersche Kolk. Hier is echter na de aanleg van de Gelderse Dijk wel gebouwd.

103 – Yrst, historische bebouwing.

Waardering: 90%

Yrst of Ierst is tegenwoordig een boerderij maar was van oorsprong een huis van de adellijke familie van Haersolte. De oudste bebouwing stamt uit de vroege 15de eeuw toen Wenemar Bast in 1416 het land ontving. Vanaf dat moment heet het Wenemar Bast Goed en wordt het goed in de stukken aangeduid als het hof of erf Yrst. Via verschillende verkopen komt het in 1528 in handen van de familie Van Haersolte en is de boerderij uitgegroeid tot een landhuis. Het huis groeit onder de Van Haersoltes tot hoge status, vooral omdat alle omliggende landerijen tot het landhuis behoren. Pas in 1804 geven de Van Haersoltes het landhuis uit handen, toen het voor 16.000 gulden overging op de heren Schott te Hattem en Ridderinkhof te Dalfsen. Alweer een jaar later doen zij het van de hand aan Jan Meuleman en Grada IJsseldijk. In 1857 moet het gebouw er nog gestaan hebben, want het landhuis met de landerijen worden in dat jaar beschreven in de Zwolsche Courant. Wanneer en door wie het landhuis is gesloopt, is niet duidelijk. De huidige boerderij Ierst staat op de fundering van een stalgebouw dat bij het huis hoorde. De naam Ierst wordt voor het eerst vermeld in 1379 en komt van Iwe-horst. Iwe-horst is

een samentrekking van Iwe, een oude benaming van taxus, met horst, een begroeide verhoging in een laag moerassig landschap.³ Het is duidelijk dat er nog resten van het oude landhuis in de grond aanwezig zijn.

Archeologisch onderzoek naar dit gebouw kan inzicht verschaffen in de ouderdom en de oudste fase van het landhuis. Het is de vraag of de eerste historische vermelding van 1379 correct is en of het huis is begonnen als een boerderij, een versterkt landhuis of als kasteel.

Aanzicht boerderij Yrst.

104 – Adamskampje, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Het Adamskampje is de boerderij gelegen tussen de Ierstweg en de A28. De boerderij wordt pas voor het eerst vermeld in 1884 onder dezelfde naam. De naam komt van de veldnaam Adamskampje die al vóór 1600 in gebruik was.⁴ Of de boerderij dezelfde ouderdom heeft is niet bekend; wel is duidelijk dat hij niet op de Hottingerkaart afgebeeld is. Op de kadastrale kaart uit 1832 is hij voor het eerst te zien.

105 – Doornink, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Doornink is een oude boerderij gelegen aan de Gelderse Dijk, pal naast de Ierstweg. Deze boerderij is in 1881 publiekelijk verkocht en werd daarbij omschreven als een zeer vruchtbare boerenerve. Bij de boerderij hoorden toen 17 percelen grond, gelegen aan onder andere de Oostersedijk en de Middelwetering.

Het onderzoek naar boerderijen uit de Late Middeleeuwen en later is zeer beperkt. Er is dan ook over deze boerderijen niets te zeggen. Archeologisch onderzoek kan inzicht verschaffen in het type boer-

derij, verschillende bouwfasen en de bedrijfsvoering. Daarnaast kan er inzicht verkregen worden in de materiële cultuur van de bewoners. Aan de hand van de materiële cultuur kunnen verschillen in sociale status tussen boerderijen worden aangetoond en kunnen verschillen tussen de stad en het platteland aangetoond worden.

Doomink.

106 – Schele Boomgaard, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Het betreft een erg oude boerderij die op alle kaarten vanaf de Witteroos kaart uit 1570 aangegeven staat. De uitgang Schele komt van de familie Schele die hier in de 15de of 16de eeuw heeft gewoond.⁵ In 1901 wordt een acte opgesteld waarin de omvang van de boerderij wordt weergegeven. De boerderij wordt dan omschreven als een boerenerve bestaande uit huis, schuur, bergen, boomgaard, tuingrond, bouwland, weiland en hooiland staande aan de Gelderse Dijk. Het onderzoek naar boerderijen uit de Late Middeleeuwen en later is zeer beperkt. Er is dan ook over deze boerderijen niets te zeggen. Archeologisch onderzoek kan inzicht verschaffen in het type boerderij, verschillende bouwfasen en de bedrijfsvoering. Daarnaast kan er inzicht verkregen worden in de materiële cultuur van de bewoners. Aan de hand van de materiële cultuur kunnen verschillen in sociale status tussen boerderijen worden aangetoond en kunnen verschillen tussen de stad en het platteland aangetoond worden.

De Schele Boomgaard.

107 – Boerderijgroep Vrucht, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Op deze plek aan de Gelderse Dijk vlak voor de Gelderse Kolk staan op de kaart van Witteroos uit 1570 al boerderijen aangegeven. Of het om dezelfde boerderijen gaat is niet bekend. In deze groep staan twee boerderijen met een naam, het Grote Vrucht en het Kleine Vrucht. Dit onderscheid in naam werd in 1803 al gemaakt toen boerderij het Grote Vrucht voor 2000 gulden werd verkocht en het Kleine Vrucht voor 800 gulden. De naam vrucht komt van de veldnaam Vrucht dat omheining of afrastering betekent. De verschillende soorten omheining en afrastering van een perceel gaven kennelijk vaak hun naam aan het perceel.⁶

Het onderzoek naar boerderijen uit de Late Middeleeuwen en later is zeer beperkt. Er is dan ook over deze boerderijen niets te zeggen. Archeologisch onderzoek kan inzicht verschaffen in het type boerderij, verschillende bouwfasen en de bedrijfsvoering. Daarnaast kan er inzicht verkregen worden in de materiële cultuur van de bewoners. Aan de hand van de materiële cultuur kunnen verschillen in sociale status tussen boerderijen worden aangetoond en kunnen verschillen tussen de stad en het platteland aangetoond worden.

108 – Boerderijgroep Stotenberg, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Het betreft hier verschillende boerderijen waarvan enkele op de kaart van Witteroos staan en alle op de Hottingerkaart en latere kaarten. Van deze boerderijen is uit de literatuur niet veel bekend, maar ze moeten vanwege historisch belang wel meegenomen worden in het waarderingsproces. Nader archief onderzoek naar de boerderijen aan de Gelderse Dijk is nodig om per boerderij een nauwkeurige omschrijving te kunnen maken.

Het onderzoek naar boerderijen uit de Late Middeleeuwen en later is zeer beperkt. Er is dan ook over deze boerderijen niets te zeggen. Archeologisch onderzoek kan inzicht verschaffen in het type boerderij, verschillende bouwfasen en de bedrijfsvoering. Daarnaast kan er inzicht verkregen worden in de materiële cultuur van de bewoners. Aan de hand van de materiële cultuur kunnen verschillen in sociale status tussen boerderijen worden aangetoond en kunnen verschillen tussen de stad en het platteland aangetoond worden.

De boerderij die tegenwoordig op de locatie van Stotenberg staat.

109 – Katerveer en Katen.

Waardering: 50%

Het Katerveer is de veerpont die vele eeuwen lang de enige verbinding vormde tussen Zwolle en Gelderland. Hoewel Kampen en Deventer al in de 15de eeuw een brug lieten bouwen vond Zwolle dat niet nodig en heeft het Katerveer tot 1930 elke dag op en neer gevaren om iedereen over de IJssel te kunnen zetten. Omdat deze verbinding nogal gevoelig is voor de invloed van het weer en omdat de ver-

keersdruk toenam is er in 1930 na jaren van debatteren eindelijk de eerste IJsselbrug bij Zwolle gekomen. Het Katerveer werd toen uit de vaart gehaald en het nog nieuwe motorbootje uit 1926 werd bij het Lexkensveer bij Wageningen in gebruik genomen. Historisch is bekend dat de bisschop in 1385 van het veer gebruikt maakte. Dit is de oudste directe vermelding van het veer. In 973 wordt er echter al gesproken van een tol, het Katertol, dat wordt geschonken aan de abdij van Elten. Hier gaat het niet over veertol, maar over tol die wordt geheven over transport over de IJssel. Wel is duidelijk dat het dorpje Katen in die periode bestond. De precieze locatie van het dorpje is onbekend omdat het door de IJssel is weggeslagen. Het dorpje lag achter een zwakke dijk, die tijdens overstromingen is doorbroken en weggespoeld. Hierna is de dijk verlegd naar zijn huidige ligging waarbij hij volgens de bronnen deels door het kerkhof en het zwaar beschadigde koor van de kerk van Katen liep. De huizen die hierdoor buitendijks kwamen te liggen zijn afgebroken en deels binnendijks herbouwd. Dit gebeurde in de tweede helft van de 15de eeuw. Hierna is nooit meer melding gemaakt van het kerkje, de pastoor of kerkgoederen te Katen en wordt aangenomen dat het kerspel niet meer bestond. Het veer blijft echter wel bestaan en de bisschop van Utrecht verkoopt het in 1437 aan Johan van Buckhorst die op kasteel Buckhorst in Zalk woonde. Hij verkoopt eerst een kwart dat via omzwervingen in 1440 in handen komt van Zwolle. In 1443 verkoopt hij een tweede kwart direct aan Zwolle, waarna ze besluiten om het gehele veer te verpachten aan een derde. In 1458 had Johan van Buckhorst zijn helft verkocht aan Johan van Coelen die het vervolgens in 1464 doorverkoopt aan de gemeente Zwolle. Vanaf dat moment heeft Zwolle het Katerveer in bezit en geeft het niet meer uit handen.⁷ Archeologisch gezien is het Katerveer interessant omdat het de eeuwen oude verbinding is tussen Overijssel en Gelderland. Het kerspel Katen is archeologisch nog interessanter omdat er historisch weinig van bekend is.

Er is van deze locatie zeer weinig bekend, maar uit historisch onderzoek blijkt dat de site een hoge ouderdom heeft. De functie van het veer was van landelijk belang omdat hier verschillende handelsroutes samenkomen en over de IJssel gaan. Bovendien is het oude dorpje Katen zeer interessant om te onderzoeken. Het is echter onbekend hoe goed het dorp geconserveerd is in de bodem.

Bovendien is ook niet met zekerheid de omvang van de site aan te geven. Archeologisch onderzoek zal hier nader inzicht in kunnen geven. Archeologisch is het Katerveer erg moeilijk te onderzoeken en zou daarom een lagere waardering krijgen. Omdat Katen op het terrein is gelegen krijgt het toch een hoge waardering.

De uiterwaarden en de Nieuwe IJsselbrug, mogelijk heeft Katen hier ooit eens gelegen.

110 – Klarenwater, klooster.

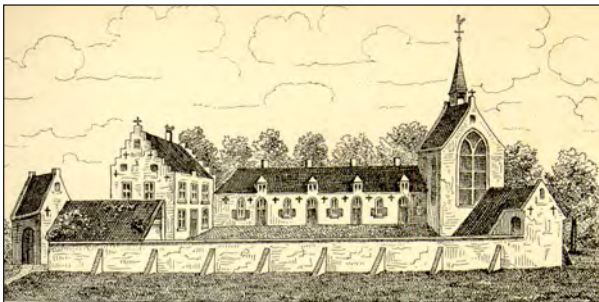
Waardering: 90%

Het Benedictijner klooster Klarenwater, of Klarenwater, is een dochterklooster van het Zwartewaterklooster, dat nabij Hasselt is gelegen. Het Zwartewaterklooster werd gesticht in 1233 door de bisschop van Utrecht voor de zielsrust van zijn voorganger die tijdens de slag bij Ane was gesneuveld. Het was een nonnenklooster voor nonnen van hoge afkomst. Aan het eind van de 14de eeuw was er sprake van ernstige losbandigheid en ontaarding, dat resulteerde in strengere regelgeving door de bisschop. Toch was dit niet goed genoeg voor een kleine groep nonnen die zich in 1414 afscheidde van het klooster. Zij stichtten een nieuw klooster, nabij kerspel Katen en op het grondgebied van het Oversticht. De zusters hebben het klooster de naam Klarenwater gegeven om duidelijk aan te geven dat ze een duidelijk (klare) koers gaan volgen en geen losbandigheid zullen dulden. Deze stichting blijkt geen succes want een jaar later verhuist het klooster een perceel naar het zuiden, waarna het op het grondgebied van Gelderland ligt. Zwolle was het met de opzet van het klooster niet eens en trad regelmatig zwaar op tegen het klooster. Dit werd de bisschop te veel en hij verbood Zwolle nog langer op te treden. Dat dit niet heeft geholpen blijkt wel uit het feit dat Zwolle zware bepalingen heeft opgenomen in haar stads-

boek. Zo was het Zwollenaren verboden om te Katen ten klooster te gaan en mochten de bewoners van het klooster geen onderdak en hulp geboden worden en mocht ze niks geleend worden.⁸ Hierop stonden zware straffen. De reden dat Zwolle tegen het klooster gekeerd was is mogelijk omdat ze vreesden dat het klooster gebruikt zou worden als uitvalsbasis voor een aanval op de stad. Het klooster kon namelijk eenvoudig veroverd worden en zou goede huisvesting kunnen bieden aan een leger.⁹

Klarenwater bezat veel gronden binnen de marke Katen en binnen het Schoutambt Hattem. In totaal heeft het klooster 288 morgen land, blijkt uit het Dijkboek van Hattem uit 1512. Daarnaast heeft het klooster patronaatsrecht over de kerk te Heino. Dit recht werd door de nonnen meegenomen toen ze zich afscheidde. Verder had het klooster landerijen en tiendrechten in Raalte, Hellendoorn, Mastenbroek en Genemuiden. Dit rijke klooster was een aantrekkelijk doelwit. Zo wordt het meerdere malen geplunderd door Geuzen en wel zo ernstig dat ze in het jaar 1573 hun jaarlijks dijkrecht niet konden betalen. De schade die wordt opgegeven betreft onder andere 400 schapen, 100 koeien, 70 varkens en biggen en alle huisraad en alle waardevolle goederen. Hoewel er wel om gevraagd werd krijgt het klooster de geroofde bezittingen niet terug, wat blijkt uit een brief uit 1578 van de congregatie van Bursfeld. Het klooster is de klap nooit te boven gekomen. Er is wel geprobeerd om met de aanschaf van twee paarden en zes koeien een doorstart te maken, maar in 1583 blijken de bewoners van Klarenwater niet meer op het klooster te wonen. Ze woonden toen in Zwolle of op andere plaatsen. In de decennia na 1583 werden stenen en sloopmateriaal naar de stad gesleept om daar gebruikt te worden als bouw materiaal. De goederen van het klooster worden vanaf het moment dat het klooster komt te vervallen beheerd door het kwartier van de Veluwe en er wordt een rentambt van Klarenwater opgericht. In 1806 wordt uiteindelijk ook de kloosterplaats verkocht. De andere landgoederen van het klooster waren al eerder aan particulieren verkocht. Op de gronden van de kloosterplaats was een deel van 2 morgen groot, waar gedurende 12 jaar lang een vrijstelling van tienden voor gold. Dit komt omdat op die plek de funderingen van het klooster en het kerkhof lagen. Het voornemen was om deze uit te graven zodat er een zaailand van gemaakt kon worden.¹⁰ Tegenwoordig staat er een boerderij uit 1915. De voorganger was in 1914 afgebrand. Het verhaal gaat dat deze oudere boerderij

met veel oude stenen gebouwd is, mogelijk resten van het oude klooster. Bovendien stond er een oude put bij de boerderij die waarschijnlijk nog tot het klooster heeft behoord. Deze put werd na de tweede wereldoorlog gedempt en vervangen door een waterleiding.¹¹

Deze impressie is vermoedelijk gebaseerd op de kaart van Witteroos.

111 – IJsselstein, historische bebouwing.

Waardering: 90%

Voordat er op de locatie werd gebouwd waren de gronden in bezit van klooster Klarenwater. Waarschijnlijk werd er in het begin van de 16de eeuw begonnen met het bouwen van een ticheloven die verbonden was met het huis Lennepestein, later Assenrade. In 1792 zijn zowel Assenrade als IJsselstein in bezit van Van Dongen en staat het tichelwerk bekend als Van Dongen's Tichelwerk. De naam IJsselstein wordt pas in 1720-1730 voor het eerst vermeld. Wanneer het landhuis dat er nu staat gebouwd is, is onbekend. Het pand is met de landerijen vanaf ca. 1950 gebruikt als camping en jeugherberg voor scholen en partijen. Er heeft op deze plek ook een redoute gestaan die in het eerste kwart van de 17de eeuw is gebouwd. Deze maakte onderdeel uit van een landelijk geregelde defensie linie waarvoor langs de IJssel 46 van deze redouten waren gepland. Er zijn er uiteindelijk slechts 26 gerealiseerd. De redoute op deze plek bestond uit aarden wallen van 12 meter lang en bijna 2 meter hoog met aan drie zijden een gracht en aan de achterzijde de Bottenstreng. In de redoute stonden twee banketten gebied Hattermerbroek met twee batterijen. Deze locatie krijgt een hoge waardering omdat hier drie interessante onderzoeksobjecten gelegen zijn die alle drie andere aspecten belichten. Ten eerste heeft hier een steenoven gelegen die vanwege de relatie met Assenrade interessant is om te onderzoeken. Bovendien kan onderzoek naar steenovens in het algemeen inzicht geven in één van de oudste en historisch belangrijkste delen van de Hattermse economie. Ten tweede heeft hier een redoute gelegen

die onderdeel heeft uitgemaakt van een landelijk verdedingsnetwerk. Onderzoek hiernaar kan inzicht geven in militaire en strategische overwegingen uit de 17de eeuw. En ten derde staat hier nog steeds het landhuis IJsselstein dat een stuk jonger is dan bijvoorbeeld Yrst of Assenrade en historisch ook minder belangrijk is dan de voorgaande, maar wel een interessant onderzoeksobject blijft.

Tijdens hoog water lopen de uiterwaarden onder en is IJsselstein gelegen op een eiland.

112 – Tichelwerk, steenoven.

Waardering: 50%

Gelegen in de Haersolte waard ter hoogte van huize Yrst. Het is een steenbakkerij die op de Hottingerkaart is aangegeven. Aan het eind van de 18de eeuw stond deze steenbakkerij er nog. Op de 1832 kaart is hij echter niet terug te vinden. Archeologisch onderzoek kan inzicht verschaffen in de ouderdom, de omvang en de opbouw van deze steenoven. Omdat de steenovens voor de ontwikkeling van Hatterm erg belangrijk waren en omdat er over de steenovens weinig bekend is krijgt deze oven een hoge waardering.

113 – Steenfabriek Ten Klarenwater, steenoven.

Waardering: 50%

Deze steenoven is gelegen nabij het Katerveer en staat op de 1832 kaart nog wel aangegeven. Uit 1849 is bekend dat deze steenoven werd gedreven door de gebroeders Van Barneveld. De steenfabriek bestond toen uit twee ovens waarvan één overdekt. Ook in de Historische Atlas uit 1911 is deze steenfabriek weer terug te vinden.

Het onderzoek naar de steenoven is belangrijk omdat het mogelijk gaat om een vroeg 15de eeuwse steenoven die lange tijd in gebruik is geweest. Het economisch belang en de relatie met Klarenwater maken dit een belangrijk onderzoeksobject.

114 – De Wildeman, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Gelegen aan de zuidkant van het Katerveer staat de Wildeman, aangegeven op zowel de Hottingerkaart als de 1832 kaart. Tegenwoordig is dit gebouw niet meer terug te vinden. Gezien de naam is het mogelijk een herberg geweest, maar het kan ook verwijzen naar de familienaam Wildeman die in Hattem voorkomt.

Over de ouderdom en functie van dit gebouw is niets met zekerheid bekend. Gezien de locatie zal er een relatie bestaan tussen het Katerveer en dit huis.

Archeologisch onderzoek kan mogelijk aantonen dat het huis een herberg is geweest.

115 – De Klarwater Molen, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Deze molen hoorde bij het klooster Klarwater. Het is niet bekend wanneer deze precies is gebouwd, maar hij staat op de kaart van Witteroos duidelijk aangegeven, dus in 1570 stond hij er al. De molen is niet tegelijk afgebroken met het klooster. Hij is verdwenen tussen mei 1818 en februari 1819. Op 16 mei 1818 neemt Jacob Westerink een hypotheek van 1200, op zijn Klarwater molen en huis en hof en zes schepels bouw. De hypotheek wordt verstrekt door de kerk van Oosterwolde en afgesloten door notaris Boonzajer te Oldenbroekland. Op het onderpand rust reeds een hypotheek van 12000, ten name van Harmen Nijenhuis te Heerde. Vóór februari 1819 was het gedaan met de Klarwater molen, want dan wordt een geldlening aangegaan door Westerink met als onderpand de Molenbeld. Jacob overleed op

8 oktober 1819 te Elburg.¹² In dit gebied staan op verschillende kaarten enkele boerderijen aangegeven en hier heeft ook de herberg de Slok gestaan.

Boerderij de Pennebuul wordt voor het eerst vermeld in 1651 waarbij het een boomgaard en boerderij betreft. In een acte uit 1678 wordt de locatie van de boerderij duidelijk beschreven. Ten westen liggen goederen van het Convent van Claerenwater, ten noorden de Claerenwaterse molen, ten oosten de Ijsseldijk en ten zuiden Steven Rutghers. De boerderij zal gelegen hebben in de boerderijgroep aan de Gelderse Dijk vlak voor de oprit van de oude IJsselbrug. De boerderij kan ouder zijn dan 1651 omdat ook op de kaart van Witteroos hier een boerderij staat aangegeven. In de 18de eeuw was dit een posthuis, herberg, pleisterplaats en boerenerve. In 1810 werd het huis aangekocht door het Rijk om dienst te doen als tolhuis. Deze herberg stond hier al in 1574 blijkt uit een archiefstuk waarin melding wordt gemaakt van een betaling van 4 stuivers voor één 'vaems biers'. In het midden van de 19de eeuw wilde de stad Hattem het pand en het daarbij horende tolrecht kopen van het Rijk maar wegens de hoge prijs en de bouwvalligheid is daarvan afgezien. Het pand is afgebroken.¹³

Dit gebied krijgt een hoge waardering vanwege de aanwezigheid van twee belangrijke gebouwen, herberg de Slok en de Klarwater Molen. Over de ouderdom is niets bekend; dit zal uit archeologisch onderzoek moeten blijken.

De molen op de kaart van Witteroos.

116 – Rooms Katholieke Kerk.

Waardering: 50%

Gelegen aan de Zuiderzeestraatweg naast de Weerdweg is deze kerk in 1931 gebouwd. De eerste kerk die er gebouwd is, stamt uit 1858 en werd door de Rooms Katholieke gemeenschap van Hattem, Hattemerbroek en Zalk gebouwd omdat de dichtstbijzijnde Rooms Katholieke kerk in Zwolle stond. Deze kerkbezoeken aan de overzijde kostte hen niet alleen veel tijd, maar ook veel geld omdat elke keer de overtocht met het Katerveer betaald moest worden. Daar kwam bij dat het gedurende de wintermaanden wel eens voor kwam dat het veer uit de vaart genomen werd waardoor het onmogelijk was om ter kerke te gaan. Door de katholieke gemeenschap werden verschillende pogingen ondernomen om een kerk te bouwen, maar pas na 1848 waarin de nieuwe grondwet wordt aangenomen en waarin de godsdienstvrijheid wordt bepaald krijgen ze toestemming. Het plan was om in Adelaarshoek nummer 13 een kerk onder te brengen. Omdat dit pand minder dan 200 ellen van een bestaande kerk was moest er toestemming verleend worden door de burgemeester en wethouders. Deze toestemming werd waarschijnlijk niet verleend, want kort daarna begon men te zoeken naar een nieuwe locatie. De eerste kerk werd gebouwd op de plek waar nu het parochiekerkhof ligt. In 1930 werd de oude kerk afgebroken onder het pastoraat Jan Scholten, de 7de pastoor van deze kerk. De kerk die in 1931 af was, staat nog steeds op dezelfde plek. Het kerkhof ligt naast de kerk op de plek van de oude kerk. Dit levert de nodige problemen op want de funderingen van de oude kerk zitten nog steeds in de grond.¹⁴

117 – Gelderse Dijk I, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Het betreft hier een boerderij gelegen tussen de snelweg en de Zuiderzeestraatweg achter de Gelderse Dijk. Deze boerderij is net als zoveel andere boerderijen gebouwd op de oeverwal vlak achter de dijk. Het is niet bekend hoe oud de boerderij is, maar hij staat op de Hottingerkaart uit 1783 duidelijk aangegeven. Het is een enkele boerderij die vermoedelijk in de 17de eeuw is gebouwd. Deze kan onderzocht worden om inzicht te krijgen in het type boerderij, de bedrijfsvoering, de ouderdom, bouwfasen en materiële cultuur.

118 – Gelderse Dijk II, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Gelegen aan weerszijden van de spoorweg achter de dijk en op de oeverwal ligt hier een aantal boerderijen die voor het eerst voorkomen op de Hottingerkaart uit 1832. Op de Witterooskaart uit 1570 staat hier één boerderij aangegeven die mogelijk tot deze boerderij groep behoort. Deze boerderij staat op het laatste perceel dat nog behoorde tot het Conventsgoed van Klarenwater. Gelegen op de rand van het Conventsgoed Klarenwater is één van deze boerderijen 16de-eeuws of ouder. De andere zullen later zijn gebouwd. Archeologisch onderzoek kan inzicht verschaffen in het type boerderij, de bedrijfsvoering, bouwfasen, ouderdom en de materiële cultuur.

119 – Gelderse Dijk III, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Aan het begin van de Gelderse Dijk tussen de spoorlijn en Assenrade heeft een aantal boerderijen gestaan waarvan in de literatuur geen melding wordt gemaakt, maar die op de verschillende historische kaarten duidelijk terug te vinden zijn. Zo staat hier op de kaart van Witteroos een rij van vier boerderijen aangegeven. Lambrecht Dircks, Wessell Reijers, Harmen Luijs en Wouter Aelbrechts zijn de namen die hierbij staan aangegeven. De boerderijen zijn 16de-eeuws of ouder. Archeologisch onderzoek kan inzicht verschaffen in het type boerderij, de bedrijfsvoering, bouwfasen, ouderdom en de materiële cultuur.

120 – Gelderse Dijk IV, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Het slotenpatroon met de twee sloten die haaks staan op de Ierstweg is reeds op de Hottingerkaart te zien en is ook op de kaart van Witteroos te herkennen. Achter beide sloten liggen de twee boerderijen, waarvan één tegenover de boerderij Schele Boomgaard. De boerderij zal een oorsprong hebben in de 16de eeuw net als de andere boerderijen hier in de omgeving. Archeologisch onderzoek kan inzicht verschaffen in het type boerderij, de bedrijfsvoering, bouwfasen, ouderdom en de materiële cultuur.

121 – Gelderse Dijk V, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Het slotenpatroon met de twee sloten die haaks staan op de lerstweg is reeds op de Hottingerkaart te zien en is ook op de kaart van Witteroos terug te herkennen. Achter beide sloten liggen de twee boerderijen waarvan één is gelegen tegenover huize Yrst. De boerderij zal een oorsprong hebben in de 16de eeuw net als de andere boerderijen hier in de omgeving. Archeologisch onderzoek kan inzicht verschaffen in het type boerderij, de bedrijfsvoering, bouwfasen, ouderdom en de materiële cultuur van de bewoners.

122 – Weerdweg II, binnendijkse oeverwallen.

Waardering: 50%

Het betreft hier een deel van de oude oeverwallen verder in het achterland. Op een deel heeft geen bebouwing plaatsgevonden maar hier liep wel de Weerdweg. Het gebied zal als een van de eerste gebieden zijn ontgonnen en in gebruik genomen zijn voor de landbouw. De percelering aan de noordoostkant van de Weerdweg is duidelijk anders dan die aan de zuidwestkant van de Weerdweg. Dit laatste deel hoort namelijk bij de grootschalige ontginning van het Hattemerbroek en de Polder Hattem.

123 – Gelderse Dijk VI, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Achter op de hoek van de Geldersedijk en de Zuiderzeestraatweg staat op de Hottingerkaart een gebouw aangegeven. Het is waarschijnlijk een boerderij maar mogelijk dat hier herberg de Slok heeft gestaan. De exacte locatie van deze herberg is namelijk niet bekend, slechts dat hij aan de Geldersedijk ligt bij de Zuiderzeestraatweg.

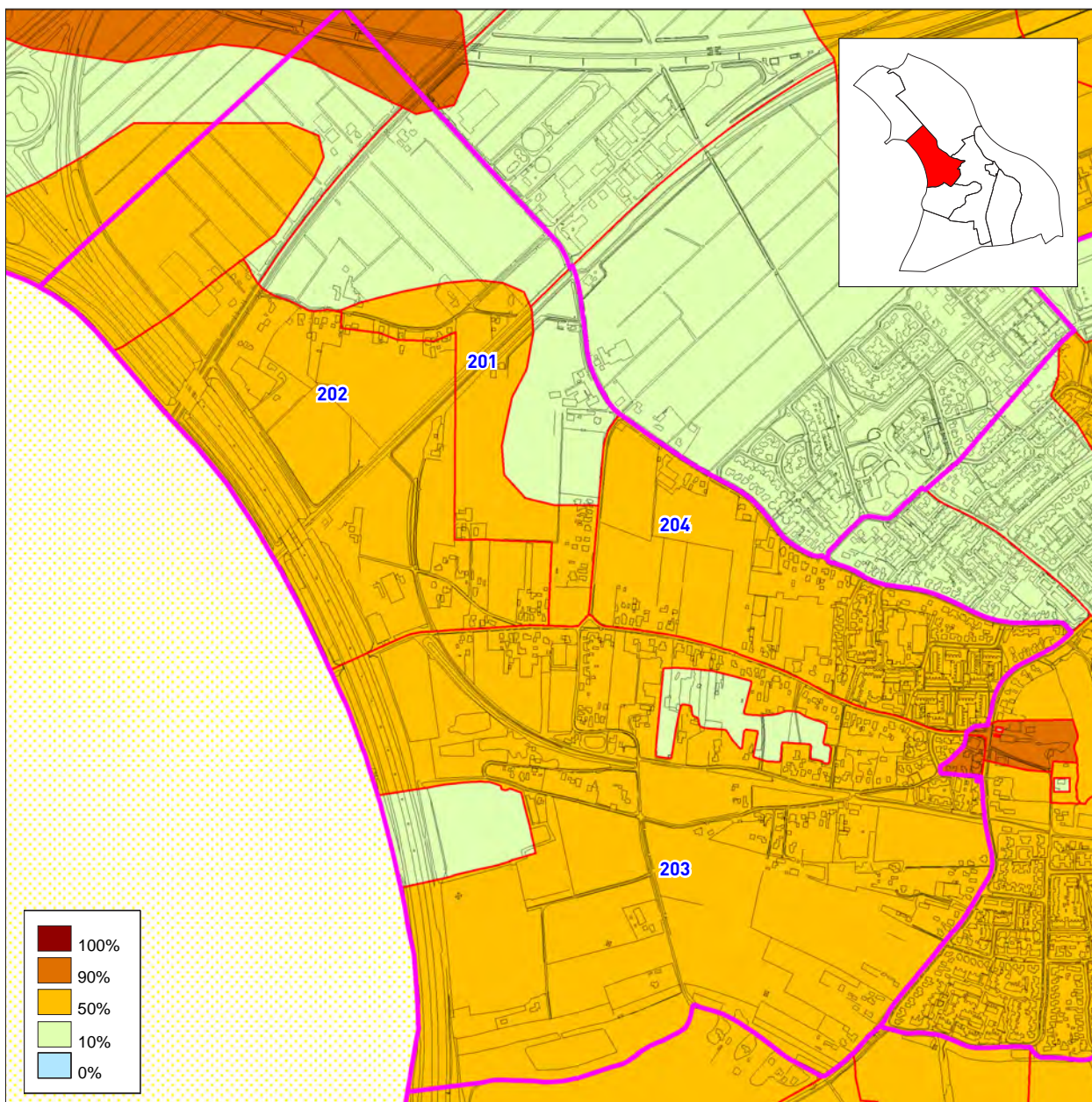
Noten

1. Graswinckel 1930, 114.
2. Spek 1999, 47.
3. Otten 1998, 98.
4. Otten 1998, 98.
5. Mondelinge mededeling H. Wolf.
6. Otten 1998, 142.
7. Graswinckel 1930, 109-142.
8. Alberts 1976, 12.
9. Vegchel 2005, 154.
10. Yerste 1938, 22.
11. Vegchel 2005, 155.
12. Mondelinge mededeling G. Kouwenhoven.
13. Hoogers 1983, 108.
14. Vegchel 2002, 46.

3. Hattemerbroek

Dit gebied is gelegen in het Schoutambt Hattem en het behoorde tot 1971 toe aan de gemeente Oldenbroek. Op de kadastrale kaart uit 1832 is het ingetekend op Oldenbroek kaartblad D. In het noorden wordt de grens gevormd door de Hilsdijk. Deze dijk loopt over het overgangsgebied tussen de lagere komgronden en de hogere dekzand en stuwwalgronden. Duidelijk is het verschil te zien tussen de “binnendijkse” en “buitendijkse” percelering. De percelering van het buitendijkse gebied is veel ruimer opgezet en komt dus waarschijnlijk uit de periode van de ontginning van het Hattemerbroek in de 14de eeuw. De binnendijkse percelering is veel minder gestructureerd en de percelen zijn ook veel smaller. Ze zijn intensiever gebruikt omdat ze gelegen zijn op de oude enken die al vanaf de Vroege Middeleeuwen door de eerste Hattemers gebruikt zijn. De enken liggen voor de ene helft op de dekzandruggen en voor de andere helft op de fluvioglaciale afzettingen die tegen de stuwwal aanliggen. Het verschil tussen deze dekzandruggen en die in Het Zand ligt in het feit dat deze hoger gelegen zijn en nog steeds aan de oppervlakte liggen. De overige grenzen worden gevormd door de Hessenweg in het oosten en de Nieuwe Middeldijk in het Westen. Tegenwoordig loopt de A50 dwars door dit gebied. Deze vormt de nieuwe grens tussen Oldenbroek en Hattem. Een deel van het oude kaartblad D ligt dan ook nog steeds in de gemeente Oldenbroek.

Dit gebied is het meest oostelijke deel van een langgerekt dekzandgebied, waarop onder andere de dorpen Nunspeet, 't Harde en Wezep liggen. De belangrijkste wegen die door het gebied lopen zijn van oorsprong het Vijzelpad, de Kerkweg en de Elburgerweg. Langs de grenzen zijn het de Hilsdijk en de Hessenweg. Nu lopen naast de snelweg ook de Zuiderzeestraatweg en de spoorlijn door het gebied. Er zijn hier verschillende archeologische vondsten gedaan. De oudste vondst betreft een vuursteen bijl uit het Neolithicum, ca. 2500 vóór Christus. Deze is gevonden toen er een bermsloot werd gegraven langs de Hilsdijk in 1968.¹

201 – Schipsweg, hogere dekzandruggen.

Waardering: 50%

Deze dekzandruggen liggen langs de noordkant van de stuwwal, op de overgang tussen de hoge en lage gebieden en zijn daarom al eeuwen lang een plek waar mensen zich vestigen. Dit blijkt wel uit het feit dat de nederzettingen 't Harde, Nunspeet en Wezep ook op deze dekzandruggen liggen. Deze dekzandruggen zijn altijd droog gebleven en hebben daarom een locatie geboden aan mensen om zich te vestigen. De bewoningsgeschiedenis van deze dekzandruggen kan teruggaan tot in de Prehistorie. Grote delen van deze dekzandruggen zijn tegenwoordig verdwenen onder een dik pakket enkgronden van de Hattemer enk. Slechts hier aan de Schipsweg achter

de Hilsdijk liggen nog enkele dekzandgronden die niet zijn verdwenen onder een plaggendek.

Door de hogere ligging is op deze dekzandruggen altijd bewoning mogelijk geweest. Uit de bodemkaart blijkt dat er op dit deel geen plaggendek dikker dan een halve meter aanwezig is. Er zijn nog geen directe aanwijzingen voor gevonden maar hier kunnen zowel Prehistorische als Vroeg Middeleeuwse vondsten gedaan worden.

202 – Groeneweg, enkgronden.

Waardering: 50%

Deze landbouwgronden zijn gelegen aan de noordzijde van de dekzandruggen en lopen door in de gemeente Oldenbroek. Het zijn de zogenaamde enkgronden die behoren tot de Hattemer enk. Hierop wordt al sinds de Middeleeuwen landbouw bedreven en sinds de late Middeleeuwen is men plaggenbemesting gaan gebruiken om de landbouwarealen vruchtbaar te houden. Door deze bemesting werd het mogelijk om het land constant te gebruiken. Het was niet meer nodig om de gronden voor een bepaalde tijd braak te laten liggen. Bij de plaggenbemesting werden met mest vermengde plaggen op de landbouwgronden aangebracht. Het gevolg hiervan is dat er op plekken bijzonder dikke plaggendekken ontstonden, soms meer dan een meter dik. Op de bodemkaart staan deze plaggendekken gekarteerd als enkeerdgronden. Ze krijgen deze aanduiding pas wanneer het plaggendek meer dan 50 cm dik is.

De Vroeg Middeleeuwse en Prehistorische lagen worden afgedekt en beschermd door een dik plaggendek. De vondst van een Bronstijd armband net over de grens in Oldenbroek doet vermoeden dat hier in die periode zeker bewoning is geweest. De onderzoekswaarde van dit gebied is hoog door de goede bescherming van de ondergrond door het plaggendek en door mogelijke aanwezigheid van sporen uit de Prehistorie en Vroege Middeleeuwen.

203 – De Wrangle, enkgronden.

Waardering: 50%

Deze enken liggen ingeklemd tussen het Vijzelpad in het noorden, de Vuursteenbergrug in het zuiden, de A50 in het westen en de Hessenweg in het oosten. Het hele gebied staat op de bodemkaart gekarteerd als enkeerdgronden en het plaggendek is dus in het gehele gebied meer dan een halve meter dik. Deze enkgronden liggen pal ten westen van de Gaedsbergrug en zijn waarschijnlijk al in de vroege Middeleeuwen gebruikt als landbouwgronden. In dit gebied kunnen niet alleen resten van de vroeg Middeleeuwse nederzetting te vinden zijn, maar ze zijn ook nog eens beschermd door het dikke plaggendek dat hier vanaf de late Middeleeuwen is opgeworpen. Verstoring heeft in dit gebied plaatsgevonden door twee afgravingen. Hierbij is het plaggendek weggegraven voor grondwinning. De verwachting is echter

dat er niet dieper dan het plaggendek is gegraven en dat er geen verstoring is geweest van de archeologische laag onder het plaggendek. Verder zijn hier enkele huizen gebouwd. Langs het Vijzelpad en de Hessenweg was in de 19de eeuw al sprake van bebouwing maar gezien het feit dat de landbouwgronden hier liggen zullen de oudste boerderijen al veel ouder zijn dan de 19de eeuw. Er is geen sprake van verstoring door bebouwing.

De Vroeg Middeleeuwse en Prehistorische lagen worden afgedekt en beschermd door een dik plaggendek. De vondst van een Bronstijd armband net over de grens in Oldenbroek doet vermoeden dat hier in die periode zeker bewoning is geweest. De onderzoekswaarde van dit gebied is hoog door de goede bescherming van de ondergrond door het plaggendek en door mogelijke aanwezigheid van sporen uit de Prehistorie en Vroege Middeleeuwen.

De landbouwgronden liggen al eeuwen op deze plek en nog steeds worden ze voor de akkerbouw gebruikt.

204 – Vijzelpad, enkgronden.

Waardering: 50%

Deze weg behoort tot de oudste wegen in dit gebied. De naam Vijzelpad komt van de zogenaamde Vijzelakkers die hier in de 17de eeuw lagen. Dit waren de kruidenakkers van apotheek "De Vijzel" op de hoek van de Markt-Kerkstraat, waar tegenwoordig restaurant "De Zon" zit.

De Vroeg Middeleeuwse en Prehistorische lagen worden afgedekt en beschermd door een dik plaggendek. De vondst van een Bronstijd armband net over de grens in Oldenbroek doet vermoeden dat hier in die periode zeker bewoning is geweest. De onderzoekswaarde van dit gebied is hoog door de goede bescherming van de ondergrond door het plaggendek en door mogelijke aanwezigheid van sporen uit de Prehistorie en Vroege Middeleeuwen.

Noten

1. Smit 1999, 63.

4. De Hoenwaard

Hoge Waard, Homoet of Hoenwaard, alle drie namen voor de uiterwaarden die ten zuidoosten van Hattem liggen. Het gebied ligt tussen de IJssel en het Apeldoornskanaal en is volgens Spek van buitengewoon belang omdat het in landschappelijk en geologisch oogpunt een uniek uiterwaarden gebied is in Nederland.¹ Dat komt omdat dit gebied nooit bedijkt is geweest; de IJssel heeft er tot op de dag van vandaag vrij spel. De in de 15de eeuw aangelegde Gatendijk lag ten westen van de Hoenwaard en moest de lagere gebieden ten zuiden van Hattem beschermen tegen de IJssel. In 1573 werd deze echter door een zware storm grotendeels weg geslagen. Alleen vlak ten zuiden van Hattem, direct ten westen van de Wiessenberger kolk ligt nog een restant van deze Gatendijk.

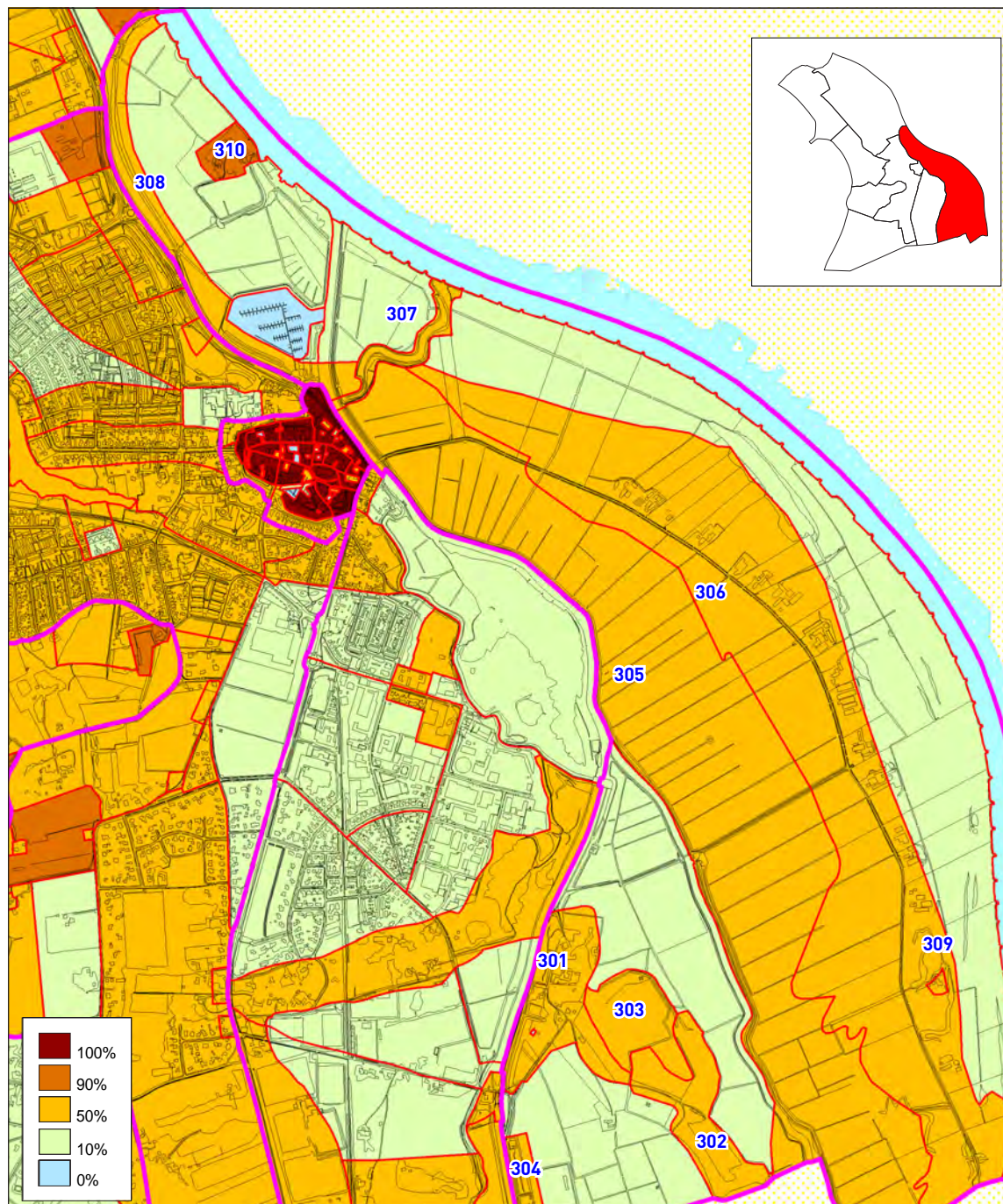
In 1401 kregen de Hattemers van hertog Willem van Gelre de Hoenwaard, met de bepaling dat het alleen gebruikt mocht worden voor het weiden van vee van inwoners van de stad Hattem en dat er steenovens gevestigd mochten worden. Tot 1953 heeft deze bepaling stand gehouden. Toen werd er toestemming verleend om boerderijen in de Hoenwaard te bouwen die allemaal op de oeverwal zijn gebouwd. Pas in 1974 werd de Hoenwaard definitief particulier bezit en verkaveld. De boerderijen waren toen wel alle gerealiseerd.

Naast de IJssel en het Apeldoornskanaal, loopt er de Veluwsche of Grote Wetering doorheen, ligt er het restant van de Grift en wordt in het noorden de grens bepaald door Bottenstreng. De oudste watergang is de Grift. Hiervan zijn nu nog maar twee delen te zien zijn in het landschap. Deze watergang is eind 14de eeuw gegraven, waarschijnlijk tussen 1370 en 1380. In 1370 werd namelijk door de Hertog van Gelre bepaald dat de IJssel bedijkt moest worden. De dijk die toen is aangelegd is de Veluwe Bandijk. De Grift was de meest westelijke watergang die de grens vormde tussen de Hoenwaard en Het Veen. In het noorden vormt het verlengde van de Grift, hier de Streng genaamd, de grens tussen de Hoenwaard en de Keizerswaard. In gebied de Hoenwaard liggen dus twee waarden, in het noorden de Keizerswaard en het zuiden de Hoenwaard. De Grift zorgde samen met de Grote Wetering voor de afwatering van het gebied. Deze wetering is in dezelfde periode gegraven. Aan het eind van de 15de eeuw is de Bottenstreng gegraven om de verzanding van de Grift tegen te gaan. Deze loopt vanaf de stad noordwaarts langs de Gelderse Dijk en mondt iets ten zuiden van IJsselstein uit in de IJssel. Voor zover bekend diende de Bottenstreng voor de afwatering en was de Streng de haven van Hattem. De huidige monding van het kanaal werd pas in 1874 gegraven en ging de belang-

De Keizerswaard staat bij hoog water onderwater.

rijkste havenfunctie vervullen. De jachthaven is nog een stuk moderner; deze werd pas in 1978 gegraven. Naast al deze watergangen liggen er ook verschillende hanken in de Hoenwaard. De grootste is de Anskolk, of Hankskolk. Een hank is een oude stroomgeul van een rivier die na een verplaatsing van de rivier los van de rivier komt te liggen. Een hank kan verlanden en verdwijnen of zoals de Hankskolk zichtbaar blijven. De toevoeging kolk in geval van de Hankskolk is waarschijnlijk omdat men op den duur niet meer wist of dit een kolk of een hank was.

301 – De Hezenberg, zandrug.

Waardering: 50%

De Hezenberg is één van de twee zandruggen die in dit gebied liggen. Deze gronden onderscheiden zich van dekzandruggen door een andere samenstelling van het zand. De zandrug is vernoemd naar de begroeiing. Hes of hees betekent namelijk kreupelhout of struikgewas². Op deze zandrug staan verschillende gebouwen. Het bekendst is het herenhuis Hezenberg dat pas halverwege de 19de eeuw is gebouwd. William Grenfell en Maria Christina Daendels waren in 1852 de eerste bewoners. Volgens een akte uit 1912 waren er bij de villa een stal, stallen, koetshuis, koetsierswoning, bergplaatsen, twee hooibergen en twee schuren. Iets verder naar het zuiden staan enkele gebouwen die ouder zijn dan het landhuis. Deze staan op de Hottingerkaart uit 1783 en de kadastrale kaart uit 1832 aangegeven met de naam Hezenberg. Het lijkt er op dat het landhuis de naam van deze gebouwen heeft overgenomen. Het is niet bekend hoe oud deze huizen zijn, maar het is mogelijk dat ze ouder zijn dan 1783. Deze zandrug wordt om twee redenen erg hoog gewaardeerd. Ten eerste door de bebouwing die hier aanwezig is. Al lange tijd heeft hier de Oude Hezenberg gestaan en in de 19de eeuw is daar landhuis de Hezenberg bij gekomen. Ten tweede is de zandrug door zijn hogere ligging altijd geschikt voor bewoning. Er kunnen daarom sporen verwacht worden vanaf de Prehistorie tot het heden.

Huize Hezenberg.

302 – Onbekende zandrug, zandrug.

Waardering: 50%

Deze zandrug heeft in tegenstelling tot de andere zandruggen in Hattem geen naam. Op de Hottingerkaart staat hier een boerderij aangegeven die op de minuut uit 1832 is verdwenen. Dit is waarschijnlijk de boerderij geweest die in 1555 wordt vermeld als het huis van Pavort. Hier woonde toen Johan van Padevoort die in dat jaar een conflict had over een bepaald eigendomsrecht. Op deze zandrug heeft een Laat Middeleeuwse boerderij gestaan die interessant is om te onderzoeken. De hoge waardering komt echter door de mogelijke aanwezigheid van sporen vanaf de Prehistorie.

303 – Het Opbroek.

Waardering: 50%

Er heeft in dit deel tussen de twee zandruggen menselijke activiteit plaatsgevonden waarvan de aard niet duidelijk is. Het lijkt dat er een deel is afgegraven, maar in het landschap is aan de noordzijde nog duidelijk een richel te zien die aanmerkelijk hoger is dan de omringende gronden. Het is mogelijk geweest dat de twee zandruggen op deze locatie aan elkaar zaten en door afgraving gescheiden zijn van elkaar.

304 – Sluiswachterswoning, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Op de Hottingerkaart staat hier vlak naast het Apeldoornskanaal een huisplaats aangegeven. Op de kaart uit 1832 wordt deze aangegeven als de sluiswachterswoning. Of hier al voor het sluiswachtershuis een huis of boerderij heeft gestaan is onbekend.

De Sluiswachterswoning bij de 'Hezenbergsche Sluis' in de 19de eeuw.

305 – De Veluwe Wetering I, oude oeverwallen.

Waardering: 50%

Deze lage oeverwallen, opgebouwd uit zware klei zijn de oudste gebieden in de Hoenwaard met een relatief hoge ligging. Deze oeverwallen lopen door achter de Gelderse Dijk. Door een afname van de waterafvoer in de IJssel rond 800 na Christus werd het mogelijk om de oeverwallen te ontginnen en werd bewoning mogelijk.³ Door een toename van de waterafvoer rond 1000 na Christus werd bewoning op de oeverwallen moeilijk. Vanaf dat moment zijn de jonge oeverwallen opgeworpen door de IJssel. Op deze oeverwallen zijn mogelijk sporen uit de Vroege Middeleeuwen te vinden. Ze hebben altijd buitendijks gelegen dus zijn later nooit bebouwd. Sporen uit de Vroege Middeleeuwen hebben een hoge archeologische onderzoekswaarde.

Het Apeldoornskanaal.

306 – De Hoenwaardseweg, jonge oeverwallen.

Waardering: 50%

De Hoenwaardseweg ligt op de jonge oeverwal die door de Hoenwaard loopt. Deze oeverwal is ontstaan na het jaar 1000. Er werd door de IJssel meer water afgevoerd, het aantal piekafvoeren nam toe en de IJssel had een hogere stroomsnelheid. Er vonden in de IJssel stroomverleggingen plaats waardoor meer zand in de IJssel kwam. Het zand lag in de nieuwe stroomgeulen namelijk dichterbij de oppervlakte. Dit zand werd losgewoeld en bij oeverstromingen afgezet waardoor de hogere en zandigere jonge oeverwallen zijn ontstaan. Het is mogelijk dat in het westelijke deel de oude oeverwal onder deze jonge oeverwal is verdwenen. Op dit deel is bewoning uit de Vroege Middeleeuwen te verwachten. De rest van de jonge oeverwal is net als de gehele Hoenwaard niet bebouwd. Er vallen dan ook geen bewonings-

sporen te verwachten. Wel is het gebied eeuwenlang als weidegebied gebruikt en werden hier veel steenovens gevestigd.

Deze oeverwallen zijn in de Volle Middeleeuwen gevormd. Er heeft nooit vaste bewoning plaatsgevonden tot de 20ste eeuw toen er verschillende boerderijen zijn gebouwd. Archeologisch onderzoek is van belang om aan te tonen in welke periode de vorming van de jonge oeverwallen is begonnen.

De brug naar de Hoenwaard met de Hoenwaardseweg.

De Hoenwaard.

307 – De Streng, watergang.

Waardering: 50%

Dit water tussen de IJssel en Hattem wordt op veel kaarten ook omschreven als het laatste restant van de Grift. Totdat de Bottenstreng werd gegraven was het wel het belangrijkste afwateringspunt, waar de Grift uitstroomde in de IJssel. Hoewel de rol van belangrijke havenstad niet voor Hattem was weggelegd, was Hattem wel een Hanzestad. De haven van Hattem heeft van oorsprong gelegen in dit gebied. Aan de noordzijde van de Streng liep een weg waar tol werd geheven voor de schippers die hier kwamen laden en lossen. In 1978 worden duidelijke resten van havenactiviteit gevonden wanneer bij de uitbreiding van de jachthaven een scheepswrak wordt ontdekt. Door het stijgende IJsselwater en de vergevorderde afwerking van het haventalud kon er maar beperkt onderzoek naar het wrak worden gedaan. Het is een overnaads gebouwd schip met karveel gebouwde bodem. Waarschijnlijk is het gehele schip voorzien van een wegering. Er is een losliggend voor of achterdek gevonden en de vlakbreedte is 2.5 tot 3m. De totale lengte zal rond de 13 m liggen. Er is 4 meter van het vaartuig onderzocht en het wrak is niet gelicht. Op basis van het gevonden schervenmateriaal en ijzersintels wordt het schip gedateerd als laat 13de of vroeg 14de eeuw. Volgens de onderzoekers moet het wrak worden geplaatst in de Grift, maar Smit is het daar niet mee eens en plaatst het in de Bottenstreng.⁴

De onderzoekswaarde van een eventuele haven is hoog, vooral om te kijken wanneer de haven is aangelegd, welke capaciteit die had en in welke perioden er uitbreidingen plaatsvonden. In de kleigronden zijn archeologische resten goed bewaard.

De Streng met op de achtergrond de kerk van Hattem.

308 – De Bottenstreng, watergang.

Waardering: 50%

De Bottenstreng is vermoedelijk gegraven aan het einde van de 15de eeuw en diende ter afwatering en mogelijk als haven van Hattem. Archeologisch onderzoek zal moeten aantonen of dit water in gebruik is geweest als haven, of dat het alleen voor de afwatering heeft gediend. Er kunnen hier eventueel scheepswrakken verwacht worden zoals dat in 1978 het geval was.

Het belang van onderzoek in de Bottenstreng is om aan te tonen welke functie dit water had.

De wilgen markeren de loop van de Bottenstreng die door het hoge water volledig verdwenen is.

309 – De Aandrijver, historische bebouwing.

Waardering: 50%

De Aandrijver is het oude gebouw van de toezichthouder van de Hoenwaard. Hij was in dienst van de Hoenwaard en mocht daarom zijn huis hier bouwen. Tegenwoordig staat er op deze locatie een huis met de naam Gelderkamp, waarvan de naam afkomstig is van huize Op Gelder dat net over de grens in de gemeente Heerde lag. Er ligt nu een tweede huis Gelderkamp in de gemeente Hattem namelijk restaurant Gelderkamp aan de Apeldoornseweg. Dit is een enkelvoudig geval; er kunnen geen verbindingen gelegd worden tussen andere gebouwen met de dezelfde functie omdat die er niet zijn. Het pand is interessant omdat het eeuwenlang het enige gebouw in de Hoenwaard was en op die manier uniek is. Het pand was van de opzichter over de Hoenwaard. Of het daarnaast andere functies had is onbekend.

De Aandrijver, tegenwoordig huis Gelderkamp.

Huis Gelderkamp.

De Gelderkamp gelegen in het glooiende landschap van de jonge oeverwallen.

310 – Steenoven Altena, steenoven.

Waardering: 90%

Deze steenoven staat zowel op de Hottingerkaart als op de kadastrale kaart uit 1832. Hoe oud de steenoven precies is, is onbekend; hij staat op de kaart van Van Deventer en Witteroos niet aangegeven, waardoor de oven jonger lijkt te zijn dan de 16de eeuw. Rond 1800 was de steenoven in bezit van de familie Daendels, in eerste instantie van Burchard Johan Daendels die het na zijn overlijden in 1785 nalaat aan zijn zoons Herman Willem en Egbert Daendels. Hij heeft grote delen van de Keizerswaard opgekocht om er klei te kunnen winnen voor het bakken van stenen. Hierdoor werd deze waard tot een onnatuurlijk niveau verlaagd met alle problemen van dien. Tot 1935 is de steenoven actief geweest. Daarna werd door schaarste van klei en de economische crisis in 1935 besloten om te stoppen met stenen bakken. Hierna verplaatsten de activiteiten zich van stenenbakken naar steenhandel. Deze steenoven is gelegen in de Keizerswaard, langs de IJssel. Bij de oven staan vier huizen die bij de steenoven horen.

Tegenwoordig staan er nog twee oude ovens van de steenbakkerij. Verder heeft de eeuwenlange activiteit duidelijke sporen achter gelaten in de omgeving; zo ligt er naast het toegangspad naar Altena een grote berg bakstenen waarvan het merendeel misbaksels zijn. In de strijd tegen het water hebben de bewoners hun "eiland" een kade van bakstenen gegeven. De steenoven is geregistreerd als Rijksmonument en staat omschreven als:

Voormalige, uit 1909 daterende veldoven, bestaande uit vier zware muren op rechthoekige plattegrond (ca. 20 x 11 m²). Tegen de beide korte zijden oorspronkelijk twee steunberen, waarvan er thans nog een aanwezig is. In de beide lange zijden een reeks poortjes (vuurmonden) en op de beide lange zijden een achttal schoorstenen. Tegen de beide lange zijden een zijbeuk onder met pannen gedekt lessenaarsdak. Voormalige, uit ca.1900 daterende veldoven, bestaande uit vier zware muren op rechthoekige plattegrond (ca.20 x 11m²). In de muren van de beide korte zijden de sporen van twee voormalige steunberen. In een der korte zijden een rondboogpoort, gebruikt voor het inzetten en uithalen der stenen. Rondom op de muren in totaal 22 schoorstenen. Vuurmonden in de beide lange zijden gedicht.⁵

De tweede steenoven.

Altena.

Eén van de twee steenovens die nog steeds op deze plek staan.

Ook Altena heeft problemen met hoogwater. Het eiland is daarom verstevigd met bakstenen van eigen makelij.

311 – Hezenbergersluis, sluis.

Waardering: 50%

Vanaf 1825 werd met particulier kapitaal een kanaal aangelegd tussen Hattem en Apeldoorn. Het werd officieel geopend op 13 april 1829 en kreeg aanvankelijk de naam Grifftkanaal. De houten Hezenbergersluis was toen 22 m lang en 4,30 m breed, minste drempeldiepte KP -1,42 m. In 1837 nam Rijkswaterstaat het beheer van de sluis over, vanaf 1843 gold dat ook voor het kanaal. De houten sluis werd in 1872/73 vanwege verbreding van het kanaal vervangen door een gemetselde doorgang van 31,25 m lang en 6,20 m breed. Hij was nu geschikt voor schepen tot 200 ton. De schutlengte werd 30 m en de breedte 6 m, de minste drempeldiepte voor de bovendrempel KP -2,18 m en de benedendrempel KP -1,96 m.].

De huidige sluis dateert uit 1874. In dat jaar is er een grote operatie geweest om het kanaal te verbeteren. In het najaar van 2006 is de sluis gerestaureerd.

Noten

1. Spek 1999, 47.
2. Otten 1998, 61.
3. Hamming 2005, 8.
4. Smit 1999, 65.
5. Bron: www.kich.nl.

De Hezenbergersluis.

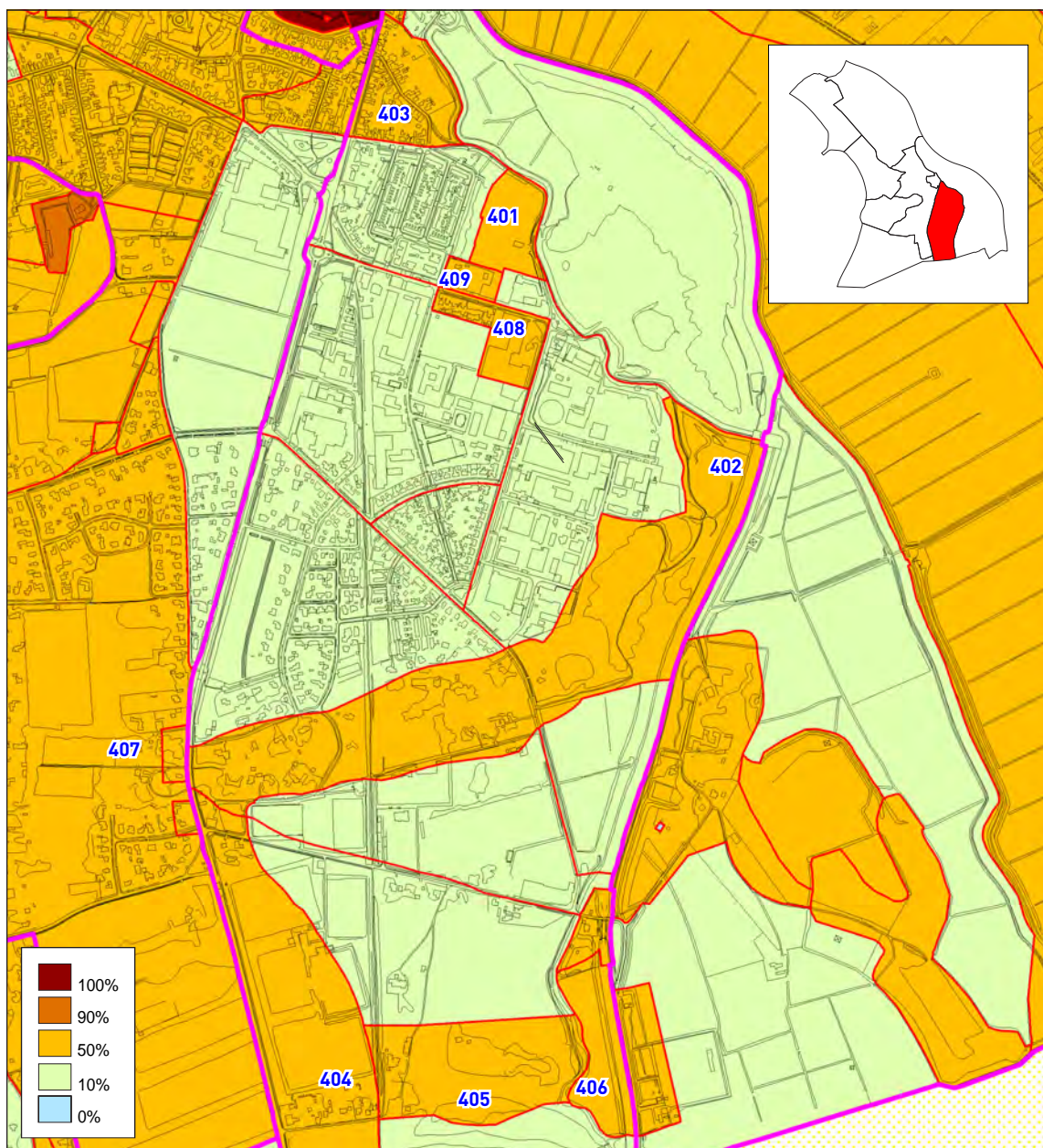
5. Het Veen

Het Veen is gelegen ten zuiden van de stad Hattem en wordt begrensd door de Apeldoornseweg en het Apeldoornskanaal. Het werd in 1346 door Eleonora aan de Hattemers geschonken en is sindsdien gebruikt als weidegebied voor het vee. Eleonora was een prinses, de dochter van de Engelse koning Eduard II. Zij was getrouwd met Reinoud II van Gelre. Na het overlijden van Reinoud kreeg zij de Veluwe als "Weduwgoed" en schonk in 1346 het Veen aan Hattem. In 1832 stonden er zeven huizen in het Veen, allemaal gelegen in het noordelijke deel dicht bij de weg van Zwolle naar Arnhem. Naast deze bebouwing ligt een begraafplaats die in 1829 in gebruik is genomen. Verder bestond volgens de minuut uit 1832 het grootste deel uit heide en weidegebied. De woningen die er in 1832 stonden maakten deel uit van de Nieuwstad die later wordt uitgebreid. In 1910 worden de eerste 20 woningen aan de Hoopjesweg gebouwd, waar toen ook een gasfabriek en een emailfabriek stonden. In 1923 werd met het project het Rode Dorp gestart. Er zijn toen 100 woningen gebouwd aan de Tulpstraat, Leliestraat en Palmstraat. De toegangswegen van Het Veen in 1832 zijn nog terug te zien in het moderne straatpatroon. De Hezenbergerweg, de Nieuwstad en een pad dat langs de begraafplaats door het natuurgebied Algemene Veen loopt zijn alle drie op de 1832 kaart te zien. Van een verkaveling was aan het begin van de 19de eeuw geen sprake. De gebieden waren gemene weide en dus niet aan personen gebonden.

Er liggen in Het Veen verschillende zandruggen die op dezelfde manier gevormd zijn als de Hezenberg. Dit zijn de zandrug waar de Nieuwstad op ligt, de Wiessenberg, de Langenberg en de Golfbaan. Deze zandruggen zijn in de 15de eeuw verbonden door een dijk, de Gatendijk. Hoewel een deel van deze dijk is weggeslagen tijdens een storm is het deel dat nog over is nog wel in gebruik als dijk. Direct ten westen van de begraafplaats op de Wiessenberg ligt de Wiessenbergerkolk die is ontstaan na een doorbraak van de Gatendijk. Op de bodemkaart is duidelijk te zien dat de dijk vervolgens verlegd is richting de Wiessenberg, waardoor de Wiessenbergerkolk buitendijks kwam te liggen. Hoe oud deze kolk is, is niet bekend. Hij is ouder dan 1560 want hij staat op de kaart van Van Deventer ingetekend.

Het Apeldoornskanaal.

401 – Wiessenberg, zandrug.

Waardering: 50%

Op de Wiessenberg is sinds 1829 de nieuwe begraafplaats gevestigd. Daarvóór werd er begraven bij de kerk in de binnenstad. Die oude begraafplaats is sindsdien gesloten en na de bestrating in 1940 ingelijfd als plein in het centrum van de stad. Op de Wiessenberg staat de begraafplaats duidelijk aangegeven op de Historisch Topografische kaart uit de 19de eeuw. Er staan hier ook twee gebouwen aangegeven, mogelijk een mortuarium of een ander gebouw dat bij de begraafplaats hoort. Omdat de zandrug aanzienlijk hoger is dan de rest van de omgeving is hij net als de zandrug van de Nieuwstad en de Langenberg onderdeel van de Gatendijk die is

aangelegd om het achterland te beschermen tegen het IJsselwater. Hoewel er niks over bekend is bestaat de mogelijkheid dat hier al in de Prehistorie bewoning is geweest. De naam Wiessenberg komt van de wisse dat staat voor weide.¹

402 – Langenberg, zandrug.

Waardering: 50%

Doordat deze zandrug langer en groter is dan de andere zandruggen in de omgeving heeft deze de naam Langenberg gekregen. Voor zover bekend is hier geen historische bebouwing te verwachten behalve op het meest westelijke puntje bij de Apeldoornseweg. Verder staat op de Hottingerkaart dat dit ook de gerechtplaats van Hattem was. De Langenberg is samen met de Nieuwstad en de Wiessenberg verbonden door de Gatendijk om het achterland te beschermen tegen het IJsselwater. Hoewel er niks over bekend is bestaat de mogelijkheid dat hier al in de Prehistorie bewoning is geweest.

Het wandelpad over de Langenberg.

403 – Nieuwstad, zandrug.

Waardering: 50%

Gelegen op dezelfde zandrug als de oude stad is de Nieuwstad al duidelijk aangegeven op de kaart van Jacob van Deventer die is gemaakt rond 1560. De oudste bewoning gaat mogelijk nog verder terug, maar sinds die periode tot heden is er altijd bewoning geweest op deze zandrug. Vanaf deze zandrug begint de Gatendijk die loopt naar de Wiessenberg en de Langenberg.

Het gebied heeft een archeologisch hoge waarde omdat deze buitenwijk veel kan vertellen over de geschiedenis van Hattem. Op het huidige adres Nieuweweg 43 is volgens het kadastrale minuutplan uit 1832 een bleker gesitueerd.

De Nieuwstad.

404 – Sportpark Achterveen.

Waardering: 50%

Dit gebied heeft altijd vlak bij de weg gelegen die liep van Hattem naar Arnhem. Tegenwoordig is dit de Apeldoornseweg. Dit gebied staat op de Hottingerkaart duidelijk aangegeven als een hoger gelegen gebied.

Aanwijzingen voor historische bebouwing zijn er niet, maar door de ligging aan de rand van de fluvio-glaciale mantel is Prehistorische bewoning niet uitgesloten. Archeologisch onderzoek is van belang omdat het een indicatie kan geven over de gehele omgeving, omdat er van deze zuidoost hoek van Hattem archeologisch niets bekend is.

405 – Golfbaan I.

Waardering: 50%

Bij de locatiekeuze van de golfbaan is rekening gehouden met het natuurlijk landschap. Er is een locatie uitgekozen die van nature al glooiend was. Het gebied is gelegen op een uitloper van de stuwwal en kan al lange tijd bewoond zijn.

De oefen golfbaan.

De oefen golfbaan, niet ver van de eigenlijke golfbaan.

406 – De Grift, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Dit kleine gebied is ingeklemd tussen de Grift en het Apeldoornskanaal. Op de Hottingerkaart staat aangegeven dat hier een mogelijke huisplaats of een stuk landbouwgrond heeft gelegen.

407 – Konijnenbergerweg.

Waardering: 50%

De Konijnenbergerweg heette vroeger de Veenwal iets wat mogelijk te maken kan hebben met de veenwinning in gebied het Veen. Mogelijk dat de gestoken turven hier te drogen werden gelegd. Op deze

locatie vlak bij de Apeldoornseweg staat in 1832 en op een topografische kaart uit het einde van de 19de eeuw een huis aangegeven. Deze is echter op de Hottingerkaart niet te vinden. Het pand zal dan ook tussen 7183 en 1832 gedateerd kunnen worden.

408 – Emailfabriek Gelria, industrieel erfgoed.

Waardering: 50%

Op deze locatie lag de emailfabriek Gelria van Levy die in 1909 werd gebouwd.² Deze was van dusdanig belang dat hier in het begin van de 20ste eeuw een twintigtal huizen is gebouwd voor de arbeiders van Gelria en dat er langs de Hoopjesweg een aftakking van de spoorlijn lag voor de emailfabriek³ en mogelijk ook voor de gasfabriek. Tegenwoordig is hier het metaalbedrijf Hattemleeuw gevestigd. Onduidelijk is in hoeverre de oude fabriek is verdwenen tijdens de sloop en tijdens de nieuwbouw van Hattemleeuw. Het betreft hier echter belangrijk industrieel erfgoed en bij een bodemverstoring is het van belang dat er archeologisch onderzoek plaatsvindt om de fabriek in kaart te brengen.

409 – Gemeentelijke Gasfabriek, industrieel erfgoed.

Waardering: 50%

Er waren in 1862 al plannen om een gasfabriek te bouwen maar dit ging niet door.⁴ Pas in 1908 is de gasfabriek er gekomen. Hij lag tegenover de emailfabriek Gelria aan de andere zijde van de Hoopjesweg. De gasfabriek is een belangrijk onderdeel geweest van Hattem want het moest de stad voorzien van gas en dus van warmte. De beperkingen van de gasfabriek hebben er voor gezorgd dat er pas na de Tweede Wereldoorlog stadsuitbreidingen konden komen ten noorden van de Dorpsweg. Men kon namelijk niet genoeg druk op de leidingen krijgen om dat deel van gas te voorzien. Tegenwoordig is de gemeentewerf een restant van de gemeentelijke gasfabriek. In 1956 ging de fabriek over in de GAMOG en kort daarna werd het pand gesloopt. Na de sloop bleef de grond deels in bezit van de gemeente en hebben ze hier de gemeentewerf gevestigd. De gasfabriek is belangrijk industrieel erfgoed dat in kaart gebracht zou moeten worden als het verstoord wordt.

410 – De Bleek, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Deze bebouwing tegenover de stad, aan de andere kant van de Bevrijdingsweg, is van oorsprong 19de eeuw. Op de Hottingerkaart staan namelijk nog geen woningen aangegeven. Volgens de kadastrale kaart uit 1832 staat hier een gebouw en ook op de Historische Atlas rond 1900 staat al een rijtje huizen. Deze locatie is interessant vanwege de mogelijke aanwezigheid van verdedigingswerken van de Hoenwaardsepoort. Ook is het mogelijk dat dit gebied net buiten de stad is gebruikt om stadsafval te dumpen. Het is bekend dat dit in de Hoenwaard net over de Hoenwaardsebrug gebeurde.⁵

Noten

1. Otten 1998, 68
2. Veltkamp 1999, 366
3. Modelinge mededeling G. Kouwenhoven
4. Veltkamp 1999, 362
5. Mondelinge mededeling H. Wolf

Een foto van de gasfabriek zoals deze er stond in het begin van de 20ste eeuw.

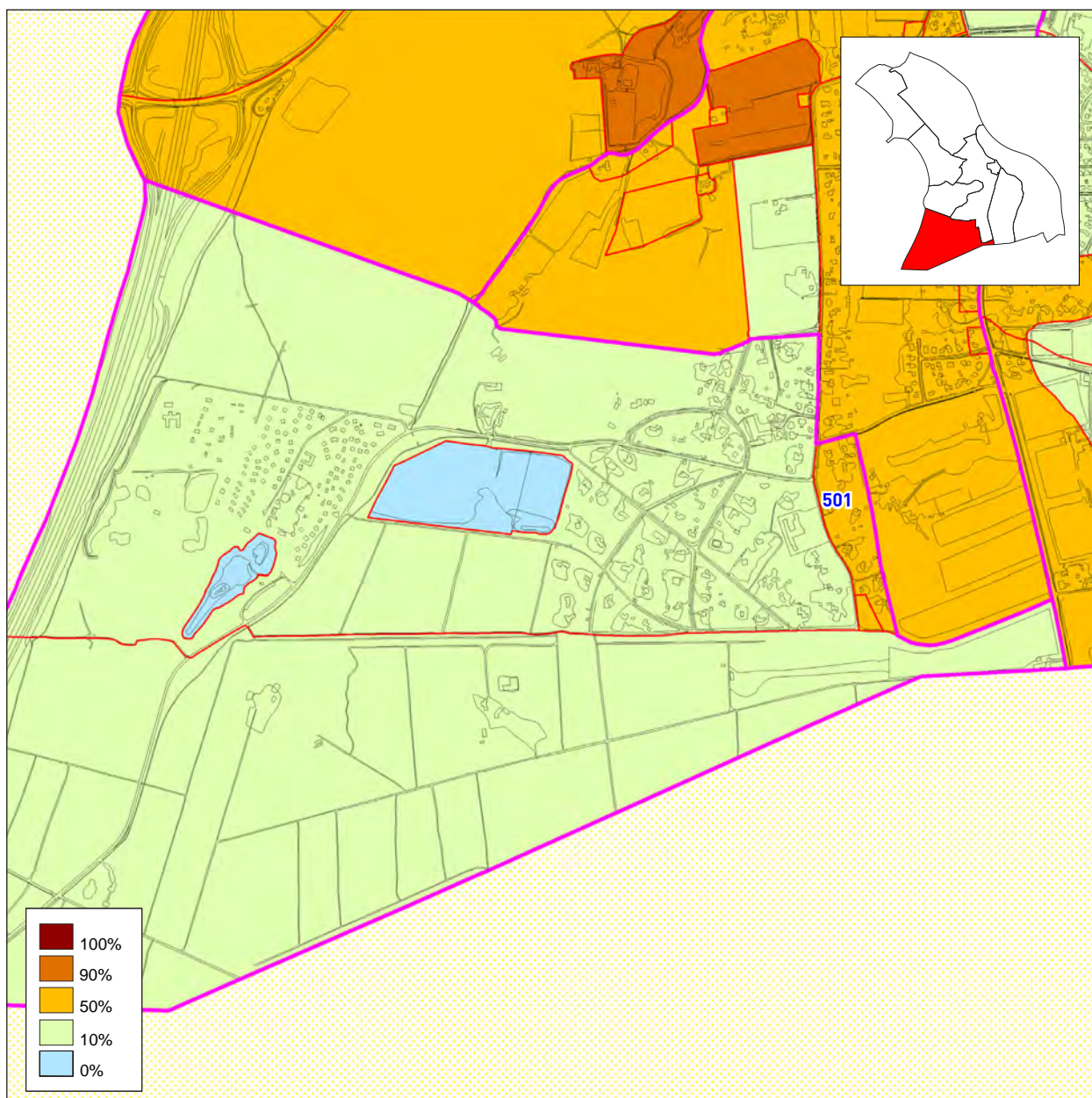
6. De Heide

Het gebied De Heide is gelegen in het zuidwesten van Hattem. Het ligt op de stuwwal en is met een piek op 36 meter hoogte het hoogste gebied binnen de gemeente Hattem. De bodem bestaat hoofdzakelijk uit zand en leem en wordt omschreven als bijzonder schraal en arm. Om deze reden is de heide nooit ontgonnen of bewoond. De ontwikkeling van de heide kwam pas in de loop van de 19de eeuw op gang toen het gebied in 1843 in bezit kwam van de gemeente Hattem. Bepaalde delen zijn verkocht, zoals 110 hectare aan twee Zwolse steenovenbakkers, de heren I.A. Van Rooijen en F. Bloemendaal Wubbenworst. Andere delen zijn ontwikkeld, zoals de 47 hectare in het Plan van Driesum. Grote delen zijn tussen 1880 en 1920 afgegraven voor de leemwinning. Andere delen werden beplant met bos, omdat men er achter kwam dat het gebied wel geschikt was voor bosbouw. In een poging om het leger aan te trekken heeft Hattem de Heide nog een tijdje beschikbaar gesteld als schietterrein voor een Zwols infanterie garnizoen. Tot het bouwen van een kazerne en het aantrekken van een vast garnizoen is het echter nooit gekomen. In het begin van de 20ste eeuw zijn de eerste huizen gebouwd, luxe villa's met namen als 't Velthuys en Bloemenstein. Deze eerste villa's hebben de trend gezet voor het Plan van Driesum, waarin ruimte werd gemaakt voor bijna 60 villa's. Ook kwam in die periode het eerste toerisme op gang onder leiding van Hatto Heim, het vroegere VVV. Uiteindelijk is de heide veranderd van het armste gebied van Hattem tot het rijkste. Kenmerkend daarvoor is het feit dat het hele gebied van 323 hectare ooit 200 gulden heeft gekost.

In de historische tijd is er op de heide weinig gebeurd. Het gebied is lange tijd gebruikt als wingebied. Er zijn grondstoffen als leem en plaggen gewonnen. Ook is er hout gekapt voor het bouwen van huizen en voor brandstof. Landschappelijk zijn de sprengen en de verschillende doorgaande wegen en karrensporen interessant om te onderzoeken om de menselijke handelingen in het gebied te achterhalen. In de Prehistorische tijd is de stuwwal mogelijk intensiever gebruikt. Hoewel het gebied niet voor akkerbouw geschikt was, werden de hoge delen van de stuwwal vaak wel gebruikt om grafheuvels aan te leggen omdat deze in de weide omtrek te zien zijn. Zo zijn onder andere bij Heerde en Epe grafheuvels bekend op de hoge delen van de stuwwal. Voor de ijzerindustrie waren enorme hoeveelheden hout nodig om het ijzer uit erts te verkrijgen. Zwolle is de dichtstbijzijnde plaats waar ijzerpro-

De Leemkule.

ductie uit de Prehistorie bekend is, maar het is goed mogelijk dat ook hier ijzerproductie heeft plaatsgevonden.

Door de versturende activiteiten van leemwinning, verstuiven van de heide, eeuwenlang plaggensteken, het vergraven voor bosbouw en het bouwen van villa's zullen grote delen van de stuwwal archeologisch verstoord zijn. Dat de archeologie niet volledig is verdwenen blijkt uit de vondst van een bronzen hielbijl in 1968 nabij de Leemkule.¹ Om een beter inzicht te krijgen in de archeologische waarde van de stuwwal is nader onderzoek wenselijk.

501 – Burgemeester van Honcooplaan, schaapskooien. Waardering: 50%

Op de hoek van de Burgemeester van Honcooplaan en de Veldweg heeft een schaapskooi gestaan die duidelijk staan aangegeven op zowel de Hottingerkaart als de kadastrale kaart van 1832. Deze schaapskooien geven een beeld van de economische activiteit in dit gebied. Overal in dit gebied hebben dergelijke schaapskooien gestaan maar deze drie zijn de enige die nauwkeurig te lokaliseren zijn en op de kadastrale kaart staan aangegeven.

Noten

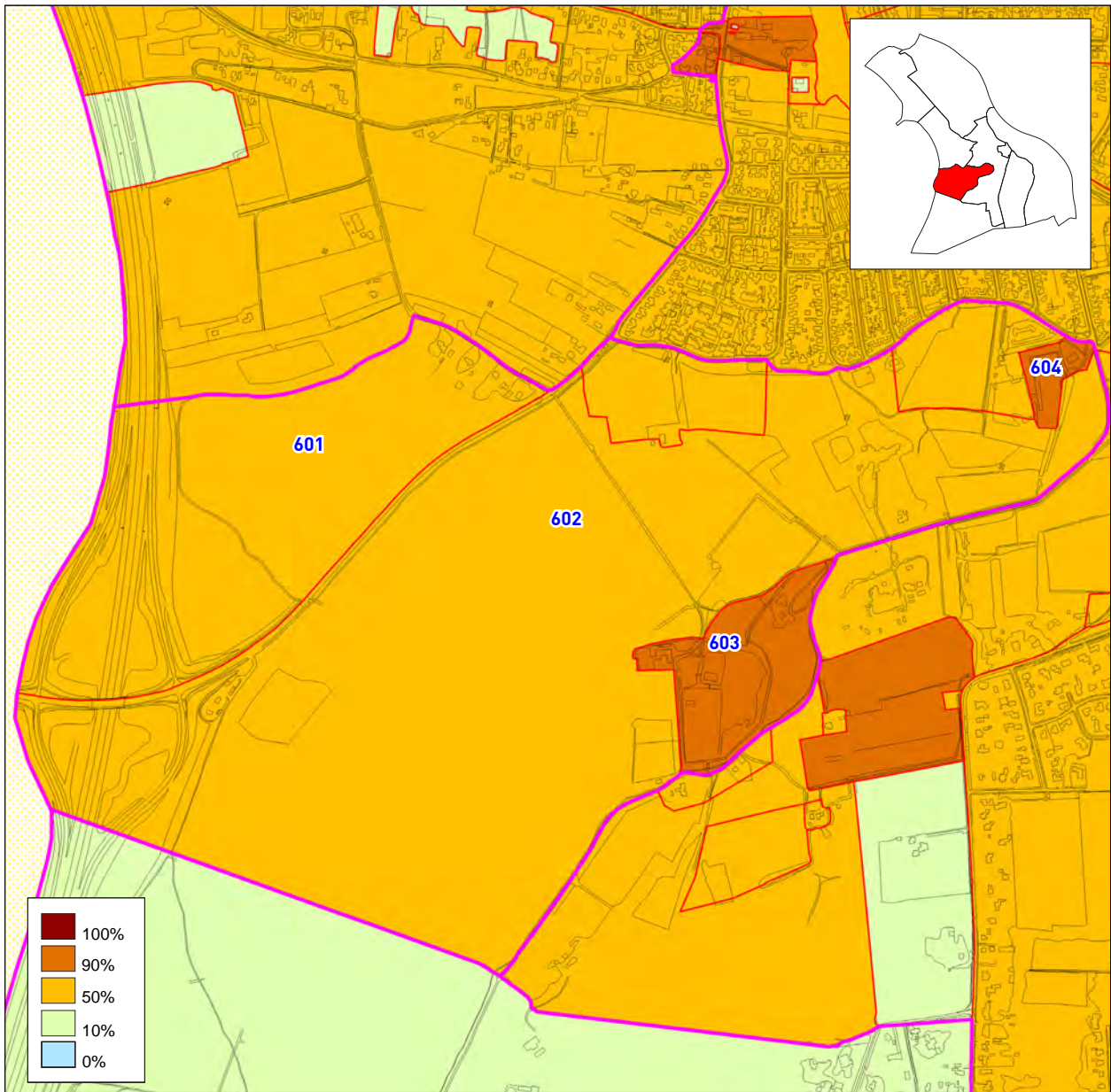
1. Smit 1999, 63.

7. Molecaten

Het gebied Molecaten omvat het hele landgoed Molecaten en een klein deel van de Oldenbroekse Heide dat na de verandering van de gemeentegrenzen bij de gemeente Hattem is gekomen. Aanvankelijk hoorde het landgoed Molecaten tot de Vrijheid van Hattem maar in 1630 krijgt schout Keppel het voor elkaar dat het landgoed van de Vrijheid naar het Schoutambt van Hattem gaat. Hierdoor vormt het landgoed een merkwaardige inbreuk in de gemeentegrens van Hattem. In 1971 is het gebied weer bij de gemeente Hattem gekomen, maar het feit dat Hattem tot die tijd niet heeft kunnen bouwen in het gebied is nog steeds duidelijk te zien. De wegen en de bebouwing lopen keurig rondom het landgoed. Een voordeel hiervan is dat de grote 20ste-eeuwse stadsuitbreidingen de grond in dit gebied niet hebben verstoord. Dit is van belang omdat de gehele omgeving rond Molecaten langdurig en intensief door mensen is gebruikt voor het aandrijven van watermolens. Deze watermolens werden aangedreven door natuurlijke beekjes die uit de stuwwal stromen. Ze zijn onder andere gebruikt als korenmolen en als papiermolen. De molen waar Molecaten haar naam aan dankt is de korenmolen op de plek van het huidige zwembad. De molen die dicht bij het landhuis staat is tegenwoordig een korenmolen maar in de 16de eeuw werd hij gesticht als papiermolen. De 17de en de 18de eeuw waren een bloeitijd voor de papierindustrie op de Veluwe. In 1740 stonden er maar liefst 174 papiermolens.¹

Het gebied is gelegen op de noordkant van de stuwwal met op de grens een deel van de enkgroden. In het gebied liggen twee zogenaamde bergen, de Trijsberg en de Vuursteenbergr. De Trijsberg is met ruim 36 meter het hoogste punt van de gemeente Hattem.

Van oorsprong lopen er twee belangrijke wegen door het gebied, de Hessenweg en de Koeweg. Het gebied wordt begrensd door de A50 in het westen; de zuidelijke grens ligt ten noorden van de Marijke hoeve, de noordelijke grens ten noorden van de Vuursteenbergr. Naar het oosten toe wordt het gebied steeds smaller en ligt de meest oostelijke grens achter het Zwembad. Zoals blijkt uit de beschrijving is de grens niet alleen erg onlogisch, maar komt ook erg dicht bij de stad Hattem.

601 – Vuursteenbergh.

Waardering: 50%

De Vuursteenbergh is archeologisch erg interessant omdat het de enige plek in de omgeving is waar vuursteen ruim voor handen is en waar het eenvoudig te winnen is. Dit maakt dat het een aantrekkelijke plaats geweest moet zijn in de Prehistorie toen vuursteen nog het meest gebruikte materiaal was om gereedschap van te maken. Deze berg is net buiten de vrijheid van Hattem gelegen in het schoutambt van Hattem, tegenwoordig vlak naast de A50 en net ten noorden van de Hessenweg.

602 – Trijsbergh.

Waardering: 50%

Deze berg is met ruim 36 meter boven NAP het hoogste punt van de gemeente Hattem. Deze berg ligt aan de Hessenweg en is om die reden gebruikt als galgenbergh. Hierop werden de lijken van de geëxecuteerden tentoongesteld ter afschrikking van de nieuwkomers om hen er aan te herinneren dat de Hattemers niet met zich lieten sollen. Op de kaart van Jacob van Deventer zijn duidelijk de galgen aangegeven. De naam van deze berg werd op de kaart van Van Geelkercken aangeduid met de "Trys offten

galgenbergh". Voor de naam Trijsberg worden twee verklaringen gegeven. De eerste is dat de naam komt van "Ter IJssel" gaan. Dit komt waarschijnlijk omdat mensen die vanuit het westen over de Hessenweg aankomen vanaf de Trijsberg voor het eerst de IJssel zagen en de stuwwal verlieten om vervolgens met het Katerveer over de IJssel gezet te worden.²De tweede verklaring zegt dat het waarschijnlijk is afgeleid van het Middelnederlandse werkwoord trisen of trijsen. Dit betekend beloeren of bespieden. Dit komt overeen met het landschap waarin de berg lag want zowel de lage IJsseldelta als de kale heidevelden konden goed in de gaten gehouden worden.³ Sinds het begin van de 20ste eeuw heeft deze heuvel geleden onder een toenevende toeristenindustrie. De uitzichttoren die hier stond trok zoveel mensen aan dat grote delen van de berg zijn geërodeerd. Deze uitkijktoren is inmiddels afgebroken wegens instortingsgevaar. De Trijsberg lag binnen de Vrijheid van Hattem maar toen Molecaten overging op het Schoutambt ging de Trijsberg ook mee. Het gebied waarin de Trijsberg ligt is de meest noordelijke uitloper van de stuwwal. Het loopt hier over in de fluvioglaciale mantel. In het gebied zijn op de kaart van 1832 staan wel twee huizen aangegeven.

Een blik vanaf de top van de Trijsberg.

603 – Molecaten, historische bebouwing.

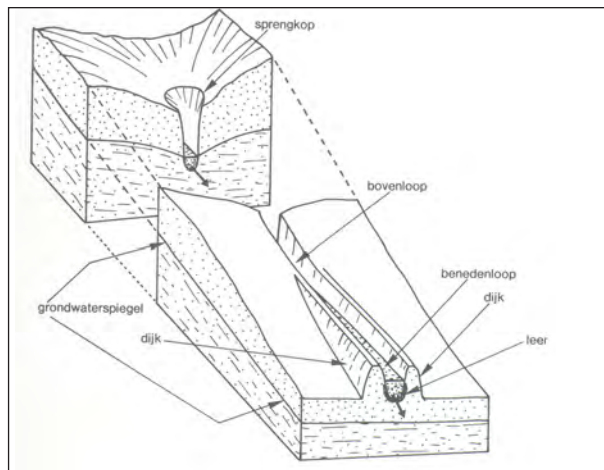
Waardering: 90%

In 1630 komt het landgoed Molecaten door grensverlegging in het Schoutambt Hattem te liggen. Dit was een actie van de eigenaar, de toenmalige schout Johan van Keppel. Dezelfde Johan van Keppel verbouwt in 1637 het gebouw dat er stond tot een landhuis. Welke belangen hij precies gehad heeft is niet duidelijk, maar het is geen toeval dat hij eerst het gebied naar zijn eigen rechtsgebied verplaatst om er vervolgens een landhuis te bouwen. Voordat het landhuis er kwam heette het gebied al Molecaten. In 1347 wordt de naam Molecaten voor het eerst gebruikt. De naam betekent huis of boerderij gelegen bij de molen.⁴ Hieruit blijkt dat er dus in de 14de eeuw al sprake was van bebouwing en dat er gebruik werd gemaakt van een molen. Deze staat op oude kaarten aangeduid met de naam Molecate. Molecaten wisselde in de loop der eeuwen verschillende malen van eigenaar en werd verschillende malen verbouwd. Schout Johan van Keppel verbouwde het bestaande rechthoekige huis tot een landhuis met vier torens, een ommuurde binnenplaats en een poortgebouw. Door vererving kwam het in bezit van de familie Van Welvelde en in 1717 behoort het toe aan de familie Van Heeckeren van Molecaten. Deze verbouwen het huis in 1824. Hierbij worden de daken van de torentjes verbonden met het dak. In 1955 wordt het huis onder begeleiding van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg gerestaureerd. Uiteindelijk wordt het landhuis in 1987 verkocht aan AMEV Levensverzekeringen NV. In het landgoed Molecaten lopen een drietal sprenge die worden gevoed door circa 8 sprengkoppen. Op de plek van deze koppen werden de oorspronkelijke bronnen uitgegraven tot onder het grondwater-niveau zodat het water in de achterliggende beekjes behoorlijk in niveau steeg. Deze beekjes werden uitgediept tot sprenge en bekleed met leem om het waterverlies tot een minimum te beperken. Dit water werd gebruikt voor het aandrijven van de watermolens waarvan er twee bij Molecaten stonden, één aan de Veldweg en één op de plek van het huidige zwembad. Aanvankelijk zullen de molens onderslagmolens geweest zijn, waarbij het water onder de raderen door stroomt. Door het verdiepen van de sprenge en sprengkoppen kon de hoeveelheid water echter worden vergroot. Bovendien werd er voor gezorgd dat de sprenge hoger kwamen te liggen. Door deze ingrepen kon het water over de

molenraderen stromen en kreeg je een bovenslagmolen. Deze waren effectiever omdat de zwaarte-kracht meehielp het rad draaiende te houden. Omdat er 's nachts en op zondag niet werd gewerkt in de watermolens werd er besloten om wijerds aan te leggen. Dit zijn een soort spaarbekken waarin het water kon worden opgevangen. Hierdoor ging er geen waterkracht verloren en kon het vuil in het stilstaande water bezinken zodat het zuiverder werd. Dit zorgde voor schoner en witter papier. De wijerd bij Molecaten is tegelijk de siervijver van Molecaten. Bij Molecaten hebben een tweetal papiermolens eeuwen lang gewerkt. Deze zijn waarschijnlijk aan het einde van de 16de eeuw gebouwd. Tot wanneer ze operationeel zijn geweest is niet bekend. Dat de Hattemers effectief waren in het waterbeheer blijkt wel uit het feit dat de enige overgebleven watermolen het rad met de grootste diameter van de Veluwe heeft.⁵ Na een brand in 1859 is één papiermolen herbouwd tot korenmolen. De andere molen zal hierna niet meer gebruikt zijn. Bij deze molens stond een boerderijtje waar de boeren hun koren heen konden brengen. Hier ontstond in de loop van de tijd een herberg. Deze herberg is blijven bestaan als herberg voor toeristen nadat de watermolen in 1912 werd stilgezet. Het gebouw brandde in 1967 volledig af waarna het in originele stijl is herbouwd. De oude papiermolen werd in dat jaar ook gerestaureerd.⁶

Een oude plattegrond van Molecaten en de omgeving.

Schematische weergave van spreng en sprengkop.

Huize Molecaten samen met de tuin en vijver.

604 – De Watermulder, watermolen.

Waardering: 90%

De oudste watermolen is de korenmolen de Watermulder. De wijerd bij de watermolen is later uitgegroeid tot het naastgelegen zwembad de Watermulder. Deze korenmolen stond hier al in het midden van de 14de eeuw. Hij heeft tot het begin van de 20ste eeuw dienst gedaan waarna hij werd vervangen door machinale molens als de Hoop bij de Eierdijk.

Noten

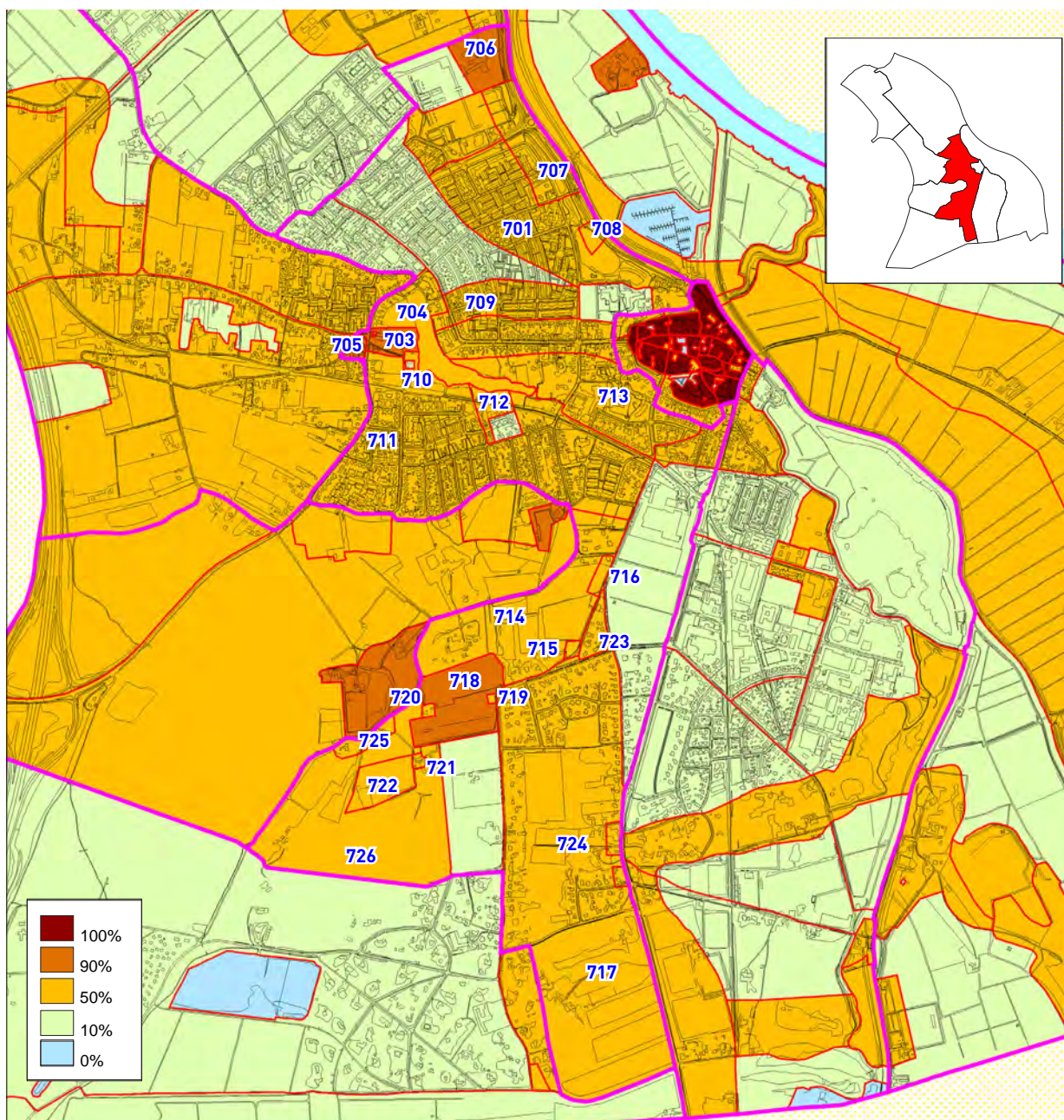
1. Stol 1985, 188.
2. Otten 1998, 66.
3. Spek 1999, 24.
4. Otten 1998, 87.
5. Braakenburg 2005, 18.
6. Braakenburg 2005, 22.

8. De Hogenkamp

Het oude Hattem wordt omsloten door de Hooge Kamp of Hogenkamp. Naast het stadscentrum zelf is dit het gebied geweest met de meest intensieve menselijke activiteit. Zo zijn grote delen eeuwen lang voor de landbouw gebruikt en zijn andere delen dicht bij de stad ingericht als tuinen. Er stonden in 1832 66 huizen in dit gebied, waaronder een groot deel tuinhuizen. Tegenwoordig staan de meeste woningen van de gemeente Hattem hier in de Hogenkamp. Deze huizenbouw maakt het inzicht in de archeologische ondergrond moeilijk omdat de archeologische schade van de huizenbouw onbekend is en omdat grote delen van het gebied niet gekarteerd zijn op de bodemkaart. Toch is het juist voor dit gebied erg belangrijk om duidelijk inzicht te krijgen in de archeologische waarden omdat de oudste geschiedenis van Hattem voor het merendeel hier in de Hogenkamp heeft plaatsgevonden.

Kenmerkend is dat de eerste opgraving in Hattem heeft plaatsgevonden in de Hogenkamp op de Gaedsberg. Het was een onderneming van Hoefer aan het eind van de 19de eeuw. Hij was gemeente-archivaris en hij wist dat hij de oudste resten daar kon verwachten. Naast de Gaedsberg is ook de Waa archeologisch onderzocht en samen met de Spaanse Graven vormen deze drie gebieden een blijvend onderwerp van discussie op zowel historisch en archeologisch als mystiek gebied.

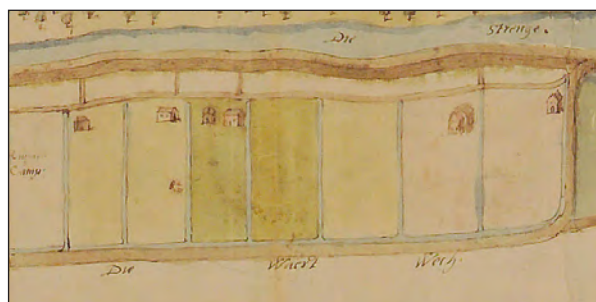
De bron van het intensieve gebruik van dit gebied moet gezocht worden in de bodemgesteldheid. Het gebied is gelegen op het overgangsgedebied van de stuwwal naar het rivierbekken. De gronden van de stuwwal mantel en de lagere gronden van de stuwwal zijn rijke gronden die goed geschikt zijn voor agrarisch gebruik. Daarnaast is de lange zandrug die zich uitstrekt vanaf de Gaedsberg tot Hattem een stuk hoger gelegen dan de gronden direct ernaast. Het is dan ook geen toeval dat hier zowel de oudste nederzettingsresten van het dorp Hattem als die van de huidige stad zelf te vinden zijn. Ook de eerste stadsuitbreidingen langs de dorpsweg en naar het zuiden, de Nieuwstad, zijn op deze zandrug gelegen.

701 – Gapersweg, binnendijkse oeverwallen.

Waardering: 50%

Deze oeverwallen lopen achter de Gelderse Dijk en het zijn dezelfde oeverwallen waar onder andere klooster Klarenwater op is gebouwd. Dit deel is echter niet gekarteerd op de bodemkaart. Op dit deel van de oeverwallen ligt een reeks boerderijen die al op de kaart van Witteroos uit 1570 te zien is. Ook Assenrade uit het begin van de 16de eeuw ligt op deze oeverwallen. De Weerdweg is aan de achterzijde van deze oeverwallen gelegen. Een groot deel van de oeverwallen is in de 20ste eeuw bebouwd. Wat hiervan de gevolgen zijn op het archeologisch bestand is nog onduidelijk.

De boerderijen aan de Gelderse Dijk tussen Assenrade en Hattem.

702 – Dorpsweg, zandrug.

Waardering: 50%

Zowel de Gaedsberg als de stad Hattem liggen aan deze langgerekte zandrug. De verhuizing van het dorpje Hattem naar de plek van de stad Hattem heeft langs deze zandrug plaatsgevonden. Eventuele boerenbedrijven in de directe omgeving van de stad Hattem kunnen langs deze zandrug gebouwd zijn en door de hoge ligging is continue bewoning mogelijk geweest vanaf de laatste ijstijd. Het betreft hier een bijzonder interessant en belangwekkende zandrug die zeer veel zal kunnen vertellen over de ontstaansgeschiedenis van de stad Hattem. Grote delen zijn recent bebouwd en verstoord, het is daarom van belang om niet verstoorde locaties zeker te onderzoeken op archeologische resten.

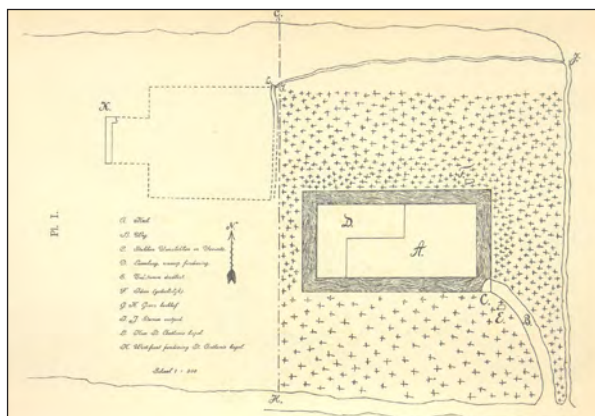
De Dorpsweg, foto genomen richting de Gaedsberg.

703 – Gaedsberg, zandrug.

Waardering: 90%

De Gaedsberg is de meest oostelijke punt van de zandrug waarop de Dorpsweg is gelegen. Deze punt is afgesneden van de rest van de rug door de Waa. Hier stond de oude Kerspelkerk die hoorde bij de eerste stichting van Hattem. De Gaedsberg wordt voor het eerst genoemd in een akte uit 1176. In deze akte wordt door de bisschop het kerspel van Epe opgesplitst en wordt de Gaedsberg een zelfstandig kerspel. De oude kerspelkerk hier op de Gaedsberg verloor haar functie aan de nieuwe kerk die rond 1200 werd gebouwd aan de Markt. In de loop van de 14de eeuw veranderde de kerspelkerk in een leprozerie, later het st. Anthoniegasthuis. Tijdens de winter van 1893-94 heeft Hoefer hier opgegraven. Hij heeft hier een groot aantal skeletten gevonden van de oude begraafplaats en funderingen van wat hij de oude kerspelkerk noemt. Er werden drie munten gevonden, twee uit de

twaaalfde eeuw, waarvan de oudste uit 1156 en één uit de eerste helft van de 15de eeuw. De begraafplaats werd misschien voor langere tijd gebruikt. Hij vermeldt dat het kerkhof in 1395 wordt aangeduid met het oude kerkhof en dat er na de 15de eeuw geen melding meer wordt gemaakt van een kerkhof op de Gaedsberg.¹ Uit 1769 is een akte bekend waarin een herenhuis met de naam Waaburg wordt aangeduid. Dit huis wordt omschreven als herenhuis, boerenwoning en verder getimmerte. In 1843 wordt het nog omschreven als een groot landgoed maar in 1902 is het huis slechts nog een boeren erfje genaamd Waaberg. Bij een onderzoek op de Gaedsberg kunnen resten gevonden worden van deze begraafplaats en de gebouwen. Het is ook mogelijk dat een groot deel zwaar verstoord is door de graafactiviteiten van Hoefer.

Dit is de tekening die Hoefer heeft gemaakt van zijn opgraving. Het behoort tot de weinige over gebleven gegevens van zijn onderzoek op de Gaedsberg.

704 – Waa.

Waardering: 50%

Over de oorsprong van de Waa zijn in de loop daar jaren veel theorieën ontwikkeld. Een veel gehoorde en geloofde theorie is het idee dat de Waa een oude hoofdgeul is van de IJssel en dat hij in isolement is komen te liggen na een verlegging van de IJssel. Verschillende andere theorieën betwijfelen dat en beweren dat de Dorpsweg hier liep voor dat de Waa gevormd is. Na archeologisch duikonderzoek is gebleken dat de Waa slechts 2 meter diep is en dat er archeologische resten aanwezig zijn op de bodem. De Waa is niet diep genoeg om een oude stroomgeul van de IJssel te zijn, en het feit dat er archeologische resten zijn duidt er op dat het gebied droog heeft gelegen. Spek geeft een uitleg voor de verschillende sporen die er aanwezig zijn. De Dorpsweg, de oude stad en de Nieuwstad liggen op een para-

boolduin. In de laagte tussen de Dorpsweg en de Nieuwstad stond een waterplas die groter werd door stijgend grondwater. Bij overstromingen van de IJssel stroomde het water over de uiterwaarden tegen de dijken en zandruggen. Dit ging goed totdat de rivier ten zuiden van de Nieuwstad door de zandrug brak en in verbinding kwam met het water in de laagte achter het paraboolduin. Waarschijnlijk gebeurde dit in de jaren '70 van de 16de eeuw, in dezelfde periode dat de Gatendijk werd weggeslagen. De IJssel had nu vrij spel in het lage gedeelte en niet lang daarna is door de druk van het water het lage gedeelte van de zandrug ten oosten van de Gaedsberg ook doorgebroken. Er ontstond een ongecontroleerde situatie waar de Hattemers verandering hebben gebracht door de Hilsdijk en de Eierdijk aan te leggen. De ouderdom van de Eierdijk valt uit een acte op de maken; hij is in 1579 aangelegd.² De ouderdom van de Hilsdijk is echter niet duidelijk. Het lijkt onwaarschijnlijk dat een structuur die ver doorloopt tot in Hattemerbroek pas aan het einde van de 16de eeuw is aangelegd. Mogelijk dat deze dijk aansloot op de Gaedsberg en dat hij in die periode is verlegd om de Waa in te dammen. Er bleef door het aanleggen van de dijken wel water staan in het lagere gedeelte. In dit deel werd door Van Deventer een weg opgetekend. Na onderzoek van duikers in 1995 bleek dat op dit deel van de Waa het water niet dieper was dan heupdiepte.

Op de waardenkaart is aan de noordkant van de Waa tussen de Hilsdijk en de Waa een gebied bij de Waa getrokken. Hier staan op de Hottingerkaart en op de kadastrale kaart van 1832 verschillende huizen aangegeven. Het gebied is van belang vanwege de verbinding met de Waa, de Hilsdijk en de Gaedsberg. Mogelijk dat hier bebouwing heeft gestaan van het vroeg Middeleeuwse Hattem.

De Waa met op de achtergrond de Gaedsberg.

705 – Van Lintelweg, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Gelegen tussen de Oude Kerkweg, het Vijzelpad en de Gaedsberg heeft hier een huis gelegen dat duidelijk op de Hottingerkaart wordt aangegeven. Het huis is gelegen op het uiterste puntje van de Gaedsberg. Het is niet bekend wat de naam of ouderdom van het huis is. Tegenwoordig is het verdwenen onder de moderne bebouwing.

706 – Assenrade, historische bebouwing.

Waardering: 90%

Assenrade is van oorsprong een herenhuis dat in de eerste helft van de 16de eeuw door Jacob van Lennep is gebouwd. Het huis had toen de naam Lennepsteyn. Het huis is gelegen aan de Gelderse Dijk net binnen de Vrijheid van Hattem. Tot 1639 bleef het huis in bezit van de Van Lenneps die het in dat jaar verkochten aan Gerrit van Dongen en Bernadina Derks. De naam Lennepsteyn verandert in de loop van de 17de eeuw in Assenrade, waarvan de betekenis niet met zekerheid te zeggen is. In 1732 woont het echtpaar Abraham Arnold Rudolph baron van Bloemendaal en Anna Catharina Scott hier op Assenrade. De baron blijkt echter helemaal niet met geld om te kunnen gaan. Hij leent grote bedragen zonder ze af te lossen en hij vult gaten met gaten. Het is dan ook geen wonder dat het huis uiteindelijk in 1760 door schuldeiser Lipperius wordt opgekocht. In 1832 was het echtpaar Rebenscheid en Buschman eigenaar van het huis. Zij waren de laatste grootgrondbezitters. Onder hun beheer worden delen van het grondbezit opgesplitst om als losse percelen te worden verkocht. Het herenhuis zelf wordt in de 19de eeuw afgebroken, de gebouwen die nu nog op het perceel staan onder de naam Assenrade zijn de bijgebouwen van het oude herenhuis.

Bij archeologisch onderzoek kan gekeken worden of de historische vermeldingen over dit landhuis correct zijn. De bouwfases, dateringen, uitbreidingen, verdedigingswerken als grachten en de functie van het huis kunnen onderzocht worden. Daarnaast kan de materiële cultuur veel zeggen over de sociale status van de bewoners en of het huis bijvoorbeeld in bepaalde perioden niet werd gebruikt.

De nieuwe gevel van het huidige Assenrade.

707 – Gelderse Dijk VII, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Gelegen aan de Gelderse Dijk vlak naast Assenrade staan hier op de kaart van Witteroos uit 1570 een viertal boerderijen aangegeven die ook op de Hottingerkaart weer terug komen. Ze liggen op de oeverwal waar al lange tijd boerenbedrijven zijn gevestigd. Tegenwoordig zijn deze boerderijen verdwenen onder de nieuwbouw.

Archeologisch onderzoek kan inzicht geven in het type, de bedrijfsvoering, bouwfasen, ouderdom en de materiële cultuur van deze vier boerderijen. Bovendien kan er gekeken worden naar eventuele voorgangers. Het zijn boerderijen die hier in de 17de eeuw al stonden. Door de nieuwbouw is het mogelijk dat de boerderijen zijn verstoord.

708 – Gelderse Dijk VIII, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Hier staan op de kaart van Witteroos twee boerderijen aangegeven waar op de Hottingerkaart nog maar één gebouw van over is gebleven. Tegenwoordig ligt hier de ijsbaan en het is goed mogelijk dat de oude bebouwing onder de ijsbaan bewaard is gebleven.

In de 17de eeuw stonden hier twee boerderijen.

Archeologisch onderzoek kan inzicht verschaffen in het type boerderij, de bedrijfsvoering, bouwfasen, ouderdom, eventuele voorgangers en de materiële cultuur.

709 – Zandkamp, enkgonden.

Waardering: 50%

Gelegen tussen de Zandkamp en de Dorpsweg lagen hier landbouwgronden. Deze landbouwgronden werden vruchtbaar gehouden door middel van plaggenbemesting waardoor op den duur een dikke humeuze laag ontstond, een plaggendek. Onder deze plaggendekken zijn de oudere archeologische resten bewaard gebleven. De moderne bebouwing is gebouwd op de plaggendekken waarbij het vermoeden bestaat dat de archeologische interessante laag onder de plaggendekken niet of nauwelijks is verstoord.

710 – Gaedsbergh, historische bebouwing.

Waardering: 90%

Gelegen vlak ten zuiden van de Gaedsberg ligt hier nu de weg Gaedsbergh. Op deze locatie is in 1783 op de Hottingerkaart een drietal gebouwen aangegeven waarvan de betekenis en aard niet bekend is. Ze worden op de kadastrale kaart uit 1832 niet meer aangegeven.

711 – Duistere Steeg, enkgonden.

Waardering: 50%

Verscholen onder de wijk Hogenkamp liggen hier uitgestrekte enkgonden die lopen van de Waa in het noorden tot de Randweg in het zuiden en op enkele plekken tot over de Randweg. Voor deze gronden geldt dat de archeologisch waardevolle laag beschermd ligt onder een dik plaggendek. Hoewel het gebied maar deels is gekarteerd op de bodemkaart wordt er vermoed dat onder het gehele gebied een plaggendek ligt van zeker een halve meter dik. De kans is groot dat de moderne bebouwing niet of amper door deze laag heen is gedrongen. Bij archeologisch onderzoek kunnen deze veronderstelling gecontroleerd worden. De Duistere Steeg is een interessante straat omdat hier al lange tijd huizen werden gebouwd. Het behoort samen met het Vijzelpad tot één van de weinige locaties voor huizenbouw buiten het centrum. Op de plek waar de Duistere Steeg bij de Hessenweg komt stonden al in de 18de eeuw woningen, getuige de Hottingerkaart.

712 – Doornkamp, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Gelegen vlak aan de Waa staat hier op de Hottingerkaart een huis aangegeven met een grote tuin. Op de Hottingerkaart is het onduidelijk of het hier gaat om een enkel groot huis met een grote tuin of een drietal boerderijen met erf. De kadastrale kaart van 1832 brengt echter duidelijkheid, het is een groot huis met twee tuinhuizen. Het zal vermoedelijk een groot en statig huis geweest zijn, maar er is uit de historische bronnen niet gebleken om wat voor het huis het gaat. Mogelijk kan dit uit nader archief onderzoek blijken.

713 – Eierdijk, enkgronden.

Waardering: 50%

Gelegen tussen Dorpsweg en de oude spoorweg (tegenwoordig een fietspad dat parallel loopt aan de Verlengde Parklaan) liggen hier oude landbouwgronden. Dit gebied is niet op de bodemkaart gekarteerd en er zijn geen aanwijzingen voor een plaggendek van meer dan een halve meter dik. Op historische kaarten uit de 19de eeuw staan hier echter wel landbouwgronden aangegeven en uit een waarneming tijdens de sloop van molen De Hoop bleek daar een oude akkerlaag aanwezig te zijn onder een latere ophogingslaag. In deze laag werd kogelpotmateriaal gevonden dat dateert in de Volle Middeleeuwen.

Christelijke zorg- en wooninstelling de Bongerd.

714 – Koeweg I, landbouwgronden.

Waardering: 50%

Dit gebied is gelegen tussen de Koeweg en de Veldweg en wordt dus feitelijk ingeklemd tussen de grens van de veengronden en het landgoed Molecaten. Op deze landbouwgronden zal waarschijnlijk wel plaggenbemesting hebben plaatsgevonden, maar omdat het gebied niet gekarteerd staat als enkeerdgronden is het plaggendek niet dikker dan een halve meter. Gezien de Vroeg Middeleeuwse vondsten die hier vlakbij gedaan zijn, zijn hier Vroeg Middeleeuwse sporen te verwachten.

715 – Watermolen.

Waardering: 50%

Op de plek waar de Veldweg een knik maakt naar de Kastanjelaan heeft voor korte tijd een watermolen gestaan.³ Deze is in 1696 gebouwd door burgemeester Greven die het Spijker bewoonde. In 1805 koopt Baron van Heeckeren van Molecaten het Spijker en hij sluit de beek aan op zijn eigen beken zodat de Watermulder extra watertoevoer kreeg. De watermolen was toen al lang weer verdwenen.

716 – Stadslaan, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Links van de Stadslaan waar de Stadslaan en de Veldweg samenkomen staat op de Hottingerkaart een gebouw aangegeven. Dit gebouw is op de kadastrale kaart van 1832 inmiddels verdwenen.

717 – Apeldoornseweg, landbouwgronden.

Waardering: 50%

Deze landbouwgronden moeten voor zeer lange tijd zijn gebruikt. Zowel op de Hottingerkaart als de Kadastrale kaart uit 1832 als op andere kaarten is de structuur van dit gebied duidelijk te herkennen. Zelfs op de bodemkaart onderscheidt dit gebied zicht door een andere zandverhouding wat komt door het langdurige agrarische landgebruik. Hier zal wel plaggenbemesting hebben plaatsgevonden maar dit valt niet uit de bodemkaart af te leiden want het gebied staat niet gekarteerd als enkeerdgronden. Het aanwezige plaggendek zal dan ook minder dan een halve meter dik zijn. Op de Hottingerkaart staan hier slechts twee gebouwen aangegeven, de boerderijgroep Hulsbergen in het noorden en huizen

Langenberg in het oosten. Hier is men al voor de oorlog begonnen met nieuwbouw, voornamelijk omdat de grond aanzienlijk goedkoper was dan in het naastgelegen Plan Driesum. Voor zover bekend is hier dan ook nooit echt een inrichtingsplan geweest zoals het Plan Driesum of Plan Zuid.

718 – Veldweg I.

Waardering: 90%

Er zijn hier door een amateurarcheoloog met de metaaldetector verschillende vondsten gedaan in de jaren '80. Er zijn hier twee bronzen schijffibulae, twee bronzen riemtongen en een bronzen crucifix gevonden. De voorwerpen dateren tussen de 8ste en de 10de eeuw na Christus en zijn mogelijk verbonden met de eerste nederzetting van Hattem. Er wordt gesuggereerd dat in deze omgeving het dorp Hatthem heeft gelegen en ook wordt er beweerd dat hier sprake is van een vroegmiddeleeuws grafveld. Als hier daadwerkelijk een site uit de Vroege Middeleeuwen ligt is archeologisch onderzoek erg interessant, temeer omdat van het Vroeg Middeleeuwse Hattem niks met zekerheid gezegd kan worden.

Bronzen fibula (750-850 na Christus).

719 – Veldweg II, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Gelegen op de hoek van de Veldweg staat hier op de Hottingerkaart en op de kadastrale kaart uit 1832 een huis aangegeven. Dit wordt in 1832 omschreven als 'Huis en erf' met een belasting van 7,- gulden. Op de huidige topografische kaart staat hier niets meer aangegeven.

720 – Koeweg II, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Zowel op de Hottingerkaart als op de kadastrale kaart uit 1832 staat hier een huis afgebeeld. Ook tegenwoordig is deze huisplaats nog bebouwd. Het perceel is gelegen aan een kleine zijweg van de Koeweg.

721 – 't Olde Spieker, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Dit gebouw, ook bekend onder de naam Watervliedt, is gebouwd in 1640 en heeft de naam Spijker meegekregen. Deze naam werd gebruikt voor gebouwen waar belasting betaald werd in natura in op te slaan. Het komt van het Latijnse woord spicarium, wat opslagplaats betekent. Ondanks deze duidelijke naam is het niet bekend of de Spijker van Hattem hier ook voor werd gebruikt. Aan het einde van de 17de eeuw was dit gebouw in handen van burgemeester Melchior Greve die er in 1694 een spreng heeft later graven voor een papiermolen. In 1804 werd het huis opgekocht door de bewoners van Molecaten en werd de spreng verlegd in de richting van de Koeweg om hun eigen wijerd te vullen. Er zijn verschillende 18de en 19de-eeuwse aanbouwen en in 1960 is het huis gerestaureerd onder toezicht van de Rijksdienst voor de monumentenzorg. Het is een Rijksmonument.⁴

722 - Spaanse graven.

Waardering: 50%

Veel verhalen over de Spaanse graven behoren tot de folklore. Het is niet onomstotelijk bewezen maar wel aannemelijk dat hier een legerplaats is geweest van de Spanjaarden tijdens de 80 jarige oorlog van waaruit ze Hatterem hebben aangevallen. Er zijn echter geen aanwijzingen voor een Spaans grafveld waar de gevallen Spaanse soldaten zijn begraven. De aanwijzingen voor een Romeins leger kamp zijn helemaal vergezocht. Twee Romeinse munten,⁵ beide buiten de archeologische context gevonden, maken nog geen Romeins legerkamp. Wat hier precies is gebeurd is echter niet bekend, mogelijk dat de Spanjaarden hier een versterking hebben gegraven (de Spanjaarden graven) of dat er al een versterking lag die ze opnieuw hebben versterkt.

Hulsbergen in het begin van de 19de eeuw.

723 – Boerderijgroep Hulsbergen, historische bebouwing.

Waardering: 50%

In de driehoek Veldweg, Kastanjelaan, Stadslaan staat op de Hottingerkaart een cluster huizen aangegeven dat op de kadastrale kaart uit 1832 staat aangegeven als een drietal huizen. Het betreft waarschijnlijk boerenbedrijven met landerijen op de landbouwgronden tussen de Veldweg en de Apeldoornseweg. Hier staat tegenwoordig nog boerderij Hulsbergen. Hoe oud de boerderijen precies zijn is niet bekend, wel is bekend dat de huidige boerderij Hulsbergen is herbouwd in 1922. Het oude pand is in dat jaar volledig uitgebrand.⁶

724 – Huize Langenberg, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Gelegen op het uiterste puntje van de Langenberg lag een huis met de naam Langenberg. Dit huis lag aan de Hogekampse kant van de Apeldoornseweg. Op de kadastrale kaart van 1832 staat dit huis duidelijk afgebeeld met een grote tuin. Gezien de omvang op de kadastrale kaart zal het een groot huis geweest zijn. Het stond er al in 1783 want het stond al op de Hottingerkaart.

725 – Koeweg III, historische bebouwing.

Waardering: 50%

Waar op de Hottingerkaart slechts twee huizen staan afgebeeld staan er op de kadastrale kaart uit 1832 vier gebouwen ingetekend. Op een moderne topografische kaart staan hier nog twee huizen. De huizen lagen aan de Koeweg. Over deze weg liep de grens tussen Hatterem en Oldenbroek tussen 1818 en 1971. Deze huizen stonden precies aan de grens tussen Hatterem en Oldenbroek.

726 – Koeweg IV, landbouwgronden.

Waardering: 50%

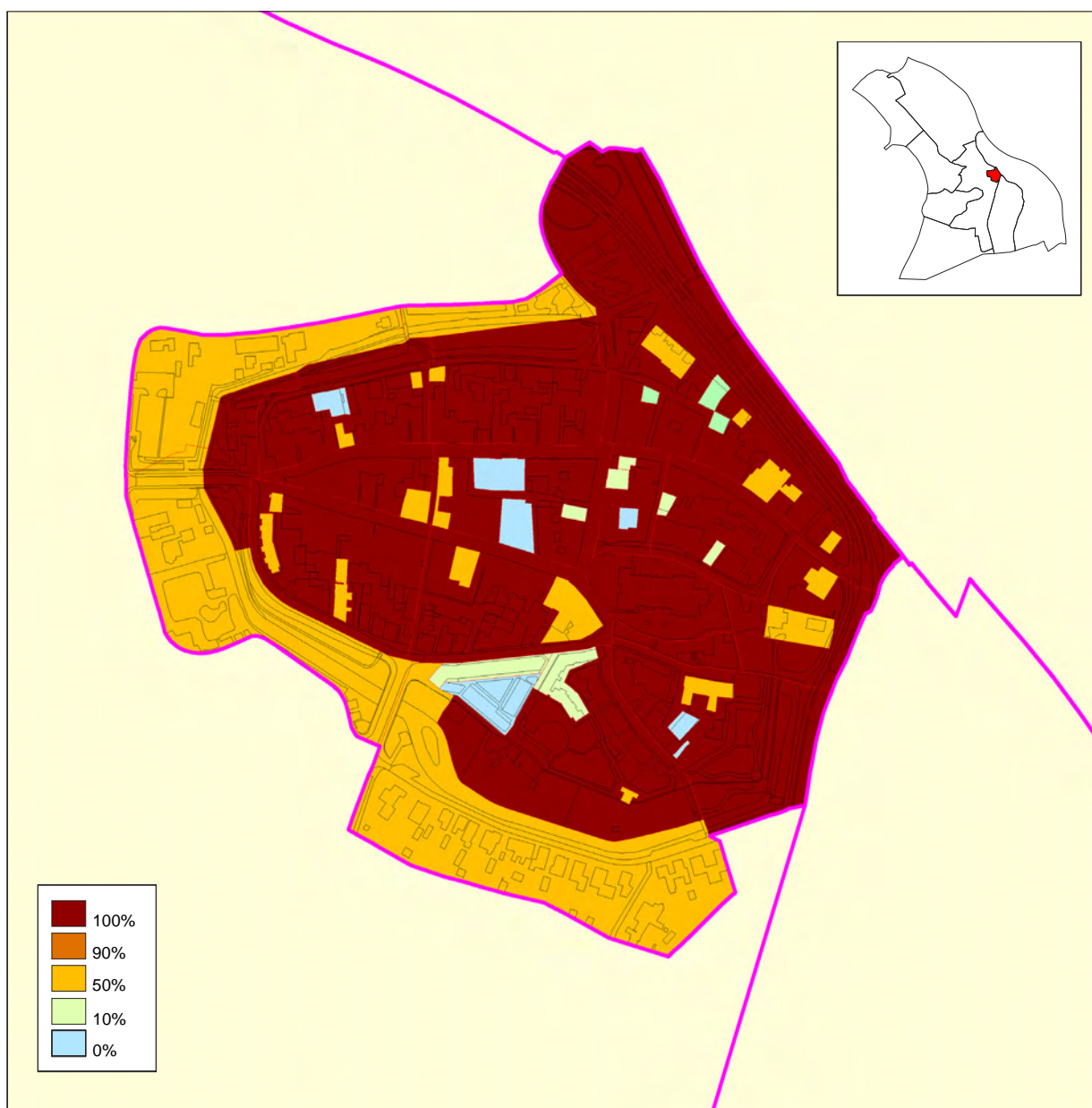
Dit zijn de landbouwgronden die op de kadastrale kaart 1832 staan aangegeven met de naam Molecaten. Het gebied grenst aan het terrein van de Veldweg waar de vroeg Middeleeuwse vondsten zijn gedaan. Gebaseerd op die vondsten kunnen hier vroeg Middeleeuwse sporen verwacht worden. Hoewel het gebied lange tijd is gebruikt als landbouwgronden is het plaggendek hier niet dikker dan een halve meter want op de bodemkaart staat het gebied niet als enkeerdgrond gekarteerd.

Noten

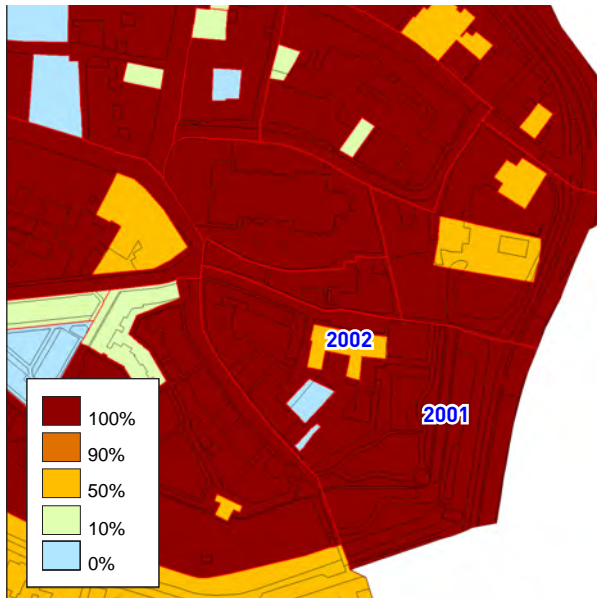
1. Hoefler 1900, 17.
2. Spek 1999, 54.
3. Mondelinge mededeling G. Kouwenhoven.
4. Braakenburg 2005, 12.
5. Busé 1941, 15.
6. Koridon 1987, 29.

9. De Binnenstad

Hattem is gelegen op een zandrug die is ontstaan tijdens de laatste IJstijd waarbij lokaal verstoven zand van de stuwwal door de sterke noordwesten wind hier werd afgezet. De zandrug is aanzienlijk hoger dan de omgeving en daarom uitermate geschikt om een vestingstadje als Hattem op te situeren. Vóór het ontstaan van de stad Hattem was er uiteraard bewoning mogelijk, tot in de prehistorie kunnen mensen deze plek verkozen hebben om zich te vestigen. Het is daarom mogelijk om op de zandrug onder Hattem sporen aan te treffen uit de prehistorie. De exacte loop van de zandrug is allerm minst duidelijk. Het lijkt er op dat de oudste weg over deze zandrug gelopen heeft over het traject van de Dorpsweg, Kerkstraat, Adelaarshoek, Nieuwstad. Deze weg zou precies op de plek van de kerk een bocht gemaakt hebben richting de Nieuwstad. Deze bocht ziet er natuurlijker uit in vergelijking tot de rechte Kruisstraat die gepland lijkt. De Achterstraat en Ridderstraat lijken de noordkant van de zandrug te volgen en hebben mogelijk daarom een enigszins gebogen vorm. Uit een opgraving aan de Noordwal is gebleken dat de zandrug terplekke erg stijl afloopt richting de stadsgracht en dat grote delen onder de Noordwal met dikke pakketten grond zijn opgehoogd. Dit was te verwachten gezien het enorme hoogte verschil aan de andere kant van de stad. Bij de opgraving van de Tinne bleek de

natuurlijke ondergrond meer dan zes meter onder het maaiveld te zitten waar deze ter hoogte van de Adelaarshoek slechts enkele centimeters onder het maaiveld zit. Het verval van de zandrug is dus erg stijl. Door ophogingen is de zandrug nog wel vergroot, maar zeker na de aanleg van grachten en muren werd Hattem zeer beperkt in de groei mogelijkheden. Dit is dan ook de reden dat de grenzen van de stadskern in eeuwen tijd slechts zeer weinig veranderd zijn.

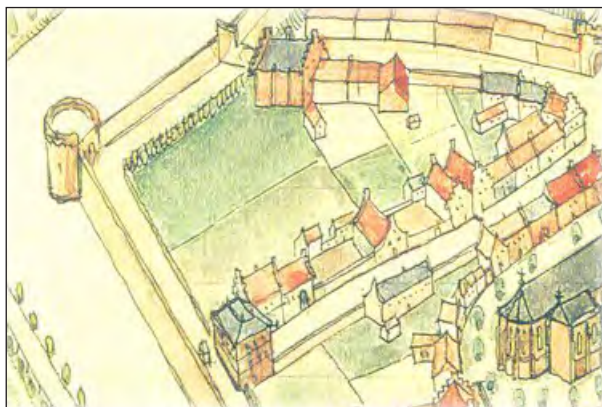
2001 – Adelaarshoek en Korte Kerkstraat Waardering 100%

Aan de zuidoostkant van Hattem staan verschillende gebouwen met een imposante uitstraling, zoals het Pand der Liefde en het Hoge Huis. Daarnaast stond ook de Engelenberg. Het gebied ligt ten zuiden van de Grote Kerk en ten oosten van het voormalige kasteelterrein de Dikke Tinne. De naam Adelaarshoek komt van Allershoek, van de familie Aller die aan deze straat heeft gewoond. De Korte Kerkstraat heeft zijn naam te danken aan een prominente bewoner van het Hoge Huis, waarschijnlijk de Baron van Ittersum. Deze kreeg regelmatig bezoek van leden van het koninklijk huis. De Korte Kerkstraat heette toen nog de Zaksteeg maar hij vond de naam niet netjes genoeg en heeft hem daarom laten veranderen. De Adelaarshoek was een uitgaande weg richting de Nieuwstad, aan het eind van de weg lag dan ook de Nieuwstadspoort.

Er hebben hier twee archeologische onderzoeken plaatsgevonden. De eerste dateert van de jaren 80 toen leden van Heemkunde gingen zoeken naar funderingen van de Engelenberg aan weerszijden van het Daendelspoortje. Zij hebben de kelders van de Engelenberg gevonden en na het onderzoek zijn deze resten weer afgedekt. In 2006 heeft er onder-

zoek plaatsgevonden in de tuin van Adelaarshoek 13 op de locatie van een oude schuur. Dit vond plaats in verband met de geplande nieuwbouw van drie woningen. Tijdens dit onderzoek bleek duidelijk dat het niveau van de zandrug daalde naarmate men verder van de weg kwam. Het maaiveld van het terrein lag op 5 meter boven NAP. De hoogte van de zandrug vlak achter het huis Adelaarshoek 13 lag op 30 tot 40 centimeter onder het maaiveld. Verder naar het noorden aan de achterkant van het terrein lag de zandrug op 1.20 meter onder het maaiveld, op 3.80 boven NAP. Het terrein was een typisch achterterrein met een beerput, waterput en veel kuilen voor afval en puin. Het materiaal uit de beerput was te koppelen aan de bewoning van Adelaarshoek 13. Daarnaast zijn verschillende funderingen gevonden van twee stallen die hier na elkaar hebben gestaan. De laatste is gebouwd in 1953 op het moment dat de meeste stadsboeren uit Hattem richting de Hoenwaard trokken. Deze stal is later gebruikt als discotheek en hangplek voor jongeren. De oudste sporen en vondsten zijn gevonden aan de noordkant van het terrein en dateren in de Volle Middeleeuwen. Het betreft hier kogelpot materiaal, een sloot en verschillende paalkuilen. Ook tijdens deze opgraving is een onderzoek gedaan naar de kelders van de Engelenberg.

Deze waren bekend maar nooit goed ingetekend. In twee dagen zijn deze kelders blootgelegd, schoon- gemaakt, gefotografeerd en ingetekend. Op deze kelders komen de tuinen te liggen van Adelaarshoek 13 en de nieuwbouw.

De Adelaarshoek in het midden van de 17de eeuw. De Engelenberg, het Hoge Huis en de Lenartstoren staan duidelijk afgebeeld.

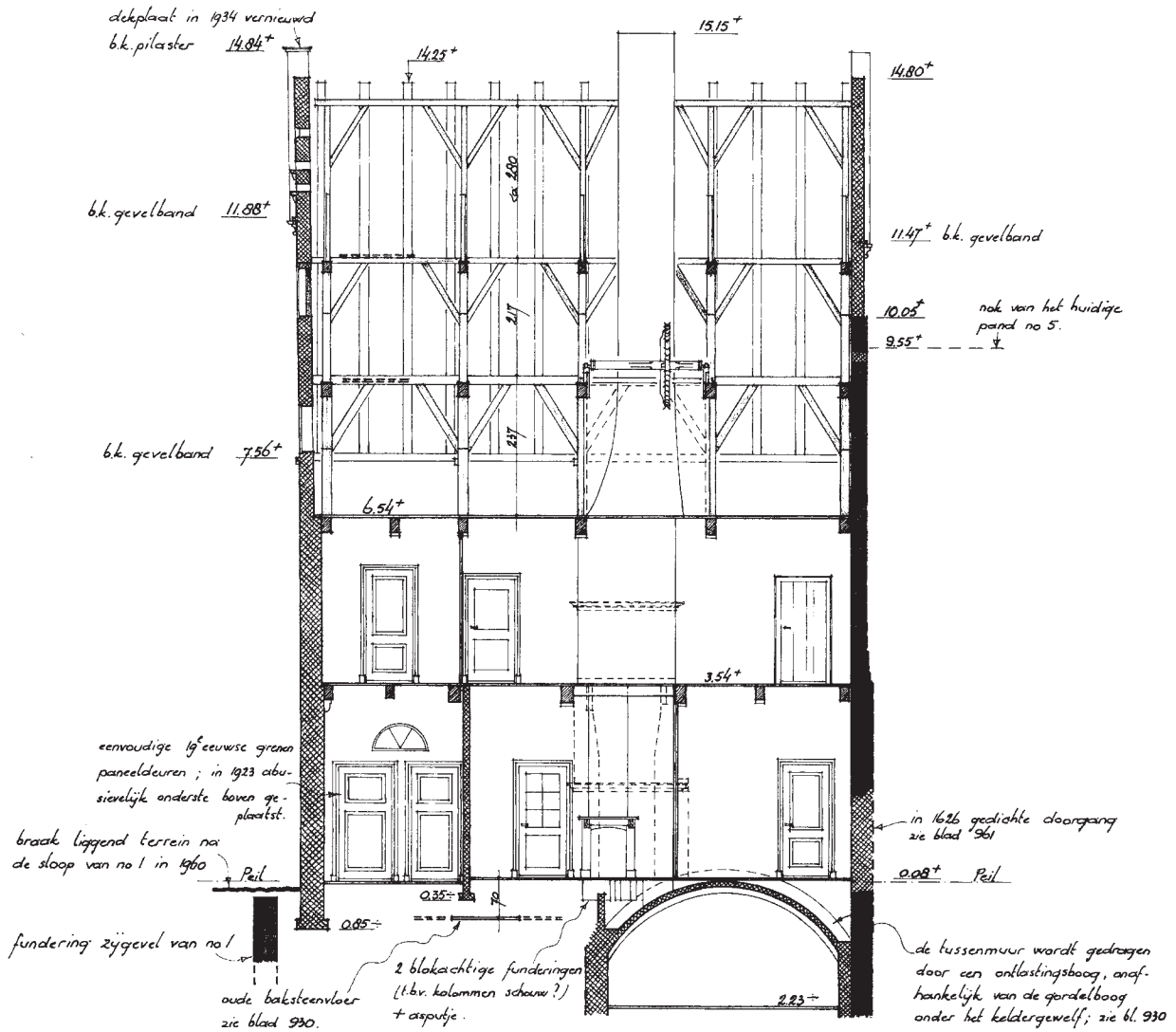
Adelaarshoek 1

In 1556 wordt dit perceel voor het eerst genoemd. In dat jaar is het in het bezit van Thomas van de Sande. Het bouwjaar van het huis is niet bekend. Hendrik Barneveld heeft het huis in 1767 in bezit. Hij verkoopt een deel van het huis aan Berend Wildeman. In 1769 krijgt Hendrik van Piekeren het huis in bezit. Hij koopt in 1772 het losse deel er weer bij. Op de kadastrale kaart van 1832 is zijn weduwe de eigenaar van het huis en staat de scheiding nog wel aangegeven. Op een moderne kadastrale kaart is de scheiding weggefallen en is het weer één huis.

Adelaarshoek 3 "Pand der Liefde"

Het Pand der Liefde is een groot voornaam huis dat beschreven staat als Rijksmonument. Het perceel, waar het pand op staat, is in 1574 in bezit van Jan Vogelsanck en daarvoor van Bernard die Haeze en Henric Wijgherts. Het huis zelf is door geen van hen gebouwd. Dat is namelijk in 1626 gebouwd door Derk van Heerde. Dit moet een belangrijk man geweest zijn, want niet alleen wordt hij in 1626 magistraat van Hattem, hij laat ook in één keer dit grote huis bouwen. Uit onderzoek van Spoel blijkt dat het pand in een keer is gebouwd zal zijn. Dat het Pand der Liefde jonger is dan het huis op nr. 5 blijkt wel uit het feit dat de buitenmuur van dat huis is gebruikt als zijmuur van het Pand der Liefde. Deze zijmuur is 16deeeuws en dus ouder dan het 17deeeuws Pand der Liefde. Bovendien blijkt er een poortje in de muur gezeten te hebben die op de plek van de voorkamer uitkomt. De aanwezigheid van het poortje duidt er op dat er geen bebouwing direct tegen het huis aan stond. In 1659 is het huis in bezit van Frans Avercamp die het kleine bijgebouwtje aan de Korte Kerkstraat verkoopt aan Jan Jansen van Hulst. Dit wordt niet meer aan het oorspronkelijke huis toegevoegd. De grote tuin achter het huis behoorde toe aan het Pand der Liefde, zo staat het duidelijk in het Kadaster uit 1832 aangegeven. Door de tuin hadden de bewoners toegang tot de Korte Kerkstraat en tot de Adelaarshoek, via het huidige adres nummer 7. Tegenwoordig behoort de tuin toe aan pand nummer 5. De familie Van Raalte wilde in de twintiger jaren van de 20ste eeuw graag een grote tuin, daarom kochten zij het Pand der Liefde, om het vervolgens zonder tuin weer te verkopen. In de 19de eeuw is er in het huis een smidse gevestigd. Twee broers hadden in het ach-

Hattem, Adelaarshoek 3

■ 16^e eeuw
 ▨ 1626

Het Pand der Liefde.

terhuis een smederij gemaakt waarvoor een stiep, een stenen kolom, in de kelder gebouwd moest worden om het gewicht van het aambeeld te kunnen dragen.

Adelaarshoek 5

De eerste vermelding komt uit 1659 toen Frans Avercamp eigenaar van dit pand was. Hij was ook eigenaar van het Pand der Liefde en van Adelaarshoek 9. Vóór Avercamp heeft de drost van Goch, Arnold Hendrik van Nijverheim hier gewoond. Dat het pand ouder is dan de 17de eeuw valt uit het onderzoek van Van der Leeuw niet af te leiden, maar uit het onderzoek van Spoel blijkt dat wel. Het is een rijk huis geweest omdat het helemaal vrij stond en er hoorde een grote tuin bij. Het pand dat er nu staat is geen monument. Wat de ouderdom van de huidige bebouwing is, is onbekend. In 1792 komt het pand in handen van de familie Van Raalte, die tot in de 20ste eeuw het huis in bezit houdt en het uitbreidt met de tuin van het Pand der Liefde.

Adelaarshoek 9

In 1619 wordt van dit perceel de eerste eigendomsvermelding gegeven. Rijkwijn Cloeck koopt het perceel van Marten Aelts. Het perceel komt daarna in handen van Frans Avercamp, die de hele straat van nr. 3 tot en met nr. 9 in bezit heeft. Wat er daarna precies mee gebeurt is onduidelijk maar het huis gaat waarschijnlijk vroeg in de 18de eeuw over op de familie Van Elst. Deze wordt in 1740 en 1772 genoemd als eigenaar. Zij verkopen het vervolgens aan de Kerk en de Gemene Armen. De Kerk verkoopt het pand in 1792 aan Jan Hendrik van Dijk, die in 1832 de eigenaar van het pand is.

Adelaarshoek 11

In de 16de eeuw stond hier een Conventshuis van Hulsbergen. Het komt later in verschillende handen terecht, waaronder die van Gerrit Albers, juffrouw van Galen en Jan Herms. In 1683 komt het in bezit van de familie Eimberts en deze houdt het in bezit tot 1795 wanneer het wordt verkocht aan Jan Frans van Reenen.

Adelaarshoek 13

De naam Adelaarshoek is een correctie van Allershoek die afkomstig is van de familie Aller. Deze familie wordt al in 1556 genoemd als eigenaar van dit gemeentelijke monument. Dit is niet de enige belangrijke familie die in dit huis heeft gewoond want rond 1600 krijgt de familie Van Lennep het huis in bezit. De eigenaar Jacob van Lennep is waarschijnlijk dezelfde Jacob van Lennep die ook Lennepstein, het latere Assenrade in bezit heeft. Deze familie heeft altijd een belangrijke rol gespeeld in het stadsbestuur van Hattem. Het wisselt daarna verschillende malen van eigenaar en eind 18de eeuw koopt Jan Hendrik van Dijk het huis, waarmee hij op dat moment twee huizen heeft aan de Adelaarshoek. Dit huis is kennelijk van minder belang voor hem want in 1810 verkoopt hij het huis aan de Rooms Katholieke gemeente. Deze wilden al vrij lang een eigen kerk oprichten omdat het voor de kerkgangers ondoenlijk was om elke keer naar Zwolle te reizen. Vooral in de wintermaanden gebeurde het wel eens dat het voor twee maanden onmogelijk was om naar Zwolle te gaan omdat het veer er uit lag. Zij wilden in dit pand kerkdiensten gaan houden maar omdat ze binnen 130 meter van een bestaande kerk zouden komen moesten ze toestemming vragen aan de gemeenteraad. De raad was de katholieke gemeenschap niet goed gezind en wees het voorstel van de hand. Uiteindelijk weken de katholieken uit naar de Zuiderzeestraatweg waar ze in het midden van de 19de eeuw een kerk hebben gebouwd.

Adelaarshoek Engelenberg

Op het laatste perceel aan de Adelaarshoek lag in 1832 een tuin; het was niet bebouwd. Dit was zeker niet altijd zo want op deze plek heeft de Engelenberg gestaan. Over dit grote en imposante huis uit de Middeleeuwen is nog maar weinig bekend. Zo is het niet bekend wie het huis heeft gebouwd en waarom of hoe oud het huis precies is. Mogelijk behoorde het huis toe aan de Ridders van

de Orde van het Hospitaal St. Jan van Jeruzalem, de zogenaamde Johannierter Orde. Van deze orde is bekend dat ze al in 1307 in Hattem een huis hadden.¹ Het huis was in 1597 in bezit van Hendrik van Halteren; daarna is het via veel omwegen in handen gekomen van Herman Willem Daendels die het pand in 1786 opkoopt. Hij heeft het pand ook gesloopt.

Tekening van de Engelenberg.

Adelaarshoek 15

Nummer 15 is een gemeentelijk monument dat in 1832 toebehoorde aan het bezit van het Hoge Huis. Het is het oude koetshuis dat hoort bij het huis. Tegenwoordig is het een vrijstaand huis met eigen adres. Het pand staat nog wel in de oude tuin van het Hoge Huis. Het gebied is een stuk hoger gelegen dan de omgeving en wordt ingeklemd tussen twee stadsmuren. Een stadsmuur aan de buitenkant waar onder andere de Nieuwstadspoort in heeft gezeten en waar nu nog de Lenartstoren te zien is en een stadsmuur aan de stadskant met dikke steunberen. Onduidelijk is precies van welke ouderdom deze tweede stadsmuur is. De steunberen zijn in elk geval 20ste-eeuws getuige de betonnen funderingsplaten onder deze beren. De muur zelf kan opgetrokken zijn tijdens het aanleggen van een hoge kat. Een kat is een beweegbaar geschutdak waarop een blijde staat.² Deze werd aangelegd om de Gelderse Dijk af te kunnen scherm.

Lenartstoren

De Lenartstoren wordt regelmatig verwisseld voor de Verkentoren of Varkenstoren. Deze is echter meer richting de Hoenwaardspoort te vinden. De Lenartstoren is gelegen op de zuidoosthoek van het bolwerk Hattem. Deze is in de jaren tachtig door de Heemkunde ontdekt en opgegraven. Het was bekend dat hier een toren gelegen zou hebben, maar de juiste vorm was niet bekend. Het onderzoek

Lenartstoren.

heeft de vorm duidelijk gemaakt en heeft ook laten zien dat na de sloop van de toren de stadsmuur voor een deel gefundeerd is op de funderingen van de toren. De achterzijde van de toren, dus aan de stadskant, lag onbeschadigd in de ondergrond. Wanneer de toren is geslecht en de stadsmuur om de resten heen gebouwd is, is onbekend.³

Nieuwstadspoort

Deze poort aan het einde van de Adelaarshoek verbond de stad met de buiten de muren gelegen Nieuwstad. Er was al vroeg in de 15de eeuw sprake van bebouwing en bewoning in de Nieuwstad, dus vermoedelijk is de poort ouder dan de oudste vermelding uit 1454. Door middel van een brug over de stadsgracht kon men de Nieuwstad bereiken. Uit archiefstukken is bekend dat deze brug in 1460 is gebouwd of verbouwd. De naam van deze brug is heel toepasselijk Nyestatbrugge. De toren wordt versterkt met kannonnen en een valhek

aan het einde van de 15de eeuw. Toch begint de poort haar betekenis te verliezen want op de kaart van Jacob van Deventer staat de poort slechts afgebeeld als een vierkante toren met puntdak. De brug is verplaatst naar de Vliegensteinsepoort en de Nieuwstadspoort heeft in tegenstelling tot de Dijkpoort, Dorpspoort en Hoenwaardsepoort geen bolwerk. Uit rekeningen blijkt dat de brug voor de poort in 1530 wordt gesloopt en dat met de afbraak van de poort in 1629 en 1630 is begonnen. Tot die tijd zal de poort dienst gedaan hebben als muurtoren. Wat er nu precies met een doorgang aan deze zijde van de stad Hattem is gebeurd, is niet duidelijk, want ook de Vliegensteinsepoort zal rond 1580 zijn verdwenen. Dat de funderingen van de poort nog in de grond zitten blijkt uit onderzoek uit 1981 naar het Spookhuis. Het Spookhuis blijkt verder te hebben doorgelopen en aan te sluiten op de Nieuwstadspoort.

Korte Kerkstraat 14

Het Hoge Huis is een Rijksmonument dat al in de 16de eeuw voorkomt in de archieven. Gerrit van Lennep was in 1556 de eigenaar van het pand; of hij ook de bouwheer was, is niet bekend. In 1588 is het huis in bezit van Gerrit van Appelthorn en in 1621 in bezit van Assuerus van Appelthorn. Zijn vrouw verkoopt het na zijn overlijden aan magistraat Peter Haelboom. Engelbert Cruiner, ook magistraat, heeft rond 1700 het huis zwaar verbouwd of een nieuw huis gebouwd op de oude plek. Het huis zoals het er nu staat, is van zijn hand. Het pand komt in handen van verschillende prominente Hattemers, zoals Willem van Haersholte van Yrst die het pand in 1782 koopt van Cajus Petrus Slotsboom en in 1789 verkoopt aan Jeronimus Bricheau. In 1839 trekt meester F.A.S.A. baron van Ittersum met zijn vrouw W.F. baronesse van Bentinck in het pand. De baron blijft er tot zijn dood in 1877 wonen. Later heeft ook F.A. Hoever hier gewoond. Een deel van het perceel wordt in 1621 afgescheiden en blijft anderhalve eeuw in het bezit van de familie Ripperbant. In 1783 wordt het eigendom van Lucas van Twelle die het in 1790 verkoopt aan Jeronimus Bricheau. Deze voegt de twee percelen weer samen tot één adres. Tegenwoordig zijn er acht appartementen voor ouderen in het Hoge Huis.

2002 – Korte Kerkstraat 8

Waardering 50%

Dit pand ligt in gebied 2001 maar krijgt een andere waardering wegens nieuwbouw. De mate van versto-

ring door deze nieuwbouw is onbekend en zal bekeken moeten worden bij toekomstig onderzoek. Er heeft in dit pand van 1887 tot 1957 een bewaarschool gezeten. Tegenwoordig zit hier het kerkgebouw van de Christelijk Gereformeerde Kerk.

Korte Kerkstraat 8.

2003 – Allerhof

Waardering 0%

Dit is het terrein waar de stal van de stadsboerderij heeft gestaan. Het perceel hoorde bij het huis Adelaarshoek 13 maar de gemeente Hattem heeft hier nieuwbouw gepland. Voorafgaand aan deze nieuwbouw is het perceel archeologisch onderzocht. Door de opgraving en door de nieuwbouw is deze locatie volledig verstoord.

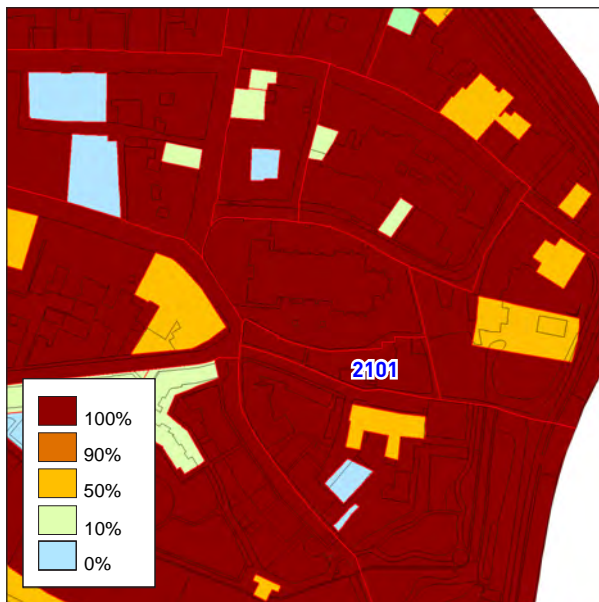
2004 – Engelenberg

Waardering 0%

Tijdens de opgraving van de Allerhof is hier een opgravingsput aangelegd om te zoeken naar de restanten van de Engelenberg. Deze zijn vrijwel intact in de bodem aangetroffen en besloten is om ze vast te leggen op foto en tekening. Na de opgraving zijn ze afgedekt. Hierop komt een tuin en het perceel wordt door de nieuwbouw niet verstoord. Bij een bodemingreep kan vervolgonderzoek plaatshebben waarbij vooral gekeken moet worden naar de ouderdom van de kelders.

Noten

1. Sypkens Smit 1964, 14.
2. Koridon 1989, 30.
3. Waal 1981, 34.

2101 – Korte Kerkstraat, Kerkplein
 Waardering 100%

Tussen de Korte Kerkstraat en het Kerkplein staan veel monumenten. Het gebied vlak naast de kerk behoort tot de oudste gebieden van Hattem. De oude benaming van de Korte Kerkstraat is de Zaksteeg, dat van het Kerkplein is het Kerkhofplein. Het gebied is volgens Van der Leeuw een onduidelijk en moeilijk te omschrijven gebied omdat er veel is veranderd. Zo is op de kadastrale kaart van 1832 duidelijk te zien dat er in de tuin van Kerkplein 12 en van Korte Kerkstraat 7 huizen hebben gestaan. Deze zijn tegenwoordig echter verdwenen. Er heeft voor zover bekend geen nieuwbouw plaatsgevonden en ook zijn er geen opgravingen geweest. Wel is tijdens de restauratie van de Wheeme in 1990 onderzoek gedaan naar eventuele ondergrondse gangen die de pastorie zouden verbinden met de kerk. Het bestaan van deze gangen is door het onderzoek echter niet aangetoond.

Het Kerkplein anno 2006.

De Korte Kerkstraat en het Kerkplein in het midden van de 17de eeuw.

Kerkplein 2

Dit huis is gelegen op de kop van het huizenblok, daar waar de Korte Kerkstraat, de Koestraat, de Markt, de Adelaarshoek en het Kerkplein samenkomen. Het huis is een Rijksmonument dat op een monumentenkaart uit 1983 wordt omschreven als een groot monument in slechte staat. De eerste eigendomsvermelding komt uit 1535, Garryt Cock is dan de eigenaar. Het pand verwisselt regelmatig van eigenaar, zo is Alijt Stevens in 1569 de eigenaresse, Hendrick Ackerpoel in 1653 en Jan ter Horst in 1661. Via de familie Ter Horst komt het in handen van Hendrik Frijlink die het pand bezit in 1721. Hij verkoopt een kamer aan zijn buurman, Jan Buissecool die op nr. 4 woont.

Kerkplein 4

Heer Hendrik Vriese is in 1535 de eigenaar van het pand op dit perceel en Berent Westrick is in 1569 de eigenaar. Er valt dan een gat in het overzicht van eigenaren tot Jan Buissecool rond 1720 de eigenaar is van dit pand. In de anderhalve eeuw ertussen zullen er verschillende eigenaren zijn geweest; de kerk is de enige bekende eigenaar van het pand. Otto Peulen koopt het pand in 1762 van Jan Buissecool en in 1832 is W.C. van Braam de eigenaar. Het pand heeft geen monumentale status.

Kerkplein 6

Dit adres heeft vermoedelijk bij Kerkplein 4 gehoord. Onbekend is wanneer er een splitsing in percelen is gekomen. Willem Lucas is de eerste eigenaar die bekend is. Na hem is de diaconie in 1762 de eigenaar. De diaconie is dat ook in 1832.

Korte Kerkstraat 1

Dit pand is een Rijksmonument dat stamt uit de 16de eeuw. De eerste vermelding komt uit 1569; Hendrik Berents is dan de eigenaar van het pand. In 1648 is Thomas Jacobs eigenaar van het perceel en na hem verwisselt het vaak van eigenaar. Zo zijn onder andere 'de armen' eigenaar geweest die het in 1729 overdoen aan Jacob Wildt. Rijk van Rhenen koopt het van de erven van Jacob Wildt over en is in 1801 de eigenaar. Na hem is Gerrit Boeve eigenaar en in 1832 behoort het huis toe aan R.H. Souman.

Korte Kerkstraat 3

Voordat H. Wildeman het pand kocht in 1801 was de stad Hattem de eigenaar van dit perceel. Het is een afscheiding van Korte Kerkstraat 1, maar wanneer het afgescheiden is, of hoe oud de bebouwing is, is niet bekend.

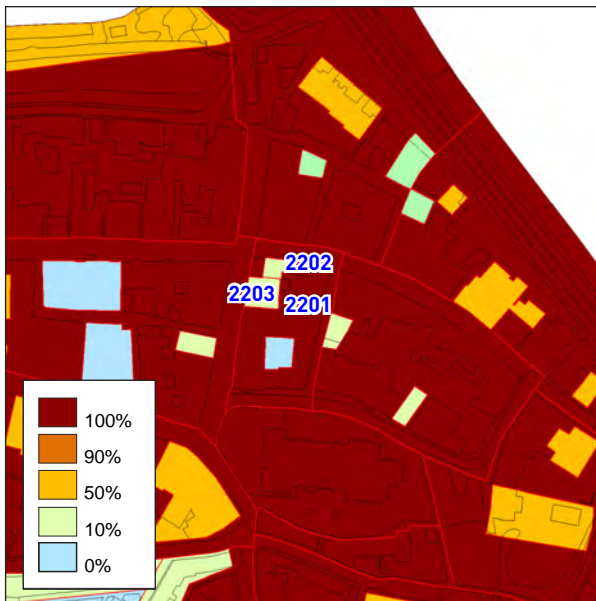
Korte Kerkstraat 7

De oude pastorie of de Wheeme. Dit huis heeft een lange kerkelijke geschiedenis en er gaan veel geruchten de ronde over een mogelijke onderaardse verbinding tussen dit huis en de kerk. Voor zover is na te gaan is de kerk altijd eigenaar geweest van dit pand. Het is een zeer oud huis dat rechtstreeks terug gaat tot de alleroudste bebouwing van Hattem. In 1394 wordt de eerste historische vermelding gedaan van pastoor Jacobus Braem. Mogelijk is het pand ouder, maar dit is de eerste bekende bewoner. In de historische bron wordt de verhouding beschreven

tussen de pastoor en de priester die het armen- en ziekenhuis bediende. Dit armen- en ziekenhuis is in 1350 opgericht. Er wordt geschreven over een verzoek van de pastoor om bijstand bij het uitoefenen van zijn taken. Vermoedelijk is de pastorie behoorlijk gegroeid en heeft de pastoor daarom versterking nodig. De tweede pastoor is Henricus Vrilinc en daarna Gerlach Wermboldzoon in 1404. In 1451 was Rodulphus de Erp pastoor van Hattem, hij liet de grote klok gieten die nu nog in de toren hangt. In 1518 wordt er door pastoor Radbodus die Haeze gesproken over de Wheeme als te klein, ongerieflijk en bouwvallig. Hij wil dat het pand wordt opgeknapt en omdat hij geen respons krijgt binnen Hattem gaat hij er uiteindelijk mee naar de paus in Rome. Na tussenkomst van de paus wordt er bepaald dat het huis moet worden opgeknapt, iets wat waarschijnlijk gebeurd is omdat er sindsdien niet meer over wordt gesproken. Bernardus die Haeze heeft in Hattem voor een ommekeer gezorgd. Van overtuigd katholiek werd hij langzaamaan door de Hervorming aange-trokken totdat hij zijn ambt neer moest leggen omdat hij niet meer kon functioneren als pastoor. Na hem probeerde Gerardus Bartoldus de hervorming te stoppen maar tevergeefs. In 1580 wordt na een beeldenstorm in 1579 Johannes Sanderus geïnstalleerd als eerste predikant van Hattem. Vanaf dat moment wonen er in de Wheeme geen pastoors maar predikanten. In de 17de eeuw wordt de Wheeme verschillende keren opgeknapt en gerepareerd. In 1736 verkoopt de nieuwe predikant, ds. Noordbeek, de pastoriegoederen om zijn rekeningen te betalen. In 1852 wordt de Wheeme publiek geveild. F.B. Wubbenhorst is dan de nieuwe eigenaar van het pand. Vanaf dat moment is de Wheeme geen pastorie meer en wordt het door particulieren bewoond. In 1990 is het pand gerestaureerd. Hierbij is de buitenkant zo veel mogelijk hersteld met behoud van de bouwsporen.

De Wheeme.

2201 – Markt, Kruisstraat, Ridderstraat en Kerksteeg
 Waardering 100%

Centraal gelegen aan de markt vlak bij de kerk is dit gebied tegenwoordig bijna volledig opgeslokt door moderne uitbreidingen van het gemeentehuis dat hier vanaf de 16de eeuw staat. Het gemeentehuis is van oorsprong altijd Markt 1 geweest. Na de verschillende uitbreidingen zijn zowel de Kerkhofstraat 1a als Kruisstraat 2, 4 en 6 toegevoegd aan het gemeentehuis. Ze worden hier afzonderlijk besproken. Bij de laatste grote verbouwing van het gemeentehuis is er een archiefkelder gebouwd op de open plek tussen de oude huizen. Hierdoor zijn de verschillende kelders allemaal aan elkaar gekoppeld. Dit heeft echter wel tot gevolg dat alle archeologie op de plek van deze kluis volledig verdwenen is. In een kleine verzameling aardewerk die dhr Kouwenhoven⁴ heeft gereed van het stort zit een aantal voorwerpen uit de late middeleeuwen en een kogelpot die dateert in de volle middeleeuwen. Dit geeft aan dat het hier gaat om een plek van hoge ouderdom en dat het zeer spijtig is dat hier geen archeologisch onderzoek heeft plaats gevonden. Ook de percelen van Kruisstraat 8 en 10 zijn deels zo niet helemaal verstoord tijdens nieuwbouw activiteiten van de laatste decennia.

Markt 1

De stad heeft in 1533 het perceel gekocht en sindsdien is het in gebruik als stadhuis. Het huidige pand gaat waarschijnlijk terug tot deze periode. Vóór de stad was het Heilige Geestgasthuis eigenaar van dit perceel. Het pand staat omschreven als

De Kerksteeg. De witte panden rechtsachter horen bij het stadhuis.

Rijksmonument. Tussen dit huis en het huis aan Kruisstraat 2 stond ook een pand. In 1515 woonde hier vermoedelijk Hille Pelen, de weduwe van Geryd Pelen. Hendrick Berents was in 1556 de laatst bekende particuliere eigenaar van het pand. Hierna werd de stad eigenaar van het huis. In 1619 werd er op deze plek een nieuw stadhuis gebouwd en in 1625 werd dit alweer uitgebreid.

Het stadhuis anno 2006.

Kerkhofstraat 1a

In 1556 woont juffrouw Van der Zande naast het gemeentehuis. Zij is de eerst genoemde eigenaar van dit pand. In 1624 is Manricus Jans de eigenaar en in 1648 Derk Manricus. Wegens belastingschulden verkopen de broers Derk en Berend Manricus het huis aan Manricus Derks. Er blijft dus een naamgenoot in het huis wonen. Eind 18de eeuw is het echtpaar Jan Geugjes Bakker en Aleida Schernenk de eigenaar van dit pand. Na het overlijden van Aleide Schernenk gaat het over op Bernadina Aleida ab Hoogland die in 1786 het pand in bezit heeft. In 1832 is J.D.A. van Erkelens de eigenaar van het pand. Tegenwoordig is dit Rijksmonument onderdeel van het gemeentehuis. De nieuwe ingang van het stadhuis was vroeger onderdeel van het perceel Kerkhofstraat 1, maar eind 18de eeuw is het opge-

splitst. In 1791 was Willem Voorhorst de eigenaar; hij heeft het verkocht aan Borgert Tjissen die er in 1797 woonde. Na hem woont Aaltje Meijlink in het huis. In 1808 is J. Koper de eigenaar en in 1832 Lubbertus de Haan.

Kruisstraat 2

De eerste bekende eigenaar is Andries Jans in 1556. De volgende vermelding is bijna een eeuw later. In 1646 is Gerrit Jans van Marle de eigenaar; hij heeft het gekocht van Olof Egberts. Van de 17de op de 18de eeuw ziet het pand verschillende opeenvolgende eigenaar, Daniel Lulofs, Egbert Everts Kuiper, Evert Kuiper en in 1716 woont de weduwe van Evert Bakker hier. Dirk Berghuis wordt later de eigenaar en in 1763 woont hier Maria Pelichet, de weduwe van Halloy. Zij heeft het gekocht van verschillende personen, mogelijk de erfgenamen van Dirk Berghuis. De boedel gaat over op de erfgenamen Halloy, Johan Lodewijk Halloy en Maria Barbera Halloy. Deze verkopen het aan Johannes Theodorus Rutten die in 1809 de eigenaar is van het pand en in 1832 dat nog steeds is. Het pand is tegenwoordig een Rijksmonument.

Kruisstraat 4

Andries Smit is in 1525 de eerste bekende eigenaar. Het blijft in de familie Smit tot het begin van de 17de eeuw. Aalt Coenders is in 1625 de eigenaar. Coenraad Hulleman in 1648. Aart Hulleman bezit het huis na hem en na zijn overlijden komt het in bezit van zijn weduwe Trijntje Jans en dochters Johanna Hulleman en Bertha Hulleman. Herman Barneveld koopt het in delen van hen over in 1716 en 1717. Zijn broer Hendrik Barneveld koopt het weer van hem over in 1718. Deze Hendrik is van 1724 tot 1774 lid geweest van de magistratuur. Hij woonde dicht bij het werk. In 1809 wonen hier de gezusters Barneveld en in 1832 is Hendrikus Jaspers eigenaar van het pand. Het pand is tegenwoordig een Rijksmonument

Kruisstraat 6 "De Hulk"

In 1648 was de weduwe van Jan Muller de eigenaresse van dit pand. Zij heeft dan ook Kruisstraat 8 in bezit. Het gaat over op haar oudste zoon Johan Muller die 1665 het pand in bezit heeft. Deze krijgt met zijn vrouw Johanna Ralle twee dochters. Het pand komt via de oudste dochter in bezit van schoonzoon Hendrik Luyers. Luyers verkoopt het pand in 1706 aan Floris Heylever. Het pand gaat over

op zijn dochter Alberta en schoonzoon Gerrit van Welbergen en vervolgens op hun dochter Catharina en schoonzoon Coenraad Aukes. In 1832 woont hier Harmen Kroes.

2202 – Kruisstraat 10 “Het Rode Hart”

Waardering 10%

Dit pand ligt in gebied 2201 maar krijgt een andere waardering omdat het in de 20ste eeuw is afgebrand. De resten van het oude huis zijn na de brand volledig verwijderd en er is een nieuw huis gebouwd. De rooilijn van de nieuwbouw is teruggezet. Deze liep oorspronkelijk gelijk aan dat van Kruisstraat 8, maar is nu een stuk naar achteren gezet om ruimte te maken voor een parkeerplaats. Vanaf de 16de eeuw is het pand in bezit van de familie Greve die ook aan de Kruisstraat bezittingen had. Het pand aan de Kruisstraat werd tot midden 17de eeuw gebruikt als stal van dit pand. Melchior Greve koopt het van de kinderen van Gijsbert Greve. In 1660 verkoopt hij het aan Daniel Lulofs. Vanaf dat moment gaat het huis verder onder de naam “Het Rode Hart”. De erven van Godschal de Pottere kopen het in 1679 uit de boedel van Daniel Lulofs. In 1680 verkopen zij het weer aan Henrick Coopsen. In 1691 is het in bezit van Lucas Meyerink. In 1716 in bezit van Jan van Eerten. Na hem gaat het pand over op Dominee Willem Jan van Eerten, mogelijk zijn zoon. In 1767 verkoopt deze het aan Constantius van Vlierden, de rijke marineofficier die getrouwd was met Petronella Greve. In 1783 verkoopt Van Vlierden het pand aan Jurrien van Meekeren. In 1832 is het in bezit van Berend van Meekeren.

2203 – Kruisstraat 8 “De Blauwe Engel”

Waardering 10%

Dit pand is gelegen in gebied 2201 en krijgt een andere waardering vanwege de sloop en nieuwbouw in de jaren '70. Omdat het oude pand in de jaren '70 is gesloopt is het mogelijk dat er diepsloop is toegepast en de ondergrond volledig verstoord is. Dit is echter niet zeker, waardoor het pand een 10% waardering krijgt. In 1525 woont hier Jan Vogel. In 1556 Gerryt Ticheler. In 1648 woont hier Janneke Goor, de weduwe van Jan Muller. Zij heeft dan ook Kruisstraat 6 in bezit. In deze periode vindt een splitsing van het perceel plaats in een noordelijk en zuidelijk deel. In het noor-

delijk deel woont Henricus Coops in 1679 en in 1694 Lucas Meyerink. In 1716 verkoopt Maria Moller het pand aan Derk van Offenbergh. In 1734 woont hier Anthony van Doeyenburg die het in 1740 verkoopt aan Albert van Laer. Na diens overlijden trouwt zijn weduwe met Jan Bos. In 1758 verkoopt Bos het pand aan Philip Walter. Jan Hendrik Coopsen krijgt het pand in bezit door te trouwen met de stiefdochter van Walter. Hij verkoopt het aan Hendrik Surink in 1774. In 1804 verkoopt Partes het pand aan Albertus Tydeman. In 1832 is het in bezit van Jan Wever. Het pand is geen gewoon woonhuis, sinds het begin van de 17de eeuw is hier herberg “De Blauwe Engel” gevestigd. De stal bij herberg was te vinden in de Ridderstraat.

Het zuidelijk deel van dit perceel is zoals gezegd afgesplitst rond 1648, in 1650 woonde hier namelijk Henrick Henricks Backer. Na diens overlijden komt het in bezit van Johan Muller die ook nummer 6 in bezit had. In 1694 is het perceel weer tijdelijk een geheel want het is in gezamenlijk bezit van Lucas Meyerink. Het komt daarna in bezit van Anna Mollers die het vervolgens verkoopt aan Henrick Been in 1702. In 1714 verkoopt deze het aan Steven Diesman. In 1734 is het in bezit van Anthony van Doeyenburg die het in dat jaar verkoopt aan Cornelis Heylever. Het gaat over op diens schoonzoon, Johan Christiaan Dinckgreve, die hier in 1758 woont. In 1832 is het in bezit van Jan Hendrik van Dijk. Er heeft in dit pand een vestiging van de ABN Amro gezeten.

2204 – Archiefkelder stadhuis

Waardering 0%

Bij de laatste grote verbouwing van het gemeentehuis is een archiefkelder gebouwd op de open plek tussen de oude huizen. Hierdoor zijn de verschillende kelders allemaal aan elkaar gekoppeld. Dit heeft echter wel tot gevolg dat alle archeologie op de plek van deze kluis volledig verdwenen is. In een kleine verzameling aardewerk die dhr Kouwenhoven heeft gered van het stort zit een aantal voorwerpen uit de late middeleeuwen en een kogelpot die dateert in de volle middeleeuwen. Dit geeft aan dat het hier gaat om een plek van hoge ouderdom en dat het zeer spijtig is dat er hier geen archeologisch onderzoek heeft plaats gevonden.

Noten

1. Mondelinge mededeling G. Kouwenhoven.

het een aantal jaren als pastorie gebruikt. In 1777 heeft de kerk het huis verkocht aan Gerrit Evert Nijland. Na zijn overlijden verkoopt zijn vrouw, Petronella van Warmelo, het huis aan P.H. Hesseling. Hij was toen ook eigenaar van Assenrade. Jan Hendrik van Dijk koopt het huis uit de boedel van Hesseling en woont er in 1785. Hij heeft het huis in 1832 nog steeds in bezit. Het tweede huis ligt tussen het eerste huis en Kerkhofstraat 3. Jasper de Haeze woont hier in 1556. Dit huis heeft vele opvolgende eigenaren gehad. Hier is een korte opeenvolging met eventueel bekende jaartallen. Mechteld van Eybergen, Willem van Hattem die ook het andere huis in bezit heeft, Henrick Muller, Evert Franken en Derck van Wijk in 1630. Zijn familie verkoopt het huis aan Joost Andries van Lochum in 1650. Hierna wonen hier Herman Alberts in 1677 en na hem Cornelis Lubberts. In 1679 heeft het Gasthuis dit huis in bezit maar verkoopt het spoedig door aan Manricus van Soest in 1680. Daarna gaat het over op zijn nageslacht en vervolgens op Jan Abrams de Lange. In 1761 woont hier Jan van de Engelenberg die het huis heeft gekocht van fam. De Lange. In 1769 koopt Hendrik van den Bos het pand en zes jaar later verkoopt hij het aan Steven van Hulst. In 1780 heeft Berend Gerrits van de Veen het gekocht van Van Hulst. Tussen 1780 en 1832 wonen hier Hendrik Jan Derk van Raan, Gerrit Visser en Willem Oldenhof. In 1832 is Jannes Stolters de eigenaar. Het huis is een gemeentelijk monument.

Kerkhofstraat 3a

In 1556 woonde Henricus Haen in dit gemeentelijke monument. Hij was secretaris voor de gemeente Hattem. Na hem komt Johan Bentick in dit huis wonen. Binnen Gelre was hij een belangrijk man want hij was de rentmeester van Gelre. Het huis heeft hij later aan Gorys van Breder verkocht. In 1575 woont hier Wessel Hermens die het huis heeft gekocht van Van Breder. Via overerving krijgt Hermens Brouwer het huis in bezit; hij woont er in 1591. In 1600 woont hier Willem Evers, in 1625 Tyman Lubbers en in 1630 Henrick Jansen. Rond 1650 komt het in handen van de familie Lulofs en kort daarna, in 1670, is het huis in bezit van Henrick Henricks Muller en zijn vrouw. Van de periode van 1680 tot 1740 is niet bekend wie hier gewoond heeft. In 1740 woont Jacob Joseph hier samen met zijn vrouw Schoontje Simon. Na hun overlijden koopt Hendrik Elberts het huis. Hij woont hier in 1772. In 1811 woont Tobias Hendrik Partes hier en in 1832 J.C. Schmiedeman.

Kerkhofstraat 5-7

Dit Rijksmonument aan de Kerkhofstraat behoort tot de oudste en aanzienlijkste huizen van Hattem. Er is in de loop der eeuwen veel veranderd aan het huis. Vooral in het begin van de 17de eeuw is er veel verbouwd. Toch zijn er nog resten van het 15de eeuwse huis te zien. Zo zijn er nog resten van 15de eeuwse vensters te zien in de voorgevel. Bovendien is in de tussenmuur, tussen nr. 5 en nr. 7, een 15de eeuwse stookplaats te vinden en ook de kelder stamt uit de 15de eeuw. In de kap zijn alle middeleeuwse jukken nog terug te vinden. Op basis van de gebruikte technieken en materialen wordt het huis gedateerd tussen 1400 en 1475.¹ De bewoningsgeschiedenis is bekend vanaf het begin van de 16de eeuw, vanaf 1525, toen hier Johan van de Padevoirt woonde. In 1556 woont hier Henrick van Cranenburch die het huis in 1576 verkoopt aan Henrick van Huysen. Deze Van Huysen was, net als Padevoirt, lid van de magistraat. In 1648 woont de schout van Ommen in dit huis, Hendrik van Heerdt. Na zijn overlijden blijft zijn weduwe Johanna van Berck hier wonen en gaat huis uiteindelijk over op Derck Hegeman. Hij was secretaris van Nijbroek. Albert Lulofs koopt het huis in 1675. Na zijn overlijden koopt de secretaris van Hattem, Frans Avercamp het pand op. Dit gebeurt in 1681. Hij heeft eerder, in 1659, drie huizen aan de Adelaarshoek in bezit. Het is onduidelijk of hij verhuist naar dit huis en de andere verkoopt of dat dit zijn vierde huis is. In 1692 verkoopt hij het aan Herman van Heerde die was getrouwd met Johanna van Avercamp. Het huis wordt in deze periode in twee delen gesplitst. Het westelijke deel, Kerkhofstraat 5, wordt in 1720 door Stevenina Cloeck gekocht van Johanna Avercamp. In 1735 verkoopt zij het verder aan Constantia van Collen. Na haar blijft het in de familie tot kleinzoon Jacobus van Constantia van Collen het in 1762 verkoopt aan Matthijs Sloot. Het oostelijke deel, Kerkhofstraat 7, is in 1735 eigendom van Jan van Wageningen. Deze verkoopt het in 1762 aan Matthijs Sloot en zo wordt het weer één huis. Acht jaar later in 1770 wordt het huis verkocht aan Ida Françoise Bouwerius. Na haar overlijden komt het huis in bezit van een nichtje, Françoise Greve, de vrouw van Oswald Tullekens. Zij krijgen het huis in 1784 in bezit en verkopen het in 1790 weer door aan Jacob Derk van der Sluys. In 1832 woont Willem Carel van Braam burgemeester van Hattem in dit huis. Na zijn dood in 1847 komt het huis in bezit van zijn vrouw Machtelina Christina

de Gijsselaar. Het huis gaat na haar dood in 1863 over op Charles Eduard Vigelius. Hij was een luitenant-kolonel bij de artillerie en woonde in Utrecht. In 1883 kwam het in handen van Philip Jacob baron Van Heemstra. Deze was rentmeester der Kroondomeinen en later burgemeester van Hattem. Na zijn dood in 1926 verkoopt zijn vrouw Elise Martha baronesse Van Wassenaar van Catwijck het huis aan Dirk Jan Noordman en Willem van der Ziel. Noordman was een makelaar en Van der Ziel een timmerman-aannemer. Zij verkopen in 1930 het adres nummer 5 aan de Vereniging Christelijk Rusthuis en nummer 7 aan B.A. de Vries. In nummer 7 is op een bepaald moment een bioscoop gevestigd. Er heeft hier een kleine opgraving plaatsgevonden tijdens de restauratie van het huis. In nummer 5 heeft een christelijk rusthuis gezeten van 1931 tot 1963. Het doel van dit rusthuis was om in positief Christelijke zin hulpbehoevende ouderen te verzorgen en hun een tehuis te verschaffen.²

Kerkhofstraat 5 en 7.

Kerkhofstraat 9, 11 en 13

Dit complex bestond oorspronkelijk uit drie verschillende delen. Nr. 9 behoorde in de 16de eeuw aan de broeders van het fraterhuis Hulsbergen. Dit verklaart mogelijk de aanwezigheid van de schildering die de Johannierterzaal haar naam heeft gegeven. Nr. 11 werd in 1534 door Lubbert Maessen aan Willem Blanckebijl verkocht en nr. 13 behoorde toe aan Cornelis Kremer. Willem Blanckebijl, de schout van Hattem, verenigde alles tot één geheel. Hij verkreeg in de loop van de 16de eeuw alle drie de percelen. Via zijn dochter, Gesa Blanckebijl, ging het over op

Kerkhofstraat 9.

Herman van Keppel. Deze was eveneens schout van Hattem. In 1611 kreeg Joachim van Keppel het huis door overerving in bezit. Ook Joachim was schout van Hattem. Hij liet het huis in 1632 na aan zijn zoon, schout Johan van Keppel. Na diens overlijden in 1667 ging het over op zijn vrouw, weduwe Geertruid de Cock van Delwijenen. In 1677 maakte zij het huis samen met landgoed Molecaten tot een Gelders leen. Na haar overlijden komt haar dochter, Anna van Keppel, samen met haar man, Borchard Joost van Welvelde in het huis wonen. Hun zoon, Johan van Welvelde, krijgt het uit hun erfenis. In 1718 krijgt

Evert van Heeckeren het huis in bezit uit de erfenis van Johan van Welvelde. Hij verkoopt het huis in 1719 aan Abraham Hardenbroek. Na het overlijden van zijn vrouw, Margaretha Lunink, gaat het in 1763 over op Melchior Greve. In 1766 woont hier dominee Jocab Kremer samen met zijn vrouw Johanna Jacoba Greve, de dochter van Melchior. Zij verkopen het huis in 1777 aan Constantinus van Vlierden. In 1791 komt Herman Willem Daendels hier te wonen. Hij erft het huis van zijn schoonvader Constantinus van Vlierden. Na zijn overlijden komt het in bezit van zijn vrouw. In 1832 is zij de eigenaresse van het huis. Tegenwoordig zit in het huis op nr. 9-11 het restaurant de Tinne. Het huis wordt ook wel het Daendelshuis genoemd. In nr. 13 zit nu het bakkerijmuseum. Beide huizen zijn Rijksmonumenten.

Het Daendelshuis.

De hoek van het bakkerijmuseum.

Ridderstraat 20

Het gebouw dat hier op stond was geen woning maar een stal. De eerste ons bekende eigenaren zijn Johan van Heerde en Engelbert Otto Schrassert, maar van hen zijn geen jaartallen bekend. In 1720 was de weduwe van Tonneman in bezit van de stal. Vanaf dat moment was het zeker een stal. In 1743 behoort het toe aan Gosuinus Barneveld en Maria Pothof. Zij verkoopt het na het overlijden van haar man aan Gerrit Remmelaar in 1767. Steintje Berghuis, weduwe van Remmelaar verkoopt het in 1784 aan haar dochter, Hendrina Remmelaar. In 1811 is het in bezit van Derk van der Worp. In 1832 is hij overleden en beheert zijn vrouw het bezit.

Ridderstraat 22

Dit perceel kwam rond 1700 in bezit van het echtpaar Berend Uerwercker en Gesina Avercamp. Berend was magistraat van 1703 tot 1710. Zij verkopen het in 1722 door aan Adriaan Remmelaar. Hij heeft het 21 jaar in bezit en verkoopt het in 1743 door aan Derk Buitenhuis. Zijn dochters Marrigje en Geesje kopen het in 1786 van hem over. Geesje woont er in 1811 nog en in 1832 is Derk Buitenhuis de eigenaar.

Ridderstraat 26 en 28

Nr. 26 is een gemeentelijk monument en nr. 28 een Rijksmonument. Tegenwoordig zijn het twee adressen maar oorspronkelijk was het één adres. De huizen zijn altijd eigendom geweest van "De provisorie der ouder vrouwen". De provisorie had hier haar vestiging en is later verhuisd naar de Knorrenburgerstraat.

Ridderstraat 18

Dit perceel was van oorsprong deel van Kerkhofstraat 3 maar het werd door Wessel Hermens Brouwer apart verkocht aan Willem Gerrits die in 1625 de eigenaar was. Het huis dat hier stond had de naam het Voerhuis. Het was aanvankelijk een woonhuis maar later is het omgebouwd tot stal. Wanneer dat precies gebeurt, is onbekend. Willem Berends woont hier in 1648 en verkoopt het door aan magistraat Jacob Muys. Deze was magistraat van 1666 tot 1702 en had het huis in bezit in 1679. Na zijn overlijden gaat het huis over op Rutger Abrahams van Oene. Deze was tevens zijn opvolger want hij was magistraat van 1703 tot 1705. Daarna krijgt Lubbertus van der Vaert het huis in bezit. Dit is het

De Ridderstraat.

derde magistraatslid op rij. Hij was magistraat van 1707 tot 1750. Het huis houdt hij niet lang in bezit want in 1711 is Jan Adam Brant de eigenaar. Deze verkoopt het in 1722 aan Lubbert Cornelis Mulder. In 1780 is Gerrit Bakker de eigenaar. Na zijn overlijden koopt Willem van der Maten het van de erven Gerrit Bakker. Hij was in 1786 eigenaar en verkoopt het spoedig door want Frederik van der Hoek heeft het huis in 1790 in bezit. In 1791 verkoopt hij het aan Jannes van Ekeren. In 1832 is hij overleden en is het perceel van zijn vrouw. Het huis heeft de status van gemeentelijk monument.

In het achterhuis van Ridderstraat 18 is in de 18de eeuw een jeneverbranderij in gebruik geweest. Het huis had om die reden de Stokerij als naam. De ingang naar dit achterhuis is door het steegje tussen nummer 18 en 20. Het bedrijf werd door de zogenaamde monopolisten geëxploiteerd. Dit waren pachters die het monopolie op het stoken van jenever pachtten van de overheid. De eerste twee pachters die bekend zijn, zijn Lammert van Essen en Gerrit Telvoren. Zij verkochten het aan Helmich van Asselt, Herman van Brummen, Gerbrand van der Hart en Hendrik van Meekeren. Van der Hart stapte echter

snel daarna uit het gezelschap. Zij exploiteerden de stokerij van 1746 tot 1762. Toen werd het verkocht aan Berend Beekman, Jan Vorstelman, Lubbert Boeve en Jacob Beekman. Deze verkoop duurde niet lang want in het zelfde jaar kochten de oude stokers de stokerij weer op. Twee jaar later verkochten zij het aan Hendrik Balk die de eerste stoker was die in zijn eentje werkte. Hij woonde niet in Hattem maar in Elburg. In 1767 heeft hij de stokerij verkocht aan Jacobus Scherpencamp. In 1774 is Lubbert Hulsbergen de eigenaar van de oude stokerij. Hij was een grutter; vermoedelijk hield de stokerij toen op te bestaan en werd er een kruideniers zaakje in gevestigd. In 1780 koopt Hermannus Wolf het huis van Elisabeth Greve, de weduwe van Hulsbergen. In het zelfde jaar verkoopt hij het aan Hermannus van Wijhe. In 1832 is Jan Visscher de eigenaar.

Ridderstraat 8, 10 en 12

Hertger van Esvelds heeft in 1556 het eigendom over dit perceel. In 1576 woont hier Johan van Heerde. Na zijn overlijden gaat het bezit over op zijn zoons, Jacob, Hermen, Jan en Hendrik Lamberts. Herman van Ulsen heeft het in 1606 van hen gekocht. Zijn vrouw is de stiefmoeder van de jongens. Derck van Heerde heeft hier gewoond. In 1648 woont hier Jacob Cruyner die van 1624 tot 1655 lid is van de magistraat. Na hem woont hier Engelbert Cruyner die het pand in 1670 verkoopt aan Rugter Wijnen. Hij was lid van de magistraat van 1666 tot 1674. Na zijn overlijden verkoopt zijn vrouw het huis aan Derk Avercamp. Hij was eveneens lid van de magistraat, van 1691 tot 1704. Het huis komt in bezit van Derk Willem Cloeck. Na zijn overlijden wordt het door zijn vrouw beheerd maar wegens wanbetalingen wordt het pand executoriaal verkocht in 1719. Dominee Ernestus van Essen woont hier nog een tijdje en in 1755 woont hier Maria Françoise Pelichet. In 1789 heeft Johannes van Emst het huis gekocht en hij verkoopt het in 1793 aan M.G. Brouwer en R.J. Schmiedeman. In 1832 is het in bezit van Albert Schmiedeman. De adressen 8 en 10 zijn nu gemeentelijke monumenten, nummer 12 is een Rijksmonument.

Ridderstraat 14

In dit Rijksmonument woonde in 1556 Berend Aertsen. Na hem komt hier Lambert van Appeltorn te wonen en vervolgens de weduwe Aeltien Herms. Wanneer Aeltien Jans in 1658 hier genoemd wordt, zijn we inmiddels een eeuw verder na Berend Aertsen. In 1661 komt hier Albert Dibben te wonen en na hem gaat Evert Cuiper in dit huis. Hij woont hier in 1701 en na zijn overlijden koopt Hermen Boeve in 1718 het huis. Gerrit Backer koopt het van hem over en woont er in 1733. Hij verkoopt het door aan Albert Schultink in 1767. In 1811 wordt het huis beheerd door zijn weduwe, Jantje van Tongeren. Deze verkoopt het aan Hermen van den Berg die er in 1832 woont.

Ridderstraat 16

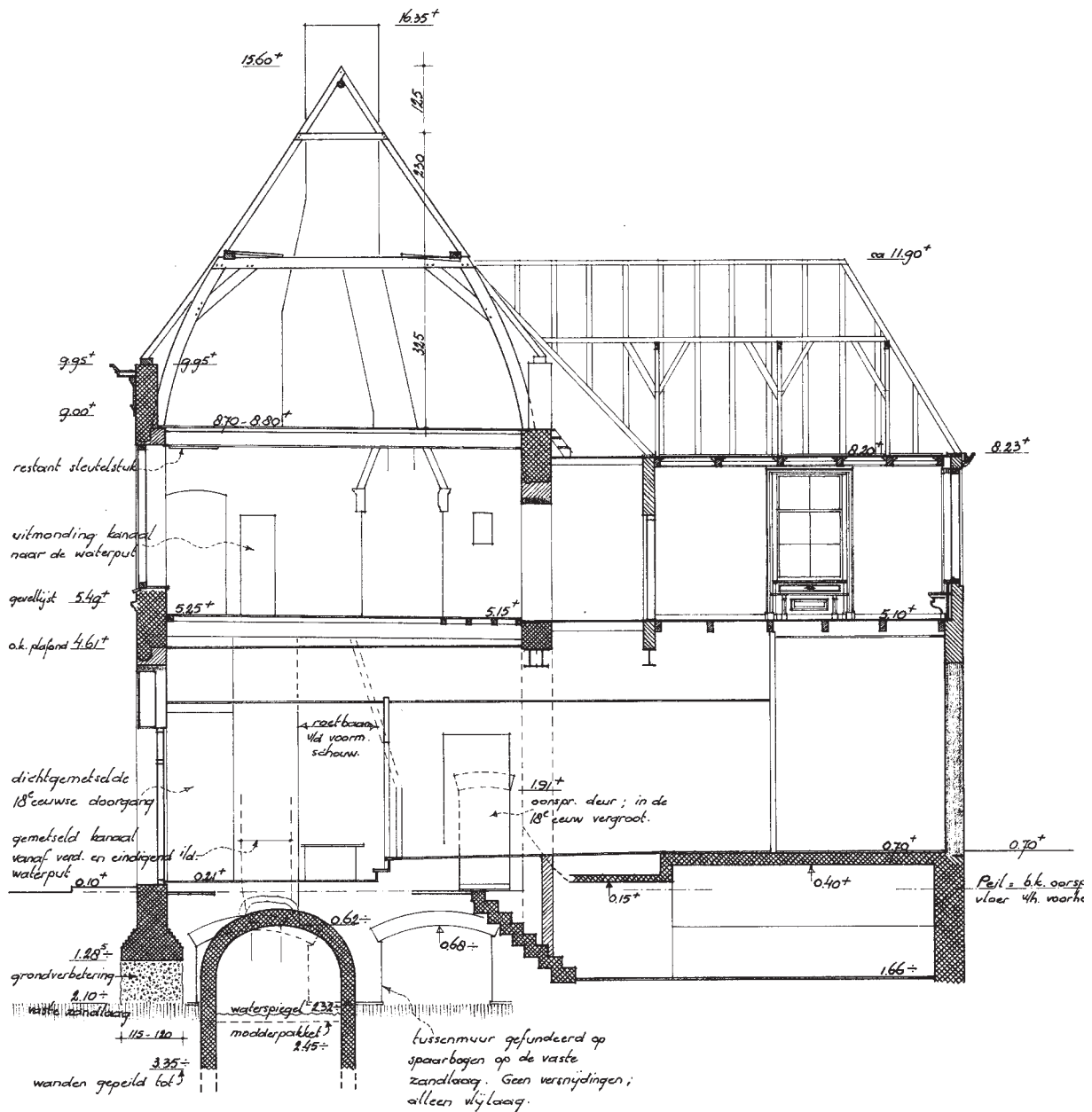
Reyner Baertscheerder woont in 1556 in dit latere gemeentelijke monument. Na hem woont Jacob Cruyner in het huis. In 1644 koopt Elisabeth van Hattem, weduwe van Jan van Steenberg het huis van Cruyner. In 1645 verkoopt zij het pand aan Robert Jansen. Na zijn overlijden trouwt zijn vrouw, Golde Jan, met Derck Martens en komt het zo in 1658 in zijn bezit. Rond 1700 koopt Hermen Boeve het pand van Derkien Campagne. Gerrit Backer komt er in te wonen en na zijn overlijden koopt Jan Landsink het pand in 1786. In 1792 koopt Claas Blom het uit de boedel van Jan Lansink en in 1811 wordt het beheerd door Anna van der Worp, de weduwe van Claas Blom. Zij woont hier nog steeds in 1832.

2302 – Kerkhofstraat 7

Waardering 10%

Dit pand ligt in gebied 2301 en is ook beschreven als onderdeel van Kerkhofstraat 5 omdat de twee huizen lange tijd bij elkaar hebben gehoord. De huizen zijn in 1930 opgesplitst waarna in dit pand een bioscoop is gevestigd. Later heeft er een winkel in gezeten. Het pand is tijdens de restauratie archeologisch onderzocht waardoor de ondergrond is verstoord.

Hattem, Kerkhofstraat 7
dwarsdoorsnede A-B.

- 3^e kw. 15^e eeuw.
- 18^e eeuw
- 1870
- 1929 - 1930
- 1941 of 1960.

Tekening uit het bouwhistorisch onderzoek naar Kerkhofstraat 7 van Spoel.

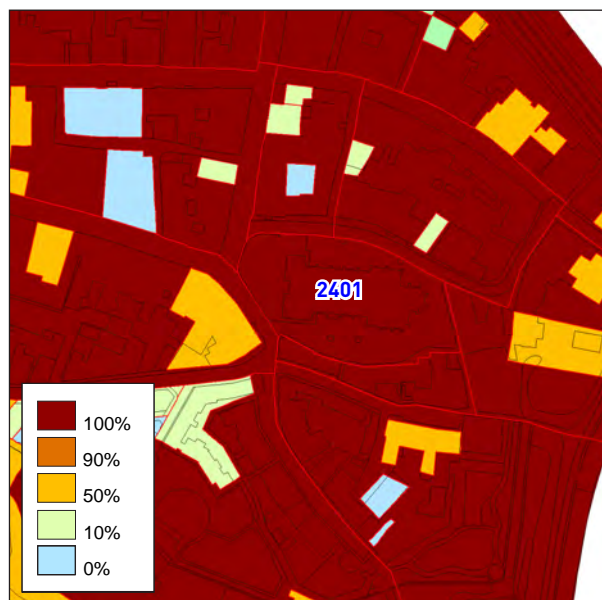
2303 – Kerksteeg 6 en 8

Waardering 10%

Bij de nieuwbouw op deze twee adressen is archeologisch onderzoek verricht door de vrijwilligers van de Heemkunde Hattem. Hierbij is onder andere een grafsteen gevonden. Deze zerk heeft toebehoord aan een Rooms Katholieke geestelijke en het is waarschijnlijk sloopmateriaal van Claerwater of Hulsbergen. De ondergrond is door de nieuwbouw en opgraving volledig verstoord.

Noten

1. Spoel 1999, 115.
2. Harmsen-Kroeze 2005.

2401 – De Grote Kerk of Andreaskerk

Waardering 100%

Centraal gelegen aan de markt op de kop van de Kerkstraat en de kruising van de Kruisstraat en Adelaarshoek is de Andreaskerk het middelpunt van Hattem. De ruimtelijke link tussen de Gaedsberg en de kerk is in de stadsplattegrond eenvoudig te leggen, via de Dorpsweg en de Kerkstraat is er een rechtstreekse verbinding tussen de twee locaties. Historisch is de link moeilijker te leggen. Op de Gaedsberg heeft een kerspelkerk gestaan waarvan de Grote Kerk waarschijnlijk de opvolger is. De kerkgemeenschap van Hattem werd in 1176 door de bisschop van Utrecht vrijgemaakt van de moederkerk in Epe. In deze periode is het dorpje Hattem verplaatst

De kerk in het midden van de 17de eeuw met duidelijk de afscheiding tussen het kerkhof en de Kerkhofstraat.

van de Gaedsberg naar de huidige locatie en is de Grote Kerk gebouwd. Uit bouwhistorisch en historisch onderzoek is gebleken dat van de kerk de toren het enige deel is dat nog stamt uit de eerste bouwfasen van de kerk. De toren is gebouwd in baksteen en bekleed met tufsteen. Het is een laat romaanse toren die wordt gedateerd in het eerste kwart van de 13de eeuw. Een toren is meestal het laatste onderdeel dat bij een kerk wordt gebouwd; aangenomen wordt dat het schip er dan ook al stond. Waarschijnlijk is met de bouw daarvan begonnen vlak na 1176. Dit is echter bouwhistorisch niet te onderbouwen omdat het gehele romaanse koor en kerkschip in het begin van de 15de eeuw is vervangen voor een gotisch koor en kerkschip. Er zijn in de huidige bouw wel enkele bouwsporen achter gebleven die duiden op een romaanse voorganger, maar concrete aanwijzingen omtrent de datering zijn daaruit niet af te leiden. Archeologisch onderzoek naar de funderingen kan uitsluitsel geven over de precieze datering. Bij een eventuele opgraving kunnen sporen worden verwacht van de eerste kerkbouw in Hattem die bijdragen aan de oudste geschiedenis van Hattem. Naast de kerktoren staan twee bijgebouwen die allebei zijn opgenomen in de lijst van Rijksmonumenten. Het noordelijke bijgebouw is de Waag met op de gevel het jaartal 1621. Dit was het moment waarop de gemeente Hattem een voorganger verbouwde tot het huidige gebouw. Aan de zuidzijde van de toren staat het gebouw dat in een krantenartikel wordt omschreven als het orgelistengebouw. In dit gebouw heeft lange tijd een school gezeten die was verbonden aan de kerk. De school stond in dienst van de kerk en het was dan ook niet ongebruikelijk dat de koster leraar was. Later is in dit gebouw een postkantoor gevestigd waarvoor 32 m² van het oude kerkhof werd opgekocht.

Duidelijk is de overgang te zien tussen de tufstenen bekleding van de oude onderkant en de bouw in bakstenen van de jongere bovenkant.

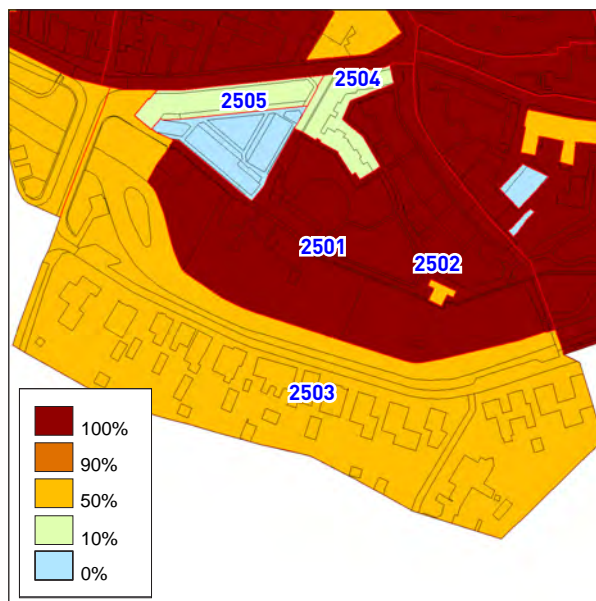
Het oude Kerkhof

Rond de kerk ligt nog steeds het oude kerkhof dat vroeger door een muur aan de noordzijde werd afgesloten van de buitenwereld. Het is onbekend wanneer precies het kerkhof in gebruik genomen werd. Het is mogelijk dat direct met de ingebruikname van de kerk begonnen werd met begraven op deze plek, maar het zou ook goed mogelijk zijn dat er nog gedurende een bepaalde periode op de Gaedsberg werd begraven. Daar heeft namelijk ook een begraafplaats gelegen waar officieel vanaf 1176 begraven mocht worden. Daarvóór moest men begraven worden in Epe bij de moederkerk. Tijdens de opgraving van Hoever in 1893-1894 werden grote hoeveelheden skeletten gevonden en zijn er drie munten aangetroffen. Een munt uit 1156 en een ander zonder jaartal maar ook uit de 12de eeuw en één uit de eerste helft van de 15de eeuw.⁷ Het is bekend dat deze begraafplaats langer werd onderhouden en het zou dus mogelijk zijn dat er tot in de 15de eeuw werd begraven op de Gaedsberg.

In 1828 werd een opgave gedaan door de kerk over het aantal graven. In het noordelijke deel liggen 302 graven en in het zuidelijk deel 501. In totaal liggen er 803 graven die terug gaan tot ver in het verleden van Hattem omdat deze begraafplaats, voor zover bekend, nooit geruimd is. Het aantal begraven personen zal groter zijn dan 803 want het was gewoonte om hele families in één graf te begraven. Deze opgave werd in 1828 gemaakt om de eindbalans op te maken want de begraafplaats werd hierna gesloten. Sindsdien is er begraven op de nieuwe begraafplaats op de Wiessenberg. Hoewel de begraafplaats werd gesloten werd hij niet geruimd; toch is er wel het één en ander veranderd. Zo werd in 1853 op verzoek van burgemeester Mos het peil van de begraafplaats verlaagd tot straatniveau en werd het deels bestraat. In 1940 werd het kerkhof volledig bestraat en in 1965 word de Kerkhofstraat verbreed ten koste van de begraafplaats. De begraafplaats wordt in 1968 opgenomen in de lijst van beschermde monumenten. Het is sindsdien een Rijksmonument. In 1969 wordt een deel verkocht voor de stadspomp en wordt het plein verhuurd voor de weekmarkt. Dit duurt tot 1980, de weekmarkten worden dan verplaatst. Tegenwoordig is het kerkhof autovrij en vooral aan de zuidzijde vormt het een fraaie eenheid met de kerk en huizen.

Noten

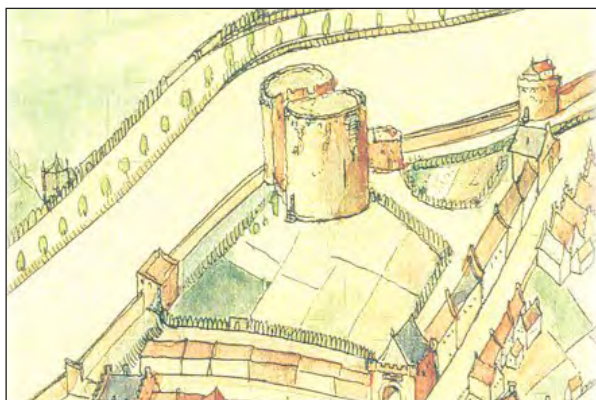
1. G. Kouwenhoven, Over het opschuiven van de nederzetting Hattem, Heemkunde 41, 11.

2501 – Adelaarshoek, Koestraat, Slot, Tinneplein, Grote Gracht

Waardering 100%

Het betreft hier een groot en relatief open gebied dat zich voor een deel uitstrekt over de 16de eeuwse stadsgracht. Achter de Adelaarshoek heeft vroeger kasteel de Dikke Tinne gestaan op het huidige Tinneplein. Dit deel van de stad lag afgescheiden van de stad door middel van een muur en gracht. Toegang tot dit gebied was er zowel over land, via de Vliegensteinsepoort en de Slotpoort als over het water, via de Waterpoort die de binnen en buiten-gracht scheidde. De ommuring van het terrein liep van de Slotpoort op de hoek Adelaarshoek-Koestraat door de Koestraat richting de Kruittoren op de hoek Koestraat-Stadslaan. Van hier liep de muur naar het zuiden richting de Waterpoort.

Het kasteel is vervallen en geïntegreerd in de stadsverdediging.

Deze poort is vermoedelijk terug te vinden in de tuinen van Grote Gracht 31 en 33. Van de Waterpoort liep een muur naar de Vliegensteinsepoort. Deze muur is teruggevonden in de tuin van de huizen aan de Grote Gracht en in enkele gevallen is de achtergevel op deze muur gefundeerd. De locatie van de Vliegensteinsepoort is nog onduidelijk maar moet ook achter de huizen aan de Grote Gracht gezocht worden. Vanaf de Vliegensteinsepoort liep de muur naar de Nieuwstadspoort en langs de Adelaarshoek terug naar de Slotpoort. De buitenmuur van het Spookhuis is anderhalve meter dik en zal onderdeel uitgemaakt hebben van deze muur. Het trace van de muur is in de Koestraat aan de hand van de putdeksels eenvoudig te volgen. Hier is namelijk een riool direct naast de muur gelegd.

De geschiedenis van het kasteel begint in de 14de eeuw. Het is duidelijk dat direct in het begin van de 15de eeuw een grote verbouwing van de bestaande versterking heeft plaatsgevonden. Toen werden onder andere de twee grote torens bij het kasteel gebouwd. Vóór deze grote uitbreiding heeft hier ook een versterkt huis of klein kasteel gestaan. In 1306 wordt door graaf Reinald I van Gelre een huis gesticht voor drie broeders van de Johannier orde. Waar dit huis precies heeft gestaan wordt niet vermeld, maar het is mogelijk dat dit op de plek van het latere kasteel is gebeurd. Er zijn echter ook andere mogelijkheden zoals het huis Engelenberg aan de Adelaarshoek. In 1361 wordt het huis van de graaf nogmaals genoemd, maar is het nog niet duidelijk of het de burcht betreft. In 1371 is er wel duidelijk sprake van een huis met voorburcht en zal de voorganger van de Dikke Tinne er gestaan hebben. Het kasteel dat gebouwd gaat worden is een kind van de tijd. Het is een betrekkelijk laat kasteel in ver-

Tinneplein met de omtrek van het kasteel in de bestrating weergegeven.

gelijking tot bijvoorbeeld het Muiderslot dat eind 13de eeuw is gebouwd. In de tussenliggende periode is er een verandering in oorlogsvoering gekomen door de introductie van het kanon. Om de kanonskogels te weerstaan zijn bijzonder dikke muren en torens nodig en om een zo klein mogelijk raakvlak te bieden is het noodzakelijk om zo min mogelijk rechte muren te hebben. Het kasteel heeft daarom tussen de vier hoektoren slechts korte muren van 6 meter in lengte. Op elke hoek een stond een toren, twee met een diameter van 10 meter en twee met een diameter van 21 meter met muren van 7 meter dik. De toegang tot het kasteel was aan de stadskant vanwaar geen vrij schootsveld mogelijk was. Al met al ontstond er zo een erg klein en gedrongen kasteel dat buitengewoon geschikt was om het geweld van de kannonnen te weerstaan. Het kasteel staat daarom bekend als het kleinste kasteel van Nederland met de dikste muren.

In 1401 worden de benodigde voorbereidingen getroffen voor een verbouwing. Voor het plan van het kasteel had de hertog een enorme hoeveelheid bakstenen nodig. Dit baksteenprobleem heeft hij ondervangen door de Hoenwaard te schenken aan de stad Hattem. Bij deze schenking werd het recht geschonken om vee te weiden in de Hoenwaard, maar het was niet toegestaan om er te bouwen. De enige bebouwing die wel toegestaan was waren steenovens. Hierdoor kon de hertog snel en goedkoop bakstenen krijgen en stond niks hem in de weg om in 1404 te beginnen met de verbouwing. Er wordt in de loop van de 15de eeuw constant gebouwd, verbouwd en bijgebouwd. Het kasteel wordt als residentie gebruikt voor de hertog al woont hij er niet permanent. Op de voorburcht heeft een wagenhuis, brouwhuis, slachthuis, turfhuis, bakhuis, berenhuis (voor varkens) en een timmerhof gestaan. Het kasteel was geheel zelfvoorzienend.

Op de kaart van Van Deventer uit ca. 1560 staat het kasteel nog in volle glorie afgebeeld, maar in 1567 wordt er melding gemaakt van enkele gebreken die duiden op verval. In 1580 krijgen de Spanjaarden door verraad het kasteel in handen. De Hattemers reageren resoluut met een sterke tegenaanval en heroveren het kasteel. Vanaf dat moment is en blijft het kasteel in handen van de stad Hattem. In de decennia die volgen worden de burcht en bijgebouwen verpacht, de binnengracht gedempt en de stadsmuur doorgetrokken naar het kasteel. De bui-

Nieuwe bebouwing aan Het Slot.

ten de muur gelegen Waterpoort, Vliegensteinsepoort en het muurwerk worden geslecht. Op een kaart uit het midden van de 17de eeuw is te zien dat er huizen zijn gebouwd aan de Adelaarshoek en de Koestraat waar deze op de kaart van Van Deventer niet te zien zijn. Waarschijnlijk heeft de stad de bijgebouwen van het kasteel verkocht en eventueel vrije percelen verkocht voor nieuwbouw. De oude situatie is niet te reconstrueren want in 1899 is alles behalve het Spookhuis afgebrand. Ook de huizen aan de Koestraat en Slot zijn niet meer authentiek. Deze zijn tijdens een grote sanering gesloopt en vervangen door nieuwbouw. De rooilijn van de moderne huizen is ten op zichte van de voorgaande bebouwing naar achteren gezet om de Koestraat een stuk breder te maken. De bewoningsgeschiedenis van dit gebied is door de verschillende ontwikkelingen dan ook erg moeilijk te beschrijven. In zijn onderzoek geeft Van der Leeuw voor de huizen aan Slot en de Koestraat slechts een benadering die niet aan adressen te koppelen is en om deze reden weggelaten wordt. De huizen van de Adelaarshoek worden wel beschreven, al is daar de geschiedenis kort van omdat de huizen vaak tot in de 18de eeuw bezit bleven van de Stad.

Adelaarshoek 2

Dit huis bestond uit twee verschillende delen. Het eerste deel aan de kant van de Adelaarshoek wordt door Lubbertus van der Vaert bewoond die het in 1711 verkoopt aan Arnt Schrijver. Het gaat over op zijn vrouw Maria Schrijver en vervolgens op de familie Gerrisheim. Deze verkopen het in 1784 aan Steven Blijenberg. In 1832 woont hier Steven Futselaar. Het tweede deel van het huis aan de kant van het Tinneplein wordt in de 18de eeuw bewoond Aaltje Stevens van der Veen die het in 1772 verkoopt aan Geurt van der Veen. Teunis Schuurman koopt het in 1798 van Teunis. Na zijn overlijden blijft zijn vrouw hier wonen, zij wordt bij het kadaster in 1832 geregistreerd.

Adelaarshoek 4-6

Lubbertus van der Vaert heeft ook dit huis in zijn bezit. Hij verkoopt het in 1718 aan Steven Hendriks. In 1745 krijgt Hendrik van der Veen het pand in bezit; hij verkoopt het door aan Aaltje Stevens van der Veen. In 1783 doet zij het van de hand en koopt Egbert van der Linde het huis. Na hem komt hier Herman van Oene te wonen, in 1798 Jan Gerrits van Riessen en in 1832 J.A. van Riessen.

Het Spookhuis.

Adelaarshoek 8

Dit pand is ondanks dat het in 1899 is afgebrand toch gemeentelijk monument verklaard. De bewoningsgeschiedenis is deels onbekend en erg kort. Het huis is in bezit geweest van weduwe De Vries en vervolgens van de erven Assuerus van Doornum. Zij verkopen het in 1793 aan Hendrik Jochems. In 1832 woont hier J. Muller. Het gebouwtje boven de steeg tussen 8 en 10 is ook een gemeentelijk monument.

Adelaarshoek 10

Het huis is een gemeentelijk monument. De stad verkoopt het in 1736 aan Jochem Gijsberts. In 1792 woont hier Jurrien Teunis Schilder die het in 1792 koopt van Gerrit Jochems. In 1804 heeft Klaas Mensink het huis gekocht van de weduwe Schilder. In 1832 woont hier J.A. Streng.

Adelaarshoek 12, 16 en Tinneplein 13

De vreemde nummering komt voort uit de vreemde voorgeschiedenis. De stad heeft hier, naast het Spookhuis, 10 kleine huisjes neer laten zetten. Deze waren waarschijnlijk bedoeld voor de huisvesting van het garnizoen. In 1648 blijkt dat ze al in particulier bezit terecht zijn gekomen. Tussen 1648 en 1832 hebben de volgende personen hier huizen in bezit, burgemeester Cruijner, burgemeester Haelboom, Hendrick Peters, jufvrouw Rengers, Herbert Thijssen, burgemeester Op Gelder, Vrouwe van Keppel, de heer Van Dongen, bur-

gemeester Van Heerde en Henrick Kamphuis. In 1832 hebben de volgende personen en instanties er bezittingen: Roelof Schuurman, Klaas Mensink, Hendrik Kamphuis, de armen, drie huizen zijn van R.A.A.C.M. van Heeckeren van Molecaten en drie huizen zijn van de diaconie. Tegenwoordig zijn het drie verschillende huizen, waarvan het middelste, Tinneplein 13, een gemeentelijk monument is.

Adelaarshoek 18 "Het Spookhuis"

Carel Beekman is de eerste bekende eigenaar na de stad. Hij verkoopt het huis aan Jan van de Wae in 1760. In 1832 heeft Hendrik Kamphuis het in bezit. Dit pand is het enige overgebleven bijgebouw van de Dikke Tinne. Het pand is van 1830 tot 1901 schuur en na 1901 een schuur met woonhuis. In 1987 is er een restauratie uitgevoerd waarbij bleek dat de muur aan de straatkant erg dik was. Zo dik dat er met gemak een bedstee in uitgehakt kon worden. Het huis heeft de bijnaam het Spookhuis omdat er volgens de Hattemers het spook Kladdegat in huist dat elke dag om 12 uur 's nachts gaat rondspoken. Tegenwoordig is hier het restaurant Het Spookhuis gevestigd.

De Kruittoren

De Kruittoren lag op de kop van de Derde Walsteeg, op de kruising Koestraat en Stadsiaan achter de ingang van de parkeergarage. Deze toren dankt zijn naam aan het feit dat hier het kruit werd opgeslagen dat nodig was om de kannonnen en musketten af te kunnen vuren. De noordzuid as van de drie Walstegen was hierbij van vitaal belang omdat zo snel de gehele stad bevoorrad kon worden. De eerste vermelding van de Kruittoren stamt van later tijd; toch staat de toren al wel aangegeven op de kaart van Jacob van Deventer en kan mogelijk nog ouder zijn. Ten tijde van het kasteel verbond de Kruittoren de stadsmuur met de Waterpoort. Na 1580 en na de sloop van de buitenmuur van het kasteelterrein werd de stadsmuur van de kleine toren van de Dikke Tinne doorgetrokken naar de Kruittoren. In 1832 staat de toren nog aangegeven op de Kadastrale kaart. Ook op een kaart uit 1851 en een schets uit 1857 staat de toren nog aangegeven. Wanneer hij gesloopt is, is niet bekend.¹ Uit het archeologische onderzoek naar de toren werd ontdekt dat de fundamente van de Kruittoren samensmelten in de muur die loopt richting de Slotpoort. Er werd tot een diepte van zes meter gegraven en het bleek dat het straatniveau vier meter is opgehoogd.² Dit bevestigt de veronderstelling dat langs de steile wanden van de zandrug delen zijn opgehoogd, wat duidelijk bleek tijdens de opgraving op de plek van het Anton Pieck Museum.

Archeologisch Onderzoek

Er zijn verschillende archeologische onderzoeken naar kasteel de Dikke Tinne uitgevoerd, allemaal met een andere motivatie maar met hetzelfde doel; om meer te weten te komen over het eens zo machtige kasteel. Het eerste onderzoek is uitgevoerd door Hoever in de winter van 1894/1895. Zijn motivatie was werkverschaffing en gegevens voor de historische wetenschap. Van het onderzoek zijn geen tekeningen, rapporten of vondsten bewaard gebleven. Hoever heeft over zijn onderzoek enkele lezingen gehouden. Hoever heeft gegraven op een zware fundering en hij heeft een deel van de gracht doorgraven. Hij heeft veel vondsten gedaan, vooral uit een put in een zaal, waarschijnlijk een beerput, die vol zat met onder andere ca. 100 kannetjes in betrekkelijk gave staat. Tussen 1981 en 1983 is er een tweede opgravingscampagne. Het doel hiervan was om de exacte ligging van de fundamente terug te vinden zodat de historische waarde van het kasteel en het

kasteelterrein meegenomen konden worden in de herinrichting van het Tinneplein. Voor dit onderzoek wordt de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek, de ROB, ingeschakeld. Het onderzoek wordt uitgevoerd door de vereniging Heemkunde Hattem. Tijdens dit onderzoek wordt de exacte ligging en omvang van het kasteel bepaald en er wordt bevestigd dat er een binnengracht heeft gelegen tussen het kasteel en de voorburcht. In 1983 wordt de campagne voortgezet door de NJBG, de Nederlandse Jeugdbond voor de Bestudering van de Geschiedenis. Zij komen er achter dat de muren tussen de torens geen 40 meter maar 6 meter lang zijn en dat de kleine torens een diameter hebben van 10 meter een stuk kleiner dan de grote torens met een diameter van 21 meter. In 1989 is er een derde opgravingscampagne, ditmaal omdat een deel van het kasteel verloren zal gaan bij de aanleg van de parkeergarage. Tijdens deze lange opgravingscampagne werd er ondermeer gezocht naar de kademuur die in de eerste campagne was aangetroffen. Deze werd niet gevonden; wel is de noordelijke grote toren gevonden. De campagne komt definitief ten einde in 1990 wanneer de vloer van de parkeergarage wordt gestort. Nadien zijn er nog drie kleine kijkgaatjes geweest, in 1991 worden er houten palen gevonden van brug naar de hoofdburcht. In 1992 wordt er bij het bouwen van een huis op Slot nr. 16 resten gevonden van een bouwwerk. Mogelijk behoren deze resten toe aan de Vliegensteinsepoort. Deze resten zitten voor het merendeel nog onder de grond. In 1993 deed stadsarcheologe Mieke Smit onderzoek naar de slotpoort en kwam tot de conclusie dat de funderingen hiervan uit de 14de eeuw stammen. Dit is het laatste onderzoek op het Tinne Plein. In de ruim tien jaar is een groot deel van het plein flink op de schop genomen, is er veel onderzocht, is er veel verstoord en is er veel bewaard in de grond. Het hele plein is verder ontwikkeld met nieuwbouw en een parkeergarage, de archeologische resten zijn weergegeven in de bestrating en hebben zo een plek gekregen in het geheugen van Hattem.

2502 – Slot 16

Waardering 50%

In 1992 worden er bij het bouwen van huis op Slot nr. 16 resten gevonden van een bouwwerk. Deze funderingsresten hebben mogelijk deel uit gemaakt van de Vliegensteinsepoort al is dit door het onderzoek niet bewezen. Deze resten zitten voor het merendeel nog onder de grond en bij een bodemingreep is het van belang dat er gekeken wordt wat de aard en oorsprong van de funderingsresten zijn. Heeft de Vliegensteinsepoort hier al dan niet gelegen?

2503 – Buitengracht

Waardering 50%

Het kasteelterrein was vroeger ommuurd waarbij de muur doorliep tot in de tuin van de huizen aan de Grote Gracht. Aan de muur hebben zowel de Waterpoort als de Vliegensteinsepoort gezeten. Deze zijn echter niet met zekerheid te localiseren. Bij een bodemingreep moet onderzoek verricht worden naar de exacte ligging van de beide poorten en van de ommuring zelf. Daarnaast heeft er aan beide kanten van de muur een gracht gelegen waarvan vooral de binnengracht een interessant onderzoeksobject is omdat deze vlak langs het kasteel heeft gelopen. Het is niet ongebruikelijk dat zowel de stortkokers van de toiletten als van de keukens uitkwamen op de gracht. In dat geval zijn er grote vondstconcentraties te vinden die veel kunnen vertellen over het kasteel en haar bewoners.

2504 – Bebouwing Slot

Waardering 10%

De oude bebouwing is tijdens grote stadssaneringen in de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw gesloopt. De nieuwbouw is er gekomen in de jaren '90. Hierbij is onderzoek gepleegd naar de Slotpoort die op de hoek van deze nieuwbouw te vinden is. Deze poort is in het straatpatroon zichtbaar gemaakt. De ondergrond is door de nieuwbouw en opgraving verstoord. Mogelijk liggen er nog wel resten van de Slotpoort in de bodem en bij een bodemingreep is het van belang om te kijken naar het verloop van de zandrug.

2505 – Bebouwing Koestraat

Waardering 10%

De oude bebouwing op deze locatie is tijdens een grote sanering in de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw verdwenen en in de jaren '90 vervangen door nieuwbouw. De ondergrond is waarschijnlijk volledig verstoord maar omdat de huizen op de flank van de zandrug liggen is het bij een bodem ingreep belangrijk om te zoeken naar de hoogte van de zandrug.

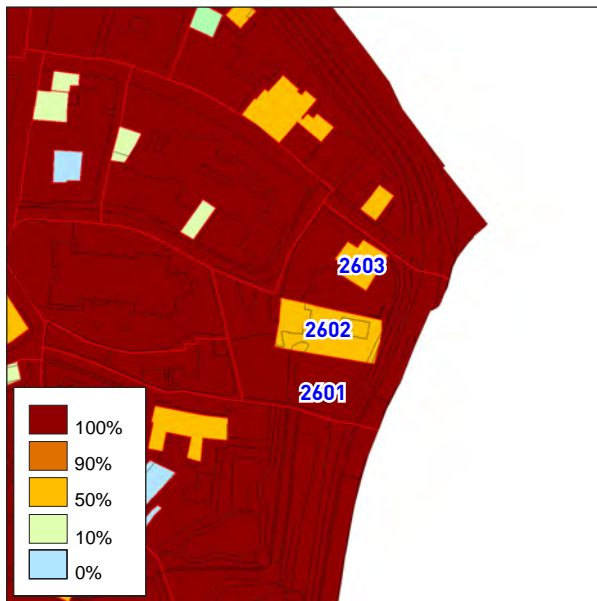
2506 – Parkeergarage

Waardering 0%

Deze parkeergarage is aangelegd in 1990 waarbij een deel van de kleine hoektoren van de Dikke Tinne werd weggebroken. De ondergrond is bij de aanleg van de garage volledig verstoord.

Noten

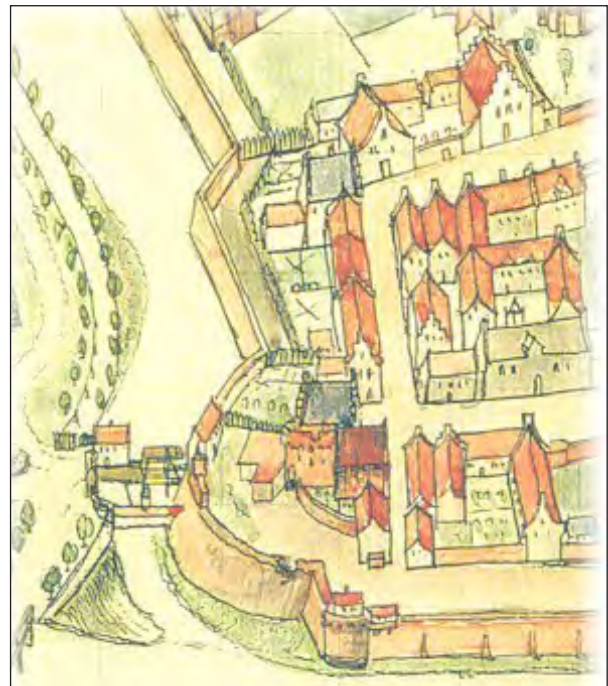
1. Scheper 2005, 61.
2. Scheper 2005, 63.

2601 – Kerkplein, Kerkhofstraat, Ridderstraat en Nieuwstraat

Waardering 100%

Aan de uitgaande weg de Ridderstraat lag de Hoenwaardsepoort. Via deze poort stond Hattem in verbinding met de Hoenwaard en de Gelderse Dijk. De poort is in de 19de eeuw geslecht omwille van het puin voor wegverharding. Uit archiefstukken is een Hoenwaardsepoort bekend van vóór 1400;¹ deze poort is tussen 1460 en 1487 enkele malen verbouwd waarbij de Sassenpoort in Zwolle als voorbeeld gediend heeft. In 1466 wordt de Hoenwaardsepoort als gevangenis in gebruik genomen, wanneer de gevangenis van de Lenartstoren naar de Hoenwaardsepoort wordt verhuisd. In 1528 wordt de poort door belegerende Bourgondiërs beschoten en zwaar beschadigd. Na deze beschieting wordt de poort wel hersteld maar komt niet terug in de oude vorm. Dit betekent niet dat de verdedigende functie van de poort wordt verwaarloosd want er wordt een rondeel aangelegd voor de poort. In 1673 komt er dan toch een definitief einde aan de verdedigende functie van de poort wanneer deze wordt opgeblazen door Munsterse troepen. Het verval treedt in maar het duurt tot 1823 voordat er daadwerkelijk delen van de poort worden afgebroken. In 1864 wordt er een logement gebouwd op het oude bolwerk. Tijdens de afbraak van dit logement in 1979 vindt er het eerste archeologische onderzoek plaats. Dit wordt opgevolgd door onderzoek van de vrijwilligers van de Heemkunde in 1984 - 1986. Het onderzoek heeft duidelijkheid gegeven over de situ-

De Hoenwaardsepoort met het bolwerk duidelijk aangegeven.

ering van de poort en van de stadsmuur. Wat blijkt is dat de achterkant van de huizen aan de Kerkhofstraat van nummer 10, 14 en 16 zijn gefundeerd op de stadsmuur. Deze muur is later verder naar buiten gelegd waarna de Verkentoren is verdwenen. Dit is duidelijk terug te zien op de kaart uit het midden van de 17de eeuw. Uit onderzoek van Van der Leeuw blijkt deze te liggen onder Kerkhofstraat nummer 8. In de kelders van het bakkerij museum aan Kerkhofstraat nummer 16 zijn zowel de stadsmuur als de fundering van de Hoenwaardsepoort terug te zien. De rest van de fundering en het begin van het

Hoenwaardsepoort 1832.

rondeel zijn terug te vinden onder de huizen op de hoek van de Ridderstraat en de Nieuweweg, Ridderstraat nr. 34 en verder. Tijdens het archeologisch onderzoek is alles tot een diepte van 2.25 m afgegraven. Er zijn grote hoeveelheden scherven gevonden die waarschijnlijk door de Hattemers over de stadsmuur zijn gedumpt. Door het onderzoek is het archeologisch archief verdwenen, maar de restanten van de Hoenwaardsepoort zijn wel in de grond bewaard gebleven.

Ridderstraat 34 en Kerkhofstraat 16

In 1613 is Hendrik Horst eigenaar van het pand die het verkoopt aan de familie Op Gelder. Deze bezit op hetzelfde moment ook huis nr. 14. Zij bezit het in 1623 nog. In 1648 is het huis in bezit van Heimerik Cornelis. Na zijn dood trouwt zijn vrouw met schoenmaker Arent Jans Neuteboom. Deze verkoopt het in 1695 aan Rutger Abrahams van Oene. Na hem komt magistraat Lubbertus van der Vaert hier te wonen en gaat het over op zijn schoonzoon Hendrik van Brummen. In 1734 is het in bezit van de familie Keller die het in de 18de eeuw in bezit houden. In 1806 koopt Willem de Weerd het van de weduwe van Derk Keller, Bartha Horst. In 1811 exploiteert hij hier de herberg De Gelderse Bloem. In 1832 is het huis in bezit van Evert van Dragt. Tegenwoordig is het bakkerij museum gevestigd op Kerkhofstraat 16. Het huis heeft drie kelders waarvan de tweede waarschijnlijk een binnenplaats was tussen het huis en de stadsmuur. De toegang tot de derde kelder is door de stadsmuur gehakt. In de kelder zijn de fundamente van de Hoenwaardsepoort terug te vinden. Beide adressen zijn tegenwoordig gemeentelijke monumenten.

Kerkhofstraat 14

Jan Janssen verkoopt het huis aan Jan Gerrit op Gelder in 1613. In 1648 woont Derk op Gelder hier; hij is lid van de magistraat. Gijsbert op Gelder verkoopt het pand in pandschap aan Abraham van Hall, die het vervolgens in 1697 door verkoopt aan Rutger van Oene. Deze heeft twee jaar hiervoor ook het naastgelegen huis op nr. 16 gekocht. Jurrien Visser heeft het pand na Van Oene in bezit en na zijn overlijden wordt het verkocht aan Albert Vos in 1734. Albert komt echter spoedig te overlijden want in 1739 verkoopt zijn weduwe het pand aan Asken van Oene. In 1782 koopt Johan Georg Streng het huis van Lambert Beumer. Streng was pruikenmaker van beroep. In 1832 heeft Abraham Schutte het pand in bezit.

Kerkhofstraat 10-12

In 1613 heeft Marrije Smits het huis in bezit en na haar meester Hans Barbier. Hendrik Ikinck heeft het huis in 1648 in bezit. Zijn weduwe verkoopt het pand in 1649 aan Arent Jansen Lichtenberg. Het echtpaar Lichtenberg heeft het goed voor met de minder bedeeden in Hattem. In hun testament schenken zij het huis aan de armen van Hattem en sindsdien gaat het door als de Lichtenbergerhuisjes. In 1832 is het huis in bezit van de Oude Vrouwen. Het huis is een gemeentelijk monument.

Kerkhofstraat 8

In 1623 is het huis eigendom van Beren Jansen Groothans en wordt het omschreven als "getimmerd en gebouwd op den Verckenstoren". Onder het huis zijn resten van de Verkentoren te verwachten. Predikant Arentzen koopt het huis in 1734. Het pand is dan net herbouwd. Rutger Hulleman, Hendrik Tichelaar, Maria Tichler en Tobias Hendrik Partes hebben het huis allemaal in bezit gehad. Hiervan zijn echter geen jaartallen bekend. Tobias Hendrik verkoopt het huis in 1790 aan zijn broer Jan Hendrik. In 1832 heeft Abraham Schutte het huis in bezit.

Kerkplein 16 "De Franse School"

De historie van dit huis gaat ver terug. De eerste vermelding komt uit de 15de eeuw wanneer de broers Evert en Jacob Schimmelpenninck het pand erven van hun vader in 1486. Zij houden het lang in bezit want pas in 1525 is een andere eigenaar bekend. Dit is Jan van Galen. Via hem gaat het over op Juffrouw van Galen in 1576. Magistraat Gerrit van Galen woont hier in 1648. Hij komt te overlijden in 1658 en het huis gaat over op zijn zoon Gerrit van Galen. Deze is eveneens lid van de magistraat. Het huis gaat over op Gerrit Johan van Galen en blijft dus in de familie. Ook hij is lid van de magistraat, van 1648 tot zijn dood in 1718. Hij was tevens heer van de Bonenburg te Heerde. Na zijn overlijden gaat het huis over op zijn erfgenamen die het in 1732 verkopen aan predikant Albertus Wilhelmus Arentzen. Deze heeft ook Kerkhofstraat nummer 8 in bezit. In 1764 verkoopt Arentzen het huis aan Rudolph Anthony Wijnen. Deze was van 1772 tot zijn dood in 1786 lid van de magistraat. Hierna heeft Hieronymus Wijnen het huis in bezit. Hieronymus was gemeentesecretaris. Op het huis rustte in die tijd 10 scharen voor de Hoenwaard en het mag duidelijk zijn dat het een huis is voor rijke welgestelde bewoners. Hieronymus verkoopt het aan Willem van Barneveld. In 1832 woont hier Jan Muller. Pas in 1848 werd het gebouw een school. Het heeft verschillende namen gehad: Stads Fransche en Nederduitsche kostschool, Institut d'éducation, Instituut van Opvoeding (en Onderwijs) en Inrichting voor Opvoeding en Onderwijs.² Kerkhofstraat 6 hoorde op dat moment ook tot de school. In hoeverre het pand eerder bij Kerkplein 16 heeft gehoord is onduidelijk.

De Franse School.

2602 – Kerkhofstraat 6

Waardering 50%

Dit huis is nieuwbouw maar over de mate van versterking is niets bekend. De tuin achter dit pand is vergraven. Het is onbekend tot welke diepte de tuin vergraven is en in hoeverre de archeologische resten zijn verstoord.

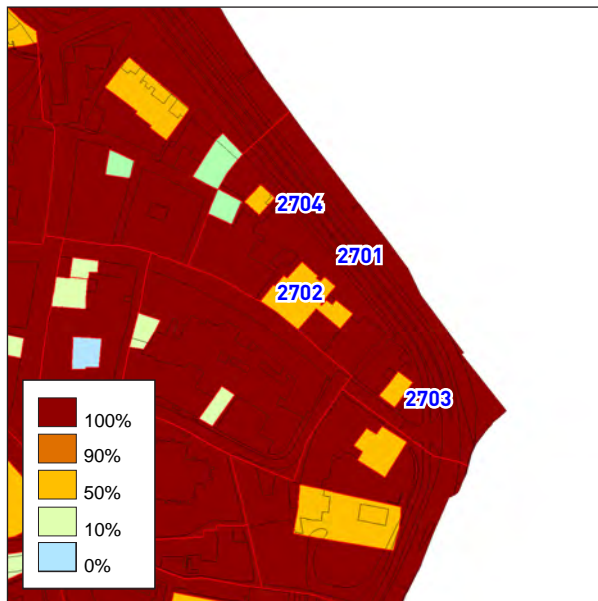
2603 – Ridderstraat 38-56

Waardering 50%

Op deze locatie heeft hotel De Boer gestaan dat in 1979 is afgebroken. Er heeft archeologisch onderzoek op de locatie plaatsgevonden onder leiding van Arnout de Waal. Er bleken resten van de Hoenwaardsepoort aanwezig te zijn. Zowel de ROB als de Rijksdienst voor de Monumentenzorg vonden de resten niet belangrijk genoeg om te onderzoeken of te behouden. De resten zijn zo goed mogelijk gedocumenteerd en met de architect is afgesproken dat de resten en grondsporen ongestoord onder de kelders van de nieuwbouw moesten blijven liggen.³ Deze zijn dan ook nog steeds in de grond aanwezig. Er staat nu een appartementencomplex.

Noten

1. Koridon 1989, 27.
2. Even 1999, 234.
3. Scheper 2005, 39.

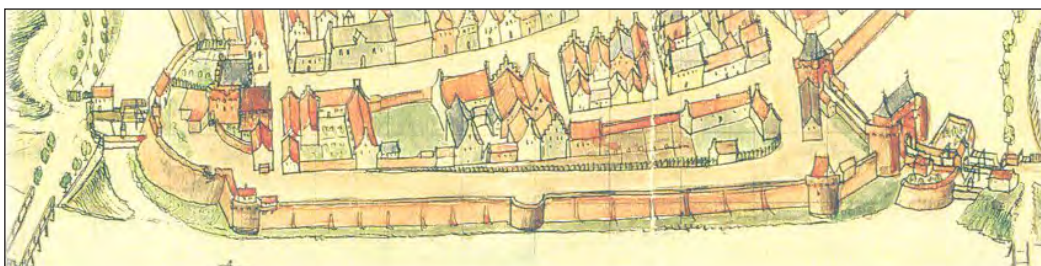

2701 – Ridderstraat, Bevrijdingsweg en Eerste Steeg
 Waardering 100%

Achter dit gebied langs heeft de stadsmuur gelopen tussen de Hoenwaardsepoort en de Dijkpoort. Aan deze muur hebben drie muurtorens gelegen waarvan alleen zeker is dat de Bourgonjetoren de middelste is. De Strengtoren is een van de andere twee torens geweest. Van de derde toren is geen naam bekend. De noordzijde van Hoenwaardsepoort is gelegen onder de huizen op de hoek Ridderstraat - Bevrijdingsweg. Er zullen dus onder die huizen resten van zowel het bolwerk als de Hoenwaardsepoort terug te vinden zijn. Naast de verdedigingswerken heeft hier een ander interessant gebouw gestaan, de Sint Joriskapel. Van der Leeuw beargumenteert dat deze kapel gestaan zal hebben op een kavel die later verdeeld is onder de adressen 13, 17 en 19. Hertog Reinald IV heeft deze kapel in 1411 gesticht waarbij grond van Geerlich Wermbolds, priester van Hattem werd aangekocht. De kapel behoorde in 1448 toe aan Peter van Egmond, bastaardzoon van hertog

Arnold van Gelre. Na de reformatie in de 16de eeuw kwam de St. Joriskapel met de andere geestelijke goederen toe aan de stad.

Er staan in dit blok verschillende nieuwe huizen, namelijk Ridderstraat 17 en 19, Schipperswal 1 en Bevrijdingsweg 1. Dit laatste huis is in de jaren '50 van de vorige eeuw gebouwd en was de eerste vestiging van de toenmalige Boerenleenbank, de huidige Rabobank. De kans dat er nog fundamenten van het bolwerk onder de bebouwing aanwezig zijn is groot. Het huis Schipperswal 1 is in 1992 gebouwd waarbij archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden naar de Bourgonjetoren die op deze plek gestaan heeft. Er zijn funderingsresten gevonden die vermoedelijk toebehoren aan de Bourgonjetoren. Deze toren zelf wordt na het onderzoek deels onder de weg verwacht. Door de aanleg van de Bevrijdingsweg in 1953 is een deel van de muur die lag onder de Schipperswal gesloopt omdat deze weg lager kwam te liggen dan de Schipperswal.

De stadsmuur tussen de Hoenwaardsepoort en Dijkpoort met drie muurtorens in het midden van de 17de eeuw.

Ridderstraat 11

Van Gerrit Henricx Timmerman is bekend dat hij de eigenaar was in 1648. In 1659 krijgt Geertien Krabbers het via de erven en de weduwe van Gerrit in bezit. Otto Jacob Schrassert verkoopt het in 1704 aan Marten Rudolf Bless. Na diens overlijden is het in 1722 in bezit van zijn erfgenamen. In 1731 heeft het huis een nieuwe eigenaar, Marijne Boredans, die het verkoopt aan Geesje Roelofs. 12 jaar later verkoopt zij het huis door aan Roelof en Teuntje Winkelaar. Hannes Bouwmeester heeft het na de broer en zus in bezit in 1752. Deze verkoopt het 19 jaar later in 1771 aan Egbert Hendriks Botterman. In 1832 heeft Harmen van de Worp het huis in bezit.

Ridderstraat 13

Vóór 1655 was het perceel eigendom van de stad. In dat jaar heeft de stad het verkocht aan Henrick Cruener. Henrick was in het jaar 1655-56 lid van de magistraat. Hij kwam te overlijden in 1656. Het huis wordt vanaf dat moment beheerd door de voogden van zijn dochter, Janna Cruyner. Zij verkopen het pand in 1662 aan Johan van Heerde. Hij is van 1684 tot zijn dood in 1694 lid van de magistraat. Ook de volgende eigenaar, Otto Jacob Schrassert is lid van de magistraat, van 1702 tot 1709. Oswald Wijnen krijgt het huis in bezit door te trouwen met de weduwe, Catharina Tonneman. Hij was stadssecretaris van 1708 tot zijn overlijden in 1741. Willem Jan Tulleken is de volgende prominente bewoner. Hij is magistraatslid van 1729 en later leengriffier van Gelre. Het laatste magistraatslid dat hier heeft gewoond is Jacob Christiaan Pielat, hij is van 1737 tot 1739 lid van de magistraat. Hierna komt het huis terug in bezit van de stad. Het huis wordt een pastorie en is in 1832 in bezit van de kerk. Tegenwoordig is het een Rijksmonument.

"Het Sint Joris"

Achter Ridderstraat 13 heeft een ander huis gestaan; tegenwoordig is er geen adres meer, maar in 1648 heeft Abraham Jans van Oene samen met Helena Pauwels hier een herberg gevestigd. De grond hadden ze verkregen van de stad en de herberg hebben ze heel toepasselijk Het Sint Joris genoemd. Het gaat na zijn overlijden over op zijn zoon, Jan Abrahams. Zijn vrouw heeft het in eigendom in 1680. Het blijft in de familie, want Rutger Abrahams is de broer van Jan. Hij is van 1703 tot 1705 lid van de magistraat. Hij verkoopt het door aan Christoffel Martijn Papee. Het

huis is in 1723 in bezit van Dr. Derk van Heerde die het door verkoopt aan Ambrabam Ambrosius Marklof. Hij was een militair en ten tijde van de verkoop van het huis was hij gelegerd aan de kust van Cormandel, in Indië. Het huis is verkocht aan dominee Cyriacus Lancelot Wildrik, predikant van Hattem. Het komt nog in bezit van H.J. Tydeman, Jacob Dirk van der Sluis en in 1832 is het in bezit van Albrecht Christiaan Schott.

Ridderstraat 21

Dit tegenwoordige Rijksmonument was in 1631 eigendom van Steven Everts die het verkocht aan de Gasthuizen. Deze bezitten het huis voor een betrekkelijk korte tijd want in 1644 transportereren de provisors het huis aan Reyner Dries Backer. In 1688 is Jan ter Horst de eigenaar en later in 1699 Gerrit Lamberts Horst. In 1702 verkoopt deze het aan Willem de Wolf, een militair met de rang van luitenant. In 1745 is het pand in bezit van Gerrit Willem Broekhuizen die later van 1749 tot 1763 lid is van de magistraat. In 1832 is het van Thomas Hoog.

Ridderstraat 23 "De Zwarte Arend"

In 1631 koopt Lambert Peters het huis van Lysken Henricks, Truycken Peters, Victor en Steltjen Jans. Hij verkoopt het weer door aan Jan Dries Bouwmeester in 1646. Jan Martens is in 1680 de eigenaar. In 1705 heeft Lubbertus van der Vaert het pand in bezit; hij was tevens eigenaar van het perceel 17-19 en 25. Van der Vaert verkoopt het in 1714 aan Johan Coenraad Labrant die het 6 jaar later verkoopt aan Johan Meilink. Meilink verkoopt het perceel in het zelfde jaar door aan Lubbert Wijnen. Na zijn overlijden wordt het huis in 1745 verkocht aan Jacob Rutger Steenbergen. De familie Steenbergen verkoopt het pand in 1767 aan Roelof Hofman. Gerrit Hofman krijgt het in bezit en verkoopt het in 1780 aan Lucas ten Cate. Drie jaar later is Lucas overleden en verkoopt zijn weduwe het pand aan Jan Lansink. Na diens overlijden koopt Jacob de Weert het huis in 1792. Hij verkoopt het in 1805 aan Gerrit Visser. Willem van Doornum koopt het van Gerrit en in 1832 woont hier Roelof Gabriël Bennet. Het pand is een gemeentelijk monument.

Ridderstraat 25

In 1631 is Jan van Galen de eigenaar. Hij heeft het huis lange tijd in bezit want hij verkoopt het pas in 1694 aan Rutger Abrahams van Oene. Deze heeft op hetzelfde moment enkele andere bezittingen in de straat. In 1699 is het in bezit van Hendrik Laman en in 1705 in bezit van Lubbertus van der Vaert. Hij heeft nu een hele rij huizen in bezit of in bezit gehad van nummer 17 tot en met 25. Na het overlijden van Van der Vaert koopt Hendrik van Brummen het huis in 1759. Op het moment dat hij het huis kocht was er een brouwerij in gevestigd. De rentmeester Berend van Marle kocht het huis van Van Brummen in 1761 maar hij heeft er nooit in gewoond. Toen hij het huis in 1762 verkocht aan Jan Meilink woonde Van Brummen er nog steeds. In 1765 koopt Geertruid van der Veen het huis. Haar zoon, Jan Hendrik van Dijk, heeft het in bezit in 1780. Hij woont er nog steeds in 1832. Dit huis is een gemeentelijk monument.

Ridderstraat 25.

Ridderstraat 27

Dit is het laatste huis aan deze kant van de Ridderstraat. Het huis is een gemeentelijk monument en het perceel behoorde voor 1621 toe aan de stad Hattem. In 1621 heeft Goossen Jochems het perceel gekocht van de stad; waarschijnlijk heeft hij het huis gebouwd. Jan Pijl was in 1677 de eigenaar, hij heeft het overgenomen van Herman Hengeveld. Grootgrondbezitters Rutger Abrahams van Oene en Lubbertus van der Vaert hebben dit huis in bezit gehad. Na Van der Vaert kwam het huis in bezit van de familie Van Asselt. In 1783 verkopen zij het huis aan Jacobus Winkelaar. In 1786 verkoopt hij het aan Dries van Marle, Tobias Hendrik Jaspers woont er in het begin van de 19de eeuw. Hij heeft het ook in 1832 in bezit. Het huis is eveneens een gemeentelijk monument. Onder dit perceel zijn resten van de Hoenwardsepoort met bolwerk te verwachten en resten van de stadsmuur.

2702 – Ridderstraat 17, 19 Bevrijdingsweg 3 tot en met 11

Waardering 50%

Het bouwjaar van deze nieuwbouw is onbekend evenals de mogelijke versterking door de sloop van de oude panden en bouw van de nieuwe panden. Het is een historisch interessante locatie omdat de percelen van Ridderstraat 17 en 19 bij de Sint Joriskapel hebben gehoord. Mogelijk dat resten hiervan in de bodem aanwezig zijn. De eerste bekende eigenaren van Ridderstraat 17 en 19 hebben ook het naastgelegen perceel in bezit, het zijn Jan en Lambert Abrahams van Oene. Zij verkopen dit perceel los aan Lubbertus van der Vaert. Deze Van der Vaert is van 1708 tot 1755 lid van de magistratuur. In 1702 komt het echter weer in handen van de familie van Oene, Rutger Abrahams heeft het huis op dat moment in gebruik als stal. Abraham van Oene is de eigenaar wanneer hij het verkoopt in 1723 aan Wolter Smit. Wolter Smit verkoopt het op zijn beurt in 1766 aan Berend van den Engelenberg. Na zijn overlijden koopt Jan Roseboom het pand in 1766. In 1832 is het in bezit van Jan Kelder.

2703 – Bevrijdingsweg 1

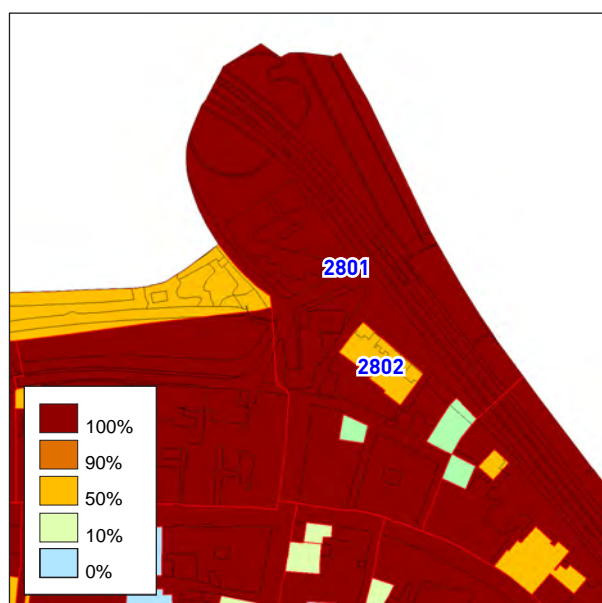
Waardering 50%

Dit huis is in de jaren 50 gebouwd en was de eerste vestiging van de toenmalige Boerenleenbank, de huidige Rabobank. De kans dat er nog fundamenten van het bolwerk onder de bebouwing aanwezig zijn is groot. Het betreft nieuwbouw in de jaren '50 van de voerige eeuw. Er heeft geen archeologisch onderzoek plaatsgevonden maar er werd ook niet diepge-sloopt. De resten in de bodem zullen waarschijnlijk niet geroerd zijn, maar mogelijk is de fundering voor de nieuwbouw wel dieper uitgegraven.

2704 – Schipperswal 1

Waardering 50%

Het huis Schipperswal 1 is in 1992 gebouwd waarbij archeologisch onderzoek heeft plaatsgevonden naar de Bourgonjetoren die op deze plek gestaan heeft. Er werden funderingsresten gevonden die vermoedelijk toebehoren aan de Bourgonjetoren. Deze toren zelf wordt na het onderzoek deels onder de weg verwacht. Door de aanleg van de Bevrijdingsweg in 1953 is een deel van de muur die onder de Schipperswal lag gesloopt, omdat deze weg lager kwam te liggen dan de Schipperswal.

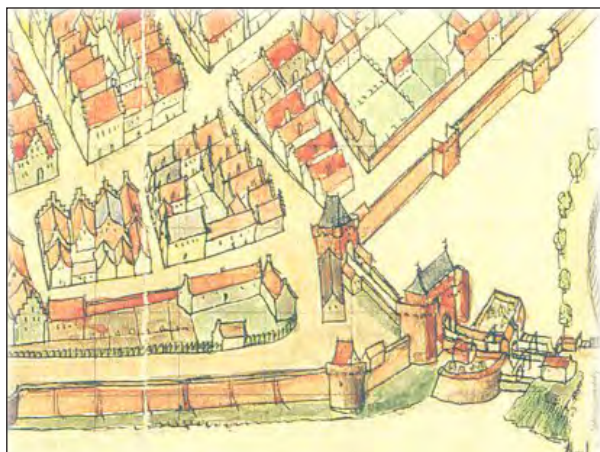
2801 – Eerste Steeg, Schipperswal, Kruisstraat en Ridderstraat

Waardering 100%

De Dijkpoort is de enige poort in Hattem die voor de slopershamer is behoord. Een groot deel van de verdedigingswerken is gesloopt waarbij het de slopers te doen was om het puin. Dit werd onder andere gebruikt bij het verharderen van nieuwe wegen. De Dijkpoort werd niet gesloopt omdat het steenmateriaal te zacht werd bevonden. Hoewel de exacte ouderdom van de Dijkpoort onbekend is, wordt verondersteld dat deze is gebouwd tegen het einde van de 14de eeuw op hetzelfde moment dat men is begonnen met de bouw van de andere poorten. Vanuit de stad kon men via de poort de Gelderse Dijk op; de Dijkpoort had dan ook als belangrijkste taak om deze hoofdweg over de dijk te bewaken. Er is later, vermoedelijk in de 15de eeuw, verandering

in de bestaande situatie gekomen door de bouw van een buitenpoort met een bolwerk. Hierop werd de stadsmuur verlegd. De oude stadsmuur zal terug te vinden zijn aan de noordkant van de Knorrenburgerstraat. De stadsmuur aan de oostkant van de Dijkpoort werd verlegd en sloot hierbij aan op de buitenpoort. Tijdens rioolwerkzaamheden in 1972 bleek dat er nog resten van deze buitenpoort in de grond aanwezig zijn.¹ Vermoedelijk zijn er van het gehele bolwerk funderingsresten terug te vinden onder de moderne bebouwing en straten. Het gebouw zoals we dat nu zien is niet origineel. Bij restauratiewerkzaamheden in 1904 heeft de architect Cuypers de toren voorzien van een puntdak en torentjes. Op de plek waar de oude stadsmuur vermoedelijk heeft gelegen hebben lange tijd de huisjes gestaan van d'Oude Vrouwen. Deze huisjes zijn in 1626 gebouwd en in 1886 grondig verbouwd. In de

jaren '70 zijn de huisjes gesloopt en vervangen door nieuwbouw. Deze nieuwbouw is echter naar achteren verplaatst richting Schipperswal. Op de plek van de oude huisjes ligt nu een tuin en zijn zowel de funderingen van deze huisjes als de fundering van de oude stadsmuur te verwachten. De loop van de nieuwe stadsmuur is nog terug te zien aan de rooilijn van de huizen aan Schipperswal 7 tot en met 13. Deze volgen duidelijk de loop van de muur. De buitenpoort is terug te vinden onder de huisjes aan Schipperswal 23-25. Het Bolwerk ligt onder de straten en onder het gebouw de Sociëteit. Dit gebouw is direct na de sloop van het bolwerk in 1836 gebouwd.

De Dijkpoort in het midden van de 17de eeuw met de binnenpoort, buitenpoort en het bolwerk.

De Dijkpoort en de tuinen waar van oorsprong de huisjes van d'Oude Vrouwen stonden.

Ridderstraat 1 "De Dollert"

Hier stond het huis "De Dollert" dat in 1556 werd bewoond door Gijsbert Greve. Het blijft in bezit van de familie van Greve. In 1648 is het in gebruik als stal bij het huis "Het Rode Hart" aan Kruisstraat 10.

Melchior Greve is de laatste van de familie Greve die dit pand in bezit heeft, hij verkoopt het in 1660 aan Daniel Lulofs. In 1679 kopen de erven van Godschalk de Pottere het perceel die het vervolgens een jaar later verkopen aan Henrick Coopsen. In 1703 is het pand nog steeds in gebruik als stal. Het is dan in bezit van Hendrik Luyers en het is de stal bij "De Blauwe Engel" aan Kruisstraat 8. In 1716 verkoopt zijn vrouw het pand na zijn overlijden aan Derk van Offenbergh. In 1734 heeft Anthony van Doeyenburg het pand in bezit en hij verkoopt het in 1740 aan Albert van Laer. Na diens overlijden trouwt zijn weduwe Fenna van der Vaert met Jan Bos en komt het zo in zijn bezit. Bos verkoopt het in 1758 aan Philip Walter. Het verwisselt hierna nog een aantal malen van eigenaar; zo woont Jan Hendrik Coopsen hier, die het in 1774 verkoopt aan Hendrik Surink. Verder hebben Tobias Hendrik Partes en Albertus Tydeman het pand nog in bezit. In 1832 heeft Jan Wever het pand in eigendom. Het pand is tegenwoordig een Rijksmonument.

Het achterhuis lag op hetzelfde perceel als Ridderstraat 3, de panden hoorden aanvankelijk ook bij elkaar maar zijn een afzonderlijk leven gaan leiden. Totdat het pand in bezit kwam van Barthold Avercamp was het in eigendom van de familie Greve. Avercamp trouwde met Gerharda Greve, een dochter van Gijsbert Greve. Deze Avercamp was van 1659 tot 1674 lid van de magistraat. In 1675 verkoopt hij het huis aan Herman Hengeveld. Deze heeft het pand in hetzelfde jaar doorverkocht aan Paul Rengers. Rengers verkoopt het pand door aan Gijsbert en Hester Helena Muis. In 1698 komt het pand weer in bezit van de familie Greve. Gijsbert Greve koopt het pand dan op. Na het overlijden van Greve wordt het pand waarschijnlijk geërfd door de familie Westerberg. Deze verkopen het in 1761 aan Gerrit Hogencamp. Hogencamp verkoopt het pand in hetzelfde jaar aan luitenant Johannes Barneveld. Later krijgen Constantius van Vlierden, Hieronymus Wijnen en Jurrien van de Wetering het pand nog in bezit. Van de Wetering koopt het in 1803 en woont hier ook in 1832.

Ridderstraat 3 "De Halve Maan"

Henrick van Nijmegen is de eerste eigenaar die bekend is. Na hem heeft Lubbert van Wilsum het perceel in 1556 in bezit. Na zijn overlijden wordt het pand door de weduwe Aelheydt beheerd maar omdat zij de lasten niet meer op kan brengen verkoopt ze het pand aan Jochum van Meiberch in 1596. Gerrit van Oldebarnevelt heeft het in bezit gehad evenals Jan Henrix van Wijhe die het in 1625 in bezit heeft. Na Van Wijhe komt het in bezit van een groep mensen, van Lammert Ammelveld, Gerrit Hengeveld, weduwe Van Dompelaar en Lambert. Het is niet precies duidelijk waarom zij het pand in gezamenlijk bezit hadden. In 1650 was het pand in bezit van Horstman die het verkoopt aan Jan Berents. In 1675 woont hier Jan Herms Visser en in 1703 Evert Bomhof met zijn vrouw Jannigje Harms. In 1719 verkoopt Jannigje het pand aan Berent Uyrwercker. Deze was hiervoor, van 1703 tot 1710 lid van de magistraat. Claes Tonisz Boeve verkoopt het in 1723 aan Hendrik van der Veen. Het huis heette toen "de Halve Maan". In 1774 woont hier Geertruy van der Veen en in 1832 is het pand in bezit van Jan Hendrik van Dijk. Het Huis is tegenwoordig een Rijksmonument.

Ridderstraat 3.

Ridderstraat 5

Tot de Reformatie was dit perceel een onderdeel van de vicariegoederen. De eigenaar was St. Spiritus Vicarie. Het komt vervolgens in bezit van de stad Hattem die het in 1627 doorverkoopt aan Jacob Cruyner. Gedurende lange tijd, van 1624 tot 1655, was Cruyner Magistraat van Hattem. Het blijft in de familie want in 1703 is Engelbert Cruyner de eigenaar. Deze is gedurende twee perioden lid van de magistraat, tussen 1675-1702 en 1711-1722. Na diens overlijden is Johan Beeldsnijder Steenberger de rechtmatig erfgenaam. Hij verkoopt het in 1734 aan Johannes Draghter. In hetzelfde jaar verkoopt hij het pand aan Jacob van Vlierden. Van Vlierden verkoopt het in 1742 aan Hendrik Swierink. In 1771 koopt Rutger Souman het pand. In 1811 verkoopt hij het door aan Jurrien van Meekeren Hendrikszn. Deze is in 1832 ook de eigenaar. Het huis is tegenwoordig een gemeentelijk monument.

Ridderstraat 3, 5 en 7.

Kruisstraat 12 "De Bijl"

In 1556 is Jan van der Elburg eigenaar van dit perceel. Hierna volgt een overzicht van eigenaren zonder datering. Achtereenvolgens hebben de volgende personen het perceel in bezit: Tyman Andries, Lubbert Jans, Henrick Hermans van Eep, Jan Peters. In 1600 woont hier Jan Heymens. In 1648 woont hier Abraham de Ganter; sindsdien heet het huis "De Bijle". In 1661 verkoopt Berend Martens het huis aan Herman Hengeveld. In 1676 verkoopt hij het aan Jan Wyerst. Hierna komt het in bezit van de familie Van Loenen.

Deze familie heeft het pand gedurende lange tijd in bezit en verkoopt het pand pas in 1752 aan Abraham Arnold Rudolph baron van Bloemendaal. De baron verkoopt het pand acht jaar later in 1760 aan Henricus Winkelaar. In 1786 verkoopt Jacobus Winkelaar het huis aan Rijk van Rheenen. In 1805 woont hier Steven van Raalte. In 1832 woont hier Anna van der Worp. Het achterhuis is tijdelijk afgescheiden van het voorhuis. Dit was in 1648 in bezit van Diesemer Laurents. Deze verkocht het in 1666 aan Welmer Keller waarna het weer aan het hoofdperceel werd toegevoegd.

Kruisstraat 14

Bernt van Daelmen is de eerste bekende eigenaar. In 1556 woont hier Berent Sluter, mogelijk is dit echter dezelfde persoon. Achtereenvolgens woonden hier Jan Berents, Roelof Alberts, Gerrit Gerrits, Henrick Rutgers en Henrick Jansen. In 1621 kopen Egbert Henrick Sondergelt en Jan Jansen van Bueren het huis van Henrick Jansen. Deze verkopen het direct weer door aan Henrick Thonissen Corver. In 1665 woon hier Reynt Lucas Crueger. In 1725 hebben de erven van Johannes Cramerus het pand in bezit. Deze verkopen het aan Herman Torssink. Na zijn overlijden is het in eigendom van de weduwe van Herman Torssink. Hierna komt hier Anna Catharina Crueger te wonen. Zij is de weduwe van Frederik Rutger van Haersolte. Zij verkoopt het in 1746 aan Abraham Arnold Rudolf baron van Bloemendaal. Deze heeft later ook Kruisstraat 12 in bezit. Hij gaat echter failliet en moet alles verkopen in 1760. Gerrit Hogenkamp koopt dan het pand. Harment Treep koopt het in 1788 na diens overlijden. In 1805 koopt weduwe Janna Everts het pand. Tegenwoordig is dit een gemeentelijk monument.

Kruisstraat 16

Jan Syben heeft het perceel in bezit in 1556. Na hem woont hier Gese Jans en in 1593 Jan Rutgers. In 1621 is het perceel in bezit van de weduwe van Rutgers. Jan Peters Raemaecker heeft het in 1624 gekocht van de erfgenamen van Rutgers. In 1632 verkoopt Anne Jans het pand aan Jan Willem Schoenmaker. Tien jaar later in 1642 verkoopt deze het door aan Derk Lubberts. Lubberts was een postmeester. In 1665 verkoopt de postmeester het huis aan Goossen Peters Backer. In 1675 is deze overleden en koopt Adriaen Sloet het uit zijn boedel. Vervolgens komt het in bezit van Wolter Herman Sloet. Later is het van Gerrit van Rhaen. Ook Willemina Souman heeft het

pand op een bepaald moment in eigendom. Zijn verkoopt het in 1745 aan Lucas Gerrit Kamphuis. Het gaat via zijn dochter Janna Kamphuis over op zijn schoonzoon Evert Slijkman die het in 1771 van hem koopt. In 1800 verkopen ze het huis aan Hendrik Top die hier in 1832 nog steeds woont.

Kruisstraat 18

Rutger Berendsen heeft het perceel in bezit in 1556. Na hem krijgt Johan Rotgers het huis. In 1593 verkoopt deze het aan Goossen Engberts. Nadien heeft Peter Willems Schotsman het huis in bezit. In 1624 verkoopt Harmen Peters het huis aan Lambert Coops. In 1642 woont hier Jan Aerts. In 1665 Peter Coops. Na zijn overlijden woont hier zijn weduwe Lysbeth Jans in 1675. Hendricus Coops is de laatste Coops in dit huis want hij verkoopt het in 1707 aan Theodorus Cell. Willem aan 't Vonder woont hier in 1721. Lambert van Oene in 1745. Claes Egberts Brouwer koopt het in 1761 uit de boedel van Van Oene. Johannes van Asselt koopt het van Brouwer in 1763. In 1796 woont hier het echtpaar Johanna van Asselt en Hendrik Top, dochter en schoonzoon van Johannes van Asselt. Zijn wonen hier ook in 1832.

Kruisstraat 20

Jan Schoemaker heeft het huis in 1556 in bezit. Goessen Jansen Schroer in 1588. Bernt Jansen Schoenmaker in 1619. Via zijn dochter komt het in bezit van Laurens Jans Backer. Lysbeth Jans heeft het in 1679 gekocht uit de boedel van Laurens Backer. Rutger Scholten woont hier in 1707 en Jan Roessink in 1763. Lambert Roessink in 1767 en in 1832 Jan Hoogers. Het pand is tegenwoordig een Rijksmonument.

Kruisstraat 22 "Den Anker"

Dit is het laatste huis aan deze kant van de Kruisstraat, het is tegenwoordig een gemeentelijk monument. In 1556 was het in bezit van Henrick Winter. Na hem woont hier in 1575 Remmelt Jans. Het huis heet dan "Den Ancker". In 1592 verkoopt Henrica Remmelts het huis aan Derksken, weduwe van Cornelis Jansen. In 1619 krijgt Gerrit Berends het pand in bezit, deze was de tweede man van weduwe Derksken. Steven Rutgers koopt het huis in delen, een eerste deel in 1619 en een tweede in 1633. In 1767 koopt Hendricus van der Worp het huis van Derkje de Munnick en Jacob van Marle. In 1832 woont hier Lambertus van der Worp.

Schipperswal 23-25

Deze twee huizen zijn gebouwd op het bolwerk van de Dijkpoort. De eerste steen is gelegd in 1906. Beide huizen zijn in 1991 op de gemeentelijke monumentenlijst gezet vanwege hun uitstraling. Ze zijn karakteristiek voor de bouw uit het begin van de 20ste eeuw met segmentbogen, speklagen, met velingskanten geprofileerde kozijnen en een gietijzeren goot. Ze vormen een waardig entree tot de stad Hattem. In 1986 kwam nummer 25 in handen van de stichting "d'Oude Vrouwen". Toen het pand in 1999 vrijkwam is besloten om het te renoveren. Er bleek veel verzakt te zijn omdat het hele huis behalve de voorgevel op de funderingen van het bolwerk staan. De voorgevel is daarom gefundeerd op betonnen palen. In het huis is de inrichting gewijzigd om te voldoen aan de wensen van de moderne tijd. In 2001 was alles afgerond en kwam de eerste bewoonster.

2802 – Schipperswal 15 tot en met 21 Waardering 50%

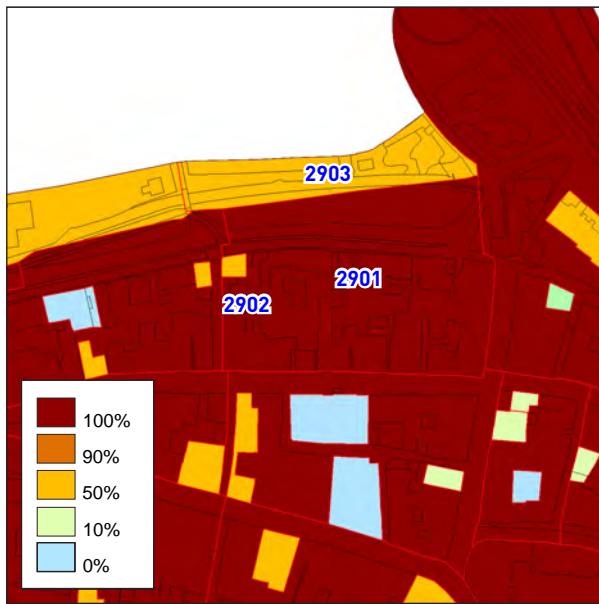
Deze nieuwe bejaardenappartementen zijn in de jaren '70 van de vorige eeuw gebouwd ter vervanging van de oude huisjes aan de Knorrenburgenstraat van de d'Oude Vrouwen. Deze nieuwe appartementen zijn gebouwd in de tuinen van de oude huisjes. Mogelijk zijn ze gelegen op de stadsmuur die loopt van de Hoenwaardsepoort naar de Dijkpoort. In hoeverre de ondergrond door de nieuwbouw is verstoord is onbekend.

Noten

1. Antje Scheper 2005, 21.

Schipperswal 23 en 25.

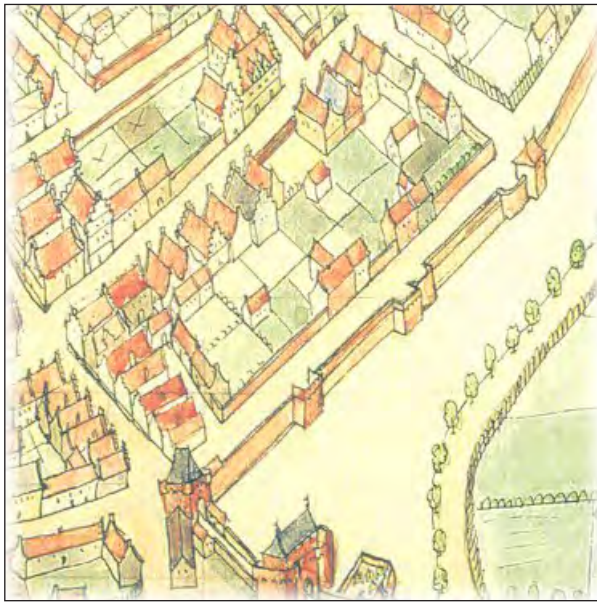
2901 – Kruisstraat, Achterstraat, Eerste Walsteeg, Noordwal

Waardering 100%

De Achterstraat en Noordwal hebben een duidelijke relatie. De oude huizen aan de Noordwal waren vaak achterhuizen, stalgebouwen en koetshuizen die behoorden tot de huizen aan de Achterstraat. De bebouwing aan de Noordwal is niet per definitie erg jong, maar er ontbreken wel historische huizen uit de 16de en 17de eeuw. In dit blok is betrekkelijk weinig nieuwbouw gepleegd, alleen Noordwal 19 is van

recente datum. De verdedigingswerken die liepen vanaf de Dijkpoort naar de Dorpspoort waren aan deze kant van de stad niet echt uitgebreid. Een stadsmuur versterkt met een tweetal torens was het enige. De toren op de Noordwest hoek van de stadsmuur was de Molentoren, de andere gelegen ter hoogte van de Eerste Walsteeg was de tweede toren, de Somertoren of Armenjagerstoren. Deze toren stond recht tegenover de Kruittoren aan de zuidzijde van de stad. Ze werden verbonden door de Eerste Walsteeg, Tweede Walsteeg en de Derde Walsteeg.

De Achterstraat en Noordwal in het midden van de 17de eeuw.

Deze stegen liggen niet direct in elkaars verlengde maar verspringen ten opzichte van elkaar. De strategie hierachter is dat een tegenstander door het verspringen van de stegen nooit de gehele noord-zuid verbinding kon beschieten en afsluiten. Wanneer deze toren precies is gebouwd en weer is afgebroken is onduidelijk. Wel is het duidelijk dat deze er zeer lang heel gestaan. Hij werd voor het laatst in 1860 verhuurd aan visser Johannes Kleybrink. De huur werd in maart 1862 opgezegd. Uit archiefstukken blijkt dat de toren waarschijnlijk in juli 1862 is gesloopt en is gebruikt voor het verharderen van een weg in Vliegenstein.¹ De fundamenten van zowel de stadsmuur als de Somertoren zullen in de bodem terug te vinden zijn. Ze zijn van belang voor onderzoek naar de exacte ouderdom van deze verdedigingswerken.

Kruisstraat 23

In 1556 is het in bezit van de familie Brouwer. In 1600 in het bezit van Jan Jacobs en zijn vrouw Gerrigje Gerrits. Zij verkoopt het in 1632 aan Thonis Heymens na het overlijden van haar man. Vervolgens komt het in het bezit van de gasthuizen. Deze verkopen het in 1651 aan Jan Henricks Doodt. Engel Hartgers woont er na Doodt en verkoopt het in 1660 aan Ledewijn Peters. Na haar overlijden erft haar zus, Feytien Peters het huis. Zij verkoopt het in 1684 aan Jan Gerrits en Trijntje Jan. Trijntje verkoopt het huis in 1709 aan Dries van der Linden. Jans Mansvelder koopt het in 1744 van de erfgenamen van Dries van

der Linden. Zijn dochter trouwt met Jan Hoogers; zo komt het in zijn bezit in 1785. In 1797 verkopen zij het aan Eymert Frans van Rheenen die er in 1832 nog woont. Dit huis is tegenwoordig een gemeentelijk monument.

Kruisstraat 19-21

In 1556 woont hier Henrick Cruiner. Het blijft in de familie want in 1600 woont hier Burgemeester Cruiner. Het komt vervolgens in bezit van Jan Matthijsen die het in 1621 verkoopt aan Willem Rengers. De familie verkoopt het in 1670 aan Gerhard van Heerde. Magistraat Johan Greve koopt het uit de boedel van de Derk Willem van Heerde. Het blijft in bezit van de familie Greve want in 1745 is het pand van Jochemina Engeline en Maria Antonia Greve. Zij verkopen het in 1746 aan Melchior Greve die aan de andere kant van de straat ook bezittingen heeft. Zijn dochter Françoise trouwt met Oswald Tulleken die in 1773 het pand overkoopt. Deze Tulleken was hoofdschout en lid van de magistraat tussen 1751 en 1789. In 1797 is hij overleden en is het huis in bezit van weduwe Françoise. Na haar overlijden wordt het huis gekocht door J.G. Sandberg in 1808. In 1832 behoorde het huis toe aan de weduwe Roelof Gabriel Bennet. Naast een omvangrijke tuin hoorde ook het koetshuis aan de Noordwal 3 bij dit huis.

Kruisstraat 17

Henrick Hamer is de eerste eigenaar die bekend is. Het was vóór 1556 want toen was Gerrit Sondergeit de eigenaar. Het blijft in de familie Sondergeit totdat in 1648 hier Herman Albers komt wonen. Na zijn overlijden krijgt Evert Jans het huis uit de erfenis. Hij verkoopt het aan Cornelis van Apeldoorn die hier in 1670 woont. Henrick Coenders krijgt het in bezit en Johan van Heerde koopt het van hem. Van Heerde is lid van de magistraat van 1680 tot 1694. Na zijn overlijden komt het huis in handen van de magistraat. De magistraat verkoopt het huis in 1710 aan Henricus Groenewoud. Na diens overlijden komt het in bezit van zijn kinderen die het in 1745 verkopen aan Gerrit van Rhaen. Jacob Nijholt koopt het in 1746 van Gerrit en Peter van Rhaen. Na zijn overlijden verkoopt zijn vrouw het aan haar zoon Lulof Nijholt in 1780. In 1781 koopt Oswald Tulleken het huis. In 1810 koopt Petronella Jansen het huis van de Tullekens. In 1832 woont hier Frans Oswald Tulleken. Het pand is een gemeentelijk monument.

Kruisstraat 15

In 1556 woont hier Frederik Jansen. Bijna een eeuw later in 1648 woont hier schipper Henrick Jacobs. In 1675 koopt Steyntien Heymericks het huis van Herman Alberts. Zij schenkt het huis aan het St. Anthonygasthuis. Het gasthuis verkoopt het huis in 1685 aan Henrick Toenis Souman. In 1745 woont hier Lubbert Lodewijk en vervolgens Anthony Lodewijk in 1776. In 1779 is het in bezit van Antony Struik en in 1794 van Willem van Straaten. In 1832 woont hier Derk Bleyenbergh. Het huis is een gemeentelijk monument.

Kruisstraat 13 "De Witte Swaen"

In 1525 is het perceel in bezit van Johan ter Stege. In 1534 verkoopt Thyman ter Stege het huis aan Werner Brouwer. Vóór 1619 is het huis van Peter van Ens geweest en vervolgens van Jacob Peters. In 1619 is het huis van Jan Hermens Lakenkoper. Zijn zoon Abraham Jans woont hier in 1648. Vanaf 1664 woont hier Cornelis Lulofs en in 1686 was het huis bekend onder de naam "De Witte Swaen". Baltus Lulofs koopt het huis van zijn vader in 1687. Het huis komt daarna in bezit van Evert van Barneveld. Na zijn overlijden gaat het over op zijn kinderen, die het verkopen aan zijn weduwe, hun moeder, Luitje Wijnen in 1723. Na het overlijden gaat het over op de vrouw en kinderen van hun oudste zoon Lubbert Wijnen die inmiddels overleden is. Jannigje Herms koopt het van Dina Barneveld en haar kinderen in 1756. In 1766 is het in bezit van Jacob Treep. Anthony Lodewijk heeft het nog in bezit en in 1832 woont hier Jan Hulsbergen. Ook dit huis is een gemeentelijk monument.

Achterstraat 4

Egbert Wychers is de eerste eigenaar die bekend is. In 1619 kopen de kinderen van Cornelis Berends het huis van Wychers. In 1641 is het van Wolter Gerrits en na zijn overlijden komt het in bezit van zijn drie dochters. Deze verkopen het in 1664 aan Gerrit Wolters. In 1671 woont hier Egbert Everts Schoenmakers. Later krijgt Johan Cuynder het huis in bezit en verkoopt het in 1691 aan Lubbert Ulger. In 1725 woont hier Gerrit Stremmelaars weduwe. Het blijft tot 1766 in bezit van de familie Stremmelaar want in dat jaar verkopen zij het aan Oswald Tulleken, de magistraat die op hetzelfde moment ook nummer 6 koopt. Hij verkoopt het in hetzelfde jaar aan Jacob Treep. In 1832 was het huis een stal bij Kruisstraat nummer 13 in bezit van Jan Hulsbergen.

Achterstraat 6

In 1556 woont hier Gerbrant Barbier. In 1619 is het huis in bezit van de erfgenamen van Berent Jansen. In 1641 is het in bezit van Agnes van Loo. In 1648 van Berent Jans Rubol. Zijn vrouw heeft het in bezit na zijn overlijden en zo wordt haar nieuwe man Berent Reynink de nieuwe eigenaar van het pand. Zij verkopen het aan Hendrik Roelofs Brouwer die het op zijn beurt in 1675 verkoopt aan Ernst Swaeijer. Het blijft een eeuw in bezit van de familie Swaeijer tot het in 1725 door Lambert wordt verkocht aan Egbert Wildeman. In 1755 woont hier Frans van de Capelle. In 1766 is het huis in bezit van Oswald Tulleken. In dit huis blijft hij klaarblijkelijk wonen want na zijn overlijden is het huis van zijn erfgenamen in 1810. In 1832 is Dries Nagelhout de eigenaar. Het pand is een gemeentelijk monument.

Achterstraat 8

In 1556 is het perceel van Cornelis Schoemaker. In 1579 is het van Jan van Soest. Later is het van Evertie Henrix en haar zoon Hermen. Cornelis Reyers van de Poel heeft hier gewoond evenals Gerrit Aerts. Deze overlijdt in 1648 waarna het in bezit komt van diens erfgenamen. In 1671 is het in bezit van Jan Egberts en in 1725 in bezit van zijn erfgenamen. Peter Teunis verkoopt het pand in 1755 aan Berend Stevens. Deze Berend was veerschipper op Amsterdam. Zijn vrouw Hendrikje Aerts heeft het in bezit na diens overlijden in 1778. Steven de Jong is een jaar later de eigenaar, hij was de zoon van Stevens en Aerts. Na zijn overlijden koopt Maatje Meysters het pand uit zijn boedel. Johannes Joostema verkoopt het in 1810 aan Teunisje van der Maten. In 1832 woont hier Peter Proper.

Achterstraat 10

In 1525 is Cornelis Timmerman de eigenaar. In 1556 Belye Smyts. In 1596 Jan van Soest en later Manricus Jans van Soest. Cornelis Thomassen Karman verkoopt het in 1642 aan Steven Abrahams. In 1726 is Egbert Everts van der Linden de eigenaar. Hij verkoopt het pand in 1730 aan Cornelis van der Linden. Derk Jan van Wageningen verkoopt het aan Lubbertus van Laer die in 1783 de eigenaar is. In 1832 is Derk Mestingh de eigenaar. Noordwal 5 is een stalgebouw dat bij dit huis hoorde in 1832. Achterstraat 10 is een Rijksmonument.

Achterstraat 12

In 1525 was Berend Smyt de eigenaar van het perceel. In 1556 is het Henrick Smyt die er woont. Lubbert Gerrits heeft er gewoond en in 1597 woont hier Johannes Vos. Steven Eton verkoopt het pand in 1622 aan Stijne Frerix. In 1648 woont hier Willem van Kesnich. Albert Bredenbroek heeft hier tot zijn dood in 1684 gewoond. Hij was magistraatslid vanaf 1675. In 1690 wordt het gekocht door Adriaen Sloet toe den Karssenbergh. In 1726 verkoopt de familie Sloet het pand aan Gerrit van Rhaen. In 1764 verkoopt deze het aan Gerrit van Doornum. Vervolgens wordt Willem van Haersolte tot Yrst de eigenaar in 1769. Deze was in 1755 richter van Oldebroek en in 1758 dijkgraaf. In 1769 was hij extraordinaris raad in het Provinciaal Hof en van 1749 tot zijn dood in 1791 lid van de magistratuur in Hattem. In 1790 koopt zilver-smid Jan Berend Meilink het pand. Hij heeft het in 1832 ook in bezit net als het stalgebouw aan Noordwal 7. Ook dit pand is een Rijksmonument.

Achterstraat 12.

Achterstraat 14

In 1556 waren de erfgenamen van Gerrit Ramaker in bezit van dit perceel. Derc ter Hellen was de eigenaar in 1597. Na zijn overlijden in 1622 komt het in eigendom van zijn weduwe Gerrigien Gerrits. Haar dochter Henricgen Dercks ter Hellen is de eigenaresse in 1633. In 1648 is Joachim Rengers de eigenaar. Via zijn vrouw en zoon Johan Rengers gaat het huis naar de Gedeputeerde Staten van Gelderland. Deze verkopen het in 1699 aan Roelof van Rhaen. Hendrik Roseboom heeft het in 1763 in bezit. Lubbertus van Hulsbergen verkoopt het in 1766 aan Hendrik Joostema. In 1832 is Lubbert Teunis Langevoort de eigenaar. Noordwal 9 is een huis en erf dat hoort bij dit huis.

Achterstraat 16

In 1556 is Marie Greven de eigenaresse. Gerrit van Limbeek en later Derkje en Jan van Selst hebben het huis ook in bezit gehad. Zij verkopen het in 1623 aan Frans Gerrits. In 1633 wonen Frans Gerrits en Jan Jansen Brouwer in het huis. In 1648 is het in bezit van Gerrit Stremmeler. In 1686 is Jan Alberts Degen de Eigenaar. Na zijn overlijden gaat het over op zijn vrouw en dochter die het in 1730 verkopen aan Cornelis Hendriks. Willem Jans is de eigenaar in 1741. Aalt Frelink koopt in 1763 de helft van zijn schoonvader. De andere helft komt van Hendrik Jan ten Bruggenkate. In 1764 verkoopt de familie het aan Hermannus van Meekeren. In 1832 is Johan Hendrik Scheffer de eigenaar. Ook dit huis had een achterhuis aan de Zuidwal, namelijk nummer 11. Achterstraat 16 is een gemeentelijk monument.

Achterstraat 18

Vóór 1730 waren nummer 20 en 18 één huis. Tegenwoordig bestaat nummer 20 niet meer. In 1730 is het huis van Lubbert Groenewoud. Het blijft in bezit van de familie, maar deze dunt behoorlijk uit. Uiteindelijk verkoopt de laatste nog levende dochter van Lubbert, Anna, het huis in 1797. Het wordt dan gekocht door Daniel Treep, die ook in 1832 de eigenaar is.

Achterstaat 20

Dit huis is gelegen op hetzelfde perceel als het huidige nummer 18. In 1556 was Swaerte Grete de eigenaresse van het pand. Vervolgens zijn er vier opeenvolgende eigenaren zonder datering, Wychert Brouwer, Evert Brouwer, Johan Matthijsen en Henrick Everts. In 1648 was Evert Henricks de eigenaar. Deze was lid van de magistratuur en noemde zich Everhard Henricides. In 1686 zijn de erfgenamen de eigenaar. Anna Loeffsen de weduwe van Antonius Daendels koopt het huis. In 1754 woont hier Berend Wiessenberg met zijn vrouw Cornelia Antony. Deze verkoopt het aan haar dochter Bygje Wiessenberg in 1761. Hermannus van Meekeren koopt het in 1770 van haar. Hij is ook in 1832 de eigenaar.

Achterstraat 22

In 1556 was het perceel in bezit van Jan Brouwer maar was het een hof en nog geen huis. Het is niet bekend wanneer het gemeentelijke monument dat er nu staat precies gebouwd is. Na Jan Brouwer komt het in bezit van twee echtparen, Hermen Berend

Hulleman met Anna Cornelis en Jasper Hendriks met Hendrikje Cornelis. Zij verkopen het in 1629 aan Jan Thonissen. In 1631 is het van Jan Thonissen en Derk Welmers. In 1648 van Dercks Dercks. Dercks verkoopt het in 1657 aan Jan Henricks Backer. In 1687 neemt Johannes Amink het pand in pandschap over van Backer. In 1693 neemt Amink het opnieuw in pandschap op. Na het overlijden van Dercks komt het in bezit van Geertruid Brouwer, zijn weduwe, en haar kinderen. Zij verkoopt het in 1715 aan Berend Wildeman. In 1754 koopt Jan Wildeman het van zijn moeder na het overlijden van Berend. Het blijft in bezit van de familie Wildeman want het gaat over op de kinderen van Jan Wildeman. Uiteindelijk krijgt zijn zoon Hermannes Wildeman het pand in 1796 toebedeeld uit de boedel. In 1832 is Hendrik van Weeghel de eigenaar. Noordwal 15 was het bijgebouw van dit huis in 1832.

Achterstraat 24

In 1556 is het perceel in bezit van Jacob die Baede. Hij is mogelijk een bode want die Baede betekent de bode. Hermen Jacobs wordt vervolgens genoemd als eigenaar. In 1624 is het in bezit van Seyne Hermens die het in 1631 verkoopt aan Hendrik Herms van Ceulen. Het blijft in bezit van de familie want na zijn overlijden gaat het over op zijn vrouw in 1648 en vervolgens in 1657 op hun dochter Berendje van Ceulen. Na haar overlijden gaat het over op haar erfgenamen die het pand in 1676 verkopen aan Jan Henricks Backer. In 1688 verkoopt Backer het pand in pandschap aan Maria Alberts Dibben. Deze trouwt later met Henrick Meyer. In 1699 verkoopt het echtpaar het huis aan Johannes Amink. Zes jaar later verkoopt hij het aan Jurrien Scheffer. In 1721 verkoopt Scheffer het op zijn beurt aan Claes Boeve. Boeve verkoopt het pand in het zelfde jaar aan Floris Heylever. In 1733 gaat het pand van Heylever over op Herman Hoeberts. Zijn erfgenamen verkopen het pand in 1750 aan Jan Hoogers. In 1832 woont hier Arend Rozeboom en had het huis een bijgebouw aan de Noordwal.

Achterstraat 26

In 1556 is het perceel in bezit van Claes Velthuys en vervolgens van Arnt van Locham en Thonis Lamberts Cuyper. In 1631 woont hier Jan Henrix van Ommen. In 1644 is het in bezit van de inmiddels overleden Willem Henricx Metselaar. In 1662 woont hier Godert van Tellinckhuysen. Na zijn overlijden koopt in 1671

Gerrit Joosten Smids het pand uit zijn boedel. In 1699 is Gerrit overleden en is zijn vrouw de eigenaresse. In 1715 verkoopt Hans Jurgen Meestersmid het pand aan Lubbert Rents. Na diens overlijden gaat het over op zijn erfgenamen en is het pand in 1731 in bezit van de kinderen van Dries Kers en Bartha Lubberts. In 1737 is het pand van Willem Lamberts Horst en in 1737 van Jan Vorstelman. Na diens overlijden gaat het over op zijn erfgenamen die het in 1794 verkopen aan Herman Blom. In 1832 is Herman overleden en is het huis in bezit van de weduwe Blom. Bij het huis hoorde in 1832 een gebouwtje aan de Noordwal.

Achterstraat 28

In 1556 is het perceel in bezit van Agatha Timmermans. Vervolgens is er een lijst van bewoners zonder jaartallen. Het zijn achtereenvolgens; Hendric Andries, Frerick Reyners, Teunis Bernts en Peter Baukes van Driest. In 1636 is het van Arent Jansen. In 1644 koopt Coendert Aelts Smidt het pand uit de boedel van Jansen. In 1662 is Coendert overleden en komt het in bezit van Mechteltien Egberts de weduwe Smidt. Zijn verkoopt het aan Henrick Toenis van Raelte. Via een huwelijk in 1704 tussen Jan van der Heyne en Jannigje van Raelte komt het in bezit van het echtpaar. In 1715 is Jan echter overleden en heeft Jannigje het huis in bezit. In 1731 is het huis van Jan Roseboom. In 1794 van Lucas van de Wetering en in 1832 van Hendrikus ten Have. Noordwal nummer 19 was het bijgebouw dat in 1832 bij dit huis hoorde.

2902 – Noordwal 19

Waardering 50%

Het betreft nieuwbouw maar over de mate van verstorning is niks bekend.

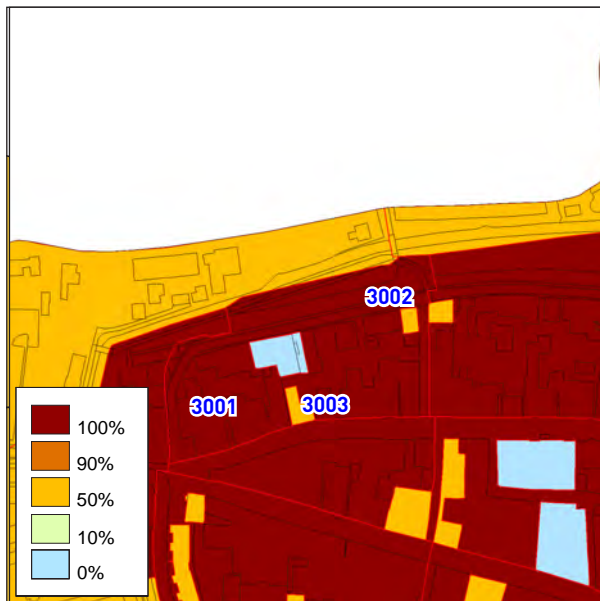
2903 – Stadsgracht

Waardering 50%

In dit gebied ligt de stadsgracht en de stijle helling tussen de stadsgracht en de Noordwal. Hier liggen tegenwoordig tuinen en hofjes maar de stadsmuur zal hier gelopen van de Dijkpoort naar de Dorpspoort.

Noten

1. Scheper 2005, 19.

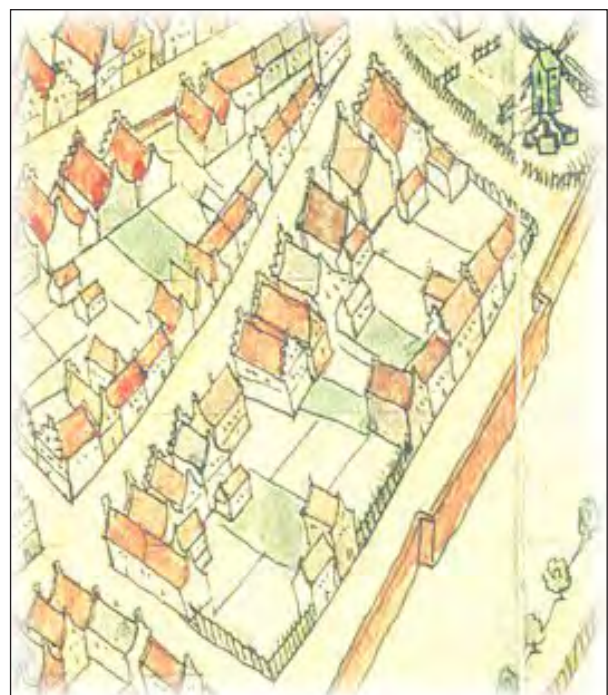

3001 – Achterstraat, Molenbelt, Noordwal en Eerste Walsteeg

Waardering 100%

De huizen in dit gebied hadden een duidelijk verdeling in voorhuis/hoofdhuis en achterhuis met tuinen op de tussenliggende gronden. Aan de Noordwal waren in 1832 nog geen zelfstandige woningen maar bestond de bebouwing uit stallen en koetshuizen behorende tot huizen aan de Achterstraat of elders. Er heeft op twee locaties nieuwbouw plaatsgevonden, namelijk op de Eerste Walsteeg 3 en op de plek van het Anton Pieck Museum in de tuin van Achterstraat 40. Het nieuwe museumgebouw uit 1991 is volledig onderkelderd en de archeologische waarden zijn op deze plek dan ook verdwenen. Heemkunde Hattem heeft hier onder leiding van Gerard van der Sluis met toestemming van de gemeente in de zomer van 1990 een opgraving uitgevoerd.¹ Bij de opgravingen werden interessante ontdekkingen gedaan. De boringen naar het profiel van de zandrug waar Hattem op ligt geeft een duidelijk beeld van een erg stijl aflopende heuvel waar langs de randen grote delen zijn opgehoogd om op hetzelfde niveau te komen als de top van de heuvel. Deze top ligt onder de Achterstraat en Kerkstraat. Door de nieuwbouw en de opgraving zijn de archeologische resten op deze locatie verstoord. Naast de nieuwbouw voor het Anton Pieck Museum is ook het Streekmuseum Hattem omgebouwd tot het Voermanmuseum. Dit museum is gevestigd in de twee Rijksmonumenten Achterstraat 46 en 48. Gedurende lange tijd waren er plannen om het

museum te verbouwen. De onpraktische indeling, de toegankelijkheid en de entree moesten nodig verbeterd worden. In de laatste dagen van 2002 is begonnen met de ontruiming van het gebouw. De collectie werd tijdelijk ondergebracht bij het Stedelijk Museum Zwolle. In juni 2003 kon er begonnen worden met de herinrichting van het museum.²

Duidelijk is te zien dat er weinig bebouwing aan de Noordwal is.

Achterstraat 30

Dit Rijksmonument was in 1556 eigendom van Thonis Basuyden. Berent Moller was in 1620 de eigenaar. Een andere Moller, namelijk Jan Berents Moller was in 1638 eigenaar van dit perceel. In 1648 was het van Herman Andries. In 1969 woonde hier timmerman Gerrit Roelofs van Rhaen. De familie van Rhaen verkoopt het in 1715 aan Hendrik Laman. Het blijft in de familie want het huis gaat over op dochter Geertruid Laman en Asjen van Oene die in 1769 in het huis wonen. In 1772 verkopen zij het huis aan Gerrit Mensink. In 1832 had het huis een achterhuis maar het achterhuis had een andere eigenaar. Het hoofdhuis was van Hendrik ten Broek, het achterhuis van Gerrit de Weerd. Het achterhuis was in 1832 ingedeeld in twee delen die overeenkomen met de huidige adressen Eerste Walsteeg 1 en 3.

Achterstraat 32

In 1556 was Wolter Goessen de eigenaar van dit perceel. Aan het eind van de 16de eeuw woonde Karst Karstsz Carreman van Harderwijk hier. Het huis ging over op Jochum Muller en Jan Cornelis. In 1638 verkopen zij het aan Gerrit Hendriks Timmerman. Het huis was toen "vervallen" en is mogelijk herbouwd of verbouwd. In 1685 is het huis van Geurt Herms. Cragt Stuyrman heeft het huis op een bepaald moment in bezit en verkoopt het aan Wigbold Frericks van den Berg. In 1741 woonde Lulof Nijholt hier. Eibertus Muller had het huis in 1832 in bezit. Noordwal 23 was het achterhuis dat hoorde bij dit adres. Muller had zowel het voorhuis als achterhuis in bezit.

Achterstraat 34

Luyken Moller had het huis in 1556 in eigendom. Achtereenvolgens waren de volgende personen de eigenaar: Bernt Michels van Apeldoorn, Willem Gerbrands, Lambert Lubbers Cuyper en Hendrik van Huessen. De laatste was burgemeester van Hattem. In 1621 verkoopt de burgemeester het pand aan Court Jansen. Het gaat over op zijn schoonzoon Rijck Gosens die hier in 1638 woont met zijn vrouw Alyt Courts. In 1648 kopen de broers Gerrit en Henrick Jans de helft van het huis over van Rijck. Wat er daarna precies gebeurt is onduidelijk maar Lubbert Joosten Smit en zijn Beertien Arends krijgen het huis in bezit uit de erfenis van Willem Jans Muller. Zij verkopen het huis aan Lubbert Asjes in 1685. In 1696 is Lubbert inmiddels overleden, zijn vrouw hertrouwt en Jan Claassen Bone komt hier wonen. In 1726

koopt Arent Derks Muller het huis van de erfgenamen van Lubbert Asjes. Hij is getrouwd met een dochter van Lubbert. In 1733 woont hier Jan Hendriks Boone. Deze verkoopt het pand in 1741 aan Jan en Henrik Hendriks Boer. In 1752 is het van Hendrik van Wijhe. Hij verkoopt het in 1757 aan Harmen Stevens Visser. In 1832 is het huis het eigendom van Gerhardus Eylander. Het achterhuis is dan het bezit van Aalt Kolkers. Achterstraat 34 is een Rijksmonument.

Achterstraat 34.

Achterstraat 36 "De Halve Maan"

In 1525 is de eigenaar Andries Peters. In 1556 Henrick Bertsens. Na Toenis Roelofs en Johan Frerix krijgt Gerbert Thijssen het pand in 1618 in bezit. Thijs Gerberts woont hier in 1648 en Jan Thijssen Veldcamp in 1685. Jurrien van Meekeren koopt het huis in 1733 van de erfgenamen van Jan Thijssen Veldcamp. Geertje Winter, zijn vrouw, hertrouwt na zijn overlijden met Gerrit Telvoren. Deze verkoopt het in 1748 aan Hendrik van Meekeren. Het huis heette toen "De Halve Maan". Vier jaar later verkoopt Van Meekeren het huis aan Jacob Beekman. In 1810 is het van Janna Beekman. In 1832 woont hier Lammert van Zanten. Aan de Noordwal had dit huis in 1832 een achterhuis.

Achterstraat 38

Dit huis is in sommige perioden opgedeeld in twee verschillende adressen. Eerst zal het westelijk deel en vervolgens het oostelijk deel worden besproken. In 1525 was Peter Jansen Raymaker de eigenaar van het pand. In 1556 was het de vrouw van Werner Brouwer. In 1618 woont hier Lubbert Asgens voorafgegaan door Gerrit Reyners, Frerick Cuyper en Rutger Herman. In 1640 woont hier Berent Berents van Wijhe. Hij verkoopt het aan Willem Lucas in 1683.

In 1752 kopen de gemene armen het huis van Roelof Harms. Zij verkopen het in 1797 aan Jan Geerling van Olst. Schoonzoon Peter Proper krijgt het in bezit en verkoopt het in 1806 aan Harmen Ruis. Jan Dries koopt het voor twee derde deel en Willem Minke voor een derde deel. In 1832 is het in bezit van Willem Minke.

Van het oostelijk deel is van de eerste bewoners slechts een opeenvolging van eigenaren bekend, geen jaartallen. Achtereenvolgens hebben Merry Ramaker, Dries Smit, Johan van Bocke, en Willem Lubberts het huis in bezit gehad. De laatste verkoop het pand in 1618 aan Henrick Alberts Smit. Jan Rutgers Buissenkool krijgt het huis in bezit door te trouwen met de dochter van Henrick Alberts Smit. Hij verkoopt het in 1660 aan Willem Willems van Grol. In 1733 woont hier Wilter van der Maten. In 1748 Creetje van der Maten. In 1752 Willem van der Maten. Eind 18de eeuw is het huis in bezit van het Jan Geerlig van Olst en zijn vrouw. Na zijn overlijden verkoopt zijn vrouw het aan Jan Dries Kroeze die er in 1832 woont. Achterstraat 38 is tegenwoordig een gemeentelijk monument.

Achterstraat 42-44

Jonker Joachim had het perceel in bezit in 1525. Otte Muller in 1556. In 1619 woonde Mense Haters, de weduwe van Jan Timmerman er. Het echtpaar heeft hier samen gewoond. Mense verkoopt het huis in 1619 aan Hendrik Hendriks Vedder. In 1644 is het huis overgegaan op zijn zoon, de metselaar Broenis Henricks. In 1685 had het huis zware schade opgedaan en verkochten vader en dochter het huis aan zoon Henrick Broenis Vedder. Het blijft in de familie, want het gaat over op Willem Breunis die vermoedelijk de zoon is van Henrick Broenis Vedder. In 1753 is hij overleden en woont zijn vrouw, weduwe Breunis hier. In 1778 woont Jan Breunis in het huis, hij is de laatste Breunis want in 1810 verkoopt hij het huis aan Johannes Joostema. In 1832 woont hier Bartjen Ikkink, de weduwe van Aart Jans Kreder.

Achterstraat 46 "Voermanmuseum"

In 1525 is het perceel van Geertruit Stubben. Reyner Cuyper, Henrick Gerrits en Henrick Henricks Vedder zijn drie opeenvolgende eigenaren. In 1619 wordt het huis verkocht aan Willem Gerrits Veldhuis. In 1648 woonde hier de legerkapitein Hendrik Greve. Jan Jans Smit koopt in 1678 het huis van Herman van

Dompelaar. In 1691 woont Jan Jans Smit hier nog maar onder een andere naam, namelijk Jan Jans Winkelaar. Hij is in 1700 overleden; de weduwe Winkelaar woont dan in dit huis. Het blijft nog lange tijd in bezit van de familie Winkelaar. In 1783 geeft de familie het huis pas uit handen, Frans Niessink koopt het dan. Het is nog voor korte tijd in bezit van de gemene armen die het in 1796 verkopen aan Pieter Eilander. Deze woont hier ook nog in 1832. Noordwal 33 is het achterhuis dat hoort bij dit adres.

Het Voermanmuseum.

Achterstraat 48 "Voermanmuseum"

Jan Derricksen is de eerst genoemde eigenaar in 1525. Jacob ter Stege heeft het huis in 1554 in bezit. Johan Dercx, Johan Henrix van Doornspijk, Christoffel Tymens en Thyman Andriessen zijn de opeenvolgende eigenaren waarvan geen jaartallen gegeven zijn. In 1618 verkoopt Thyman Andriessen een kwart aan Dries Jansen Smit. In 1648 woont hier de weduwe van Dries Jansen Smit. In 1678 is het huis in bezit van Geertien Smidt. Na haar overlijden koopt Gerrit Jans Backer het huis uit haar boedel. De volgende eigenaar is Gerrit Jans Voskuil, hij is mogelijk de zelfde persoon als Gerrit Jans Backer. Hij verkoopt het huis aan Arent Derks Muller. In 1755 kopen Gerrit Willem Broekhuizen, Berend Beekman en Hendrik van Meekeren het huis uit de boedel van Arent Muller. In 1758 verkopen ze het huis alweer door aan Christiaan van Tij. In 1767 is Elbert Muller de eigenaar. Hij heeft het huis in dat jaar van Van Tij overgekocht. In 1832 is het huis van zijn zoon Wolter Muller. Wolter komt te overlijden in 1855 op 82-jarige leeftijd. Hij heeft zijn leven lang in dit huis gewoond en om die reden wil de familie het huis niet zomaar verkopen. De bezittingen worden verdeeld over de erfgenamen. In 1857 wordt het huis alsnog onderhands verkocht aan Gerrit Joncker. In 1906 kwam het huis in bezit van

Lubbertus Keijl Klaaszoon die hier een smederij heeft gevestigd. In 1956 kwam het in handen van de gemeente. Dit huis is een Rijksmonument. Het achterhuis, Noordwal 35, is een gemeentelijk monument dat in 1973 in handen van de gemeente kwam. In 1919 is het voor korte tijd in handen gekomen van Bernardus Steenman, een caféhouder. Mogelijk heeft hier dus een café in gezeten.

Achtergevel Achterstraat 48 met daarop aangegeven A(nno) 1627.

Achterstraat 50

Gerrit Lucht is in 1525 de eigenaar. Anna Vrylinx in 1556. Willem Smit heeft het huis later in bezit gehad en na hem Henric Egbers Timmerman. In 1618 is het huis van Gerrit Henrix Timmerman. In 1648 is Cornelis Lambert de eigenaar. In 1692 was het huis van Egbert Willems, die ook bekend was onder de naam Kleine Egbert. In 1728 woonde hier de weduwe van Lubberg Egberts, na haar overlijden ging het huis naar de gemeene armen. Zij verkopen het in 1740 aan Willem Lubberts. In 1767 is het van Lubbert Willems. In 1832 woont hier Harmpje van de Vest.

Molenbelt 2 "De Zwaan"

Het huis op de hoek van de Achterstraat en Molenbelt had vroeger het adres Achterstraat 52 en is ook onder dat adres beschreven door Van der Leeuw. Het huis is een Rijksmonument. In 1525 was het perceel van Jan Alts die het verkocht aan Antoni Schrijver. Egbert ten Sterte woonde hier in 1556 en Goossen Arents ten Sterte in 1593. Het kwam in handen van de familie Van Marle toen Evert Egberts van Marle het huis kocht. De familie verkocht het aan Rutger Buijssenkool in 1688. Het huis heette toen "De Zwaan". Het kwam hierna in handen van familie Van der Zwaan. Tonis woonde hier in 1740, Aalt in 1784 en Gerrit in 1809. Gerrit van der Zwaan had het huis in 1832 nog steeds in bezit.

3002 – Eerste Walsteeg 3

Waardering 50%

Het betreft nieuwbouw maar over de mate van versterking is niets bekend.

3003 – Achterstraat 40

Waardering 50%

In 1525 is het huis in bezit van meester Wicher. In 1556 van Johan Gerrits Smyt. Gerrit Peters, Henrick Peters en Gerrit Gerrits zijn de eigenaren tot en met 1624. Henrick Stevens Brouwer woont hier voor Gijsbert Berends die in 1648 het huis in bezit heeft. Derck Dercks heeft het huis ook in bezit gehad en verkoopt het in 1662 aan Jan Jans van Muster. Derk Jans aan den Dijk koopt het van hem in 1678. In 1685 koopt de brouwer Gerrit Claes Hulleman het pand van de voogden over Jannetje Derks. Dit was waarschijnlijk de dochter van Derk Jans. In 1752 is het huis van Gerrit Hulleman Blom. In 1760 koopt Jan van den Engelenberg het huis van Blom over. Hij verkoopt het negen jaar later in 1769. In 1832 is de weduwe van Klaas van der Veen de eigenaar van het huis. In 1990 is alles achter de gevel gesloopt tijdens een grondige verbouwing. Wat de sloop van het pand voor invloed heeft gehad op de archeologische resten is niet duidelijk.

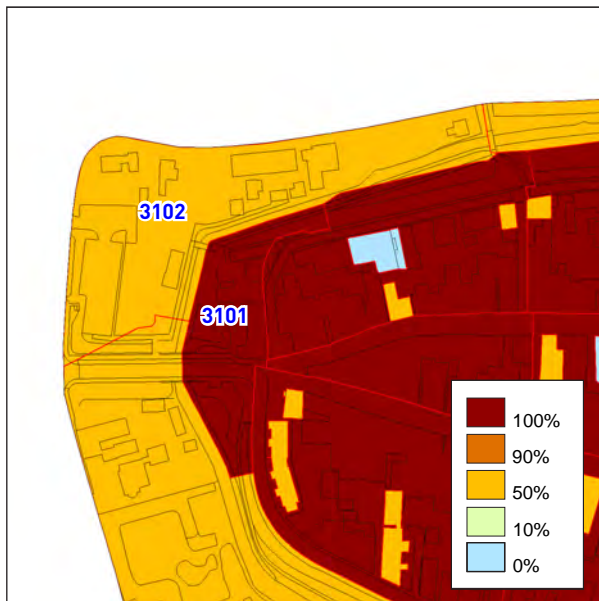
3004 – Anton Pieck Museum

Waardering 0%

Dit museum in de achtertuin van Achterstraat 40 is nieuwbouw en volledig onderkelderd. Bij de nieuwbouw in de jaren 90 is een archeologisch onderzoek uitgevoerd door de Heemkunde Hattem waarbij onder andere werd geboord naar de helling van de zandrug. Deze blijkt terplekke bijzonder stijl af te lopen en voor een groot deel opgehoogd te zijn om op gelijke hoogte te komen met het maaveld van de Achterstraat.

Noten

1. Scheper 1992, 3.
2. Samsom-Borst 2003, 184.

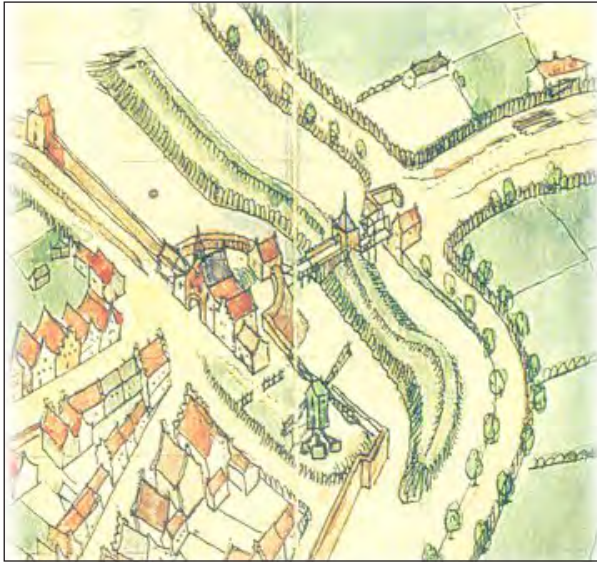
3101 – Dorpspoort, Korenmolen, Molenbelt en Molentoren

Waardering 100%

In dit gebied komen de Noordwal, Achterstraat, Kerkstraat en Zuidwal samen. Via de Dorpspoort en Dorpsweg konden de landbouwgronden op de enk aan de rand van de stuwwal bereikt worden. Het belang van deze toegangsweg blijkt wel uit uitgebreide verdedigingswerken die zijn opgeworpen voor de Dorpspoort. Hoewel er in het gebied vooral aan de overzijde van de gracht veel gesloopt en weggebroken is, zijn er vermoedelijk nog wel sporen terug te vinden van de dubbele gracht, de buitenpoort, het bolwerk, de Dijkpoort en de bruggen tussen de grachten. Op de kadastrale kaart uit 1832 is te zien dat hier verschillende huizen hebben gestaan waarvan alleen Molenbelt 1 en 3 zijn overgebleven. Deze twee huizen zijn in het onderzoek van Van der Leeuw niet opgenomen en worden hier niet apart besproken. Op de kaart uit het midden van de 17de eeuw staan al enkele woningen aangegeven aan de noordzijde van de Dorpspoort. De huizen aan de zuidzijde die op de 1832 kaart wel te zien zijn, zijn op andere kaarten niet ingetekend en zijn tegenwoordig verdwenen. Op de zuid-westhoek van de stadsmuur aan de Zuidwal heeft een toren gestaan waarvan geen gegevens bekend zijn maar die zowel op de kaart van Jacob van Deventer als op de kaart uit het midden van de 17de eeuw wordt weergegeven.

De Dorpspoort in 1560 getekend door Van Deventer. De molen, binnen- en buitenpoort staan duidelijk aangegeven. Ook de binnen- en buitengracht zijn nog duidelijk herkenbaar.

Dorpspoort 1650.

Deze foto is genomen ruim tien jaar voordat de oude brug vervangen werd voor een nieuwe. Zowel de knik in de weg als de Heemstraschool uit 1913 zijn duidelijk te zien.

Dorpspoort

Het oude dorp Hattem bij de Gaedsberg heeft niet alleen de Dorpsweg zijn naam gegeven maar ook deze poort. De poort is waarschijnlijk rond 1400 gebouwd gevolgd in 1466 met de bouw van het bolwerk. De poort zal er niet veel anders hebben uitgezien dan de Dijkpoort. Op het hoogtepunt van de verdedigende kracht bestond de poort uit een binnenpoort en een buitenpoort met bolwerk en dubbele gracht. De buitenpoort stond niet recht voor de binnenpoort zodat een rechtstreekse beschieting op de binnenpoort door de buitenpoort niet mogelijk was. Verder waren er twee ophaalbruggen over de dubbele gracht om het geheel onneembaar te maken. Er vinden in het begin van de 17de eeuw nog enkele uitbreidingen plaats, maar het verdedigende belang werd minder. Dit blijkt uit het feit dat

er sinds 1650 steeds vaker delen van de poort werden verhuurd. Hoewel de poort in 1836 wordt gesloopt blijft de bocht in de weg naar Hattem duidelijk te zien tot 1939, toen werd er namelijk een nieuwe (rechte) brug aangelegd. De resten van de poort zijn nog in de grond aanwezig en achter Molenbelt 1 en 3 zijn nog resten van de stadsmuur te zien die hier aansloot op de Dorpspoort. In de gracht en aan de overkant van de gracht zullen mogelijk sporen van het oude bolwerk en de wal in de gracht terug te vinden zijn. Grote delen zullen echter verstoord zijn door het aanleggen van de nieuwe brug.

Windkorenmolen "De Fortuin"

Op de plek waar tegenwoordig molen De Fortuin staat, heeft eeuwenlang een molen gestaan.¹⁷ Al op de kaart van Jacob van Deventer staat een molen prominent afgebeeld op deze plek. Deze locatie op de noordwest kant van Hattem is een erg windrijke plek en dus ideaal voor een molen. Toch is veel wind niet altijd goed blijkt in 1808 wanneer de oude molen door een zware storm om wordt geblazen. Pas in 1816 wordt er een nieuwe molen gebouwd

Molen Fortuin.

die later, in 1842, Het Fortuin wordt genoemd. Het is dezelfde molen die er nu nog staat. De gevelsteen met het bouwjaar van 1852 slaat op de grote verbouwing door Klaas Blom. Deze heeft het stenen ondergedeelte vernieuwd en de vloer en de bodem eromheen verlaagd. Samen met de oliemolen aan de dorpsweg had de familie twee molens in bezit. Zij hielden deze molen tot 1923 in eigendom; in dat jaar hebben ze de molen verkocht aan Cornelis van Loo. Zij hebben het huis bij de molen uitgebreid en een gasmotor geïnstalleerd om ook te kunnen malen op windstille dagen. Deze heeft zeker tot 1939 dienst gedaan en werd in de jaren '50 vervangen voor een elektromotor. Jan van Loo, de zoon van Cornelis, was de laatste beroepsmolenaar op deze molen. Na zijn overlijden in 1965 is de molen opgekocht door de gemeente. Deze heeft de molen voor een groot deel ontmanteld en later gerestaureerd. Tegenwoordig wordt de molen alleen bediend door vrijwilligers voor het publiek.

De Molentoren

Op de noordwest-hoek van de stadsmuur stond de Molentoren aan de Molenbelt. Deze toren komt vanaf 1460 in de archiefstukken voor toen hij werd gebouwd of verbouwd. Mogelijk is de toren dus ouder dan 1460. De toren heeft maar korte tijd gestaan want uit 1567 komen berichten dat de toren in verval is. Hij staat dan ook niet meer ingetekend op de kaart van Jacob van Deventer. In 1983 waren er plannen om de stadsmuur aan deze kant van de stad te restaureren en om deze reden is er door de Heemkunde onderzoek gedaan naar de kwaliteit van de stadsmuur. Deze blijkt aan de bovenkant 70 cm tot 1 meter breed te zijn en aan de onderkant tot 1.5 meter. De muur is gemetseld in tras en leem en op sommige plekken erg zwak. De onderkant van de muur kon niet gevonden worden omdat op 6 meter diepte vanaf het straatniveau aan de Molenbelt het grondwater te sterk op kwam zetten. In een tweede onderzoek dat in 1986 van start ging, werd de locatie van de Molentoren aangetoond. Er werd een grote steunbeer aangetroffen die waarschijnlijk is aangelegd na het verzakken en slopen van de Molentoren.

Tijdens de werkzaamheden zijn de funderingen van de toren slechts blootgelegd en niet verwijderd.

3102 – Stadsgracht

Waardering 50%

In dit gebied ligt het noordwestelijke deel van de stadsgracht. Hier zullen resten terug te vinden zijn van het bolwerk voor de Dorpspoort en van de brug die in 1939 is gesloopt. Ook is het mogelijk om sporen terug te vinden van de binnen en buitengracht die hier gelegen hebben zoals duidelijk te zien is op de kaart van Jacob van Deventer. Het gebied sluit aan op de Noordwal en er zullen mogelijk resten van de oude stadsverdediging terug te vinden zijn.

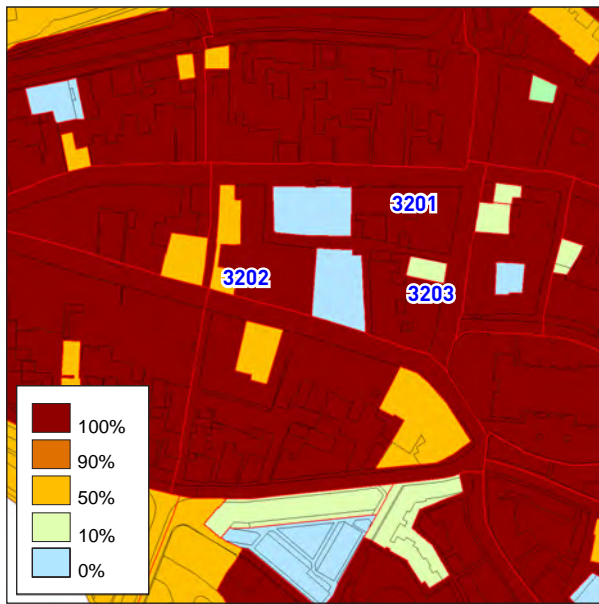
3103 – Stadsgracht

Waardering 50%

In dit gebied ligt het zuidwestelijke deel van de stadsgracht. Hier zullen resten terug te vinden zijn van het bolwerk voor de Dorpspoort en van de brug die in 1939 is gesloopt. Ook is het mogelijk om sporen terug te vinden van de binnen en buitengracht die hier gelegen hebben zoals duidelijk te zien is op de kaart van Jacob van Deventer. Dit gebied sluit aan op de Zuidwal. Er zullen hier in het talud tussen de Zuidwal en de stadsgracht resten van de stadsverdediging terug te vinden zijn.

Noten

1. Kouwenhoven 1993, 186.

3201 – Markt, Kruisstraat, Achterstraat, Tweede Walsteeg en Kerkstraat

Waardering 100%

Het hoogste punt van Hattum is gelegen in dit gebied, in het blok achter Kruisstraat 3. Volgens Spoel ligt dit punt op 6.60 meter boven NAP,¹ 1.60 meter hoger dan de Adelaarshoek ter hoogte van het Spookhuis. Een duidelijk topografisch fenomeen dat terug te zien is op bijna alle kaarten is de kronkel van de Gasthuissteeg. Deze steeg heeft zijn naam te danken aan het feit dat het Gasthuis was gevestigd aan de Kruisstraat 3. Er heeft in dit gebied veel nieuwbouw plaatsgevonden en er is veel verstoord. Zo is het gebouw van de Vrijgemaakte Gereformeerde Kerk onlangs volledig onderkelderd. De historische bebouwing op deze locatie was door de bouw van de Kerk al verdwenen, maar door de onderkeldering is nu ook de archeologie verdwenen. De bewoningsgeschiedenis van de historische bebouwing is door Van der Leeuw echter wel beschreven en wordt hier ook meegenomen. Bij de nieuwbouw aan Kerkstraat 6-8 is de oude bebouwing volledig verdwenen en is zeer waarschijnlijk ook de archeologie verdwenen. Een laatste groot project was de nieuwbouw van de huizen aan de Tweede Walsteeg nummer 2 tot en met 12. Deze huizen zijn wel nieuw maar historiserend gebouwd.

Achterstraat 5

Tegenwoordig is dit adres een gemeentelijk monument. Het eerste eigendomsbewijs staat op naam van Herman van Ittters en Arnt van Lochum in 1556. In 1623 is het van Cornelis Claessen die het in dat jaar verkoopt aan Hermen Hermsen. Het gaat over op zijn kinderen, Jan en Trijken Hermsen die het in 1635 verkopen aan Jan Berends. Vervolgens komt het in bezit van Jan van Schepel. Het huis wordt door Rutger Abrahams van Oene in 1681 gekocht uit de boedel van Van Schepel. In 1686 woont hier Maria Berends, de weduwe van Claes Pauwels Manevelt. Het gaat financieel echter niet goed met haar en in 1726 wordt het pand verkocht door haar schuldeisers aan Albert van Laer. In 1740 komt hier een prominente Hattemer wonen, Oswald Tulleken. Hij was van 1703 tot 1755 lid van de magistraat en tegelijkertijd van 1706 tot 1755 hoogschout. Hij komt te overlijden en zijn erfgenamen verkopen het pand aan Bernarda Beskes, weduwe van Sloet. In 1769 verkoopt zij het op haar beurt weer aan Gerrit Hogencamp. Gerrit verkoopt het huis in hetzelfde jaar door aan Hendrik Vedder Breunis. In 1832 is het in bezit van Johannes Matthias Brehler.

Achterstraat 7

Dit perceel was in 1525 in bezit van juffrouw van Oldeneel gen. Van Brienen. In 1556 woonde hier magistraat Lubbert van Oldeneel, hij was magistraat van 1549 tot 1565. Het huis blijft in de familie en via overerving komt het in handen van Derk van Oldeneel en Mechteld ten Bussche. Hun dochter Lutgard van Oldeneel erft het huis en trouwt met Herman Mulert. Via zijn dochter, Gerharda Mulert, komt het in handen van Johan Rengers. Deze was, net als zijn zoon en kleinzoon later, lid van de magistraat. Geert Rengers erft het van hem en uit zijn huwelijk met Henrica ten Holthe komt zoon Johan Rengers die het huis als laatste Rengers in bezit heeft. Hij verkoopt het pand in 1657 aan Martha ter Borght, de weduwe van Adriaen ten Boeckholt. In 1659 koopt Melchior Greve het pand van haar en van Derck Dercks. Melchior was van 1658 tot 1674 lid van de magistraat. Hij had op verschillende plaatsen in de stad bezittingen, onder andere aan de Ridderstraat en Kruisstraat. De zoon, Peter Greve, erft het van hem en na zijn overlijden verkoopt zijn vrouw, Johanna Jacoba van Ingen, het huis aan Oswald Tulleken in 1705. Deze koopt later in 1737 ook het huis ernaast, Achterstraat 9. Sindsdien zijn

de huizen bij elkaar, in elk geval tot in 1832 op een kleine onderbreking na. In 1758 verkoopt Tulleken het huis aan Levinus van Hoole. In 1773 verkopen diens kinderen en erfgenamen het huis aan Jean Theodore Frese. In 1788 verkoopt zij het aan Wolter Barneveld die in 1832 het huis nog steeds in bezit heeft. Ook dit pand is tegenwoordig een gemeentelijk monument.

Achterstraat 17

In 1525 is het huis van Tyman van Vierholten. In 1556 van Jan Kystemaker. Vervolgens gaat het achtereenvolgens over op Triene Kistemaker, Steven Jans en Jan Brouwer. Van geen van drie is een jaartal bekend. Thonis Lamberts Backer heeft het huis in 1634 in bezit. Daarna krijgt Jan Aelbers het huis in eigendom en na zijn overlijden komt het in bezit van zijn zoon Hermen Jans. In 1682 is Hermen overleden en koopt Henrick Brands het huis uit zijn boedel. In 1739 koopt Jan Plante het huis van de erfgenamen van Willem Brants. Na het overlijden van Jan Plante verkoopt zijn vrouw Johanna van der Maten het huis aan Oswald Tulleken in 1756. Tulleken was hoofdschout van Hattem. In 1758 koopt Gerrit Rimmelaar het huis van de erfgenamen van Oswald Tulleken. In 1768 is Jan van Hulst de eigenaar. Steven Hulst, zijn zoon, koopt het huis van de erfgenamen na het overlijden van Jan. Dit gebeurde in 1781. Het huis is in 1832 in handen van Jan Kelder en Harmen van Hulst. Het is een gemeentelijk monument.

Kruisstraat 1

In 1625 is het perceel van Jacob Peters erfgenamen. In 1644 is het van Jan Herms en in 1658 van Swaentien Baltus. In 1670 koopt Egberts Gerrits Harman het huis van Wendeltien Lubberts. Na zijn overlijden koopt Herman van der Kolck het huis uit zijn boedel in 1715. In hetzelfde jaar verkoopt hij het huis aan Gerrit van Laer en wordt er een grutterij in het huis gevestigd. In 1728 koopt Gerrit Claes Boeve het huis van Derk Jan Sloot. Hij verkoopt of schenkt het huis aan de armen van Hattem. Deze verkopen het in 1747 aan Andries Brascamp. Brascamp verkoopt het twee jaar later aan Harmen Jans Visser. In 1791 is het van Jan Claessen van Dijk en in 1832 van Willem Rave. Het pand is tegenwoordig een Rijksmonument.

Kruisstraat 5-7 "De Eenhoorn"

Beide huizen zijn tegenwoordig een Rijksmonument. De geschiedenis van eigenaren begint in 1556 wanneer Gerrit Matthysen hier de eigenaar is. Johan Matthysen woont hier later, hij is van 1624 tot 1627 lid van de magistraat. In 1629 is het huis van een tweede magistraat, Derk van Heerde. Hij was magistraat van 1626 tot 1655. Het huis wordt bezit van dochter Johanna van Heerde die trouwt met Derck op Gelder, lid van de magistraat van 1643 tot zijn dood in 1656. In 1684 is het huis van Henrick op Gelder en andere erfgenamen en heette toen De Eenhoorn. Het komt vervolgens in bezit van de diaconie, dat het in 1733 van de hand doet. Lambert Coops koopt het van de diaconie. In 1740 koopt Anna Catharina Brand het huis van Coops over. Zij vestigt hier een stoffenwinkel. In 1756 koopt Hendrik van de Born het huis van haar over en hij verkoopt het in 1791 aan Jurrien van Meekeren Hermanszn. In 1796 verkoopt hij het aan neef Jurrien van Meekeren Hendrikszn. In 1832 is het huis weer in bezit van Aron van Gelder. Later was op nummer 5 een drogisterij gevestigd: drogisterij "De Gaper". De twee panden zijn door Dirk Spoel bouwhistorisch onderzocht. Gebaseerd op onderzoek naar de kapconstructie, balklagen en enkele gotisch gevormde consoles concludeert Spoel dat het huis in het eerste kwart van de 16de eeuw gebouwd is. Het huis op nummer 7 is een stuk jonger. Het staat niet op de vogelvluchtkaart uit 1650 en volgens Spoel wijzen de bouwhistorische elementen op een datering in de 18de eeuw. Het uiterlijk is echter hoofdzakelijk 19deeeuws door een grondige verbouwing rond 1875. In 1856 was er in nummer 7 een kruidenierszaakje gevestigd. Het huis heeft waarschijnlijk nooit een kelder gehad. Volgens de inmiddels overleden oud bewoonster mevrouw W. Schutterop-Wildeman bevond zich in binnenkamer in de hoek rechtsachter een waterput die rond 1923 gedempt en afgedekt is met een vloer. Tot 1923 was nummer 5 een gewoon woonhuis maar daarna werd het door J. Schutterop, die in nummer 7 zijn winkel had, opgekocht en verbouwd tot levensmiddelenbedrijf en drogisterij. In 1965 wordt nummer 5 door G. Veenendaal opgekocht en wordt de winkel verruimd. In de jaren 1974 en 1980/81 werden de beide huizen gerestaureerd.

Kruisstraat 9

Achtereenvolgens is dit perceel in handen geweest van Geert Smit, Gerrit Claerbeek en Greetje Jacobs. In 1629 verkoopt Greetje het huis aan Hendrick Claes. Hendrik

was een bakker. In 1648 is Hendrik overleden en is het huis van zijn vrouw Griete Hans, die het in 1661 verkoopt aan kleermaker Marten Martens. Het komt later in handen van zijn zoon Dirk Martens. Deze verkoopt het aan Jan van Steenberghe die in 1677 de eigenaar is. In 1690 is het huis van Hendrik Been die het dertig jaar later verkoopt aan Jochem Jochems Nijholt. In 1740 is het huis in bezit van Maria van Ottelen, de weduwe van Jochem Nijholt. Na haar overlijden erven haar kinderen het huis. Jacob Nijholt koopt het in 1771 van zijn broers en zusters over. In 1786 is Jacob inmiddels overleden en verkoopt zijn weduwe het huis aan Engelbertus Hoogers. Hij heeft het in 1832 nog steeds in bezit. Ook dit huis is een Rijksmonument.

Kruisstraat 11

Alyt Gysberts, Gysbert Ryers met Jan Backer en Tomas Peters hebben het huis na elkaar in bezit gehad. In 1623 komt het in handen van Evert Schrassert die tot 1624 lid van de magistraat was. Vervolgens is het huis van Gijsbert Greve en Johan de Ruyter die allebei waarschijnlijk waren getrouwd met een dochter van Schrassert. In 1629 verkopen zij het huis aan Jan Hermsen die het in 1632 verkoopt aan Jan Everts. Zijn dochter Jannetje Jans van Munster erft het huis, zij trouwt met Cornelis Lulofs en wonen in 1661 in het huis. In 1690 wordt het huis gekocht door Lucas Meyerink uit de boedel van Cornelis Lulofs. Na zijn overlijden verkoopt zijn vrouw Anna Mollers het huis aan Cornelis Jans Rietveld in 1698. In 1714 woont hier alleen zijn vrouw, weduwe Reintje Teunis. Zij verkoopt het huis in 1725 aan Albert van Laer die het zestien jaar later verkoopt aan Lambert van Uene. In 1753 was hier een grutterij in gevestigd; het huis werd toen gekocht door Lubbertus van Hulsbergen. In 1780 is hij inmiddels overleden en verkoopt zijn vrouw het huis aan Jurrien van Meekeren. In 1783 koopt Hendrik Fredericus Souman het huis. In 1832 woont hier Frederik Hammink.

Kerkstraat 4

Uit 1648 is de eerste eigenaar bekend, Henrick Jans Cuyper. In 1677 is het huis overgegaan op Jan Derks Westerik. Deze verkoopt het in 1710 aan Berent Foks. Het blijft in de familie totdat het in 1782 wordt verkocht aan Harmen Wichers van Es. In 1832 is hij overleden en woont zijn vrouw in dit huis.

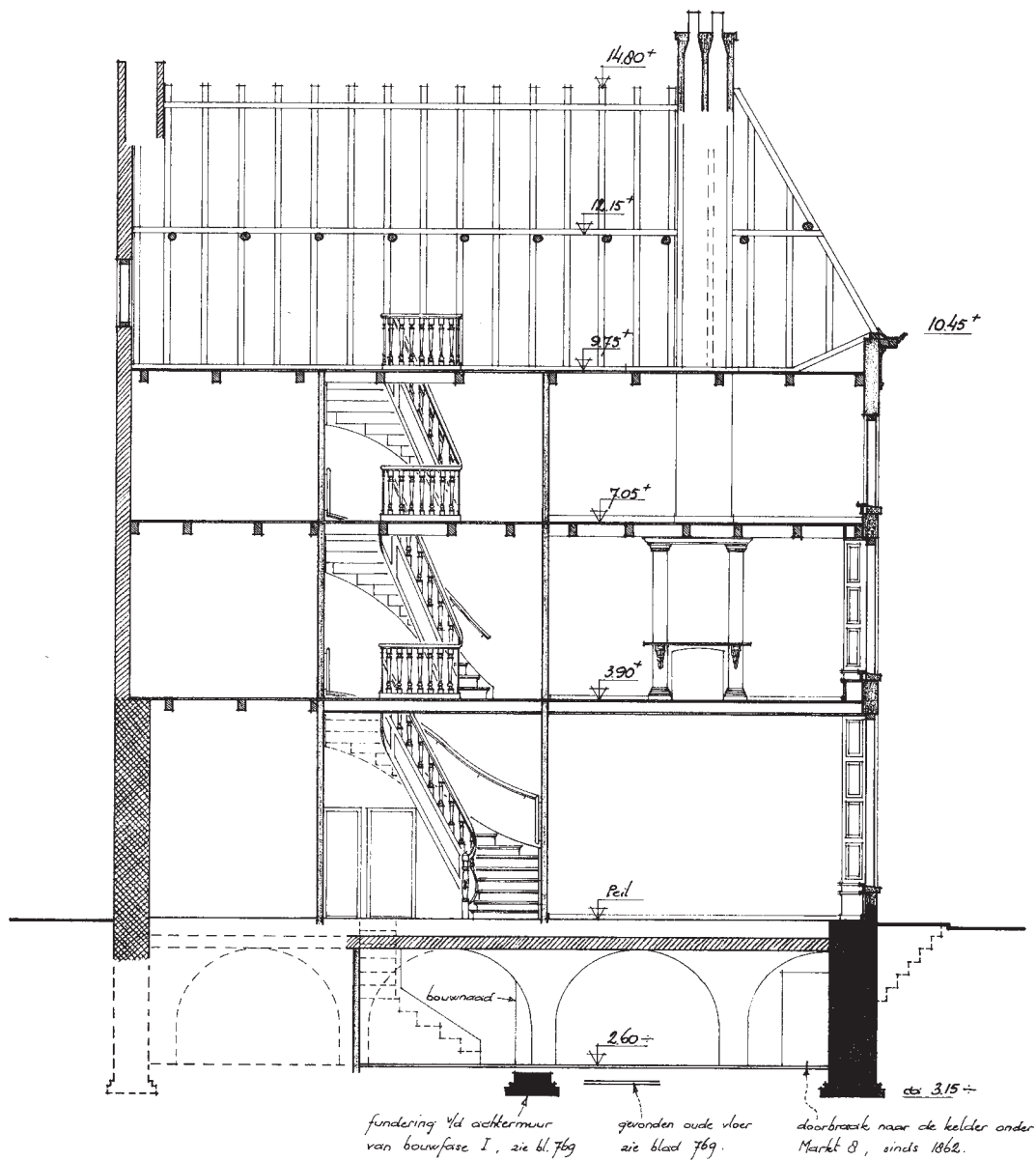
Kerkstraat 2 "De Vijzel" tegenwoordig "De Zon"
De stad Hattem is de eerste eigenaar die bekend is. Van der Leeuw stelt dat dit het oude middeleeuwse stadhuis is geweest voordat het stadhuis verhuisde naar zijn huidige locatie. De volgende eigenaar is Jan Cremer en na hem Jacob Creymer. Jacob's erfgenamen, Thomas Jacobs en Gerrit Daniels verkopen het pand in 1645 aan Jacob Willems in de Vijzel. Het huis heette toen "De Vijzel". Er was hier toen een apotheek gevestigd met op de akkers buiten de stad een kruidenakker voor de geneeskrachtige kruiden die hier werden verkocht. Deze akkers heetten: "De Vijzelakkers", en hebben de Vijzelweg hun naam gegeven. In 1665 erft Willem Jacobs Torssink het huis van haar vader. Vervolgens komt het huis in bezit van Alida Cramer, de weduwe van Herman Torssink, zoon van Willem Jacobs Torssink. Na het overlijden van Jacob is het huis dus overgegaan op zoon Herman en zijn vrouw Alida. Na het overlijden van Alida erft Anna Catharina Crueger het huis. Zij is de weduwe van Frederik Rutger van Haersolte. In 1746 verkoopt zij het pand aan Willem de Vries. Assuerus van Doornum erft het huis na het overlijden van Anna Broekhuis, de weduwe van Willem de Vries. In 1793 verkopen haar erfgenamen het huis aan Arend Otto van Meekeren. Van Meekeren was van 1797 tot 1811 lid van de magistratuur. In 1832 is zijn vrouw de eigenaresse van het pand. Tussen 1832 en 1839 wisselt het verschillende malen van eigenaar tot het wordt

gekocht door juffrouw J.M.C. Daendels die hier haar winterwoning had. Tegenwoordig is hier restaurant "De Zon" in gevestigd. Uit bouwhistorisch onderzoek van Spoel is gebleken dat het huis in twee fasen is gebouwd en enkele malen is verbouwd. Uit het onderzoek naar het baksteenformaat en de lagenmaten concludeert hij dat beide fasen waarschijnlijk uit het eerste kwart van de 15de eeuw zijn, maar het zou mogelijk kunnen zijn dat de tweede fase net in het tweede kwart van die eeuw valt. Het huis was volledig onderkelderd. In de 16de eeuw zijn er herstelwerkzaamheden uitgevoerd aan het huis, mogelijk omdat het vervallen was of mogelijk omdat het beschadigd is geraakt bij een aanval van de Spanjaarden op de stad. Het huis werd vergroot en het was voor zover bekend het eerste huis in Hattem dat vóór 1600 al drie bouwlagen had. Rond 1630 wordt het huis voor een tweede maal grondig verbouwd. Het huis kreeg een nieuwe kap en een vernieuwde voorgevel. In 1840 is het huis in handen van Mej. Daendels die het huis voor de laatste keer grondig verbouwt naar zijn huidige karakter. In 1862 kocht zij het naastgelegen pand Markt 8 dat ze bij "De Zon" liet voegen. Door de voorgevel door te trekken werden de twee panden één. In 1958 wordt Markt 8 weer afzonderlijk verkocht en zijn de twee huizen weer gescheiden. In 1978/79 wordt het huis grondig gerestaureerd en wordt het tot Rijksmonument uitgeroepen.

De Zon.

*Hattem, Kerkstraat 2 (hoek Markt), huis "de Lon"
 lengte - doorsnede C-D*

- 1e h. 15e eeuw, I
- 1e h. 15^e eeuw, II
- 16^e eeuw
- 19^e eeuw.

Bouwhistorisch onderzoek Kruisstraat 5 en 7 door Spoel.

Markt 8

De geschiedenis van Markt 8 begint vrij kort na dat van huis "De Zon". Het wordt tegen de noordmuur van dat huis aangebouwd en het zal waarschijnlijk in het midden van de 15de eeuw gebouwd zijn. De eerste eigenaar die bekend is komt echter uit een latere tijd; het is Willem Thonis die het pand in 1631 verkoopt aan Arent Henricks Hardenberg. Arent was timmerman van beroep. In 1665 verkoopt hij het pand aan Jan Jans Kremer. In 1699 is het van Johannes Amink. Na zijn overlijden verkopen zijn erfgenamen het huis aan Jan Stolte van Dijk. Dit gebeurde in 1746. Na zijn overlijden gaat het huis over op zijn vrouw die er in 1771 nog woont. In 1793 is het huis in bezit van Hendrik Jan de Lange. Hij was getrouwd met Arendje van Dijk, maar na zijn overlijden hertrouwt ze met Klaas de Wolf in 1799. Ook dit huwelijk duurt niet lang want in 1809 is zij inmiddels voor de tweede keer weduwe en verkoopt ze het huis aan Reinier Wolters die het huis ook in 1832 in bezit heeft. Tegenwoordig is het een Rijksmonument.

Markt 10

De eerste bekende eigenaar is Berend Westerik en vervolgens in 1626 Gerrit Gerrits Schoenmaker. In 1699 wordt het huis door Johan Westerik gekocht uit de boedel van Schoenmaker. Vervolgens komt het in bezit van de familie Gerrit Pothof wiens dochter Maria Pothof trouwt met Gosuinus Barneveld. Zij komen in dit huis te wonen en verkopen het 1740. In 1746 is het huis van Berend Fox die het in 1765 verkoopt aan zijn zoon Rutger Fox. Deze woont slechts zes jaar in het huis want in 1771 verkoopt hij het aan Berend Wildeman. Ook deze woont hier slechts kort want een jaar later verkoopt hij het aan Gerrit Sels. In 1791 is het van Jan van Tellingen die het in 1797 verkoopt aan Berend Gerrits. In 1799 verkoopt hij het door aan Hendrik Foks en in 1832 is het huis van buurman Lubbertus Barneveld.

Markt 12

Arnt Draeger is de eerste bekende eigenaar. Na hem heeft Bartold van Haerst het huis in bezit. Na zijn overlijden krijgen zijn vrouw, dochter en schoonzoon het huis in bezit; zij verkopen het in 1625 aan Willem Toenis. In 1643 verkoopt deze het aan Willem Dries. In 1661 koopt Johan Swam het huis van de erfgenamen van Aeltien Bastiaens. Vervolgens komen hier Jacob van Heerde en zijn vrouw te wonen. In 1740 is het huis van Gerbrand Jans van der Hart. In 1765

koopt Jan Hendrik Coopsen het huis uit de boedel van Botschuyver. Coopsen was predikant in Veessen. In 1766 koopt Gerharda Kellerman het huis en gaat hier wonen met haar zoon Hendricus Jacobus Tydeman. In 1791 koopt Lubbertus Barneveld het huis; in 1832 is het huis nog steeds in zijn bezit. Hij bezit op dat moment zowel nummer 10 als nummer 12.

Kerkstraat 10

Dit huis was in eigendom van het Heilige Geestgasthuis en wordt in 1622 verkocht aan Berend Egberts. In 1648 woont hier Gerrit van Cuelen. In 1691 is hij overleden en wordt het huis beheerd door zijn erfgenamen. Het komt in bezit van Gerrit Meurken. Deze verkoopt het in 1701 aan Geertruid Willems, weduwe van Joost van Welbergen. In 1720 heeft zij het verkocht aan Gerrit Scholten. In 1752 verkoopt zijn weduwe het huis aan Jacobus Roseboom. Het komt in bezit van de kinderen Roseboom die het in 1765 verkopen aan Coenraad Aukes en Nicolaas Staal. In 1832 is de stad Hattem eigenaar van het huis.

Kerkstraat 12-14

De eerste eigenaar die bekend is, is Gerrit Jans Ramaker in 1648. In 1683 woont hier Albert Bredenbroek, magistraat van Hattem. In 1783, een eeuw na de magistraat, woont hier dr. Bachelman. Vervolgens komt het huis in bezit van Gerrit Haverkamp die het in 1749 verkoopt aan Jan Casper Schmiedeman. Deze familie heeft het huis nog steeds in bezit in 1832.

Kerkstraat 16

Johan van Besten is de eerste eigenaar die bekend is, maar zonder datering. Dit geldt ook voor zijn opvolger Claas Gerrits Hollander. Het eerste jaartal komen we tegen bij Gerrit Jansen Ramaker in 1622. Margarita Berends heeft het huis in 1989 in bezit; zij is de weduwe van metselaar Nicolaas Maneveld. In 1703 koopt David Stael het huis van haar. Na zijn overlijden koopt zijn weduwe Jacomina Lulofs het huis in 1714 uit zijn boedel. Ze trouwt met Tonis Raacker die het huis in 1714 verkoopt aan Oswald Wijnen. Wijnen was lid van de magistraat. 1728 is het jaar dat hij het huis verkoopt aan Willem Volkers. Volkers verkoopt het huis in 1738 aan bakker Henricus Winkelaar. In 1747 woont hier een andere bakker, Paul Wildeman met zijn vrouw Geesje Visser.

In 1763 verkoopt zij het huis na zijn overlijden aan Willemina Kreeft. Zij trouwt met Hendrik van Brummer. In 1832 is het in bezit van zoon Gerrit van Brummen.

Kerkstraat 18

Van de volgende bewoners zijn geen jaartallen bekend. Achtereenvolgens hebben hier gewoond: Hermen Aelts, Effse Hermans, Dries Gerrits Backer en Lambert Jans Coper. De laatste verkoopt het huis in 1637 aan Asgen Gerrits. In 1689 koopt Arent Berents van Gelder het huis van Stijne Wighbolts. Hij was kleermaker van beroep. In 1702 verkoopt hij het huis aan Herman Laman. In 1751 is het huis van zijn dochter, Catharina Lamans. In 1755 koopt Asjen van Oene het huis. Kennelijk stond dit huis hem meer aan dan Kerkstraat 20. Asjen was getrouwd met Geertruid Laman en kocht het huis van zijn schoonzusters Judith en Catharina Laman. In 1789 verkoopt Van Oene het huis aan Evert Geerlig van Olst. In 1832 is het huis van Jan van Olst.

Kerkstraat 20

De bewonersgeschiedenis is erg kort van dit huis. De eerste eigenaar is Asjen van Oene die in 1775 het huis verkoopt aan Berend Wildeman. Vervolgens gaat het over op Berend en Egbert Wildeman die het in 1795 verkopen aan Jan de Haan.

Kerkstraat 22

Dit adres bestond vroeger uit drie verschillende huizen waarvan twee adressen aan de Tweede Walsteeg lagen en één adres aan de Kerkstraat. De huizen zijn door Van der Leeuw apart besproken; ze worden hier ook apart aangehaald.

De huizen in de Tweede Walsteeg hoorden aanvankelijk bij elkaar. Lubbert Hermans, Steven Stevens en Jacob Sents zijn de eerste drie eigenaren waarvan geen jaartallen bekend zijn. Na het overlijden van Jacob Sents gaat het huis over op zijn erfgenamen die het huis verkopen aan Mechteld Reyer Coenderts de weduwe van Jacob Sents. Dit gebeurde in 1630. In 1645 is het huis verkocht en in bezit van Lambert Wyers. Na hem komt hier Jan Jansen Muller te wonen en vervolgens Hendrick Gosens. Jan Bomhof is de laatste eigenaar van beide huizen, want hij verkoopt de twee adressen aan twee verschillende mensen. Het achterste huis verkoopt hij aan zijn zoon Lambert Bomhof in 1723. Deze verkoopt het huis snel daarna door aan Lubbert Beekhuizen in

1724. Hendrik Vos koopt het huis van Beekhuizen in 1733. In 1746 verkoopt hij het weer aan Harmen Wildeman. Zijn zoon Berend Wildeman is de volgende eigenaar, hij verkoopt het in 1776 aan zijn zus Stijntje Wildeman. In 1832 is Hendrik van Weeghel de eigenaar. Het voorste huis wordt door Jan Bomhof in 1723 verkocht aan Gerrit Boeve. Deze verkoopt het tien jaar later aan Cornelis Heylever. Vervolgens gaat het huis naar de schoonzoon van Cornelis Heylever, Johan Christiaan Dinckgreve. Het huis komt later in bezit van Albertus Dinckgreve, het "kale hondsvot". Dit was de Dinckgreve die sterk oranje gezind was en daarom burgemeester van Hattem zou worden. Zijn grote concurrent de patriot Herman Willem Daendels werd uiteindelijk na een rel burgemeester. In 1832 was Jan Hendrik van Dijk de eigenaar.

Het adres aan de Kerkstraat heeft een geschiedenis die los staat van de andere twee panden. Henric van Besten was hier de eerste eigenaar van; hiervan zijn geen jaartallen bekend. Wel is bekend dat hij van 1540 tot 1572 lid was van de magistraat. De volgende eigenaar is Johan van Apeldoorn en vervolgens Toenis Bernts Metseler. In 1630 was het pand van Hermen Hermens van Kniphuysen. In 1645 wordt het pand door Van Kniphuysen verkocht aan Henrick Borchards. De volgende eigenaar is Willem Jacobs Torssink die het pand nalaat aan zijn kinderen. In 1740 verkopen de kinderen het huis aan Herman Wildeman. Na diens overlijden is het pand van zijn vrouw die het in 1775 in bezit heeft. Na haar overlijden gaat het over op de kinderen die het in 1789 verkopen aan Berend Fox. In 1803 koopt Harmen Foks het huis van de erven Berend Fox. In 1832 is het huis van Engbert Meylink.

3202 – Tweede Walsteeg 2 tot en met 12

Waardering 50%

Dit gehele blok is recente nieuwbouw waarbij het de vraag is in hoeverre de ondergrond verstoord is. Het is historiserend gebouwd waardoor de huizen goed passen in de historische omgeving.

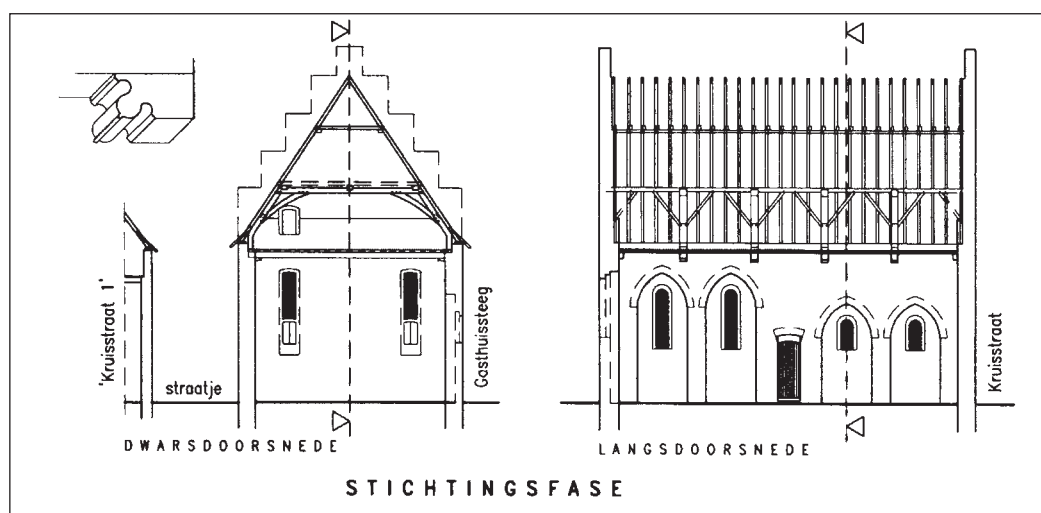
3203 – Kruisstraat 3

Waardering 10%

Dit gemeentelijke monument kwam in 1999 in handen van de Stichting Stadskerk Hattem. Het vermoeden bestond dat bouwhistorische resten van de Gasthuisperiode in het huis aanwezig zouden zijn. Er werd gestart met het ontmantelen van het pand waarna het als snel bleek dat er sporen van het Gasthuis aanwezig waren. Het bleek ook dat de recente verbouwingen uit de 19de eeuw in slechte staat verkeerden en dat het hele pand gerestaureerd moest worden. Er werd gestart met een bouwhistorisch onderzoek in het huis en een archeologisch onderzoek in de tuin. Dit gebeurde onder leiding van Eveline van der Steen. Hier kwamen weinig vondsten uit. Na het slopen van de betonnen vloerlagen in 2001 kon er met een opgraving onder het huis worden gestart. Hierbij bleek dat de grond sterk geroerd was en ook dit onderzoek leverde amper resultaat op. Uit het bouwhistorische onderzoek bleek dat het pand in verschillende fasen is gebouwd en verbouwd. De eerste fase wordt aan de hand van de bouwtrant, het baksteenformaat en diversie technieken gedateerd in de 14de eeuw. Dit komt overeen met de stichtingsakte die 1350 noemt als jaar van

stichting. De tweede fase is aan de hand van dendrochronologisch onderzoek gedateerd op 1447. In de derde fase wordt het huis omgebouwd naar woonhuis en wordt er in de grote zaal van 7.60 hoog een verdieping toegevoegd. Dit zal gebeurd zijn in de 17de eeuw na de verkoop van het pand aan een particulier. In 1878 ondergaat het pand nogmaals een grote verbouwing omdat er in dat jaar een school in het oude gasthuis werd gevestigd.

Dit Heilige Geestgasthuis werd in 1350 opgericht na goedkeuring van Jan van Arkel, bisschop van Utrecht. Het was een gasthuis voor armen en zieken. De vermeldingen van het Gasthuis worden in de 16de en 17de steeds minder frequent tot in 1662 voor het laatst melding wordt gemaakt van de provisorsen der Heilige Geestgasthuis.² Het pand blijkt kort hiervóór in 1658 verkocht te zijn aan Johannes Coops. Het huis ging over op diens dochter en haar man Samuel Quintijn van Hardenberg. Deze was magistraat van 1685 tot 1702 en van 1711 tot 1719. Hun dochter erft het huis en trouwt met Derk Brouwer, die voor lange tijd magistraat was, van 1723 tot 1768. Zijn zoon Samuel Quintijn Brouwer komt hier te wonen, die magistraat was van 1763 tot 1785 en vervolgens Melchior Greve Brouwer. Hij was secretaris in 1785. In 1804 wordt het huis verkocht aan Geertruid Broekhuizen en in 1832 woont hier Lyclama à Nijholt.

Bouwhistorisch onderzoek Kruisstraat 3, de stichtingsfase van het Heilige Geestgasthuis.

3204 – Kerkstraat 6-8

Waardering 0%

Kerkstraat 6-8 is recent verbouwd waarbij de oude bebouwing verdwenen is en de ondergrond volledig verstoord. Het was van oorsprong een enkel perceel maar het is in 1738 opgedeeld in drie verschillende percelen. Wolter die Velicke is aan het eind van de 16de eeuw de eerste eigenaar. Hij was priester in Hattem, waarschijnlijk van 1477 tot 1516. In 1525 is het huis van Lubbert van Keppel en in 1570 van Gerrit van Lennep. Het huis heette toen "De Zwaan". Van Lennep was de ontvanger van de schatting. Jan van Lennep erft het huis en gaat er wonen met zijn vrouw Dorothea van Essen. Na het overlijden van Jan trouwt ze met Derck Hendriks. Zij wonen hier in 1622. Het komt toch weer terug in handen van de familie van Lennep al is het maar kort. In 1632 staat het huis namelijk op naam van Margaretha Chijs, de weduwe van Gerard van Lennep, zoon van Jan van Lennep. Frederik van de Capellen tot den Boedelhof erft het huis in 1701 van Margaretha Chijs. Deze verkoopt het pand aan Gerrit Everts van der Maten. Na het overlijden komt er een splitsing in het huis, namelijk in de nummer 6, 8 en 8a.

Nummer 6 komt in handen van Wolter van der Maten die het erft van zijn vader. In 1733 verkoopt deze het aan Lambert van Essen. Zijn dochter, Janna van Essen, krijgt, koopt of erft het huis van haar vader en trouwt met Jan Lansink. Zij verkopen in 1781 het huis aan Arent van Marle. In 1832 is het huis in gebruik als stal en is het in bezit van Klaas Blom.

Nummer 8 komt in bezit van Swier Egbers van de Renshof die het in 1738 koopt van de erven Gerrit van der Maten. Vervolgens komt het huis in bezit van Jan Langenbacht. In 1770 woont hier Herbertus Muller. In 1832 is het huis van Christina Jacoba Antoinetta Barneveld.

Nummer 8a wordt in 1721 door Johan van Mackum gekocht. Vervolgens komt het in handen van Anthony Doeyenburg. In 1743 is het huis van Philip Walter die is getrouwd met de weduwe van Doeyenburg. In 1765 is het huis in handen van dominee Jan Hendrik Coopsen. Ook hij trouwt met een vrouwelijk lid van de Doeyenburg familie, in dit geval de dochter van Anthony Doeyenburg, Cornelia. In 1805 wordt het huis door de stad Hattem gekocht en wordt er een school in gevestigd. Deze school zit er in 1832 nog steeds in.

3205 – Vrijgemaakte Gereformeerde Kerk

Waardering 0%

Het blok van percelen dat is ingenomen door de kerk bestond vroeger uit drie verschillende adressen die in het onderzoek van Van der Leeuw apart zijn besproken en hier afzonderlijk mee worden genomen. Het gebied is recent volledig onderkelderd waarbij grote hoeveelheden geel zand naar boven kwamen. Niet geheel onverwacht, gezien het feit dat de zandrug hier op deze locatie dicht onder de oppervlakte zit. Het spreekt voor zich dat hierdoor de archeologische waarde van dit gebied nul is omdat de ondergrond volledig verdwenen is.

Achterstraat 9 "Gereformeerde Kerk (Vrijgemaakt)"

In 1556 was het perceel in bezit van Jan Stevens Brouwer. Daarvóór was het van Wichert Jans en Steven Jans. Het blijft in bezit van de familie Brouwer via Henrick Cornelis Brouwer en zijn vrouw Aelheyt Stevens. In 1648 woont hier Steven Henrick Brouwer en in 1667 is het in bezit van zijn erfgenamen. In 1710 is het huis in bezit van Peter Jans Cuyper. In 1737 koopt Oswald Tulleken het huis van de kinderen van Cuyper. Hij heeft dan tegelijk nummer 7 en 9 in bezit. Hij verkoopt het ook als gezamenlijk bezit want in 1758 verkoopt hij beide huizen tegelijk aan Levinus van Hoole. Diens erfgenamen verkopen op hun beurt beide huizen aan Jean Theodore Frese in 1773. Hij splitst de huizen weer op en verkoopt ze afzonderlijk van elkaar, in 1789 verkoopt hij dit huis aan Hermanus van Meekeren. Toch komen de huizen weer bij elkaar want in 1832 zijn ze beide in bezit van Wolter Barneveld.

Achterstraat 11 "Gereformeerde Kerk (Vrijgemaakt)"

De eerste eigendomsvermelding komt pas uit 1676 wanneer het huis in bezit is van de erfgenamen van Steven Hendricks Brouwer. Vermoedelijk was het huis voor die tijd onderdeel van Achterstraat 9. De erfgenamen verkopen het aan Johannes Amink die het op zijn beurt verkoopt aan Gerrit Willemsen. In 1710 is het huis van Johannes Hoefman. Na zijn overlijden verkoopt zijn familie het huis in 1738 aan Tonis Bisschop. In 1758 is het van Cornelis van Linden en verkoopt hij het huis aan Lambert van der Veen. Twee jaar later woont hier al weer iemand anders, namelijk Fenne Claas en na haar Hendrikje Claas, de weduwe van Hooyberg. Zij verkoopt het in 1770 aan Frans Groenewoud. In 1782 is Frans overleden en woont hier zijn vrouw, de weduwe Hendrina van der Dregt.

Na haar overlijden wordt het huis beheerd door de voogden van hun kinderen Jan en Hendrikus Groenwoud. Deze verkopen het in 1787 aan Jan Jaspers, de gerichtsdienaar van Hattem. In 1798 wordt het huis verkocht aan Frederik van der Hoek. Zijn vrouw verkoopt het in 1810 aan Berend Steenbergen en in 1832 woont hier de weduwe Steenbergen.

Achterstraat 13 "Gereformeerde Kerk (Vrijgemaakt)" en Achterstraat 15

Beide adressen worden door Van der Leeuw als één enkel adres besproken, waarschijnlijk omdat beide huizen vlak na 1800 werden gekocht door de gemeene armen. Beide huizen werden toen een Spin- en leerschool. In 1525 begint de bewoningsgeschiedenis voor zover die bekend is. De eerste eigenaar is Gerrit Holthuis. Het komt vervolgens in bezit van het Heilige Geestgasthuis. In 1600 is het huis van Jan Brouwer en vervolgens van Henrick Everts. In 1648 is het huis van een magistraat die zich Everhart Henricides noemt. Zijn naam bij geboorte was Evert Henricks en waarschijnlijk was hij de zoon van Henrick Everts. Henricides was een magistraat en hij

had op hetzelfde moment ook Achterstraat 20 aan de andere kant van de straat in bezit. Aeltien Feith, weduwe van burgemeester Loeffson erft het huis van Henricides. In 1684 verkoopt Feith het huis aan Dries Keller. Haar zoons erven het huis en verkopen het aan Geesje Stremmer, de weduwe van hun overleden broer Evert Keller. In 1740 koopt Hermen Keller het huis. Hij verkoopt het aan Willem van Runderen. In 1760 heeft Johannes Augustus van Eerten het gekocht van Van Runderen. Willem Jan van Eerten verkoopt het huis in 1768 aan Anna Catharina Brand. Haar dochter, Johanna Jacoba Westenberg komt hier te wonen samen met haar man Johan George Baum. In 1798 koopt Tobias Hendrik Partes het huis uit de boedel van het echtpaar. In 1802 wordt het huis door de Gemene Armen gekocht en wordt hier een Spin- en leerschool gevestigd. Achterstraat 15 is tegenwoordig een gemeentelijk monument.

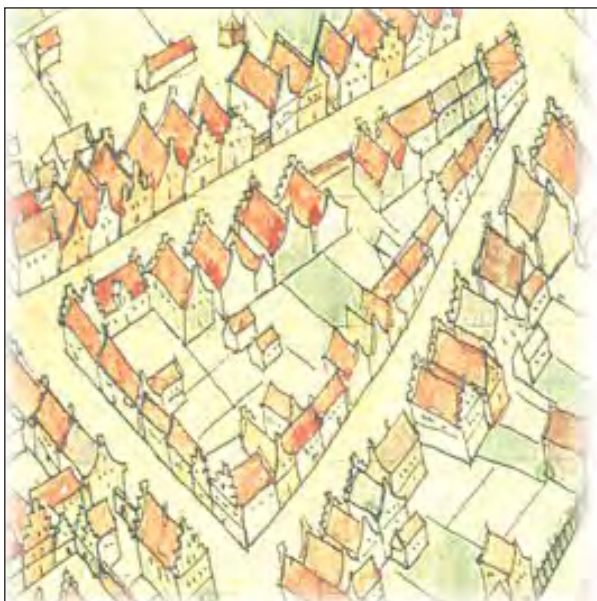
Noten

1. Spoel 1999, 30.
2. Hoever 1900, 98.

3301 – Kerkstraat, Tweede Walsteeg en Achterstraat
 Waardering 100%

Dit huizenblok wordt door het samenkomen van de rechte Kerkstraat en de kromme Achterstraat naar het westen toe steeds smaller. De percelen van de huizen worden steeds minder diep en er bevinden zich dan ook geen tuinen in dit huizenblok. Aan het einde van de Kerkstraat staan twee grote huizen met de nummers 36 en 38. De percelen aan de Achterstraat achter deze huizen zullen van oorsprong bij deze huizen gehoord hebben. In geval van de percelen direct achter nummer 38 is dat nog steeds het geval. Op de punt van het huizenblok staat een stadspomp.

Kerkstraat 28

In 1623 is het huis van Arnt Geerts. Het huis is of wordt gesplitst. Een helft is in handen van Arnt, de andere helft in handen van Claes en Lambert Berend, Jan Henricks en zijn vrouw Aeltien Berends, Jan Wilberts en drie kinderen van Wilbert Berends. Deze waren de erfgenamen van Swane Hilberts. In 1652 verkoopt iedereen het huis aan Gerrit Gerrits en is het weer in handen van één persoon. In 1709 is het in bezit van Gerrit Akkerman. In 1769 koopt Christiaan van Tijn het huis van de erfgenamen van Gerrit Akkerman. In 1769 verkoopt Van Tijn het door aan Hermens Stevens Visser. In 1808 is het van Harmen Winter en in 1832 van Harmen Hoefman.

Kerkstraat 30

Voor 1623 is dit perceel in handen geweest van Hessel op 't Luyt, Jan van Buyren, Jan Jans van Buyren, Jan Henrick Jacobs op de Wade en Jan Jans op de Wade. Deze laatste verkoopt het pand in 1623 aan Evert Hermsen. Na zijn overlijden verkopen zijn erfgenamen het huis aan Jacob Dries in 1668. Deze verkoopt het pand in hetzelfde jaar door aan Jan Henricks Muller. In 1761 koopt Hendrik Veldkamp het pand en in 1808 is het van zijn weduwe. In 1832 heeft J. Westhof het huis in bezit. Het huis is nu een gemeentelijk monument.

Kerkstraat 32

Dirk Haechdoorn is in 1623 de eerste bekende eigenaar. In 1643 is het huis van Arent Hendriks Hardenberg. Hardenberg was timmerman van beroep. In 1681 woont hier Jannetien Alberts, de weduwe van Arent Hardenberg, In 1690 is ook zij overleden en kopen Johannes Cramerus en Jan Jans Winkelaar het huis uit haar boedel. Het blijft in de familie Winkelaar want in 1733 is het huis van Gerrit Winkelaar en in 1780 van Jan Winkelaar. Deze laatste zorgt voor een splitsing van het huis; hij verkoopt het westelijk deel aan Gerrit Knippenberg en het oostelijk deel aan Berend Schuurman in 1780. Gerrit Knippenberg verkoopt zijn deel aan Jan Muller in 1783. In 1832 is het van Willem ten Katen. Berend Schuurman verkoopt zijn deel niet, in 1832 is zijn weduwe de eigenaresse.

Kerkstraat 34

Claes Arnts is de eerste bekende eigenaar. Gerrit Gerrits is de eigenaar in 1617. Er is omtrent deze Gerrit Gerrits enige onduidelijkheid omdat hij onder de familienamen Krackeel, Ramaker en Westrick wordt teruggevonden. Het is onduidelijk of het om één persoon gaat. Hij verkoopt het pand in 1651 aan Claes Egberts. Achtereenvolgens hebben Hendrik Jans Coops, timmerman Hendrik Koning en zijn zoon Evert Koning het huis in bezit gehad. In 1832 is het van Jan de Wae.

Kerkstraat 38

Van dit grote huis is bekend dat het voor het eerst in bezit was van drie heren, Tymen Cruiner, Jan Goltsmit en Derck Smit. Hiervan is echter geen jaartal bekend. Dit geldt ook voor de volgende eigenaren, Wilhelm Jansen Ramaker en later Lubbert Willems met zijn broer. In 1620 wordt het huis door Jan Willems verkocht aan Wilter Everts. Deze verkoopt het direct door aan Gerrit Loefsen, een magistraat. In 1651 woont hier de weduwe van Loefsen, Aleida Feith. Het huis komt vervolgens in bezit van de familie Daendels. Anthony Daendels krijgt het huis in bezit via zijn vrouw Anna Loefsen die de dochter was van Gerrit en Aleida Loefsen. Uit het huwelijk van Anthony en Anna komen vier kinderen, Bartha, Swana, Gerhard en Melchior. Swana krijgt het huis in bezit in 1739. Uit het huwelijk van Gerhard en Aleyda Nylant komen drie dochters, Maria Geertruid, Anna Aleida en Christina. Uit het huwelijk van Melchior en Gerardina Greve komen twee dochters Maria en Anna. Deze vijf kleinkinderen van

Anthony en Anna erven het huis van hun tante Swana in 1743. Zij verkopen het huis aan Burchard Johan Daendels, de vader van de bekende Herman Willem Daendels die later in dit huis is geboren. In 1785 is Burchard overleden en is het huis in bezit van zijn vrouw Josina Christina Tulleken. Na haar overlijden erft haar zoon Egbert Anthony Daendels het huis. In 1832 is het verkocht en bezit van Jacob Wijncoop de Jong. Het huis is nu een Rijksmonument.

Kerkstaat 40-42

Aanvankelijk was dit een perceel dat voor het eerst wordt vermeld als eigendom van Peter Gerrits. Deze verkoopt het in 1621 aan Jan Henrix Muller. Het blijft lang in de familie want in 1725 woont hier Arent Muller. Kort daarna komt het in handen van Jacob Gerrits van de Wae waarna er een splitsing komt in het huis. Nummer 40 wordt door Van de Wae verkocht aan Tonis Egberts van Welsus in 1727. Het komt daarna in handen van Berend van Linden die het in 1747 verkoopt aan Evert Spaan. Het gaat na diens overlijden over op zijn kinderen, Derk, Willempje en Eva. Zij verkopen het aan Evert Thijssen in 1762. Hij was een zoon van Herman Tijssen en Willempje Spaan. Thijssen verkoopt het huis in het zelfde jaar door aan Herman Roderink. Na diens overlijden verkopen de erfgenamen het huis aan Reindert Pleiter in 1780. Nummer 42 wordt in 1725 door Van de Waa verkocht aan Lucas Blijenberg. In 1756 is het huis in bezit van de kinderen van Blijenberg. In 1780 wonen hier Roelof Ommen en Elisabeth Blijenberg, dochter van Lucas. Het komt in handen van Teunis Schuurman die het in 1798 verkoopt aan Gerrit Kleijbrink. In 1805 verkoopt deze het aan het echtpaar Klaas en Janna Esselink. In 1832 is het in bezit van Gerrit Draaijer. Nummer 42 is tegenwoordig een Rijksmonument.

Kerkstraat 40-42.

Achterstraat 19

In 1648 is het huis in bezit van Herman Hendrickx; deze verkoopt het in 1669 aan Jacob Arents. Na zijn overlijden erft Swaentien Claes het huis in 1673. In 1724 is het huis in bezit van Hermanus Scheper en Gerrit ten Holthen die het in dat jaar verkopen aan Jochem Nijholt. Na zijn overlijden erft zijn zoon, Abraham Nijholt, het huis die het in 1763 verkoopt aan Jan Schutte. In 1797 krijgt Roelof Schutte het huis in eigendom, vermoedelijk is hij de zoon van Jan Schutte. Hij woont er in 1832 nog steeds. Het huis is een gemeentelijk monument.

Achterstraat 21

In 1724 is dit huis in eigendom van Hermanus Scheper en Gerrit ten Holthen die ook Achterstraat 19 in bezit hebben. Ze verkopen het in dat jaar door aan Hendrik Vos. Egbert Vos erft het huis van zijn vader en verkoopt het in 1790 aan Jan Schutte. In 1797 koopt Jan Hoogers het huis en in 1832 is het huis van Peter Hoogers.

Achterstraat 23

In 1525 is het huis in bezit van Albert van Wijhe en in 1556 van Johan van Wijhe. Deze was Priester van Hattem. Het gaat vervolgens over op Gerrit Witte en daarna op Bernt de Wever. In 1600 had Lubbert Wever het huis in eigendom. In 1630 verkoopt Evert Franken het huis aan Jan van Bremen. In 1652 is het van Peter Gerrits Buytink. In 1669 is het huis in bezit van Jan Jans en in 1724 van Jan Hendriks Pijl. Hierna komt het huis in handen van Barthold Hoogenkamp die het nalaat aan zijn kinderen, Gerrit Hoogencamp, Jacomnia Hoogencamp en Wendelina Hoogencamp. Zij verkopen het in 1761 aan Harmen van der Veen. In 1790 is het van Maria Lammers, de weduwe van Harmen van der Veen. In 1801 verkoopt zij het aan Jacob Derks de Jong. In 1832 is het huis van Jan van Eekeren.

Achterstraat 25

Dit Rijksmonument was in 1603 in bezit van Johan Jansen Molner. In 1625 wordt Hans Muller als eigenaar genoemd; mogelijk is dit dezelfde persoon als Johan Jansen Molner. In 1646 is het huis in eigendom van Heymen Beerts. In 1652 verkoopt deze het aan Jacob Henricks Voet. Voet verkoopt het in 1662 aan Cornellis Jans. Daarna valt er een gat tot 1733 wanneer Jan Lodewijk als eigenaar wordt vermeld. Na zijn overlijden verkoopt zijn vrouw Aaltje Struik

het huis aan Harmen Stevens Visser in 1765. In 1788 verkoopt deze het aan Carel Hulleman Blom en in 1832 is het van Gerhardus Eylander.

Achterstraat 27

De eerste eigenaar is voor zover bekend Evert Hermsen gevolgd door Eymbert de Wever in 1662. In 1733 is het in bezit van Geesje Scholten die het verkoopt aan Claas Bone. In 1765 is het in bezit van de weduwe van Claas Bone. In 1788 van Janna Beekman. In 1794 van Steven Blyenberg en in 1805 weer van Janna Beekman. In 1832 is het van Aalt Bart de Haan.

Achterstaat 29

Dit huis is net als nummer 27 in 1733 van Geesje Scholten, de weduwe van Hendrik Lankhorst en ze verkoopt het in dat jaar aan Gerrit van Els. Gerrit verkoopt het huis in 1738 aan Derk van Runderen. Na zijn overlijden laat hij het huis na aan zijn vrouw Judith van Munster en zijn kinderen Jannigje en Peter van Runderen. Ook de kinderen van hun overleden dochter, Marringje van Runderen die was getrouwd met Dries Keller zijn opgenomen in het testament. In 1761 verkopen de erfgenamen het huis aan Rudolph Anthony Wijnen. Deze verkoopt het in 1768 aan Gerrit van Ty. In 1774 is het van David Palm. In 1794 verkoopt hij het huis aan Christiaan Deppe die het in 1832 nog steeds in bezit heeft.

Achterstraat 31

In 1623 is dit huis van Dirk Haechdoorn. Daarna valt er een gat van meer dan een eeuw want pas in 1733 wordt Jan Lodewijk als eigenaar genoemd. Deze heeft in dat jaar ook Achterstraat 25 in bezit. In 1761 is het huis van Teunis Lodewijk en in 1774 van Lodewijk Teunis. In 1794 wordt het huis door de weduwe van Lodewijk beheerd. Na haar overlijden gaat het huis naar haar kinderen. In 1808 verkopen zij het aan Eva Roelofs, de weduwe van Jan Muller. In 1832 is het huis van Gerrit Muller.

Achterstraat 33

De eerste eigenaar is Anna Gerrits. Zij verkoopt het in 1753 aan Jan van Runderen. In 1779 is het van Jan Niessink en in 1800 van Jan Beekman. In 1832 is het huis van Jan Meylink. Tegenwoordig is het een Rijksmonument.

3302 – Kerkstraat 24 en 26

Waardering 50%

In deze panden is een DA Dogisterij gevestigd die nieuwbouw heeft gepleegd. Van de nieuwbouw is het niet bekend of de ondergrond zwaar verstoord is of niet.

Kerkstraat 24

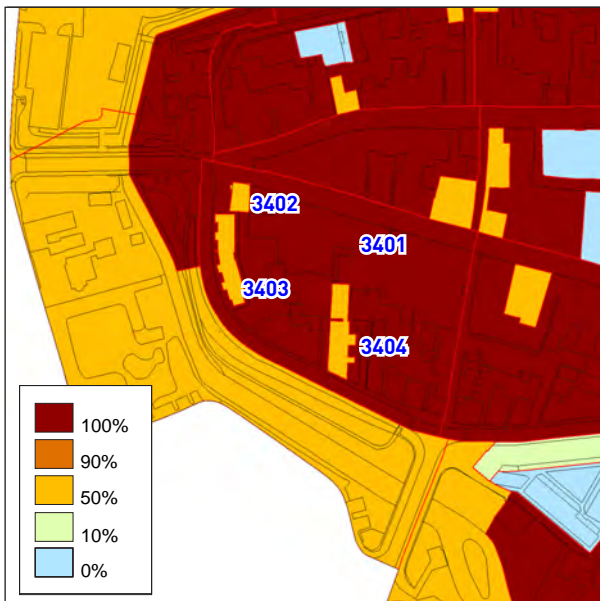
De familie Haalboom waren de eerste eigenaren van dit perceel. Koster Robert Jans Haelboom is de eerste eigenaar die bekend is; hij was de eigenaar in 1550. Een andere Haalboom, namelijk Jan Roberts woont hier na hem. Hij is getrouwd met Wendele Thonys Daniels. Na zijn dood hertrouwt zij met Berend Feith in 1590. Vervolgens gaat het huis over op Berend Jan Haelboom. De laatste Haelboom die hier woont, is Peter Berends Haelboom, de burgemeester die met Aleyda Cruiner was getrouwd. Hij verkoopt het huis in 1643 aan Hermen Hendricks. In 1681 is het in bezit van Jan Willems Backer die getrouwd was met Gerritien Herms. Zij was waarschijnlijk de dochter van Hermen Henricks. In 1716 is het huis van Wolter van der Maten. Na zijn overlijden woont zijn vrouw hier nog in 1751. In 1761 koopt Andries Wildt het huis van de erfgenamen van Margaretha Meyer. Na zijn overlijden verkopen zijn erfgenamen het huis in 1799 aan Willem Jan van de Waa. In 1807 verkoopt de weduwe van Van de Waa, Jansje de Wolf het huis aan Berend Jan van Mekerem. In 1832 is het huis van Gerrit Willem Vreman.

Kerkstraat 26

In 1643 is het perceel van Johan Reits. In 1652 is het van Pael Henricks die het verkoopt aan iemand die waarschijnlijk zijn zoon is, namelijk Henrick Pauels. Deze heeft het huis in 1679 in bezit. Toch komt het weer terug in handen van Pael Henricks die het uiteindelijk in 1694 verkoopt aan Jan Ders Westerick. In 1709 is het huis in handen van Henrick Lanckhorst die het in dat jaar verkoopt aan Andries Hoogbergh. Deze verkoopt het op zijn beurt in 1716 aan Marten van Galen. In 1761 wordt het huis beheerd door de weduwe van Marten van Galen. In 1769 is het van Evert van Galen, de zoon van Marten van Galen. In 1808 is het in bezit van de gemene armen en in 1832 van de diaconie.

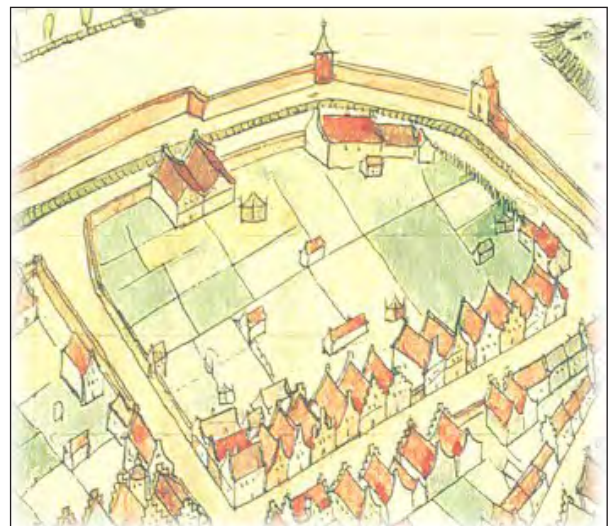

Kerkstraat 24-26.

3401 – Kerkstraat, Derde Walsteeg en Zuidwal Waardering 100%

De bebouwing aan de Zuidwal zal net als de bebouwing aan de Noordwal voor het merendeel bestaan hebben uit achterhuizen, koetshuizen en stallen. Er staan echter wel enkele oudere panden aan deze straat maar er zijn ook twee moderne huizenblokken geplaatst. Onder de huizen aan de Kerkstraat zijn veel gemeentelijke en Rijksmonumenten. Er is in dit blok voor zover bekend geen nieuwbouw gepleegd aan de hoofdstraat. Op de kaart van Van Deventer staan in dit gebied twee torens aangegeven die allebei onbekend zijn. De toren op de zuidwestelijke hoek van de stadsmuur staat op de kaart uit het midden van de 17de eeuw nog wel aangegeven maar de andere toren is verdwenen.

Kerkstraat 55-57

Hoewel dit perceel tegenwoordig is opgedeeld in de adressen Kerkstraat 55, Kerkstraat 57 en Zuidwal 42 was het vroeger één perceel. De eerste eigenaar was Lambert Derrix, gevolgd door Jan Derx op ten Oirt. Vervolgens komt het in handen van Derc Janse op ten Oirt. Na Derc komt hier Gijsbert van Aerssen te wonen. Deze was van 1632 tot zijn overlijden in 1647 rentmeester van het klooster Hulsbergen en provisor van de beide gasthuizen tussen 1637 en 1639. Hij heeft hier een nieuw huis laten bouwen; het is niet duidelijk wat hier voor bewoning stond voor de nieuwbouw. Het huis gaat over op zijn zoon Emanuel van Aerssen. Deze verkoopt het aan Jacob Muys in 1671. Hij was magistraat van 1666 tot 1694. In 1685

verkoopt Muys het huis aan Jacob Beyer. In 1714 koopt Johanna Greve het huis van weduwe Van Ingen die het in haar bezit had. Johanna verkoopt het huis in 1728 aan Willem Sweerts. In 1735 verkoopt Sweerts het huis aan Abraham Arnold Rudolph baron van Bloemendaal. Deze bezit het maar kort want hij verkoopt het huis in 1737 aan Jacob Meilink. Jacobus van Vlierden koopt het huis in 1741 van Jacob Meilink. Na zijn overlijden hertrouwt zijn vrouw Johanna Augusta Brand met Matthijs Sloot. Matthijs Sloot verkoopt het pand in 1750 aan Anna Catharina Brand de weduwe van Meilink. Op dat moment was er in het huis een brouwerij gevestigd. Na het overlijden van Anna koopt luitenant Hendrik van Laer het huis in 1756 uit haar boedel. In 1758 is Hendrik overleden en verkoopt zijn vrouw Anna Croon het huis aan Jan Meilink. In 1773 is het huis van zijn vrouw, de weduwe Johanna Woltera van Dapperen. In 1832 woont hier een andere Jan Meilink, mogelijk zijn zoon. Het direct achter dit huis gelegen Zuidwal 42 is een Rijksmonument. Dit hoorde in 1832 bij Kerkstraat 55-57.

Kerkstraat 53 "De Hoop"

Tot 1671 is er geen jaartal bekend bij de eigenaren. Achtereenvolgens hebben de volgende personen dit perceel in bezit gehad; Lambert Derx, Henrick Evers, Henrick Timmerman, Aelt Jasper, Peter Gerrits, Wolter Gerrits, Henricks Peters, Jan Jans Touwslager en in 1671 Jacob Arent Muller. Het huis bleef een tijdje in de familie. Het ging op zoon Derk Jacobs Muller over in 1699 en vervolgens ging het over op zijn kinderen, Arent Derks Muller, Janna Derks, Jacobje Derks en Swier Derks. Deze verkochten het in 1739 aan Gerrit van Elst. In 1764 is het huis van Adriana van Otterlo, de weduwe van Gerrit van Elst. In 1773 verkoopt de familie Van Elst het pand aan Peter Schultink. In 1781 is het van Jan Spaan. Deze verkoopt het voorhuis aan Pieter Roth in 1782. Het achterhuis komt later in bezit van de diaconie. In 1792 is het huis van de weduwe van Roth, Anna Barbara Trexlaer. Zij hertrouwt met Johan Frans Schroeder. In 1806 verkopen ze het huis aan Caerl Dingenius Hartsburg die hier een herberg met de naam "De Hoop" vestigde. Hij bezit in 1832 nog steeds het voorhuis en het achterhuis is dan in bezit van de diaconie. Tegenwoordig is dit pand een gemeentelijk monument.
Kerkstraat 51

Van de eerste bewoners zijn geen jaartallen bekend. Achtereenvolgens zijn het; Evert Gerrits, Wilhelm Frerix, Hendrik Jans Muller, Johan Bernts in 't Oldebroick, Gerrit Hermsen, Henric Gerrits Bruyn en in 1642 de erfgenamen van Henric Gerrits Bruin. In 1677 is het huis van Albert Jans Nijhof die smid was in Heerde. Het blijft voor meer dan een eeuw in bezit van de afstammelingen van Nijhof. Na Albert Jans krijgt Peter Nijhof het huis in bezit. Vervolgens wordt Aleida Nijhof in 1739 de eigenaresse; zij trouwt met Hendrik Schultink. Het gaat in 1764 over op Peter Schultink die is getrouwd met Hendrikje Arents. Rond 1799 wordt het voorhuis van het achterhuis gescheiden; het achterhuis gaat over op Albert Schultink. In 1805 koopt Wicher van Emst het huis uit de boedel van Schultink en komt er een einde aan de reeks van afstammelingen van Nijhof. In 1832 is het nog steeds in bezit van Wicher van Emst. Bij de splitsing van de huizen ging het voorhuis naar Hendrik Blom die het in 1806 in bezit heeft. In 1832 is het van Albert Rave.

Kerkstraat 49

In 1642 is Henric Jurriens de eerste eigenaar, opgevolgd door Berent Henricks in 1658. Vervolgens gaat het huis over op de Provisorie der Oude Vrouwen. Deze verkopen het in 1677 aan Herman Berends, een linnenwever. Hierna gaat het huis naar de diaconie. Deze verkopen het in 1742 aan Peter de Wolf. In 1791 is het in bezit van Hendrik van Pykeren, in 1799 van Sander Jacobs en in 1832 van Albert Rave.

Kerkstraat 47

Van de eerste bewoners zijn geen jaartallen bekend. Achtereenvolgens zijn het Merry Greven, Vincent van Dinxlaken, Arnt Jochames, Stevens Peters met zijn kinderen, Gerrit Gerrits junior, Reyner Peters Ramaker en in 1642 Hermen Peters. Vervolgens gaat het over op Peter Reyners die het in 1658 verkoopt aan Jan Gerrits Bierdrager. In 1742 is het huis van Jan Geers. In 1760 van de weduwe van Thy. Het gaat na haar overlijden over op Gerrit van Thy met zijn vrouw Dina Jonkman en Roelofje Eimberts, de weduwe van Christiaan Thy. Deze verkopen het in 1778 aan Gerrit Jan Welbergen. In 1808 is het huis van Gerrit Jan van de Waa die er in 1832 nog woont.

Kerkstraat 45

Tot 1658 zijn er geen jaartallen bekend bij de verschillende bewoners. Achtereenvolgens zijn dit; Andries Bossen, Anna Bossen, Jacob Forstelman, Jan Jacobs, Claas Bernts en in 1658 Berend Herms Wildeman. In 1694 is het huis van de weduwe Wildeman. Vervolgens gaat het naar Coenraet Vos. In 1736 is het huis in eigendom van Hendrik van Vembden die was getrouwd met Jennigje Vos, de dochter van Coenraet Vos. In 1760 verkopen zij het huis aan hun zoon en dochter Coendert en Jannigje van Vembden. In 1809 is het huis van Elbert Muller die het heeft gekocht van Hermanus Wold, de executor-testamentair van Coendert van Vembden. In 1832 is het huis van de weduwe van Berend Antonie Muller. Het huis is nu een gemeentelijk monument.

Kerkstraat 43

In 1656 was dit gemeentelijk monument van Evert Raemaker. Schijnbaar was het geen geliefd huis want het wisselt in zeer korte tijd vaak van eigenaar. In 1662 is het in bezit van Gerrit Gerrits Wielemaker en kort daarna in 1663 van Johan van Coot. Deze verkoopt het in 1664 aan Toenis Gerrits die het direct daarna doorverkoopt aan Wolter Jacobs Lakenkoper. Vervolgens gaat het over op Jacob Andries, de vader en erfgenaam van Wolter Jacobs Lakenkoper. Deze verkoopt het in 1666 aan Gerrit Gerrits Wielemaker. Na zijn overlijden hertrouwt zijn vrouw Henrickien Derks met Egbert Toenis van Wilsum. Deze wordt in 1694 genoemd als eigenaar. In 1766 is het huis in bezit van Lubbert Wyssenbergh en in 1799 is het van zijn zoon Derk Jans Wyssenbergh. In 1832 is het huis van Evert Wonink.

Kerkstraat 41

Dit huis heeft mogelijk bij nummer 43 gehoord. Het is tegenwoordig een gemeentelijk monument. In 1753 wordt Willem de Vries vermeld als eigenaar. Na zijn overlijden gaat het over op zijn nichten die het in 1755 verkopen aan Anna Broekhuis, de weduwe van Willem de Vries. Hierna zal het huis in bezit gekomen zijn van Gerrit Broekhuis. Deze was chirurgijn-majoor in Batavia. Het huis komt in het bezit van zijn erfgenamen, Gerrit van Doornum namens zijn moeder Bartha Broekhuis (de weduwe van Assuerus van Doornum), Hendrik Broekholt en zijn vrouw Alida Aartsen en Willemina Aartsen, de weduwe van Claas Hamrath. Deze zijn de eigenaren van het huis in 1771. Zij verkopen het in 1787 aan Jacobus van der

Horst. Deze verkoopt het een jaar later aan Jan Boer. In 1804 verkoopt Boer het op zijn beurt weer aan Moses Isaac. In 1832 is het in handen van Moses Isaac Gelder.

Kerkstraat 39

De eerste eigenaar is Merry bij Isselt. Hiervan is echter geen jaartal bekend. Dit geldt ook voor Vincent van Dinxlaken, Gerrit Jans Tichler en Aert Wollewever. In 1630 is het huis van Lambert Bitter. Lambert Bitter was van 1627 tot 1632 kerkmeester. In 1656 is het huis in bezit van Steven Abrahams. In 1694 is het in handen van de gemene armen. De provisor van de gemene armen, Herman Wildeman verkoopt het huis in 1695 aan Han Schultink. In 1710 is Jan overleden en is het huis van zijn vrouw. De volgende eigenaresse die bekend is, is Berendje Cuipers, de weduwe van Harmen Schultink. Zij verkoopt het huis in 1753 aan Anna Gerrits. In 1767 is het huis van Hendrik Hendriks en na hem van Nicolaas Marle. In 1787 is het van Dries van Marle, die het in 1788 verkoopt aan Egbert Derks. In 1832 is het huis van weduwe Egbert Derks Rozeboom.

Kerkstraat 35-37 nu 33

Hoewel dit adres op de huidige adressenkaart niet meer wordt aangegeven wordt het wel uitvoerig besproken in het onderzoek van Van der Leeuw. Het adres komt overeen met het huidige nummer 33. Frederic Goltsmit heeft het perceel in bezit gehad en is de eerste bekende eigenaar. De tweede eigenaar is Hendrik Jans van Gangelt. Vervolgens komt het in handen van Hendrik van Halteren die het in 1630 verkoopt aan Steven Stevensen. In 1656 is het in bezit van Aeltien Claes, de weduwe van Steven Stevensen. Toen zij kwam te overlijden bleek zij een helft van het huis in bezit te hebben en Berent Borman de andere helft. Het gaat over op hun erfgenamen. Heymen Jacobs en Gerritien Jacobs erven hun deel van Berent Borman, Hendrik Jans, Geesien Berents en Wighbolt Wighbolts van Aeltien Claes. De erfgenamen verkopen het huis in zijn geheel aan Herman Jans Amink in 1659. Na zijn overlijden wordt het huis weer opgesplitst in twee erfdelen, waarvan de erfgenamen van Geesje Alberts, de vrouw van Herman Amink, de ene helft erven en Johannes Amink als zoon van Herman Jans Amink de andere helft. In 1698 koopt hij de andere helft van het huis ook en is het huis weer een geheel. Johannes Amink was gerechtsdienaar in Hattem. In 1714 is Johannes

overleden en wordt het huis door zijn weduwe, Geertruid Brouwer verkocht aan Hendrik Egberts. In 1734 is het huis in bezit van Egbert Hendriks ter Stege. Deze was vermoedelijk de zoon van Hendrik Egberts. In 1753 is het huis in bezit van Gerrit Bruin. Na zijn overlijden gaat het huis over op zijn erfgenamen, maar liefst 29 personen. Deze verkopen het huis in 1767 aan Peter de Wolf. In 1788 is het van Hermanus de Wolf, de zoon van Peter. Hij heeft het huis in 1832 nog in bezit. Bij het huis hoorde in 1832 een lange tuin met aan de Zuidwal een stalling. Dit komt overeen met het adres Zuidwal 8.

Kerkstraat 33 nu 31

Van de eerste bewoners zijn geen jaartallen bekend. Het zijn achtereenvolgens Symon Kunertorg, de weduwe van Meekeren, Willem Blanckebijl, Hendrik Jans van Gangelt en Hendrik Aeltsen Timmerman. Toch valt het wel betrekkelijk in de tijd te plaatsen want Willem Blanckebijl werd als schout van Hattem in de jaren 1553, 1555 en 1568 genoemd en zal rond die tijd het perceel in bezit gehad hebben. In 1630 is het perceel van Hendrik Holts. In 1659 is het van Berend Cornelis en in 1686 van Floris Herms Heylever. Zijn zoon Cornelis Heylever heeft het huis in 1739 in bezit. Hij verkoopt het in 1740 aan Jan van Galen. In 1767 is het in eigendom van de weduwe van Van Galen, Grietje Legermans. In 1778 verkoopt zij het huis aan Jochem Hendriks. In 1785 verkoop hij het huis door aan Arent Bannink. In 1832 is het in bezit van Jan Rozenstok. Bij het huis hoorde in die periode geen tuin of achterhuis. Het is tegenwoordig een Rijksmonument.

Kerkstraat 29

Dit Rijksmonument bestond in 1832 uit twee verschillende huizen die in 1984 de adressen 29 en 31 hadden. Na 1984 is er kennelijk een verandering in de situatie gekomen want het huis bestaat nu uit één adres, nummer 29 en het adres 31 is opgeschoven naar het naastgelegen huis. Van de eerste bewoners zijn geen jaartallen bekend. Achtereenvolgens zijn het Reyndert Smit, Lambert Janse, Hendric Smit, Steven Henrix, Frans Clemens en de erfgenamen van Frans Steenwijk. Mogelijk is deze Frans dezelfde als Frans Clemens. Als dat zo is gaat het huis na het overlijden van Frans Clemens over op zijn vrouw Lammegjen Jans en twee dochters Anna Frans en Claesgen Frans. Dit zijn namelijk de erfgenamen van Frans Steenwijk. In 1624 verkopen zij het huis aan

Arien Peters. In 1629 is het in bezit van Thonis Aartsen en in 1677 in bezit van de stadsdienaar Jan Willems. Berend Reyninck erft het huis van zijn oom Jan Willems. In 1681 verkoopt hij het huis aan Jan Helmichs. Hierna volgt een afsplitsing van de huizen. Het adres 29 wordt verkocht in 1718 aan Jan Helmichs junior. Deze verkoopt het in 1721 aan Hendrik Bijvank. Deze was roededrager, een soort van deurwaarder. In 1752 verkoopt Bijvank het huis aan bakker Berend Wildeman. Deze heeft het acht jaar in bezit om het vervolgens aan Gerrit Remmelaar te verkopen in 1760. In 1767 verkoopt deze het door aan Jan Willem Bijvank. Het gaat over op zijn zoon Jan Hendrik Bijvank. Deze verkoopt het op zijn beurt aan Isaac Simons. Isaac Simons was getrouwd met Schoontje Berends. Deze erft het huis na zijn overlijden en na haar overlijden wordt het huis door haar kinderen gekocht van de curator over haar boedel. Dit waren de zoons Simon en Jacob Isaacs. In 1832 is Jacob Isaacs nog steeds de eigenaar alleen dan onder de naam Jacob van Gelder. Bij het huis hoorde toen geen achterhuis maar wel een grote tuin. Het afgesplitste huis ging verder onder adres nummer 31 en het was in 1686 eigendom van Gerrit Gerrits van Rhaen. In 1718 is het van Lubbert Beekhuizen die het in 1739 verkoopt aan Jacob Roos. Of deze veel thuis is geweest is maar de vraag want hij was zeeman. In 1760 verkoopt Jacob Roos het huis aan Jacob Bakker. Deze verkoopt het huis in 1779 aan Egbert Hendriks Botterman. In 1799 verkoopt Jantje Alberts, de weduwe van Egbert Botterman het huis aan Gerrit Gerrits. In 1805 is het huis van Berend de Haan en in 1832 van Jan Hendrik van Dijk. Bij het huis hoorde in die tijd een achterhuis dat overeenkomt met het adres Zuidwal 6.

Kerkstraat 29.

Kerkstraat 27

Jan op 't Luyt, Toenis Hermans, Lambert Janse en Jurrien van Beverland zijn de opeenvolgende eigenaren waar geen jaartallen van bekend zijn. In 1624 is de weduwe van Van Beverland de eigenaresse. Zij is mogelijk als weduwe Ripperbant hertrouwd met Van Beverland want na haar overlijden gaat het huis over op haar twee zoons, de halfbroers Hendrik Beverland en Johan Ripperbant. Deze verkopen het in 1629 aan Hendrick Everts. In 1632 verkoopt deze het huis door aan Herman Egberts Buytenhuis. Het komt hierna in handen van Rutger Abrahams die het in 1677 verkoopt aan Jan Jans van Munster. Het huis was in die periode een brouwerij. In 1683 komt het in bezit van Lubbert Dries van Barneveld, een brouwer. Na het overlijden van Lubbert van Barneveld wordt er door de erfgenamen vreemd gehandeld in aandelen. Het blijft wel in bezit van de familie Barneveld al is het zeer verdeeld over de verschillende familieleden. In 1832 is het in bezit van Jacobus Muller. Het huis is tegenwoordig een Rijksmonument en de Blokker is in dit pand gevestigd.

Kerkstraat 27.

Gewelsteen in de zijkant van Kerkstaat 27.

3402 – Kerstraat 59 en Zuidwal 52

Waardering 50%

Gelegen op de hoek van de Kerkstraat en Zuidwal is dit huis meegenomen in de nieuwbouw die is gepleegd aan de Zuidwal. In hoeverre tijdens deze nieuwbouw de ondergrond verstoord is, is onbekend.

Kerkstraat 59

Anna, de weduwe van Bernt Stycker is de eerste bekende eigenaar. Henric Welmers en Jan Gorisse wonen hier later. In 1671 is het huis van Hendrik Jacobs. Na hem is het van Herman Alberts die het in 1681 verkoopt aan Hendrik Coenderts. In 1728 is het huis van de weduwe van Jan Rents. In 1761 van Jannes de Haan en in 1832 van Dries Jans Kroeze.

3403 – Zuidwal 44 tot en met 50

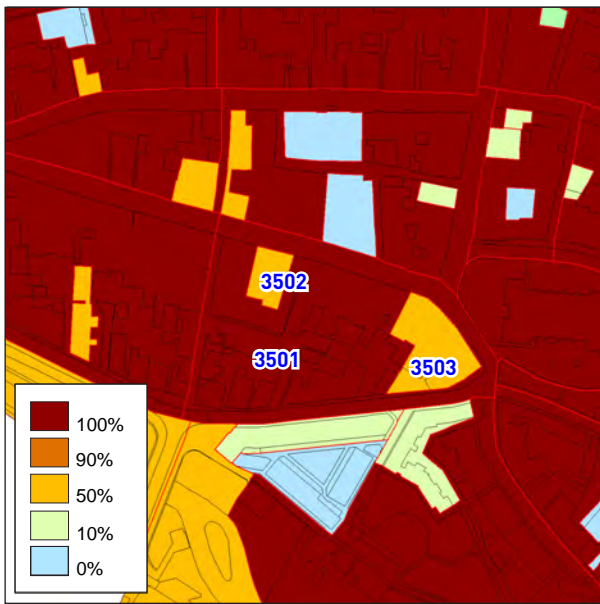
Waardering 50%

Op deze plek stonden tot de jaren '60 van de vorige eeuw verschillende stadsboerderijen. Deze zijn echter allemaal gesloopt en vervangen door deze nieuwbouw. Het is onbekend of de locatie ook diep is gesloopt. In dat geval zal de archeologie volledig vernietigd zijn.

3404 – Zuidwal 16 tot en met 24

Waardering 50%

Deze nieuwbouwwoningen zijn gebouwd in de jaren 60 na de sanering van grote delen van het centrum. Het is één van de twee reeksen van dergelijke woningen die hier zijn gebouwd aan de Zuidwal. De huizen komen qua omvang en stijl overeen met de bebouwing aan de Koestraat waar ook oude bebouwing is weggesaneerd. Als hier diep is gesloopt dan is de archeologie volledig verdwenen, mogelijk is er slechts tot beperkte diepte gesaneerd waardoor de ondergrond maar beperkt verstoord of helemaal niet verstoord is.

3501 – Kerkstraat, Markt, Koestraat en Derde Walsteeg

Waardering 100%

De verbouwing van de Rabobank aan Markt 3 en 5 en de nieuwbouw van de Primera aan Kerkstraat 19 en 21 is voor zover bekend de enige nieuwbouw in dit gebied. Bij de Rabobank ging het om een grondige verbouwing van de historische bebouwing om het pand geschikt te maken als bankgebouw. In beide gevallen is het niet bekend in hoeverre de ondergrond verstoord is tijdens deze activiteiten. Dit blok lag ten tijde van het kasteel vlak naast de binnenmuur van het kasteelterrein. De Koestraat die hier langs liep was kennelijk in tegenstelling tot de Zuidwal wel belangrijk want langs deze straat wordt al op de kaart van Jacob van Deventer bebouwing aangegeven. Het betreft hier zelfstandige woningen en geen achterhuizen van huizen aan de Kerkstraat. Tegenwoordig ligt er een nieuwe straat door het blok, de Burchtstraat. Deze verbindt de Koestraat met de Derde Walsteeg en zal vrij nieuw zijn want hij wordt op de kaart uit 1832 nog niet aangegeven.

Het gehele gebied is in de 17de eeuw bebouwd met vooral aan de Kerkstraat erg grote huizen.

Huizen aan de Koestraat.

Kerkstraat 23-25

Dit huis heeft altijd uit twee huizen bestaan die voor zover Van der Leeuw kon na gaan altijd in dezelfde handen zijn geweest. De eerste eigenaar was Thomas van de Sande en vervolgens Jacoba van de Sande. Van beide zijn geen jaartallen bekend. In 1623 was het van Jacobina Ingenshoven. In 1657 was het huis van de drost van Goch. Deze heeft in dezelfde periode ook bezittingen aan de Adelaarshoek 5 gehad. Arnold Hendrik van Nijvenheim is de volgende eigenaar. Het is mogelijk dat deze verwant is aan de drost of dat het dezelfde persoon is. In 1666 verkoopt Van Nijvenheim het huis aan Clementia Schrassert, de weduwe van Gerrit van Hoeklum. Deze verkoopt het direct door aan Johan Kannegieter. Het huis wordt later door Jan Drost gekocht in pandschap. De volgende eigenaar is Daniel Drost. Hij verkoopt het huis in 1738 aan Willem Volkers, een molenaar. In 1754 is het huis van Hendrik Jansen Boer. Na zijn overlijden verkopen zijn erfgenamen het huis aan Hendrik van Wijhe in 1757. In 1798 is het huis van Jan Hendrik van Wijhe, mogelijk een zoon van Hendrik van Wijhe. In 1832 is nummer 25 in bezit van Lammert Mulder en nummer 23 in bezit van Evert Boesveld.

Kerkstraat 17

Henrick van Besten, magistraat van 1540 tot 1572 heeft het perceel in bezit gehad. De volgende eigenaar is Jan Hermans en daarna Thomas van Haersolte. In 1631 is het huis van Johan Hermens van Oosten, een karrenman van beroep. In 1662 koopt Derk Derks het huis van de erfgenamen van Cunne van Oosten. Zij was vermoedelijk de weduwe of dochter van Jan van Oosten. In hetzelfde jaar verkoopt Derk Derks het huis aan Albert Thomas. Zijn dochter Geesje Alberts trouwt met Gerrit van Laer, een hoefsmid. Na het overlijden van Gerrit blijft het in bezit van Geesje. Het gaat in 1750 over op hun zoon Hartger van Laer. In 1761 was Arien Dalhuys de eigenaar; hij heeft het gekocht van Hartger van Laer. In het huis was toen een smederij gevestigd. In 1832 is het huis in bezit van Hendrika Jaspers, de echtgenote van Kramasser.

Kerkstraat 15

De eerste eigenaren zijn achtereenvolgens Bette Maas, Claas Beernts en Toenis Henrix Kuyper. Het komt na het overlijden van hun moeder in de handen van Joannes Alberts en zijn halfbroer Egbert Hendrix. Alberts was predikant in Barneveld. Zij verkopen het in 1631 aan Wolter Everts. In 1662 is hij overleden en is het in bezit van zijn erfgenamen. In 1678 was Henrick Pauels Gortemaker de eigenaar. In 1734 Abraham van Uene en in 1761 Jan Langenbach. Deze verkoopt het kort daarna aan dominee Jan Hendrik Coopsen. Hij was predikant in Veessen. In 1772 is het huis van Elisabeth Bos, de weduwe van Hendrik Esselink. Zij heeft het gekocht van dominee Coopsen. In 1806 is het huis van Jan Arends die het heeft gekocht van de erfgenamen van weduwe Esselink. In 1832 is het van Arent Veltkamp.

Kerkstraat 13

Lubbert van Oldebarneveld was de eerste bekende eigenaar. Hij was lid van de magistraat tussen 1566 en 1575. Jan Henrix van Boningen is de volgende eigenaar en in 1631 is het huis van Evert Franken. In 1664 is het huis van Jan Jans van Munster die het heeft gekocht van zijn moeder Wendeltien Lubberts. In 1677 is het huis van Rutger Abrams die het heeft gekocht van Jan Jans van Munster. In 1678 is het huis van Floris Gerrits, die het van Rutger Abrams heeft gekocht. Na zijn overlijden gaat het over op zijn erfgenamen, Jacob Floris, Jacob Heers en Herbert Bruyns. Zij verkopen het aan Lubbert Toenis van

Oldebarneveld. Hij was een bakker. Het huis gaat over op zijn zoon Lubbert Toenis en zijn vrouw Swaantje Veldkamp. Zij verkoopt het na het overlijden van haar man aan Dirk Barneveld in 1734. In 1763 is het huis van zijn zoon Hendrik Barneveld. Deze verkoopt het in 1766 aan zijn broer Coendert Barneveld. In 1779 verkoopt hij het huis aan Gosuinus van Asselt. Deze heeft het huis maar kort in bezit want in 1780 verkoopt hij het huis aan Andries van der Horst. In 1788 koopt Willem de Weerd het huis. Er was toen een grutterij in gevestigd. De Weerd was substituut-rentmeester van Klarwater. In 1793 is het huis van Hendrik Roseboom. In 1832 is het van Hermen van den Berg.

Kerkstraat 11

Gijsbertgen van Emsse was de eerste eigenaar gevolgd door Jan Aels en Jan Stevens. In 1623 is het huis van Gerrit Jans op Gelder en in 1665 van Johan op Gelder. In 1696 verkoopt Johan het huis aan Gerhardus op Gelder, de predikant van Oene. In het huis was toen een brouwerij gevestigd. In 1711 koopt Herman Barneveld het huis van Gerhardus. Na zijn overlijden hertrouwt zijn vrouw Sophia Hengeveld in 1724 met Willem Keller. In 1766 is het huis in bezit van Dries Keller, de zoon van Willem Keller en Sophia Hengeveld. Hij komt in datzelfde jaar te overlijden. Zijn vrouw Geesje Kamphuis krijgt het huis in bezit. Er is dan nog steeds een brouwerij in gevestigd. In 1767 trouwt Geesje met Rutger van Laer. Het huis gaat later over op Sophia Keller, de dochter van Dries Keller en Geesje Kamphuis. Zij trouwt met Johannes Huygen. In 1832 is het huis van Jacobus van Wyck. Het huis is tegenwoordig een Rijksmonument.

Kerkstraat 9 "Staalgesticht"

Jacob Kuyper is de eerste bekende eigenaar. Hier is echter geen jaartal van bekend. Dit is ook het geval bij Jan van Eymelyckhem en Herman Schoenmaker. Na Herman krijgt Jan Jans Schoenmaker het huis in bezit en verkoopt het in 1623 aan Gerrit Jansen op Gelder. In 1668 is het huis van Johan op Gelder en in 1678 van Bernhard op Gelder. Deze verkoopt het in dat jaar aan Johan Rauwerts. In 1711 is het huis van Jan Westerik. Deze verkoopt het in 1717 aan zijn kinderen Willemina en Derk Westerik. In 1735 verkoopt de familie Westerik het huis aan Gerrit van Rhaen en Jurrien van Meekeren. In 1741 verkoopt Van Rhaen het huis aan Jan Oever. In 1754 is het huis in bezit

Kerkstraat 9 "Het Staalgesticht".

Gevelsteen in Kerkstraat 9.

van Nicolaas Staal. In 1782 erft de diaconie van Hattem het huis van Staal. Deze hebben het in 1832 nog steeds in bezit. In zijn erfenis heeft Staal gesteld dat de diaconie van de Nederlands Hervormde Kerk het huis niet meer zal verkopen of vervreemden. Door de diaconie wordt er een rusthuis met de naam Staalgesticht in gevestigd. Dit rusthuis blijft hier tot begin jaren '60 waarna de bewoners verhuisd zijn naar het nieuwe rusthuis, De Bongerd. Het huis is nu een Rijksmonument.

Kerkstraat 7

Peter Blackebijl was in de 16de eeuw de eerste eigenaar die bekend is. Hij was van 1534 tot 1538 stadsrentmeester en van 1539 tot 1547 lid van de magistraat. Een volgende eigenaar waarvan geen jaartal bekend is, is Jan Hermens. In 1623 is het huis van Evert Berents. In 1660 is het huis in bezit van Henrick Jans Schoenmaker. In 1668 van Jan Henricks Pijll die het in datzelfde jaar verkoopt aan Han Derks Westerick. In 1717 is het huis van Andries Barneveld. Na zijn overlijden is het van zijn vrouw, Geertruid Winkelaar in 1735. In 1754 is het huis in bezit van Berend Mulder die was getrouwd met Margaretha Barneveld, dochter van Andries Barneveld. In 1798 is het huis in bezit van Hendrik Beekman die was getrouwd met Geertje Mulder, de dochter van Berend Mulder. In 1832 is het huis in bezit van Harmen Schut.

Kerkstraat 5

Bernt van Goer was de eerste eigenaar die bekend is. Peter en Derk Jans kinderen hebben het huis in bezit gehad, gevolgd door Lubbert Baltus. In 1660 is het huis van Toenis Aerts en in 1678 van de weduwe van Toenis Aerts. In 1722 is het huis van Johan Derk en Willemina Westerik. Deze verkopen het huis in dat jaar aan Albertus Berends. In 1725 was het huis van Barthold Berends Hogenkamp. In 1754 koopt zijn zoon Gerrit Hogenkamp het huis van zijn moeder Johanna van Nottelen na het overlijden van vader Barthold. In 1769 verkoopt hij het huis aan Gosuinus van Asselt die het in 1778 verkoopt aan Wessel Schultink. In 1832 is het huis van Jan Schoonhoven.

Kerkstraat 3

Bernt Westerick gevolgd door Adam Sybers waren de eerste eigenaren. In 1657 is het huis van Derck Dries Smid. Na diens overlijden koopt Gerrit Everts van Gulick het huis in 1678 uit zijn boedel. In 1722 is het van Jan Martens. Deze verkoopt het in 1725 aan Herman Ruyter. In 1748 is het huis van Willem Schrijver. Deze verkoopt het huis in dat jaar aan Philip Walther de koster van Hattem. In 1751 verkoopt hij het huis door aan Hendrik Lansink. Deze overlijdt kort daarop en zijn vrouw, Geertruid Everstein, hertrouwt met Derk van Hulsbergen in 1752. In 1783 is het huis van Teunis Gerrits Wijnen, die het koopt van de kinderen van Geertruid Everstein. In 1832 is het huis in bezit van Joost Stegeman.

Kerkstraat 1

De eerste eigenaars zijn voor zover bekend Lubbert Claase en Maria Jans, vervolgens Jan Jans Kuyper en Marie Jans. In 1657 is het huis van Jan Abrahams. In 1678 is het huis van Gerrit Everts van Epe en gaat het over op Evert van der Maten in 1725. Dit is waarschijnlijk zijn zoon. Daarna komt het kort in handen van de diaconie, want in 1731 koopt Gerrit Boeve het huis alweer van de diaconie. Lubbert Boeve, zijn zoon, koopt het van Steventje Barneveld, de weduwe van Gerrit Boeve en de moeder van Lubbert. Het huis komt door middel van een huwelijk tussen de dochter van Lubbert Boeve, Steventje Boeve in handen van Berend Lunenburg. In 1832 is het huis van de weduwe van Klaas Blom. Het huis is nu een gemeentelijk monument.

Markt 7

In 1657 is het huis in handen van Berend Reyninck. In 1682 van Henrick op Gelder. Daarna gaat het over op Herman Schimmelpennick die het in 1689 verkoopt aan Johan Kuynder. In 1719 is het huis bezit van Hendrik Schultink. In 1742 is het van Evert van Maten en in 1752 van Lubbert Brascamp. In 1808 komt het in handen van Evert Lubbertus Muller. Na zijn overlijden blijft het in bezit van zijn vrouw die het in 1832 ook in bezit heeft.

3502 – Kerkstraat 19-21

Waardering 50%

De oude panden op dit adres zijn volledig gesloopt en vervangen voor nieuwbouw. Van één van de twee is bekend dat de oude kelders nog aanwezig zijn en dat de ondergrond niet te veel verstoord zal zijn.

Kerkstraat 19-21

Hendrik van Besten was eigenaar van dit perceel en van het adres nummer 17. Of het op hetzelfde moment is geweest is onduidelijk wegens het ontbreken van jaartallen. Van 1540 tot 1572 is hij lid van de magistraat. Na van Besten is Steven van Linden eigenaar en in 1623 is Thomas van Haersolte de eigenaar. Na Thomas is Arent Jurrien van Haersolte de eigenaar van het huis. In 1657 is Geerstruid Schrassert, de vrouw van Gijsbert Greve eigenaresse van het huis. Zij heeft het gekocht van Van Haersolte; het werd bij loting toebedeeld tussen de erfgenamen van Hanzeresident Hendrik Schrassert. In 1662 is Otto Schrassert, magistraatslid, eigenaar van dit huis. In

1679 verkoopt deze het huis aan Wolf van Haersolte tot Yrst. Deze was lid van de magistraat van 1659 tot 1671. Daarnaast was hij extra-ordinaris raad van het vorstendom Gelre en graafschap Zutphen, curator van de academie van Harderwijk en dijkgraaf van Hattem. In 1738 is het huis in eigendom van de erven van juffrouw van Haersolte. Gosen Geurt Bentinck heeft het huis in bezit gehad, maar het is niet bekend wanneer deze het huis in bezit heeft gekregen. In 1742 verkoopt deze het huis aan Johannes van Barneveld. Van Barneveld was een tabakskoper. In 1796 is het huis in bezit van Gerrit Willem van Barneveld, de zoon van Johannes van Barneveld. Gerrit was handelaar in cement, kalk en andere bouwmaterialen maar bovenal stond hij bekend als wijnhandelaar. Hij was de broer van de Rijke Engelbertus van Barneveld, die in het huis Markt 3 woonde. In 1832 is nummer 21 van Jan Mulder en nummer 19 van Willem van de Berg. Het huis staat bekend onder de naam het Oude Mannenklooster maar er zijn geen aanwijzingen voor dat dit er daadwerkelijk is geweest.

Kerkstraat 19-21.

3503 – Markt 3-5

Waardering 50%

In deze twee Rijksmonumenten is tegenwoordig de Rabobank gevestigd. Deze heeft de huizen grondig verbouwd om geschikt te maken als bankgebouw. Omdat er veel aan het huis werd verbouwd waren de Hattemers er niet gerust op dat het gebouw zou blijven zoals het was. Het neemt een prominente plek in aan de Markt en ook na de verbouw is de status van het huis niet minder geworden. Het is mogelijk dat door de grondige verbouwing de ondergrond verstoord is, maar dit is niet zeker.

Markt 3

Vermoedelijk is Maes Henricksen in de eerste helft van de 16de eeuw de eigenaar van dit perceel. Pas in 1640 is een duidelijk eigenaar aan te wijzen, namelijk Toenis Berents die het in dat jaar over koopt van Gerrit Jansen en zijn vrouw Claesken, Anna Frans, Jan Ariens en Jenneken Ariens. Dit waren waarschijnlijk erfgenamen van een onbekende eerdere eigenaar. In 1682 verkoopt Toenis het huis aan Johannes Coops. In 1726 is het huis in handen van de familie Drost, waarna het huis wordt gesplitst in twee delen. Het oostelijke deel komt rond 1733 voor twee derde deel in handen van Christiaan Swart. Hij verkoopt het in 1736 aan zijn zoon Lodewijk Swart. Na zijn overlijden verkopen zijn kinderen het huis aan Maria Pelichet, de weduwe van Halloy, in 1772. Het komt hierna in handen van Henricus Barneveld die het in 1781 verkoopt aan Engelbertus van Barneveld. Deze was tussen 1796 en 1798 provisioneel representant der burgerij en een zeer vermogend man. Hij bezat naast verschillende landerijen ook de steenoven van Claerwater bij het Katerveer. Tijdens de Nationale Heffing uit 1797 wordt hij in de hoogste belasting-schaal ingedeeld. Het huis wordt in 1806 weer samengevoegd en is in 1832 in handen van Rutger Hendrik Souman. Na de splitsing in 1733 komt het westelijke deel in handen van Assuerus van Doornum die het koopt van Daniel en Anna Geertruid Drost. Hij was een chirurgijn. In 1772 wordt het huis beheerd door zijn vrouw. Na haar overlijden wordt het huis door de erfgenamen van Assuerus van Doornum verkocht aan Hendrikus Jacobus Tydeman in 1797. Hij was van 1796 tot 1797 lid van de magistraat. Het huis gaat over op Albertus Tydeman, zijn zoon. Hij verkoopt het in 1804 aan Gerrit Visser die het in 1806 verkoopt aan Engelbertus van Barneveld. Deze voegt de twee huizen weer samen.

Kerkstraat 3 en 5 vanaf de Markt gezien.

Markt 5

Het perceel is al lange tijd bebouwd want de eerste eigenaar is Rutger van Amstel die magistraat was van 1496 tot 1516. Het komt daarna via zijn dochter Elisabeth van Amstel in handen van Lubbert van Nierssen die magistraat was van 1530 tot 1565. Het huis gaat over op zijn zoon Rutger van Nierssen die er maar kort woont want hij komt te overlijden vóór 1582. Het huis wordt daarna beheerd door zijn vrouw Jenneken Harmssoin. Peter Schrassert heeft er gewoond, gevolgd door Berend Jans Haelboom die tot 1626 lid was van de magistraat. De volgende eigenaar is Bartholdus Avercamp, die in 1656 secretaris van Wittingeradeel is. Hij was van 1659 tot 1671 lid van de magistraat. In 1656 verkoopt Avercamp het huis aan Hendrik Stevens Brouwer. Na zijn overlijden koopt Jan Dercks Westerick het huis uit zijn boedel in 1689. Hendrik van der Meulen heeft het in bezit en na zijn overlijden verkopen zijn kinderen het huis aan Berend Beekman in 1739. Deze heeft het huis lang in bezit; na zijn overlijden wordt het huis uit zijn boedel verkocht aan Hendrik Boeve in 1789. Hierna gaat het over op Jan Vinger en vervolgens is het in 1832 van Simon van Bel.

Kerkstraat 3 en 5 vanaf de Koestraat gezien.

Literatuur

- Agterhuis, E., (1987). Het Katerveer en de postwagen. In: *Heemkunde Hattem* 32, Hattem.
- Alberts, W., (1976). Kloosters rond Hattem. Grepen uit de geschiedenis van Hattem. Overdruk uit het weekblad "De Homoet" februari-april 1976. Drukkerij Schippers, Hattem.
- Andeweg, J. en D. Jonker, (2004). IJsselstein en veertig jaar familie Van Leeuwen. In: *Heemkunde Hattem* 101, Hattem.
- Bot, A.A., (1996). Sloop van de Dijkpoort? In: *Heemkunde Hattem* 69, Hattem.
- Braakenburg, A., L. Boelema en W. Joekes, (2005). *Sporen uit een rijk verleden in en om Hattem*. Vereniging van Vrienden van het Voerman Museum Hattem, Hattem.
- Busé, H.J., (1941). *Een Romeinse Leger- en Offerplaats te Hattem*. Drukkerij Schipper, Hattem.
- Craandijk, J., (1979). Hedendaagsche Buitenplaatsen. Molecaten bij Hattem. In: *Heemkunde Hattem december '79*, Hattem.
- Engelsman-Agterhuis, G.J., (2001). Het Katerveer door de eeuwen. Wel en wee op het water. In: *Heemkunde Hattem* 87, Hattem.
- Even, R.M., (1995-96). De belanghebbenden van Hattem. Episoden uit de geschiedenis van de heide van Hattem. Deel I-VI. In: *Heemkunde Hattem* 63-68, Hattem.
- Even, R.M., (1997). De belanghebbenden van Hattem. Episoden uit de geschiedenis van de heide van Hattem. Deel VII-VIII. In: *Heemkunde Hattem* 70-71, Hattem.
- Even, R.M., (2000). Johan van Hattem, heer van Hattem. 1371-1421. In: *Heemkunde Hattem* 83, Hattem.
- Florusbosch-Voeten, A.M.J., (1991). Een hardnekkige legende: op zoek naar de tunnel onder de Wheeme. In: *Heemkunde Hattem* 47, Hattem.
- Florusbosch-Voeten, A.M.J., (1991). De Wheeme bouwkundig bekeken. In: *Heemkunde Hattem* 48, Hattem.
- Graswinkel, D.P.M., (1930). Katen en het Katerveer. In: *Gelre. Bijdragen en mededeelingen. Deel XXXIII*, Arnhem.
- Hamburg, T. en S. Knippenberg, (2006). Steentijd op het spoor. Proefsleuven op drie locaties binnen het tracé van de Hanzelijn "Oud Land". *Archol Rapport* 54, Leiden.
- Hamming, C., (2000). *Rivierkleien langs de IJssel sinds het Subboreaal. Resultaten van een geologisch-bodemkundig onderzoek naar de rivierafzettingen langs de beneden-IJssel*, Zwolle.
- Hamming, C., (2005). *Noordelijk Oost-Veluwe; ouderdom van watergangen, van komgrondontginningen en van de IJsseldijk. Een historisch-geografisch onderzoek*, Zwolle.
- Harmen-Kroeze, J.H., (2005). Het Christelijke Rusthuis aan de Kerkhofstraat. In: *Heemkunde Hattem* 104, Hattem.
- Hasselt, H., H. Wolf, J. ten Broeke en B. Rijns (red.), (1993). *The coin-hunter magazine*, onafhankelijk kwartaalblad voor detectoramateurs en verzamelaars. 12de Jaargang 45, Zwolle.
- Heel, C. van, (1999). De vroegste middeleeuwse kerkgeschiedenis van Hattem. In: *In eenen aangenamen oord... Een bundel opstellen bij 700 jaar Hattens stadsrecht*, Kampen.
- Hermesen, I., (2006). Mesolithische haardkuilen of houtskoolmeilers aan de Vrouwenlaan. *Archeologische Rapporten Zwolle* 39, Zwolle.
- Hoefler, F.A., (1900). *Aanteekeningen betreffende de Kerk van Hattem*. P. Gouda Quint, Arnhem.
- Hoek, K. van der, J. van Eck en G. Kouwenhoven, (2005). *Kadastrale Atlas Gelderland Hattem*. Stichting Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland, Arnhem.
- Hoogers, L., (1983). Het "Hoge Huis" te Hattem en zijn merkwaardige bewoners in de 19de eeuw. Deel I. In: *Heemkunde Hattem* 14, Hattem.
- Hoogers, L., (1983). Genealogie. Mr. Herman Willem Daendels vanuit een genealogisch-historisch perspectief. In: *Heemkunde Hattem* 15, Hattem.
- Hoogers, L., (1983). Geschiedenis. Schoutambt Hattem, onuitgegeven bronnen. In: *Heemkunde Hattem* 17, Hattem.
- Hoogers, L., (1984). Mr. Herman Willem Daendels vanuit een genealogisch-historisch perspectief. 12e Vervolg op onze uitgave "Heemkunde Hattem" no 3. In: *Heemkunde Hattem* 18, Hattem.
- Hoogers, L., (1986). Assenrade zijn eigenaren en bewoners. In: *Heemkunde Hattem* 29, Hattem.
- Hoogers, L., (1989). De zwanenzang van Assenrade. In: *Heemkunde Hattem* 39, Hattem.
- Hulst, R.S., (1992). Reinouds vaan te Hattem. In: *Heemkunde Hattem* 50, Hattem.
- Kolk, G. van der, A.J. Karssing, J.F. de Vries, (2002). Renovatie Schipperswal 25, 't uusien van Vrouw Van Riessen. In: *Heemkunde Hattem* 91, Hattem.
- Koridon, L., (1987). De brand bij Hulsbergen, 16 juni 1922. In: *Heemkunde Hattem* 31, Hattem.
- Koridon, L., (1989). De verdedigingswerken van Hattem. Overzicht van de verdedigingswerken, waarbij de nadruk ligt op de periode tot ca 1580. In: *Heemkunde Hattem* 41, Hattem.
- Kouwenhoven, G., (1989). Over het opschuiven van de nederzetting Hattem. In: *Heemkunde Hattem* 41, Hattem.
- Kouwenhoven, G., (1990). De Dikke Tinne, een ordinaire gevangenis. In: *Heemkunde Hattem* 45, Hattem.
- Kouwenhoven, G., (1991). Een uitzonderlijke overtreding en dito bestraffing op de Hoenwaard. Het schutten van trekpaarden van dominee Lohse anno 1822. In: *Heemkunde Hattem* 46, Hattem.
- Kouwenhoven, G., (1993). De achtkante windkorenmolen "Het Fortuin" op de Molenbelt. Bouwjaar 1852 of 1816? In: *Heemkunde Hattem* 56, Hattem.
- Kouwenhoven, G., (1994). De huurbetaling voor het stadhuis aan het Gasthuis 1530-1638. In: *Heemkunde Hattem* 58, Hattem.
- Kouwenhoven, G., (1995). De geschiedenis van de molen "De Fortuin". In: *Heemkunde Hattem* 65, Hattem.
- Kouwenhoven, G., (1996). "Molecaten is zeker te koop". Makelaarsactiviteiten in het eerste kwart 19de eeuw. In: *Heemkunde Hattem* 67, Hattem.

- Kouwenhoven, G., (1997). De Hoenwaard te Hattem. Omstreeks 1923 geschreven door G.A.J. van Engelen van der Veen. In: *Heemkunde Hattem 70*, Hattem.
- Kouwenhoven, G., (1998). Het Sint Anthonie-Gasthuis en het Oude Kerkhof. In: *Heemkunde Hattem 74*, Hattem.
- Kouwenhoven, G., (1998). De Verkontoren is de Verkontoren niet. Noot bij de geschiedenis van Hartje Groen Hattem. In: *Heemkunde Hattem 77*, Hattem.
- Kouwenhoven, G., (2002). Achterstraat 48 met scharen van de Hoenwaard. In: *Heemkunde Hattem 90*, Hattem.
- Leeuw, M. van der, (1982). Uit de geschiedenis van het pand Achterstraat 48. In: *Heemkunde Hattem 48*, Hattem.
- Leeuw, M. van der, (1983-85). Huizen in Hattems binnenstad. Deel 1-8. In: *Heemkunde Hattem 15-22*, Hattem.
- Leeuw, M. van der, (1985-87). Huizen in Hattems binnenstad. Deel 9-16. In: *Heemkunde Hattem 24-31*, Hattem.
- Leeuw, M. van der, (1987-88). Huizen in Hattems binnenstad. Deel 17-18. In: *Heemkunde Hattem 33-34*, Hattem.
- Leeuw, M. van der, (1988-89). Huizen in Hattems binnenstad. Deel 19-23. In: *Heemkunde Hattem 36-40*, Hattem.
- Leeuw, M. van der, (1990). Huizen in Hattems binnenstad. Deel 24-25. In: *Heemkunde Hattem 42-43*, Hattem.
- Leeuw, M. van der, (1990-93). Huizen in Hattems binnenstad. Deel 26-35. In: *Heemkunde Hattem 45-54*, Hattem.
- Leeuw, M. van der, (1991). Hattem – keizerstad. Over de bedoelingen van graaf Reinoud I met Hattem. In: *Heemkunde Hattem 49*, Hattem.
- Leijnse, K., (2003). Hanzelijn, tracédeel Oude Land. Een inventariserend archeologisch onderzoek: aanvullingen op IVO fase 1. *RAAP-Rapport 953*, Amsterdam.
- Louwe Kooijmans, L.P. e.a. (red.), (2005). *Nederland in de prehistorie*. Amsterdam.
- Mesdag, G., (1990-91). De Hoenwaard bij Hattem: geschiedenis van een gemene weide, aflevering 1-3. In: *Heemkunde Hattem 45-47*, Hattem.
- Müller, A., (2003). Hanzelijn, tracédeel Oude Land. Een inventariserend archeologisch onderzoek. *RAAP-Rapport 869*, Amsterdam.
- N.N., (1984). Het kerkhof rondom de Nederlandse Hervormde kerk. In: *Stadsnieuws, 11 januari 1984*.
- N.N., (1990). De lange hete zomer van 1989. Een weergave van archeologisch onderzoek op het Tinneplein aan de hand van dagboekfragmenten. Door werkgroep Tinneplein. Deel 1-2. In: *Heemkunde Hattem 42-43*, Hattem.
- Noort, R. van der, (1988). Archeologisch onderzoek naar de 'Tinne' te Hattem. In: *Castellogica 1989-2*, Hilversum.
- Otten, D. en E. Agterhuis, (1998). *Kaartboek en namenboek van Hattem*. Stichting IJsselacademie, Kampen.
- Roller, G.J. de, (2004). Hanzelijn Tracédeel Oude Land - Inventariserend Archeologisch Onderzoek fase 2. *ARC-Publicaties 105*, Groningen.
- Samsom-Borst, B., (2003). Voerman Museum Hattem, Achterstraat 46/48 verbouwd. In: *Heemkunde Hattem 97*, Hattem.
- Scheper, A., (1985). De Hoenwaardsepoort en haar direkte omgeving. Een voorlopig verslag van diverse onderzoeken. In: *Heemkunde Hattem 22*, Hattem.
- Scheper, A., (1987). Verslag bodemonderzoek Ridderstraat-Bevrijdingsweg d.d. 27-9 t/m 30-9 1985. In: *Heemkunde Hattem 31*, Hattem.
- Scheper, A., (1992). De Noordwal archeologisch bekeken. Verslag van een opgraving. In: *Heemkunde Hattem 50*, Hattem.
- Scheper, A., (2005). *Hattem ondergronds. 30 jaar archeologisch onderzoek in de binnenstad van Hattem*. Stunnenberg Drukkerij, Velp.
- Smit, M., (1999). Het ondergrondse verleden. Een overzicht van de archeologische vondsten in Hattem. In: *In eenen aangenamen oord... Een bundel opstellen bij 700 jaar Hattems stadsrecht*, Kampen.
- Spek, T., (1999). De landschappen rondom Hattem. Ontstaan en opbouw van het reliëf, de bodemgesteldheid en de natuurlijke waterhuishouding. In: *In eenen aangenamen oord... Een bundel opstellen bij 700 jaar Hattems stadsrecht*, Kampen.
- Spek, T., (2005). *Het Drentse esdorpenlandschap. Een historisch geografische studie*. Uitgeverij Matrijs, Utrecht.
- Spoel, D., (1992). Een pan van naam. Beschrijving van het pand Adelaarshoek 3, beter bekend als het 'Pand der Liefde'. Aflevering 1-2. In: *Heemkunde Hattem 51-52*, Hattem.
- Spoel, D., (1999). *Vier huizen in Hattem bouwhistorisch onderzocht*. Stichting Stadskern Hattem. Hattem.
- Steen, E. van der en A. Scheper, (2003). *Opkomst en ondergang van de Dikke Tinne. De reconstructie van een middeleeuws kasteel in Hattem*. Stichting IJsselacademie, Kampen.
- Stol, T., (1985). Werken op de Veluwe. Papiermolens in de omgeving van Apeldoorn. In: *Nederland in kaarten, verandering van stad en land in vier eeuwen cartografie*. Ede/Antwerpen.
- Sypkens Smit, J.H., (1990). Een gewichtig man op Molecaten: Reinhard Borchard Willem van Heeckeren tot Molecaten. In: *Heemkunde Hattem 47*, Hattem.
- Sypkens Smit, J.H., (1997). "Oud-Nieuw". Een verdwenen merkwaardig onderdeel aan de Dijkpoort. In: *Heemkunde Hattem 71*, Hattem.
- Sypkens Smit, M., (1964). *De Geschiedenis van de Stad Hattem*. Drukkerij Schippers, Hattem.
- Tol, A.J., (2006). Hanzelijn, tracédeel Oude Land. Archeologisch vooronderzoek: een inventariserend veldonderzoek - afronding IVO fase 1. *RAAP-Rapport 1303*, Amsterdam.
- Uum, R. van, (2003). Zandwinning "Haerst" bij Zwolle, een vreemde eend in het riviereengebied. *Grondboor & Hamer 6*, 101-112.
- Vegchel, J. van, (2002). Het Rooms-katholieke kerkgebouw aan de Zuiderzeestraatweg te Hattem. Een historische verhandeling. Deel I-II. In: *Heemkunde Hattem 91-92*, Hattem.
- Vegchel, J. van, (2003-04). De rooms-katholieke Sint Andreaskerk te Hattem. Deel I-III. In: *Heemkunde Hattem 97-99*, Hattem.
- Vegchel, J. van, (2005). Het benedictijnenconvent 'ten Clarenwater'. Deel I. In: *Heemkunde Hattem 104*, Hattem.
- Veltkamp, G., (1999). "Deze ellendige stad doorgewandeld." De economische geschiedenis tot omstreeks 1920. In: *In eenen aangenamen oord... Een bundel opstellen bij 700 jaar Hattems stadsrecht*.

Kampen.

Waal, A. de, (1983). Het Tinnegat en haar historische sporen. In: *Heemkunde Hattem 16*, Hattem.

Waal, A. de, (1985). Hoenwaardsepoort. Tussenbericht oktober 1985. In: *Heemkunde Hattem 25*, Hattem.

Wever, G., (2004). Het voormalige Heilige Geestgasthuis, Kruisstraat 3. Deel I-II. In: *Heemkunde Hattem 98-99*, Hattem.

Wever, G., (2004-05). Het voormalige Heilige Geestgasthuis, Kruisstraat 3. Deel III-IV. In: *Heemkunde Hattem 101-102*, Hattem.

Yerste, J. van, (1938). *Ten Clarenwater. De geschiedenis van een Hattemer klooster*. Homoet, mei/juni 1938.

